Rashi on Genesis
רש"י על בראשית
merged
https://www.sefaria.org/Rashi_on_Genesis
This file contains merged sections from the following text versions:
-Rashi Chumash, Metsudah Publications, 2009
-https://www.nli.org.il/he/books/NNL_ALEPH002691623
-Pentateuch with Rashi's commentary by M. Rosenbaum and A.M. Silbermann, 1929-1934
-https://www.nli.org.il/he/books/NNL_ALEPH001969084

רש"י על בראשית

Chapter 1

Verse 1

בראשית. אָמַר רַבִּי יִצְחָק לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַתְחִיל אֶת הַתּוֹרָה אֶלָּא מֵהַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם, שֶׁהִיא
מִצְוָה רִאשׁוֹנָה שֶׁנִּצְטַוּוּ בָּהּ יִשְׂרָאֵל, וּמַה טַּעַם פָּתַח בִּבְרֵאשִׁית? מִשּׁוּם כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ
לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם (תהילים קי"א), שֶׁאִם יֹאמְרוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם לְיִשְׂרָאֵל לִסְטִים אַתֶּם,
שֶׁכָּבַשְׁתֶּם אַרְצוֹת שִׁבְעָה גּוֹיִם, הֵם אוֹמְרִים לָהֶם כָּל הָאָרֶץ שֶׁל הַקָּבָ"ה הִיא, הוּא בְרָאָהּ
וּנְתָנָהּ לַאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינָיו, בִּרְצוֹנוֹ נְתָנָהּ לָהֶם, וּבִרְצוֹנוֹ נְטָלָהּ מֵהֶם וּנְתָנָהּ לָנוּ:
בראשית ברא אֵין הַמִּקְרָא הַזֶּה אוֹמֵר אֶלָּא דָּרְשֻׁנִי, כְּמוֹ שֶׁדָּרָשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּשָׁבִיל הַתּוֹרָה
שֶׁנִּקְרֵאת רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ (משלי ח'), וּבְשָׁבִיל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ רֵאשִׁית תְּבוּאָתוֹ (ירמיה ב');
וְאִם בָּאתָ לְפָרְשׁוֹ כְּפִשּׁוּטוֹ, כָּךְ פָּרְשׁוּהוּ בְּרֵאשִׁית בְּרִיאַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ
וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וְלֹא בָא הַמִּקְרָא לְהוֹרוֹת סֵדֶר הַבְּרִיאָה לוֹמַר שֶׁאֵלּוּ
קָדְמוּ, שֶׁאִם בָּא לְהוֹרוֹת כָּךְ, הָיָה לוֹ לִכְתֹּב בָּרִאשׁוֹנָה בָּרָא אֶת הַשָּׁמַיִם וְגוֹ' שֶׁאֵין לְךָ
רֵאשִׁית בַּמִּקְרָא שֶׁאֵינוֹ דָּבוּק לַתֵּבָה שֶׁלְּאַחֲרָיו, כְּמוֹ בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת יְהוֹיָקִים (שם כ"ז),
כָּאן אַתָּה אוֹמֵר רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ (בראשית י'), רֵאשִׁית דְּגָנְךָ (דברים י"ח, ד'), – אַף
בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים וְגוֹ', כְּמוֹ בְּרֵאשִׁית בְּרֹא; וְדוֹמֶה לוֹ תְּחִלַּת דִּבֶּר ה' בְּהוֹשֵׁעַ (הושע
א'), כְּלוֹמַר תְּחִלַּת דִּבּוּרוֹ שֶׁל הַקָּבָ"ה בְּהוֹשֵׁעַ, וַיֹּאמֶר ה' אֶל הוֹשֵׁעַ וְגוֹ'. וְאִ"תּ לְהוֹרוֹת
בָּא שֶׁאֵלּוּ תְּחִלָּה נִבְרְאוּ, וּפֵרוּשׁוֹ בְּרֵאשִׁית הַכֹּל בָּרָא אֵלּוּ – וְ"שׁ לְךָ מִקְרָאוֹת שֶׁמְּקֻצָּרִים
לְשׁוֹנָם וּמְמֻעָטִים תֵּבָה אַחַת, כְּמוֹ כִּי לֹא סָגַר דַּלְתֵי בִטְנִי (איוב ג'), וְלֹא פֵרַשׁ מִי
הַסּוֹגֵר וּכְמוֹ יָשָׂא אֶת חֵיל דַּמֶּשֶׂק (ישעיהו ח'), וְלֹא פֵרַשׁ מִי יְשָׂאֻנּוּ; וּכְמוֹ אִם יֵחָרוֹשׁ
בַּבְּקָרִים (עמוס ו'), וְלֹא פֵרַשׁ אִם יֵחָרוֹשׁ אָדָם בַּבְּקָרִים, וּכְמוֹ מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית
(ישעיהו מ"ו), וְלֹא פֵרַשׁ מַגִּיד מֵרֵאשִׁית דָּבָר אַחֲרִית דָּבָר – א"כ, תְּמַהּ עַל עַצְמְךָ, שֶׁהָרֵי
הַמַּיִם קָדְמוּ, שֶׁהָרֵי כְּתִיב וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם, וְעַדַיִן לֹא גִלָּה הַמִּקְרָא,
בְּרֵאשַׁת הַמַּיִם מָתַי הָיְתָה, הָא לָמַדְתָּ, שֶׁקָּדְמוּ הַמַּיִם לָאָרֶץ, וְעוֹד, שֶׁהַשָּׁמַיִם מֵאֵשׁ וּמַיִם
נִבְרְאוּ, עַל כָּרְחֵךְ לֹא לִמֵּד הַמִּקְרָא סֵדֶר הַמְּקָדָמִים וְהַמְּאֻחָרִים כְּלוּם:
ברא אלהים וְלֹא נֶאֱמַר בָּרָא ה', שֶׁבַּתְּחִלָּה עָלָה בְּמַחֲשָׁבָה לִבְרֹאתוֹ בְּמִדַּת הַדִּין, רָאָה שֶׁאֵין
הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם, הִקְדִּים מִדַּת רַחֲמִים וְשִׁתְּפָהּ לְמִדַּ"דִּ, וְהַיְינוּ דִּכְתִיב בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים
אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:

Verse 2

תהו ובהו. תֹּהוּ לְשׁוֹן תַּמָּה וְשׁוֹמֵמוֹן, שֶׁאָדָם תּוֹהֶא וּמְשׁוֹמֵם עַל בֹּהוּ שֶׁבָּהּ:
תהו. אשטורדי"שון בְּלַעַ"ז:
בהו. לְשׁוֹן רֵקוּת וְצָדוּ:
על פני תהום. עַל פְּנֵי הַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ:
ורוח אלהים מרחפת. כְּסָא הַכָּבוֹד עוֹמֵד בָּאֲוִיר וּמְרַחֵף עַל פְּנֵי הַמַּיִם בְּרוּחַ פִּיו שֶׁל
הַקָּבָ"ה וּבְמַאֲמָרוֹ, כְּיוֹנָה הַמְרַחֶפֶת עַל הַקֵּן, אקוב"טיר בְּלַעַ"ז:

Verse 3

Verse 4

וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אַף בָּזֶה אָנוּ צְרִיכִין לְדִבְרֵי אַגָּדָה, רָאָה שֶׁאֵינוֹ
כְּדַאי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ רְשָׁעִים, וְהִבְדִּילוֹ לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבוֹא. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ כָּךְ פָּרְשׁוּהוּ,
רָאָה כִּי טוֹב, וְאֵין נָאֶה לוֹ וְלַחֹשֶׁךְ שֶׁיִּהְיוּ מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּעֵרְבּוּבְיָא, וְקָבַע לָזֶה תְּחוּמוֹ
בַּיּוֹם, וְלָזֶה תְּחוּמוֹ בַּלַּיְלָה:

Verse 5

יום אחד. לְפִי סֵדֶר לְשׁוֹן הַפָּרָשָׁה הָיָה לוֹ לִכְתֹּב יוֹם רִאשׁוֹן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בִּשְׁאָר הַיָּמִים
שֵׁנִי, שְׁלִישִׁי, רְבִיעִי, לָמָּה כָּתַב אֶחָד? לְפִי שֶׁהָיָה הַקָּבָ"ה יָחִיד בְּעוֹלָמוֹ, שֶׁלֹּא נִבְרְאוּ
הַמַּלְאָכִים עַד יוֹם שֵׁנִי, כָּךְ מְפֹרָשׁ בִּבְ"ר:

Verse 6

יהי רקיע. יֶזֶק הָרָקִיעַ, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁנִּבְרְאוּ שָׁמַיִם בְּיוֹם א' עֲדַיִן לַחִים הָיוּ וְקָרְשׁוּ
בַּשֵּׁנִי מִגַּעֲרַת הַקָּבָ"ה בְּאָמְרוֹ יְהִי רָקִיעַ, וְזֶהוּ שֶׁכָּתַב (איוב כ"ו) עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ –
כָּל יוֹם רִאשׁוֹן, וּבַשֵּׁנִי יִתְמְהוּ מִגַּעֲרָתוֹ, כְּאָדָם שֶׁמִּשְׁתּוֹמֵם וְעוֹמֵד מִגַּעֲרַת הַמַּאֲיִם עָלָיו
בתוך המים. בְּאֶמְצַע הַמַּיִם, שֶׁיֵּשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין מַיִם הָעֶלְיוֹנִים לָרָקִיעַ כְּמוֹ בֵּין הָרָקִיעַ לַמַּיִם
שֶׁעַל הָאָרֶץ, הָא לָמַדְתָּ, שֶׁהֵם תְּלוּיִים בְּמַאֲמָרוֹ שֶׁל מֶלֶךְ:

Verse 7

ויעש אלהים את הרקיע. תִּקְּנוֹ עַל עָמְדוֹ, וְהִיא עֲשִׂיָּתוֹ, כְּמוֹ וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ (דברים
כ"א):
מעל לרקיע. עַל הָרָקִיעַ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא מֵעַל לָרָקִיעַ, לְפִי שֶׁהֵן תְּלוּיִין בָּאֲוִיר. וּמִפְּנֵי מָה
לֹא נֶאֱמַר כִּי טוֹב בְּיוֹם שֵׁנִי? לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה נִגְמָר מְלֶאכֶת הַמַּיִם עַד יוֹם שְׁלִישִׁי, וַהֲרֵי
הִתְחִיל בָּהּ בְּשֵׁנִי, וְדָבָר שֶׁלֹּא נִגְמַר אֵינוֹ בִּמְלוֹאוֹ וְטוֹבוֹ; וּבַשְּׁלִישִׁי שֶׁנִּגְמַר מְלֶאכֶת הַמַּיִם
וְהִתְחִיל וְגָמַר מְלָאכָה אֲחֶרֶת, כָּפַל בּוֹ כִּי טוֹב שְׁתֵּי פְעָמִים, אַחַת לִגְמַר מְלֶאכֶת הַשֵּׁנִי וְאַחַת
לִגְמַר מְלֶאכֶת הַיּוֹם:

Verse 8

ויקרא אלהים לרקיע שמים. שָׁא מַיִם, שָׁם מַיִם, אֵשׁ וּמַיִם, שֶׁעֵרְבָן זֶה בָּזֶה וְעָשָׂה מֵהֶם
שָׁמַיִם:

Verse 9

יקוו המים. שֶׁהָיוּ שְׁטוּחִין עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְהִקְוָם בָּאוֹקְיָנוֹס הוּא הַיָּם הַגָּדוֹל שֶׁבְּכָל
הַיַּמִּים:

Verse 10

קרא ימים. וַהֲלֹא יָם אֶחָד הוּא? אֶלָּא אֵינוֹ דוֹמֶה טַעַם דָּג הָעוֹלֶה מִן הַיָּם בְּעַכּוֹ לְטַעַם דָּג
הָעוֹלֶה מִן הַיָּם בְּאַסְפַּמְיָא:

Verse 11

תדשא הארץ דשא עשב. לֹא דֶּשֶׁא לְשׁוֹן עֵשֶׂב וְלֹא עֵשֶׂב לְשׁוֹן דֶּשֶׁא, וְלֹא הָיָה לְשׁוֹן הַמִּקְרָא
לוֹמַר תַּעֲשֵׂיב הָאָרֶץ, שֶׁמִּינֵי דְּשָׁאִים מְחֻלָּקִין, כָּל אֶחָד לְעַצְמוֹ נִקְרָא עֵשֶׂב פִּלּוֹנִי, וְאֵין
לָשׁוֹן לַמְדַבֵּר לוֹמַר דֶּשֶׁא פִּלּוֹנִי, שֶׁלְּשׁוֹן דֶּשֶׁא הוּא לְבִישַׁת הָאָרֶץ כְּשֶׁהִיא מִתְמַלֵּאת בִּדְשָׁאִים
תדשא הארץ. תִּתְמַלֵּא וְתִתְכַּסֶּה לְבוּשׁ עֲשָׂבִים. בִּלְשׁוֹן לַעַז נִקְרָא דֶּשֶׁא ארבריץ, כֵּן
בְּעֵרְבּוּבְיָא, וְכָל שֹׁרֶשׁ לְעַצְמוֹ נִקְרָא עֵשֶׂב:
מזריע זרע. שֶׁיְּגַדֵּל בּוֹ זַרְעוֹ לְזָרַע מִמֶּנּוּ בְּמָקוֹם אַחֵר:
עץ פרי. שֶׁיְּהֵא טַעַם הָעֵץ כְּטַעַם הַפֶּרִי, וְהִיא לֹא עָשְׂתָה כֵן, אֶלָּא וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ עֵץ עוֹשֶׂה
פְּרִי וְלֹא הָעֵץ פְּרִי, לְפִיכָךְ כְּשֶׁנִּתְקַלֵּל אָדָם עַל עֲוֹנוֹ נִפְקְדָה גַּם הִיא עַל עֲוֹנָהּ וְנִתְקַלָּלָה:
אשר זרעו בו. הֵן גַּרְעִינֵי כָל פְּרִי שֶׁמֵּהֶן הָאִילָן צוֹמֵחַ כְּשֶׁנּוֹטְעִין אוֹתוֹ:

Verse 12

ותוצא הארץ וגו'. אַע"פ שֶׁלֹּא נֶאֱמַר לְמִינֵהוּ בַּדְּשָׁאִין בְּצֵוּוּיֵיהֶן, שָׁמְעוּ שֶׁנִּצְטַוּוּ
הָאִילָנוֹת עַל כָּךְ, נָשְׂאוּ קַ"וָ בְּעַצְמָן, כַּמִּפֹּרָשׁ בָּאַגָּדָה בִּשְׁחִיטַת חֻלִּין:

Verse 13

Verse 14

יהי מארת וגו'. מְיֻם רְאשׁוֹן נִבְרְאוּ וּבָרְבִיעִי צִוָּה עֲלֵיהֶם לְהִתָּלוֹת בָּרָקִיעַ, וְכֵן כָּל
תּוֹלְדוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ נִבְרְאוּ מְיֻם רְאשׁוֹן, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד נִקְבַּע בַּיּוֹם שֶׁנִּגְזַר עָלָיו, הוּא
שֶׁכָּתוּב אֵת הַשָּׁמַיִם, לְרַבּוֹת תּוֹלְדוֹתֵיהֶם, וְאֵת הָאָרֶץ, לְרַבּוֹת תּוֹלְדוֹתֶיהָ:
יהי מארת. חָסֵר וָי"ו כְּתִיב, עַל שֶׁהוּא יוֹם מְאֻרָה לִפֹּל אַסְכָּרָה בַּתִּינוֹקוֹת, הוּא שֶׁנִּינוּ
בְּד' הָיוּ מִתְעַנִּים עַל אַסְכָּרָה שֶׁלֹּא תִּפֹּל בַּתִּינוֹקוֹת:
להבדיל בין היום ובין הלילה. מִשֶּׁנִּגְנַז הָאוֹר הָרִאשׁוֹן, אֲבָל בְּשִׁבְעַת יְמֵי בְּרֵאשִׁית שִׁמְּשׁוּ
הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ הָרִאשׁוֹנִים יַחַד בֵּין בַּיּוֹם וּבֵין בַּלַּיְלָה:
והיו לאותות. כְּשֶׁהַמְּאוֹרוֹת לוֹקִין, סִימָן רַע הוּא לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר מֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל
תֵּחָתּוּ (ירמיה י'), בַּעֲשׂוֹתְכֶם רְצוֹן הַקָּבָ"ה אֵין אַתֶּם צְרִיכִין לִדְאֹג מִן הַפֻּרְעָנוּת:
ולמועדים. עַל שֵׁם הֶעָתִיד, שֶׁעֲתִידִים יִשְׂרָאֵל לְהִצְטַוּוֹת עַל הַמּוֹעֲדוֹת וְהֵם נִמְנִים לְמוֹלַד
הַלְּבָנָה:
ולימים. שִׁמּוּשׁ הַחַמָּה חֲצִי יוֹם וְשִׁמּוּשׁ הַלְּבָנָה חֶצְיוֹ, הֲרֵי יוֹם שָׁלֵם
ושנים. לְסוֹף שס"ה יָמִים (ס"א וּרְבִיעַ יוֹם), יִגְמְרוּ מַהֲלָכָתָם בְּי"ב מַזָּלוֹת הַמְשָׁרְתִים
אוֹתָם, וְהִיא שָׁנָה, וְחוֹזְרִים וּמַתְחִילִים פַּעַם שְׁנִיָּה לְסַבֵּב בַּגַּלְגַּל כְּמַהֲלָכָן הָרִאשׁוֹן:

Verse 15

והיו למאורת. עוֹד זֹאת יְשַׁמְּשׁוּ, שֶׁיָּאִירוּ לָעוֹלָם:

Verse 16

המארת הגדולים. שָׁוִים נִבְרְאוּ וְנִתְמַעֲטָה הַלְּבָנָה עַל שֶׁקִּטְרְגָה וְאָמְרָה אִ"אֶ לִשְׁנֵי מְלָכִים
שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד:
ואת הכוכבים. עַל יְדֵי שֶׁמֵּעֵט אֶת הַלְּבָנָה הִרְבָּה צְבָאָיהּ לְהָפִיס דַּעְתָּהּ:

Verse 17

Verse 18

Verse 19

Verse 20

נפש חיה. שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חַיּוּת:
שרץ. כָּל דָּבָר חַי שֶׁאֵינוֹ גָּבוֹהַּ מִן הָאָרֶץ קָרוּי שֶׁרֶץ: בָּעוֹף, כְּגוֹן זְבוּבִים, בַּשְּׁקָצִים,
כְּגוֹן נְמָלִים וְחִפּוּשִׁים וְתוֹלָעִים, בַּבְּרִיּוֹת, כְּגוֹן חֹלֶד וְעַכְבָּר וְחֹמֶט וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם, וְכָל
הַדָּגִים:

Verse 21

התנינם. דָּגִים גְּדוֹלִים שֶׁבַּיָּם, וּבְדִבְרֵי אַגָּדָה הוּא לִוְיָתָן וּבֶן זוּגוֹ שֶׁבְּרָאָם זָכָר וּנְקֵבָה
וְהָרַג אֶת הַנְּקֵבָה וּמְלָחָהּ לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבוֹא, שֶׁאִם יִפְרוּ וְיִרְבּוּ לֹא יִתְקַיֵּם הָעוֹלָם
בְּפָנֵיהֶם:
נפש החיה. שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חַיּוּת:

Verse 22

ויברך אותם. לְפִי שֶׁמְּסַפְּרִים אוֹתָם וְצָדִין מֵהֶם וְאוֹכְלִין אוֹתָם, הֻצְרְכוּ לְבָרְכָה, וְאַף
הַחַיּוֹת הֻצְרְכוּ לִבְרָכָה, אֶלָּא מִפְּנֵי הַנָּחָשׁ שֶׁעָתִיד לִקְלָלָה, לְכָךְ לֹא בֵּרְכָן, שֶׁלֹּא יְהֵא הוּא
בְּכֻלָּל:
פרו. לְ' פְּרִי כְּלוֹ' עֲשׂוּ פֵּרוֹת:
ורבו. אִם לֹא אָמַר אֶלָּא פְּרוּ, הָיָה אֶחָד מוֹלִיד אֶחָד וְלֹא יוֹתֵר, וּבָא וּרְבוּ שֶׁאֶחָד מוֹלִיד
הַרְבֵּה:

Verse 23

Verse 24

תוצא הארץ. הוּא שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁהַכֹּל נִבְרָא מִיּוֹם רִאשׁוֹן, וְלֹא הֻצְרְכוּ אֶלָּא לְהוֹצִיאָם:
נפש חיה. שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חַיּוּת:
ורמש. הֵם שְׁרָצִים, שֶׁהֵם נְמוּכִים וְרוֹמְשִׂים עַל הָאָרֶץ וְנִרְאִים כְּאִלּוּ נִגָּרָרִים שֶׁאֵין הִלּוּכָן
נִכָּר. כָּל לְשׁוֹן רֶמֶשׂ וְשֶׁרֶץ בִּלְשׁוֹנֵנוּ קונמו"ברש בלע"ז:

Verse 25

ויעש. תִּקָּנָם בְּצִבְיוֹנָם וּבְקוֹמָתָן:

Verse 26

נעשה אדם. עַנְוָתָנוּתוֹ שֶׁל הַקָּבָ"ה לָמַדְנוּ מִכָּאן, לְפִי שֶׁאָדָם הוּא בְּדִמּוּת הַמַּלְאָכִים
וְיִתְקַנְּאוּ בוֹ, לְפִיכָךְ נִמְלַךְ בָּהֶם, וּכְשֶׁהוּא דָן אֶת הַמַּלְכִים הוּא נִמְלָךְ בְּפַמַלְיָא שֶׁלּוֹ, שֶׁכֵּן
מָצִינוּ בְּאַחְאָב, שֶׁאָמַר לוֹ מִיכָה רָאִיתִי אֶת ה' יוֹשֵׁב עַל כִּסְאוֹ וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עוֹמְדִים
עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ (מלכים א כ"ב), וְכִי יֵשׁ יָמִין וּשְׂמֹאל לְפָנָיו? אֶלָּא אֵלּוּ
מַיְמִינִים לְזְכוּת וְאֵלּוּ מַשְׂמְאִילִים לְחוֹבָה, וְכֵן בְּגְזֵרַת עִירִין פִּתְגָמָא וּבְמֵאמַר קַדִּישִׁין
שְׁאֵלְתָא (דניאל ד'), אַף כָּאן בְּפַמַלְיָא שֶׁלּוֹ נָטַל רְשׁוּת, אָמַר לָהֶם יֵשׁ בָּע�ֶלְיוֹנִים כְּדִמּוּתִי;
אִם אֵין כְּדִמּוּתִי בַּתַּחְתּוֹנִים הֲרֵי יֵשׁ קִנְאָה בְּמַעֲשֶׂה בְרֵאשִׁית:
נעשה אדם. אַע"פ שֶׁלֹּא סִיְּעוּהוּ בִיצִירָתוֹ וְיֵשׁ מָקוֹם לַמִּינִים לִרְדּוֹת, לֹא נִמְנַע הַכָּתוּב
מִלְּלַמֵּד דֶּרֶךְ אֶרֶץ וּמִדַּת עֲנָוָה שֶׁיְּהֵא הַגָּדוֹל נִמְלָךְ וְנוֹטֵל רְשׁוּת מִן הַקָּטָן; וְאִם כָּתַב אֶעֱשֶׂה
אָדָם, לֹא לָמַדְנוּ שֶׁיְּהֵא מְדַבֵּר עִם בֵּית דִּינוֹ, אֶלָּא עִם עַצְמוֹ, וּתְשׁוּבַת הַמִּינִים כָּתַב בְּצִדּוֹ,
וַיִּבְרָא אֶת הָאָדָם, וְלֹא כָּתַב וַיִּבְרְאוּ:
בצלמנו. בְּדָפוּס שֶׁלָּנוּ:
כדמותנו. לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל:
וירדו בדגת הים. יֵשׁ בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה לְשׁוֹן רְדוּי וּלְשׁוֹן יְרִידָה; זָכָה, רוֹדֶה בַּחַיּוֹת
וּבַבְּהֵמוֹת, לֹא זָכָה, נַעֲשָׂה יָרוּד לִפְנֵיהֶם וְהַחַיָּה מוֹשֶׁלֶת בּוֹ:

Verse 27

ויברא אלהים את האדם בצלמו. בְּדָפוּס הֶעָשׂוּי לוֹ, שֶׁהַכֹּל נִבְרָא בְּמַאֲמָר וְהוּא נִבְרָא
בַּיָּדַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה (תהילים קל"ט); נַעֲשָׂה בְּחוֹתָם כְּמַטְבֵּעַ הָעֲשׂוּיָה עַל יְדֵי
רֹשֶׁם שֶׁקּוֹרִין קוי"ן בלע"ז וְכֵן הוּא אוֹמֵר תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם (איוב ל"ח)
בצלם אלהים ברא אותו. פֵּרֵשׁ לְךָ שֶׁאוֹתוֹ צֶלֶם הַמֻּתְקָן לוֹ, צֶלֶם דְּיוֹקָן יוֹצְרוֹ הוּא
זכר ונקבה ברא אותם. וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וגו' (בראשית ב')?
מִדְרַשׁ אַגָּדָה שֶׁבָּרָאוֹ שְׁנֵי פַּרְצוּפִים בְּבְרִיאָה רִאשׁוֹנָה, וְאַחַר כָּךְ חֲלָקוֹ. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא,
כָּאן הוֹדִיעֲךָ שֶׁנִּבְרְאוּ שְׁנֵיהֶם בַּשִּׁשִּׁי וְלֹא פִּי' לְךָ כֵּיצַד בְּרִיָּתָן, וּפֵרֵשׁ לְךָ בְּמָקוֹם אַחֵר:

Verse 28

וכבשה. חָסֵר וָי"ו לְלַמֶּדְךָ שֶׁהַזָּכָר כּוֹבֵשׁ אֶת הַנְּקֵבָה, שֶׁלֹּא תְהֵא יְצִאָנִית, וְעוֹד לְלַמֶּדְךָ
שֶׁהָאִישׁ שֶׁדַּרְכּוֹ לִכְבּוֹשׁ מְצֻוֶּה עַל פְּרִיָּה וּרְבִיָּה וְלֹא הָאִשָּׁה:

Verse 29

לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. הִשְׁוָה לָהֶם בְּהֵמוֹת וְחַיּוֹת לְמַאֲכָל, וְלֹא הִרְשָׁה לְאָדָם
וּלְאִשְׁתּוֹ לְהָמִית בְּרִיָּה וְלָאֱכֹל בָּשָׂר, אַךְ כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב יֹאכְלוּ יַחַד כֻּלָּם, וּכְשֶׁבָּאוּ בְנֵי נֹחַ
הִתִּיר לָהֶם בָּשָׂר, שֶׁנֶּאֱמַר כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי וְגוֹ' כְּיֶרֶק עֵשֶׂב שֶׁהִתַּרְתִּי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן
נָתַתִּי לָכֶם אֶת כֹּל:

Verse 30

Verse 31

יום הששי. הוֹסִיף ה' בַּשִּׁשִּׁי בְּגִמַר מַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית, לוֹמַר שֶׁהִתְנָה עִמָּהֶם, עַל מְנָת שֶׁיְּקַבְּלוּ
עֲלֵיהֶם יִשְׂרָאֵל חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תוֹרָה. דָּבָר אַחֵר יוֹם הַשִּׁשִּׁי, כְּלָם תְּלוּיִם וְעוֹמְדִים עַד יוֹם
הַשִּׁשִּׁי, הוּא ו' בְּסִיוָן הַמּוּכָן לְמַתַּן תּוֹרָה:

Chapter 2

Verse 1

Verse 2

ויכל אלהים ביום השביעי. ר' שִׁמְעוֹן אוֹמֵר בָּשָׂר וָדָם, שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ עִתָּיו וּרְגָעָיו
צָרִיךְ לְהוֹסִיף מֵחֹל עַל הַקֹּדֶשׁ, הַקָּבָ"ה שֶׁיּוֹדֵעַ עִתָּיו וּרְגָעָיו, נִכְנָס בּוֹ כְּחוּט הַשַּׂעָרָה,
וְנִרְאֶה כְּאִלּוּ כְּלָה בוֹ בַּיּוֹם. דָּ"אַ מָה הָיָה הָעוֹלָם חָסֵר? מְנוּחָה, בָּאת שַׁבָּת בָּאת מְנוּחָה,
כָּלְתָה וְנִגְמְרָה הַמְּלָאכָה:

Verse 3

ויברך, ויקדש. בֵּרְכוֹ בַּמָּן, שֶׁכָּל יְמוֹת הַשָּׁבוּעַ יוֹרֵד לָהֶם עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת, וּבַשִּׁשִּׁי לֶחֶם
מִשְׁנֶה, וְקִדְּשׁוֹ בַּמָּן, שֶׁלֹּא יָרַד כְּלָל בְּשַׁבָּת, וְהַמִּקְרָא כָּתוּב עַל הָעִתִּיד
אשר ברא אלהים לעשות. הַמְּלָאכָה שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לֵעָשׂוֹת בַּשַּׁבָּת, כָּפַל וַעֲשָׂאָהּ בַּשִּׁשִּׁי כְּמוֹ
שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּב"ר

Verse 4

אלה. הָאֲמוּרִים לְמַעְלָה:
תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה'. לְמֶדְךָ שֶׁכֻּלָּם נִבְרְאוּ בָּרִאשׁוֹן. דָּבָר אַחֵר
בְּהִבָּרְאָם, בְּה' בָּרָאָם, שֶׁנ' בְּיָהּ ה' צוּר עוֹלָמִים (ישעיהו כ"ו), בְּב' אוֹתִיּוֹת הַלָּלוּ שֶׁל
הַשֵּׁם יָצַר שְׁנֵי עוֹלָמִים, וְלִמֶּדְךָ כָּאן שֶׁהָעוֹלָם הַזֶּה נִבְרָא בְּהֵ"א, רֶמֶז שֶׁיָּרְדוּ לְמַטָּה לְרְאוֹת
שַׁחַת כְּהֵ"א זֹאת שֶׁסְּתוּמָה מִכָּל צְדָדִים וּפְתוּחָה לְמַטָּה לָרֶדֶת דֶּרֶךְ שָׁם:

Verse 5

טרם יהיה בארץ. כָּל טֶרֶם שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן עַד לֹא הוּא, וְאֵינוֹ לְשׁוֹן קֹדֶם, וְאֵינוֹ נִפְעָל
לוֹמַר הַטְּרִים, כַּאֲשֶׁר יֹאמַר הַקְּדִים וְזֶה מוֹכִיחַ, וְעוֹד אַחֵר כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן (שמות ט)
עֲדַיִן לֹא תִירְאוּן, וְאַף זֶה תִּפָּרֵשׁ עֲדַיִן לֹא הָיָה בָּאָרֶץ, כְּשֶׁנִּמְרָה בְּרִיאַת הָעוֹלָם בַּשִּׁשִּׁי
קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא אָדָם, וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח, עֲדַיִן לֹא צָמַח, וּבְג' שֶׁכָּתוּב תּוֹצֵא הָאָרֶץ,
לֹא יָצְאוּ, אֶלָּא עַל פֶּתַח קַרְקַע עָמְדוּ עַד יוֹם שִׁשִּׁי:
כי לא המטיר. וּמַ"ט לֹא הִמְטִיר? לְפִי שֶׁאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה, וְאֵין מַכִּיר בְּטוֹבָתָם
שֶׁל גְּשָׁמִים, וּכְשֶׁבָּא אָדָם וְיָדַע שֶׁהֵם צֹרֶךְ לָעוֹלָם, הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם וְיָרְדוּ וְצָמְחוּ הָאִילָנוֹת
וְהַדְּשָׁאִים:
ה' אלהים. ה' הוּא שְׁמוֹ, אֱלֹהִים שֶׁהוּא שַׁלִּיט וְשׁוֹפֵט עַל כֹּל, וְכֵן פֵּרוּשׁ זֶה בְּכָל מָקוֹם
לְפִי פְּשׁוּטוֹ, ה' שֶׁהוּא אֱלֹהִים:

Verse 6

ואד יעלה. לְעִנְיַן בְּרִיאָתוֹ שֶׁל אָדָם, הֶעֱלָה הַתְּהוֹם וְהִשְׁקָה עֲנָנִים לִשְׁרוֹת הֶעָפָר וְנִבְרָא
אָדָם, כְּגַבָּל זֶה, שֶׁנּוֹתֵן מַיִם וְאַחַ"כ לָשׁ אֶת הָעִפָּה, אַף כָּאן, וְהִשְׁקָה, וְאַחַ"כ וַיִּיצֶר:

Verse 7

וייצר. שְׁתֵּי יְצִירוֹת, יְצִירָה לָעוֹלָם הַזֶּה וְיִצִירָה לִתְחִיַּת הַמֵּתִים, אֲבָל בַּבְּהֵמָה שֶׁאֵינָהּ
עוֹמֶדֶת לַדִּין לֹא נִכְתַּב בִּיצִירָתָהּ שְׁנֵי יוֹדִי"ן:
עפר מן האדמה. צָבַר עֲפָרוֹ מִכָּל הָאֲדָמָה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת, שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁיָּמוּת שָׁם תְּהֵא
קוֹלַטְתּוֹ לִקְבוּרָה. דָּ"אֵ נָטַל עֲפָרוֹ מִמָּקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי (שמות כ'),
הַלְוַאי תְּהֶיה לוֹ כַּפָּרָה וְיוּכַל לַעֲמֹד:
ויפח באפיו. עָשָׂאוֹ מִן הַתַּחְתּוֹנִים וּמִן הָעֶלְיוֹנִים, גּוּף מִן הַתַּחְתּוֹנִים וּנְשָׁמָה מִן
הָעֶלְיוֹנִים, לְפִי שֶׁבְּיוֹם רִאשׁוֹן נִבְרְאוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ, בַּשֵּׁנִי בָּרָא רָקִיעַ לָעֶלְיוֹנִים, בַּשְּׁלִישִׁי
תַּרְאֶה הַיַּבָּשָׁה לַתַּחְתּוֹנִים, בָּרְבִיעִי בָּרָא מְאוֹרוֹת לָעֶלְיוֹנִים, בַּחֲמִישִׁי יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם
לַתַּחְתּוֹנִים, חֶזְקַק בַּשִּׁשִׁי לִבְרֹאוֹת בּוֹ בָּעֶלְיוֹנִים וּבַתַּחְתּוֹנִים, וְאִם לָאו יֵשׁ קִנְאָה בְּמַעֲשֶׂה
בְרֵאשִׁית, שֶׁיִּהְיוּ אֵלּוּ רַבִּים עַל אֵלּוּ בִּבְרִיאַת יוֹם אֶחָד:
לנפש חיה. אַף בְּהֵמָה וְחַיָּה נִקְרְאוּ נֶפֶשׁ חַיָּה, אַךְ זוֹ שֶׁל אָדָם חַיָּה שֶׁבְּכֻלָּן, שֶׁנִּתּוֹסֵף בּוֹ
דֵּעָה וְדִבּוּר:

Verse 8

מקדם. בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל עֵדֶן נָטַע אֶת הַגָּן. וְאִם תֹּאמַר, הֲרֵי כְּבָר כָּתַב וַיִּבְרָא אֶת הָאָדָם וְגו',
רָאִיתִי בִּבְרַיְתָא שֶׁל ר"א בְּנוֹ שֶׁל ר' יוֹסֵי הַגְּלִילִי מל"ב מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת, וְזוֹ אַחַת
מֵהֶן, כְּלָל שֶׁלְּאַחֲרָיו מַעֲשֶׂה הוּא פָּרָטוֹ שֶׁל רִאשׁוֹן, וַיִּבְרָא אֶת הָאָדָם זֶהוּ כְּלָל, סָתַם
בְּרִיאָתוֹ מֵהֵיכָן וְסָתַם מַעֲשָׂיו, חָזַר וּפֵרֵשׁ וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים וְגו', וַיַּצְמַח לוֹ גַּן עֵדֶן
וַיַּנִּיחֵהוּ בְּגַן עֵדֶן וַיַּפֶל עָלָיו תַּרְדֵּמָה, הַשּׁוֹמֵעַ סָבוּר שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה אַחֵר, וְאֵינוֹ אֶלָּא פָּרָטוֹ
שֶׁל רִאשׁוֹן; וְכֵן אֵצֶל הַבְּהֵמָה חָזַר וְכָתַב וַיִּצֶר ה' וגו' מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה, כְּדֵי
לְפָרֵשׁ וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לִקְרוֹת שֵׁם וּלְלַמֵּד עַל הָעוֹפוֹת שֶׁנִּבְרְאוּ מִן הָרְקָק:

Verse 9

ויצמח. לְעִנְיַן הַגַּן הַכָּתוּב מְדַבֵּר:
בתוך הגן. בָּאֶמְצַע:

Verse 10

Verse 11

פישון. הוּא נִילוּס נָהָר מִצְרַיִם, וְעַל שֵׁם שֶׁמֵּימָיו מִתְבָּרְכִין וְעוֹלִין וּמַשְׁקִין אֶת הָאָרֶץ
נִקְרָא פִּישׁוֹן כְּמוֹ וּפָשׁוּ פָּרָשָׁיו (חבקוק א') דָּ"אַ פִּישׁוֹן, שֶׁהוּא מְגַדֵּל פְּשָׁתָן, שֶׁנֶּאֱמַר עַל
מִצְרַיִם (ישעיהו י"ט) וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי פְּשָׁתִים:

Verse 12

Verse 13

גיחון. שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ וְהוֹמֶה, וְהֶמְיָתוֹ גְּדוֹלָה מְאֹד, כְּמוֹ כִּי יִגַּח (שמות כ"א), שֶׁמְּנַגֵּחַ
וְהוֹלֵךְ וְהוֹמֶה:

Verse 14

חדקל. שֶׁמֵּימָיו חַדִּין וְקַלִּין:
פרת. שֶׁמֵּימָיו פָּרִין וְרַבִּין וּמַבְרִין אֶת הָאָדָם: כוש ואשור. עֲדַיִן לֹא הָיוּ, וְכָתַב הַמִּקְרָא
עַל שֵׁם הֶעָתִיד:
קדמת אשור. לְמִזְרָחָהּ שֶׁל אַשּׁוּר:
הוא פרת. הֶחָשׁוּב עַל כֻּלָּם, הַנִּזְכָּר עַל שֵׁם א"י:

Verse 15

(בראשית רבה) ויקח. לְקָחוֹ בִּדְבָרִים נָאִים וּפִתָּהוּ לְכָנֵס:

Verse 16

Verse 17

Verse 18

לא טוב היות וגו'. שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ שְׁתֵּי רָשׁוּיוֹת הֵן, הַקָּבָּ"ה בָּעֶלְיוֹנִים יָחִיד וְאֵין לוֹ זוּג, (בראשית רבה) וְזֶה בַּתַּחְתּוֹנִים וְאֵין לוֹ זוּג:
עזר כנגדו. זָכָה – עֵזֶר; לֹא זָכָה – כְּנֶגְדּוֹ לְהָלָּחֵם:

Verse 19

ויצר מן האדמה. הִיא יְצִירָה הִיא עֲשִׂיָּה הָאֲמוּרָה לְמַעְלָה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאָרֶץ וְגוֹ', אֶלָּא בָּא וּפֵרֵשׁ שֶׁהָעוֹפוֹת נִבְרְאוּ מִן הָרָקִק, לְפִי שֶׁאָמַר לְמַעְלָה מִן הַמַּיִם נִבְרְאוּ וְכָאן אָמַר מִן הָאָרֶץ נִבְרְאוּ (חולין כ"ז), וְעוֹד לְמֶדְךָ כָּאן שֶׁבִּשְׁעַת יְצִירָתָן מְיָדֵּב בּוֹ בַּיּוֹם הֶבִיאָם אֶל הָאָדָם לִקְרוֹת לָהֶם שֵׁם. וּבְדִבְרֵי אַגָּדָה יְצִירָה זוֹ לְשׁוֹן רִדּוּי וְכִבּוּשׁ, כְּמוֹ כִּי תָצוּר אֶל עִיר (דברים כ"ד), שֶׁכְּבָשָׁן תַּחַת יָדוֹ שֶׁל אָדָם (בראשית רבה) וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סָרְסָהוּ וּפָרְשָׁהוּ, כֹּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם שֵׁם, הוּא שְׁמוֹ לְעוֹלָם:

Verse 20

ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה' אלהים תרדמה. כְּשֶׁהֵבִיאָן הֵבִיאָן לְפָנָיו כָּל מִין וָמִין זָכָר וּנְקֵבָה, אָמַר לְכֻלָּם יֵשׁ בֶּן זוּג וְלִי אֵין בֶּן זוּג, מְיָד וַיִּפֹּל (בראשית רבה):

Verse 21

מצלעותיו. מִפְּטָרָיו, כְּמוֹ וּלְצַלַּע הַמִּשְׁכָּן (שמות כ"ו), זֶהוּ שֶׁאָמְרוּ שְׁנֵי פַּרְצוּפִים נִבְרְאוּ (עירובין י"ז):
ויסגור. מְקוֹם הַחֲתָךְ:
ויישן ויקח. שֶׁלֹּא יִרְאֶה חֲתִיכַת הַבָּשָׂר שֶׁמִּמֶּנּוּ נִבְרֵאת וְתִתְבַּזֶּה עָלָיו:

Verse 22

ויבן. כִּבְנָיָן, רָחָבָה מִלְּמַטָּה וְקָצָרָה מִלְּמַעְלָה לְקַבֵּל הַוָּלָד כְּאוֹצָר שֶׁל חִטִּים, שֶׁהוּא רָחָב מִלְּמַטָּה וְקָצָר מִלְּמַעְלָה שֶׁלֹּא יַכְבִּיד מַשָּׂאוֹ עַל קִירוֹתָיו:
ויבן את הצלע לאשה. לִהְיוֹת אִשָּׁה, כְּמוֹ וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ גִּדְעוֹן לְאֵפוֹד (שופטים ח'), לִהְיוֹת אֵפוֹד:

Verse 23

זאת הפעם. מְלַמֵּד שֶׁבָּא אָדָם עַל כָּל בְּהֵמָה וְחַיָּה, וְלֹא נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ בָּהֶם (יבמות ס"ג)
לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לָשׁוֹן נוֹפֵל עַל לָשׁוֹן מִכָּאן שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ (בראשית רבה):

Verse 24

על כן יעזב איש. רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹמְרָה כֵּן לָאֵסֹר עַל בְּנֵי נֹחַ הָעֲרָיוֹת (סנהדרין נ"ז):
לבשר אחד. הַוָּלָד נוֹצָר עַל יְדֵי שְׁנֵיהֶם וְשָׁם נַעֲשֶׂה בְּשָׂרָם אֶחָד (שם נ"ח):

Verse 25

ולא יתבוששו. שֶׁלֹּא הָיוּ יוֹדְעִים דֶּרֶךְ צְנִיעוּת לְהַבְחִין בֵּין טוֹב לָרָע, וְאַע"פ שֶׁנִּתְּנָה בּוֹ דֵּעָה לִקְרוֹת לוֹ שֵׁמוֹת, לֹא נִתַּן בּוֹ יֵצֶר הָרָע עַד אָכְלוֹ מִן הָעֵץ וְנִכְנַס בּוֹ יֵצֶר הָרָע וְיָדַע מַה בֵּין טוֹב לָרָע (בראשית רבה):

Chapter 3

Verse 1

והנחש היה ערום. מָה עִנְיָן זֶה לְכָאן? הָיָה לוֹ לִסְמֹךְ וַיַּעַשׂ לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם, אֶלָּא לְמֶדְךָ מֵאֵידוֹ עֵצָה קָפַץ הַנָּחָשׁ עֲלֵיהֶם, רָאָה אוֹתָם עֲרֻמִּים וְעוֹסְקִים בְּתַשְׁמִישׁ לְעֵין כֹּל וְנִתְאַוָּה לָהּ:
(בראשית רבה) ערום מכל. לְפִי עָרְמָתוֹ וּגְדֻלָּתוֹ הָיְתָה מַפָּלָתוֹ, עָרוּם מִכֹּל, אָרוּר מִכֹּל
אף כי אמר וגו'. שֶׁמָּא אָמַר לָכֶם לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל וְגוֹ', וְאַע"פ שֶׁרָאָה אוֹתָם אוֹכְלִים מִשָּׁאָר פֵּרוֹת, הִרְבָּה עָלֶיהָ דְּבָרִים כְּדֵי שֶׁתִּשְׁבֶּנּוּ וְיָבֹא לְדַבֵּר בְּאוֹתוֹ הָעֵץ:

Verse 2

Verse 3

ולא תגעו בו. הוֹסִיפָה עַל הַצִּוּוּי, לְפִיכָךְ בָּאָה לִידֵי גֵּרָעוֹן, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר אַל תּוֹסֵף עַל דְּבָרָיו (משלי ל'):

Verse 4

לא מות תמותון. דִּחָפָהּ עַד שֶׁנָּגְעָה בּוֹ, אָמַר לָהּ כְּשֵׁם שֶׁאֵין מִיתָה בִּנְגִיעָה, כָּךְ אֵין מִיתָה בַּאֲכִילָה (בראשית רבה):

Verse 5

כי ידע. כָּל אֻמָּן שׁוֹנֵא אֶת בְּנֵי אֻמָּנוּתוֹ, מִן הָעֵץ אָכַל וּבָרָא אֶת הָעוֹלָם (בראשית רבה):
והייתם כאלהים. יוֹצְרֵי עוֹלָמוֹת (בראשית רבה):

Verse 6

ותרא האשה. רָאֲתָה דְּבָרָיו שֶׁל נָחָשׁ וְהֶאֱמִינַתּוּ לָהּ וְהֶאֱמִינַתּוּ (בראשית רבה):
כי טוב העץ. לִהְיוֹת כֵּאלֹהִים:
וכי תאוה הוא לעינים. כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָהּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם:
ונחמד להשכיל. כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָהּ יוֹדְעֵי טוֹב וָרָע:
ותתן גם לאישה. שֶׁלֹּא תָמוּת הִיא וְיִחֶיָה הוּא, וְיִשָּׂא אַחֶרֶת:
גם. לְרַבּוֹת בְּהֵמָה וְחַיָּה:

Verse 7

ותפקחנה וגו'. לְעִנְיַן הַחָכְמָה דִּבֵּר הַכָּתוּב וְלֹא לְעִנְיַן רְאִיָּה מַמָּשׁ, וְסוֹף הַמִּקְרָא מוֹכִיחַ
וידעו כי עירמים הם. אַף הַסּוּמָא יוֹדֵעַ כְּשֶׁהוּא עָרוֹם, אֶלָּא מַהוּ וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם? מְצָוָה אַחַת הָיְתָה בְּיָדָם וְנִתְעָרְטְלוּ הֵימֶנָּה (בראשית רבה)
עלה תאנה. הוּא הָעֵץ שֶׁאָכְלוּ מִמֶּנּוּ, בַּדָּבָר שֶׁנִּתְקַלְקְלוּ בּוֹ נִתְקְנוּ (סנהדרין ע'), אֲבָל שְׁאָר הָעֵצִים מְנָעוּם מִלִּטֹּל עֲלֵיהֶם. וּמִפְּנֵי מָה לֹא נִתְפָּרְסֵם הָעֵץ? שֶׁאֵין הַקָּבָ"ה חָפֵץ לְהוֹנוֹת בְּרִיָּה, שֶׁלֹּא יַכְלִימוּהָ וְיֹאמְרוּ זֶהוּ שֶׁלָּקָה הָעוֹלָם עַל יָדוֹ, מִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא:

Verse 8

וישמעו. יֵשׁ מִדְרְשֵׁי אַגָּדָה רַבִּים וּכְבָר סִדְּרוּם רַבּוֹתֵינוּ עַל מְכוֹנָם בִּב"ר וּבְשְׁאָר מִדְרָשׁוֹת; וַאֲנִי לֹא בָאתִי אֶלָּא לְפִשּׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא וּלְאַגָּדָה הַמְיֻשֶּׁבֶת דִּבְרֵי הַמִּקְרָא דָּבָר דָּבוּר עַל אֻפַּנָּיו: וישמעו. מַה שָּׁמְעוּ? שָׁמְעוּ אֶת קוֹל הַקָּבָ"ה שֶׁהָיָה מִתְהַלֵּךְ בַּגַּן:

לרוח היום. לְאוֹתוֹ רוּחַ שֶׁהַשָּׁמֶשׁ בָּאָה לְשָׁם, וְזוֹ הִיא מַעֲרָבִית; שֶׁלִּפְנוֹת עֶרֶב חַמָּה בַּמַּעֲרָב,
וְהֵם סָרְחוּ בָּעֲשִׂירִית (סנהדרין ל"ח):

Verse 9

איכה. יוֹדֵעַ הָיָה הֵיכָן הוּא אֶלָּא לְכָנֵס עִמּוֹ בְּדְבָרִים, שֶׁלֹּא יְהֵא נִבְהָל לְהָשִׁיב אִם
יַעֲנִישֶׁהוּ פִּתְאוֹם (בראשית רבה), וְכֵן בְּקַיִן אָמַר לוֹ אֵי הֶבֶל אָחִיךָ (בראשית ד), וְכֵן
בְּבִלְעָם מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ (במדבר כ"ב), לְכָנֵס עִמָּהֶם בְּדְבָרִים, וְכֵן בְּחִזְקִיָּה בִּשְׁלוּחֵי
מְרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן:

Verse 10

Verse 11

מי הגיד לך. מֵאַיִן לְךָ לָדַעַת מַה בֹּשֶׁת יֵשׁ בְּעוֹמֵד עָרֹם?
המן העץ. בִּתְמִיהָה:

Verse 12

אשר נתתה עמדי. כָּאן כָּפַר בַּטוֹבָה (עבודה זרה ה):

Verse 13

השיאני. הִטְעָנִי, כְּמוֹ אַל יַשִּׁיא אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ (דברי הימים ב' ל"ב):

Verse 14

כי עשית זאת. מִכָּאן שֶׁאֵין מְהַפְּכִים בִּזְכוּתוֹ שֶׁל מֵסִית, שֶׁאִלּוּ שְׁאָלוֹ לָמָּה עָשִׂיתָ זֹאת? הָיָה
לוֹ לְהָשִׁיב דִּבְרֵי הָרַב וְדִבְרֵי הַתַּלְמִיד דִּבְרֵי מִי שׁוֹמְעִין? (סנהדרין כ"ט)
מכל הבהמה ומכל חית השדה. אִם מִבְּהֵמָה נִתְקַלֵּל מַחֲיָה לֹא כָּל שֶׁכֵּן, הֶעֱמִידוּ רַבּוֹתֵינוּ
מִדְרָשׁ זֶה בְּמַסֶּכֶת בְּכוֹרוֹת (דף ח') לְלַמֵּד שֶׁיְּמֵי עִבּוּרוֹ שֶׁל נָחָשׁ שֶׁבַע שָׁנִים
על גחונך תלך. רַגְלַיִם הָיוּ לוֹ וְנִקְצְצוּ:

Verse 15

ואיבה אשית. אַתָּה לֹא נִתְכַּוַּנְתָּ אֶלָּא שֶׁיָּמוּת אָדָם כְּשֶׁיֹּאכַל הוּא תְּחִלָּה וְתִשָּׂא אֶת חַוָּה, וְלֹא
בָאתָ לְדַבֵּר אֶל חַוָּה תְּחִלָּה אֶלָּא לְפִי שֶׁהַנָּשִׁים קַלּוֹת לְהִתְפַּתּוֹת וְיוֹדְעוֹת לְפַתּוֹת אֶת בַּעְלֵיהֶן,
לְפִיכָךְ וְאֵיבָה אָשִׁית:
ישופך. יְכַתֶּתְךָ (סוטה ט') כְּמוֹ וָאֶכֹּת אֹתוֹ (דברים ט), וְתַרְגּוּמוֹ וְשָׁפִית יָתֵי:
ואתה תשופנו עקב. לֹא יְהֵא לְךָ קוֹמָה וְתִשְׁכֶּנּוּ בַּעֲקֵבוֹ, וְאַף מְשָׁם תְּמִיתֶנּוּ, וּלְשׁוֹן
תְּשׁוּפֶנּוּ כְּמוֹ נָשַׁף בָּהֶם (ישעיהו מ') כְּשֶׁהַנָּחָשׁ בָּא לִנְשֹׁךְ הוּא נוֹשֵׁף כְּמִין שְׁרִיקָה וּלְפִי
שֶׁהַלָּשׁוֹן נוֹפֵל עַל הַלָּשׁוֹן כְּתִיב לְשׁוֹן נְשִׁיפָה בְּשֶׁנֵּיהֶם:

Verse 16

עצבונך. זֶה צַעַר גִּדּוּל בָּנִים (עירובין ק'):
והרנך. זֶה צַעַר הָעִבּוּר:
בעצב תלדי בנים. זֶה צַעַר הַלֵּדָה:
ואל אישך תשוקתך. לְתַשְׁמִישׁ, וְאַעַפ"כִּ אֵין לְךָ מֵצַח לְתָבְעוֹ בַּפֶּה, אֶלָּא הוּא יִמְשָׁל בָּךְ,
הַכֹּל מִמֶּנּוּ וְלֹא מִמֵּךְ:
תשוקתך. תַּאֲוָתֵךְ, כְּמוֹ נֶפֶשׁ שׁוֹקֶקָה (ישעיהו כ"ט):

Verse 17

ארורה האדמה בעבורך. מֵעֲלָה לְךָ דְּבָרִים אֲרוּרִים, כְּגוֹן זְבוּבִים, פַּרְעוֹשִׁים וּנְמָלִים,
מָשָׁל לְיוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה וְהַבְּרִיּוֹת מְקַלְלוֹת שָׁדִים שֶׁיָּנַק מֵהֶם:

Verse 18

וקוץ ודרדר תצמיח לך. הָאָרֹר כְּשֶׁתְּזָרְעֶנָּה מִינֵי זְרָעִים, תַּצְמִיחַ קוֹץ וְדַרְדַּר קָנְדָּס
וְעַכָּבִישׁוֹת, וְהֵן נֶאֱכָלִין עַל יְדֵי תִּקּוּן (ביצה ל"ד):
ואכלת את עשב השדה. וּמַה קְּלָלָה הִיא זוֹ? וַהֲלֹא בַּבְּרָכָה נֶאֱמַר לוֹ הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת כָּל
עֵשֶׂב זֹרֵעַ זֶרַע וְגוֹ? אֶלָּא מָה אָמוּר כָּאן בְּרֹאשׁ הָעִנְיָן אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן
תֹּאכְלֶנָּה, וְאַחַר הָעִצָּבוֹן וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ, כְּשֶׁתְּזָרְעֶנָּה קִטְנִית אוֹ יְרָקוֹת גִּנָּה הִיא
תַּצְמִיחַ לְךָ קוֹצִים וְדַרְדָּרִים וּשְׁאָר עִשְׂבֵי הַשָּׂדֶה וְעַל כָּרְחֲךָ תֹּאכְלֵם:

Verse 19

בזעת אפיך. לְאַחַר שֶׁתִּטְרַח בּוֹ הַרְבֵּה:

Verse 20

ויקרא האדם. חָזַר הַכָּתוּב לְעִנְיָנוֹ הָרִאשׁוֹן וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת, וְלֹא הִפְסִיק אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ
שֶׁעַל יְדֵי קְרִיאַת שֵׁמוֹת נִזְדַּוְּגָה לוֹ חַוָּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וּלְאָדָם לֹא מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ,
לְפִיכָךְ, וַיַּפֵּל תַּרְדֵּמָה, וְעַל יְדֵי שֶׁכָּתַב וַיְהִי עֲרוּמִים, סָמַךְ לוֹ פָּרָשַׁת הַנָּחָשׁ, לְהוֹדִיעֲךָ
שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁרָאָה עֶרְוָתָהּ וְרָאָה אוֹתָם עֲסוּקִים בְּתַאֲוָה לָהּ וּבָא עֲלֵיהֶם בְּמַחֲשָׁבָה
וּבְמֵרָמָה:
חוה. נוֹפֵל עַל לְשׁוֹן חַיָּה, שֶׁמְּחַיָּה אֶת וְלָדוֹתֶיהָ, כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר מֶה הוֹוֶה לָאָדָם (קהלת ב'),
בִּלְשׁוֹן הָיָה:

Verse 21

כתנות עור. יֵשׁ דִּבְרֵי אַגָּדָה אוֹמְרִים חֲלָקִים כְּצִפֹּרֶן הָיוּ מְדֻבָּקִים עַל עוֹרָן וְיֵ"א דָּבָר
הַבָּא מִן הָעוֹר, כְּגוֹן צֶמֶר הָאַרְנָבִים שֶׁהוּא רַךְ וְחָם וְעָשָׂה לָהֶם כֻּתָּנוֹת מִמֶּנּוּ:

Verse 22

היה כאחד ממנו. הֲרֵי הוּא יָחִיד בַּמַּחְתּוֹנִים כְּמוֹ שֶׁאֲנִי יָחִיד בָּעֶלְיוֹנִים, וּמַה הִיא
יְחִידוּתוֹ? לָדַעַת טוֹב וָרָע, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּבְהֵמָה וְחַיָּה
ועתה פן ישלח ידו. וּמִשְּׁיָחֵיהּ לְעוֹלָם הֲרֵי הוּא קָרוֹב לְהַטְעוֹת הַבְּרִיּוֹת אֲחֲרָיו, וְלוֹמַר
אַף הוּא אֱלוֹהַּ. וְיֵשׁ מִדְרְשֵׁי אַגָּדָה, אֲבָל אֵין מְיַשְּׁבִין עַל פְּשׁוּטוֹ:

Verse 23

Verse 24

מקדם לגן עדן. בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל גַּן עֵדֶן חוּץ לַגַּן:
את הכרובים. מַלְאֲכֵי חַבָּלָה:
החרב המתהפכת. וְלָהּ לַהַט לְאֵים עָלָיו מִלְּכֶנֶס עוֹד לַגַּן תַּרְגּוּם לַהַט שְׁנַן, כְּמוֹ שָׁלַף שְׁנָא
וּבִלְשׁוֹן לַעַז לא"מא וּמִדְרְשֵׁי אַגָּדָה יֵשׁ, וַאֲנִי אֵינִי בָא אֶלָּא לְפְשׁוּטוֹ:

Chapter 4

Verse 1

והאדם ידע. כְּבָר קֹדֶם הָעִנְיָן שֶׁל מַעְלָה, קֹדֶם שֶׁחָטָא וְנִטְרַד מִגַּן עֵדֶן, וְכֵן הַהֶרְיוֹן
וְהַלֵּדָה, שֶׁאִם כָּתַב וַיֵּדַע אָדָם, נִשְׁמַע שֶׁלְּאַחַר שֶׁנִּטְרַד הָיוּ לוֹ בָּנִים
קיון. עַל שֵׁם קָנִיתִי:
את ה'. כְּמוֹ עִם ה', כְּשֶׁבָּרָא אוֹתִי וְאֶת אִישִׁי, הוּא לְבַדּוֹ בְּרָאָנוּ אֲבָל בָּזֶה שֶׁתָּפִים אָנוּ
עִמּוֹ (נדה ל"א):
את קין את אחיו את הבל. ג' אֻתִּים רְבוּיִים הֵם, מְלַמֵּד, שֶׁתְּאוֹמָה נוֹלְדָה עִם קַיִן, וְעִם
הֶבֶל נוֹלְדוּ שְׁתַּיִם, לְכָךְ נֶאֱמַר וַתֹּסֶף (בראשית רבה):

Verse 2

רעה צאן. לְפִי שֶׁנִּתְקַלְּלָה הָאֲדָמָה פֵּרֵשׁ לוֹ מֵעֲבוֹדָתָהּ:

Verse 3

מפרי האדמה. מִן הַגָּרוּעַ, וְיֵשׁ אַגָּדָה שֶׁאוֹמֶרֶת זֶרַע פִּשְׁתָּן הָיָה:

Verse 4

וישע. וַיִּפֶן, וְכֵן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה – לֹא פָנָה, וְכֵן וְלֹא יִשְׁעֶה (ישעיהו י"ז) – לֹא
יִפְנֶה, וְכֵן שָׁעֵה מֵעָלָיו (איוב י"ד) פְּנֵה מֵעָלָיו:
וישע. יָרְדָה אֵשׁ וְלִחֲכָה מִנְחָתוֹ:

Verse 5

Verse 6

Verse 7

הלא אם תיטיב. כְּתַרְגּוּמוֹ פֵּרוּשׁוֹ:
לפתח חטאת רובץ. לְפֶתַח קִבְרְךָ חֲטָאֶךָ שָׁמוּר:
ואליך תשוקתו. שֶׁל חַטָּאת הוּא יֵצֶר הָרָע, תָּמִיד שׁוֹקֵק וּמִתְאַוֶּה לְהַכְשִׁילְךָ:
ואתה תמשל בו. אִם תִּרְצֶה תִּתְגַּבֵּר עָלָיו:

Verse 8

ויאמר קין אל הבל. נִכְנַס עִמּוֹ בְּדִבְרֵי רִיב וּמַצָּה לְהִתְעוֹלֵל עָלָיו לְהָרְגוֹ. וְיֵשׁ בָּזֶה
מִדְרָשֵׁי אַגָּדָה, אַךְ זֶה יְשׁוּבוֹ שֶׁל מִקְרָא:

Verse 9

אי הבל אחיך. לְכָנַס עִמּוֹ בְּדִבְרֵי נַחַת, אוּלַי יָשׁוּב וְיֹאמַר: אֲנִי הֲרַגְתִּיו וְחָטָאתִי לְךָ:
לא ידעתי. נַעֲשָׂה כְּגוֹנֵב דַּעַת הָעֶלְיוֹנָה:
השומר אחי. לְשׁוֹן תֻּמַּהּ הוּא, וְכֵן כָּל הֵ"א הַנִּקּוּדָה בַּחֲטַף פַּתָּח:

Verse 10

דמי אחיך. דָּמוֹ וְדַם זַרְעִיּוֹתָיו. דָּבָר אַחֵר, שֶׁעָשָׂה בּוֹ פְּצָעִים הַרְבֵּה, שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ
מֵהֵיכָן נַפְשׁוֹ יוֹצְאָה (סנהדרין ל"ז):

Verse 11

ארור אתה מן האדמה. יוֹתֵר מִמַּה שֶׁנִּתְקַלְּלָה הִיא כְּבָר בַּעֲוֹנָהּ, וְגַם בָּזוֹ הוֹסִיפָה לַחֲטֹא,
אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך וגו'. וְהִנְנִי מוֹסִיף לָהּ קְלָלָה אֶצְלְךָ, לֹא תֹסֶף
תֵּת כֹּחָהּ:

Verse 12

נע ונד. אֵין לְךָ רְשׁוּת לָדוּר בְּמָקוֹם אֶחָד:

Verse 13

עוני מנשוא. בְּתָמֵיהַּ, אַתָּה טוֹעֵן עֲלֵיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים, וַעֲוֹנִי אֵי אֶפְשָׁר לִטְעֹן? (בראשית
רבה)

Verse 14

Verse 15

לכן כל הורג קין. זֶה אֶחָד מִן הַמִּקְרָאוֹת שֶׁקִּצְּרוּ דִּבְרֵיהֶם וְרָמְזוּ וְלֹא פֵּרְשׁוּ, לָכֵן כָּל
הֹרֵג קַיִן לְשׁוֹן גְּעָרָה, כֹּה יֵעָשֶׂה לוֹ, כָּךְ וְכָךְ עָנְשׁוֹ וְלֹא פֵּרֵשׁ עָנְשׁוֹ:
שבעתים יקם. אֵינִי רוֹצֶה לְהַנָּקֵם מִקַּיִן עַכְשָׁו, לְסוֹף שִׁבְעָה דוֹרוֹת אֲנִי נוֹקֵם נְקָמָתִי
מִמֶּנּוּ, שֶׁיַּעֲמֹד לֶמֶךְ מִבָּנֵי בָּנָיו וְיַהַרְגֵהוּ, וְסוֹף הַמִּקְרָא שֶׁאָמַר שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם, וְהִיא נְקָמַת
הֶבֶל מִקַּיִן, לְמֶדֶנוּ שֶׁתְּחִלַּת מִקְרָא לְשׁוֹן גְּעָרָה הִיא, שֶׁלֹּא תְהֵא בְרִיָּה מַזִּיקָתּוּ, וְכֵיוָצֵא בוֹ
וַיֹּאמֶר דָּוִד כָּל מַכֵּה יְבֻסִי וְיִגַּע בַּצִּנּוֹר (שמואל ב ה'), וְלֹא פֵּרֵשׁ מַה יֵּעָשֶׂה לוֹ, אֲבָל
דִּבֵּר הַכָּתוּב בְּרֶמֶז כָּל מַכֵּה יְבֻסִי וְיִגַּע בַּצִּנּוֹר וְיִקָּרֵב אֶל הַשַּׂעַר וְיִכְבְּשֶׁנּוּ וְאֶת הָעִוְרִים
וגו', וְגַם אוֹתָם יַכֶּה עַל אֲשֶׁר אָמְרוּ הָעִוֵּר וְהַפִּסֵּחַ לֹא יָבֹא דָּוִד אֶל תּוֹךְ הַבַּיִת – הַמַּכֶּה
אֶת אֵלּוּ אֲנִי אֶעֱשֶׂנּוּ רֹאשׁ וְשֵׂר, כָּאן קִצֵּר דְּבָרָיו, וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים פֵּרֵשׁ יִהְיֶה לְרֹאשׁ וּלְשָׂר:
וישם ה' לקין אות. חָקַק לוֹ אוֹת מִשְּׁמוֹ בְּמִצְחוֹ. ס"א דָּבָר אַחֵר, כָּל מוֹצְאֵי יַהַרְגֵנִי,
הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת, אֲבָל בְּנֵי אָדָם עֲדַיִן לֹא הָיוּ שָׁיְרָא מֵהֶם, רַק אָבִיו וְאִמּוֹ, וּמֵהֶם לֹא
הָיָה יָרֵא שֶׁיַּהַרְגוּהוּ, אֶלָּא אָמַר עַד עַכְשָׁו הָיָה פֻּחְדָּתִי עַל כָּל הַחַיּוֹת כְּמ"שׁ וּמוֹרַאֲכֶם
וְגו', וְעַכְשָׁו בִּשְׁבִיל עָוֹן זֶה לֹא יִירְאוּ מִמֶּנִּי הַחַיּוֹת וְיַהַרְגוּנִי, מִיָּד וַיָּשֶׂם ה' לְקַיִן
אוֹת – הֶחֱזִיר אֶת מוֹרָאוֹ עַל הַחַיּוֹת:

Verse 16

ויצא קין. יָצָא בְּהַכְנָעָה כְּגוֹנֵב דַּעַת הָעֶלְיוֹנָה:
בארץ נוד. בָּאָרֶץ שֶׁכָּל הַגּוֹלִים נָדִים שָׁם:
קדמת עדן. שָׁם גָּלָה אָבִיו כְּשֶׁגֵּרַשׁ מִגַּן עֵדֶן, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן עֵדֶן אֶת שְׁמִירַת
דֶּרֶךְ מְבוֹא הַגָּן, שֶׁיֵּשׁ לִלְמֹד שֶׁהָיָה אָדָם שָׁם, וּמָצִינוּ רוּחַ מִזְרָחִית קוֹלֶטֶת בְּכָל מָקוֹם אֶת
הָרוֹצְחִים שֶׁנֶּאֱמַר אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה וְגוֹמֵר, מִזְרָחָה שָׁמֶשׁ (דברים ד'), דָּבָר אַחֵר בְּאֶרֶץ נוֹד,
כָּל מָקוֹם שֶׁהוֹלֵךְ הָיְתָה הָאָרֶץ מִזְדַּעְזָעָה תַּחְתָּיו, וְהַבְּרִיּוֹת אוֹמְרִים סוּרוּ מֵעָלָיו, זֶהוּ
שֶׁהָרַג אֶת אָחִיו:

Verse 17

ויהי קין בונה עיר ויקרא שם העיר לְזֵכֶר בְּנוֹ חֲנוֹךְ:

Verse 18

ועירד ילד. יֵשׁ מָקוֹם שֶׁהוּא אוֹמֵר בְּזָכָר הוֹלִיד וְיֵשׁ מָקוֹם שֶׁהוּא אוֹמֵר יָלַד, שֶׁהַלֵּדָה
מְשַׁמֶּשֶׁת שְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת, לַדַּת הָאִשָּׁה נ"ש טרא בְּלַעַז וּזְרִיעַת תּוֹלְדוֹת הָאִישׁ אינזי"ראר
בְּלַעַז. כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר הוֹלִיד בִּלְשׁוֹן הִפְעִיל, מְדַבֵּר בְּלַדַּת הָאִשָּׁה – פְּלוֹנִי הוֹלִיד אֶת אִשְׁתּוֹ
בֵּן או בַּת, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר יָלַד, מְדַבֵּר בִּזְרִיעַת הָאִישׁ:

Verse 19

ויקח לו למך. לֹא הָיָה לוֹ לְפָרֹשׁ כָּל זֶה, אֶלָּא לְלַמֶּדְנוּ מִסּוֹף הָעִנְיָן, שֶׁקַּיִם הַקָּבָ"ה
הַבְטָחָתוֹ שֶׁאָמַר שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם קָיִן, עָמַד לֶמֶךְ לְאַחַר שֶׁהוֹלִיד בָּנִים וְעָשָׂה דּוֹר שְׁבִיעִי וְהָרַג
אֶת קַיִן, זֶהוּ שֶׁאָמַר כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְגוֹמֵר
שתי נשים. כָּךְ הָיָה דַּרְכָּן שֶׁל דּוֹר הַמַּבּוּל אַחַת לְפִרְיָה וּרְבִיָּה וְאַחַת לְתַשְׁמִישׁ, זוֹ שֶׁהִיא
לְתַשְׁמִישׁ מַשְׁקֶה כּוֹס שֶׁל עִקָּרִין כְּדֵי שֶׁתֵּעָקֵר וּמְקֻשָּׁטֶת כְּכַלָּה וּמַאֲכִילָהּ מַעֲדַנִּים, וַחֲבֵרְתָּהּ
נְזוּפָה וַאֲבֵלָה כְּאַלְמָנָה, וְזֶהוּ שֶׁפֵּרֵשׁ אִיּוֹב רֵעָה עֲקָרָה לֹא תֵלֵד וְאַלְמָנָה לֹא יֵיטִיב (איוב
כ"ד), כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּאַגָּדַת חֵלֶק (ובב"ר):
עדה. הִיא שֶׁל פְּרִיָה וּרְבִיָה עַל שֵׁם שֶׁמְּגֻנָּה עָלָיו וּמוֹסֶרֶת מֵאֱצִלּוֹ, עָדָה תַּרְגּוּם שֶׁל סוּרָה
צלה. הִיא שֶׁל תַּשְׁמִישׁ, עַל שֵׁם שֶׁיּוֹשֶׁבֶת תָּמִיד בְּצִלּוֹ, דִּבְרֵי אַגָּדָה הֵם בב"ר

Verse 20

אבי ישב אהל ומקנה. הוּא הָיָה הָרִאשׁוֹן לְרוֹעֵי בְּהֵמוֹת בַּמִּדְבָּרוֹת, יוֹשֵׁב אֹהָלִים חִדֵּשׁ כָּאן
וְחִדֵּשׁ כָּאן בִּשְׁבִיל מִרְעֶה צֹאנוֹ, וּכְשֶׁכָּלָה הַמִּרְעֶה בְּמָקוֹם זֶה הוֹלֵךְ וְתוֹקֵעַ אָהֳלוֹ בְּמָקוֹם
אַחֵר. וּמְדֻרָשׁ אַגָּדָה בּוֹנֶה בָּתִּים לַעֲ"ז, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר סֵמֶל הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה (יחזקאל ח'),
וְכֵן אָחִיו תּוּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב לְזַמֵּר לַעֲ"ז:

Verse 21

Verse 22

תובל קין. תּוֹבֵל אֻמָּנוּתוֹ שֶׁל קַיִן, תּוּבָל לְשׁוֹן תַּבְלִין, תִּבֵּל וְהִתְקִין אֻמָּנוּתוֹ שֶׁל קַיִן
לַעֲשׂוֹת כְּלֵי זַיִן לָרוֹצְחִים:
לטש כל חרש נחשת וברזל. מְחַדֵּד אֻמָּנוּת נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל כְּמוֹ יִלְטֹשׁ עֵינָיו לִי (איוב
ט"ז). חוֹרֵשׁ אֵינוֹ לְשׁוֹן פֹּעֶל אֶלָּא לְשׁוֹן פּוֹעֵל, שֶׁהָרֵי נָקוּד קָמָץ קָטָן וְטַעְמוֹ לְמַטָּה,
כְּלוֹמַר, מְחַדֵּד וּמְצַחְצֵחַ כָּל כְּלֵי אֻמָּנוּת נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל:
נעמה. הִיא אִשְׁתּוֹ שֶׁל נֹחַ:

Verse 23

שמען קולי. שֶׁהָיוּ פוֹרְשׁוֹת מִמֶּנּוּ מִתַּשְׁמִישׁ, לְפִי שֶׁהָרַג אֶת קַיִן וְאֶת תּוּבַל קַיִן בְּנוֹ,
שֶׁהָיָה לָמֶךְ סוּמָא וְתוּבַל קַיִן מוֹשְׁכוֹ, וְרָאָה אֶת קַיִן וְנִדְמָה לוֹ כְּחַיָּה וְאָמַר לְאָבִיו לְמֹשֵׁךְ
בַּקֶּשֶׁת וַהֲרָגוֹ, וְכֵיוָן שֶׁיָּדַע שֶׁהוּא קַיִן זָקְנוֹ הִכָּה כַּף אֶל כַּף וְסָפַק אֶת בְּנוֹ בֵּינֵיהֶם
וַהֲרָגוֹ, וְהָיוּ נָשָׁיו פוֹרְשׁוֹת מִמֶּנּוּ וְהוּא מְפֻיָּסָן
שמען קולי. לְהִשָּׁמַע לִי לְתַשְׁמִישׁ, וְכִי אִישׁ אֲשֶׁר הָרַגְתִּי לְפִצְעִי הוּא נֶהֱרָג, וְכִי אֲנִי
פְּצַעְתִּיו שֶׁיְּהֵא הַפֶּצַע קָרוּי עַל שְׁמִי? וְיֶלֶד אֲשֶׁר הָרַגְתִּי, לְחַבָּרָתִי נֶהֱרָג? כְּלוֹמַר, עַל
יְדֵי חַבָּרָתִי? בְּתָמִיהָ, וַהֲלֹא שׁוֹגֵג אֲנִי וְלֹא מֵזִיד, לֹא זֶהוּ פִּצְעִי וְלֹא זֶהוּ חַבָּרָתִי:
פצע. מַכַּת חֶרֶב אוֹ חֵץ מקא"דורה בְּלַעַז:

Verse 24

כי שבעתים יקם קין. קַיִן שֶׁהָרַג מֵזִיד נִתְּלָה לוֹ עַד שִׁבְעָה דוֹרוֹת, אֲנִי שֶׁהָרַגְתִּי שׁוֹגֵג
לֹא כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּתָּלֶה לִי שִׁבְעִים:
שבעים ושבעה. לְשׁוֹן רִבּוּי שִׁבְעִים אָחֵז לוֹ, כָּךְ דָּרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא. וּמִדְרַשׁ בְּרֵאשִׁית
רַבָּה לֹא הָרַג לֶמֶךְ כְּלוּם, וְנָשָׁיו פּוֹרְשׁוֹת מִמֶּנּוּ מִשֶּׁקִּימוּ פְּרָיָה וּרְבָיָה, לְפִי שֶׁנִּגְזְרָה גְּזֵרָה
לְכַלּוֹת זַרְעוֹ שֶׁל קַיִן לְאַחַר שִׁבְעָה דוֹרוֹת, אָמְרוּ מָה אָנוּ יוֹלְדוֹת לַבֶּהָלָה? לְמָחָר הַמַּבּוּל
בָּא וְשׁוֹטֵף אֶת הַכֹּל וְהוּא אוֹמֵר לָהֶן וְכִי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי? וְכִי אֲנִי הָרַגְתִּי אֶת הֶבֶל,
שֶׁהָיָה אִישׁ בְּקוֹמָה וְיֶלֶד בַּשָּׁנִים, שֶׁיְּהֵא זַרְעִי כֻּלָּה בְּאוֹתוֹ עָוֹן? וּמַה קַיִן שֶׁהָרַג נִתְּלָה לוֹ
שִׁבְעָה דוֹרוֹת, אֲנִי שֶׁלֹּא הָרַגְתִּי, לֹא כָּ"שׁ שֶׁיִּתָּלוּ לִי שִׁבְעִים הַרְבֵּה? וְזֶהוּ קַל וָחֹמֶר שֶׁל
שְׁטוּת, אִם כֵּן אֵין הַקָּבָ"ה גּוֹבֶה אֶת חוֹבוֹ וּמְקַיֵּם אֶת דְּבָרוֹ:

Verse 25

וידע אדם וגו'. בָּא לוֹ לֶמֶךְ אֵצֶל אָדָם הָרִאשׁוֹן וְקִבֵּל עַל נָשָׁיו, אָמַר לָהֶם: וְכִי עֲלֵיכֶם
לְדַקְדֵּק עַל גְּזֵרָתוֹ שֶׁל מָקוֹם? אַתֶּם עֲשׂוּ מִצְוָתְכֶם וְהוּא יַעֲשֶׂה אֶת שֶׁלּוֹ. אָמְרוּ לוֹ: קְשׁוֹט
עַצְמְךָ תְּחִלָּה, וַהֲלֹא פָּרְשָׁתָ מֵאִשְׁתְּךָ זֶה מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה מִשֶּׁנִּקְנְסָה מִיתָה עַל יָדְךָ: מִיָּד
וַיֵּדַע אָדָם וְגוֹמֵר. וּמַהוּ עוֹד, לְלַמֵּד שֶׁנִּתּוֹסָפָה לוֹ תַּאֲוָה עַל תַּאֲוָתוֹ (בראשית רבה):

Verse 26

אז הוחל. לְשׁוֹן חֻלִּין, לִקְרֹא אֶת שְׁמוֹת הָאָדָם וְאֶת שְׁמוֹת הָעֲצָבִים בִּשְׁמוֹ שֶׁל הַקָּבָ"ה
לַעֲשׂוֹתָן ע"ז וּלְקָרוֹתָן אֱלֹהוּת

Chapter 5

Verse 1

זה ספר תולדות אדם. זוֹ הִיא סְפִירַת תּוֹלְדוֹת אָדָם, וּמִדְרָשׁ אַגָּדָה יֵשׁ רַבִּים
בְּיוֹם ברא וגו'. מַגִּיד שֶׁבְּיוֹם שֶׁנִּבְרָא הוֹלִיד:

Verse 2

Verse 3

(בראשית רבה) שלשים ומאת שנה. עַד כָּאן פָּרַשׁ מִן הָאִשָּׁה:

Verse 4

Verse 5

Verse 6

Verse 7

Verse 8

Verse 9

Verse 10

Verse 11

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

Verse 20

Verse 21

Verse 22

Verse 23

Verse 24

וּיתהלך חנוך. צַדִּיק הָיָה וְקַל בְּדַעְתּוֹ לָשׁוּב לְהַרְשִׁיעַ, לְפִיכָךְ מִהֵר הַקָּבָ"ה וְסִלְּקוֹ וֶהֱמִיתוֹ
קֹדֶם זְמַנּוֹ, וְזֶהוּ שֶׁשָּׁנָה הַכָּתוּב בְּמִיתָתוֹ לְכְתֹּב וְאֵינֶנּוּ בָּעוֹלָם – לְמַלְאוֹת שְׁנוֹתָיו
(בראשית רבה):
כי לקח אותו. לִפְנֵי זְמַנּוֹ, כְּמוֹ הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת מַחְמַד עֵינֶיךָ (יחזקאל כ"ד):

Verse 25

Verse 26

Verse 27

Verse 28

(בראשית רבה) וּיולד בן. שֶׁמִּמֶּנּוּ נִבְנָה הָעוֹלָם:

Verse 29

זה ינחמנו. יָנַח מִמֶּנּוּ אֶת עִצָּבוֹן יָדֵינוּ. עַד שֶׁלֹּא בָא נֹחַ לֹא הָיָה לָהֶם כְּלֵי מַחֲרֹשָׁה
וְהוּא הֵכִין לָהֶם וְהָיְתָה הָאָרֶץ מוֹצִיאָה קוֹצִים וְדַרְדַּרִים כְּשֶׁזּוֹרְעִים חִטִּים, מִקְּלָלָתוֹ שֶׁל
אָדָם הָרִאשׁוֹן, וּבִימֵי נֹחַ נָחָה, וְזֶהוּ יְנַחֲמֵנוּ, וְאִם לֹא תְּפָרְשֵׁהוּ כָּךְ אֵין טַעַם הַלָּשׁוֹן
נוֹפֵל עַל הַשֵּׁם וְאַתָּה צָרִיךְ לִקְרוֹת שְׁמוֹ מְנַחֵם:

Verse 30

Verse 31

Verse 32

בן חמש מאות שנה. אָמַר רַבִּי יוּדָן מַה טַּעַם כָּל הַדּוֹרוֹת הוֹלִידוּ לְק' שָׁנָה וְזֶה לַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת? אָמַר הַקָּבָ"ה אִם רְשָׁעִים הֵם יֹאבְדוּ בַּמַּיִם וְרַע לְצַדִּיק זֶה, וְאִם צַדִּיקִים הֵם אַטְרִיחַ
עָלָיו לַעֲשׂוֹת תֵּבוֹת הַרְבֵּה, כָּבַשׁ אֶת מַעְיָנוֹ וְלֹא הוֹלִיד עַד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא
יֶפֶת הַגָּדוֹל שְׁבָבָנָיו רָאוּי לָעֲנָשִׁין לִפְנֵי הַמַּבּוּל (בראשית רבה), דִּכְתִיב כִּי הַנַּעַר בֶּן
מֵאָה שָׁנָה יָמוּת (ישעיהו ס"ה) רָאוּי לְעֹנֶשׁ לֶעָתִיד, וְכֵן לִפְנֵי מַתַּן תּוֹרָה
את שם את חם ואת יפת. וַהֲלֹא יֶפֶת הַגָּדוֹל הוּא? אֶלָּא בַּתְּחִלָּה אַתָּה דוֹרֵשׁ אֶת שֶׁהוּא צַדִּיק
וְנוֹלַד כְּשֶׁהוּא מָהוּל וְשֶׁאַבְרָהָם יָצָא מְמֻנּוּ וְכוּ' בבראשית רבה

Chapter 6

Verse 1

Verse 2

בני האלהים. בְּנֵי הַשָּׂרִים וְהַשּׁוֹפְטִים. דָּבָר אַחֵר בְּנֵי הָאֱלֹהִים, הֵם הַשָּׂרִים הַהוֹלְכִים
בְּשִׁלְחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם, אַף הֵם הָיוּ מִתְעָרְבִים בָּהֶם; כָּל אֱלֹהִים שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן מָרוּת, וְזֶה
יוֹכִיחַ וְאַתָּה תִּהְיֶה לוֹ לֵאלֹהִים (שמות ד'), רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים (שם ז'):
כי טבת הנה. אָמַר רַבִּי יוּדָן טבת כְּתִיב, כְּשֶׁהָיוּ מְטִיבִין אוֹתָהּ מְקֻשָּׁטֶת לְכָנֵס לַחֻפָּה, הָיָה
גָּדוֹל נִכְנָס וּבוֹעֲלָהּ תְּחִלָּה (בראשית רבה):
מכל אשר בחרו. אַף בְּעוּלַת בַּעַל, אַף הַזָּכָר וְהַבְּהֵמָה:

Verse 3

לא ידון רוחי באדם. לֹא יִתְרַעֵם וְיָרִיב רוּחִי עָלַי בְּשֶׁבִיל הָאָדָם
לעלם. לְאֹרֶךְ יָמִים; הִנֵּה רוּחִי נָדוֹן בְּקִרְבִּי אִם לְהַשְׁחִית וְאִם לְרַחֵם, לֹא יִהְיֶה מָדוֹן זֶה
בְּרוּחִי לְעוֹלָם, כְּלוֹמַר לְאֹרֶךְ יָמִים:
בשגם הוא בשר. כְּמוֹ בְּשֶׁגֶם, כְּלוֹמַר, בְּשֶׁבִיל שֶׁגֶם זֹאת בו, שֶׁהוּא בָּשָׂר וְאַף עַל פִּי כֵן
אֵינוֹ נִכְנָע לְפָנַי, וּמָה אִם יִהְיֶה אֵשׁ אוֹ דָּבָר קָשֶׁה? כַּיּוֹצֵא בוֹ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה
(שופטים ה') כְּמוֹ שֶׁקַּמְתִּי וְכֵן שָׁאַתָּה מְדַבֵּר עִמִּי (שם ו') כְּמוֹ שֶׁאַתָּה, אַף בְּשַׁגַּם כְּמוֹ
בְּשֶׁגַּם;
והיו ימיו וגו'. עַד ק"ך שָׁנָה אַאֲרִיךְ לָהֶם אַפִּי, וְאִם לֹא יָשׁוּבוּ אָבִיא עֲלֵיהֶם מַבּוּל.
וְאִם תֹּאמַר מִשֶּׁנּוֹלַד יֶפֶת עַד הַמַּבּוּל אֵינוֹ אֶלָּא מֵאָה שָׁנָה, אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה
(פסחים ו') – כְּבָר הָיְתָה הַגְּזֵרָה עֶשְׂרִים שָׁנָה קֹדֶם שֶׁהוֹלִיד נֹחַ תּוֹלָדוֹת, וְכֵן
מָצִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם. יֵשׁ מִדְרְשֵׁי אַגָּדָה רַבִּים בְּלֹא יָדוֹן, אֲבָל זֶה הוּא צְחֻצּוּחַ פְּשׁוּטוֹ:

Verse 4

הנפלים. עַל שֵׁם שֶׁנָּפְלוּ וְהִפִּילוּ אֶת הָעוֹלָם, וּבְלָשׁוֹן עִבְרִית לְשׁוֹן עֲנָקִים הוּא
בימים ההם. בִּימֵי דּוֹר אֱנוֹשׁ וּבְנֵי קֵינָן (בראשית רבה)
וגם אחרי כן. אַף עַל פִּי שֶׁרָאוּ בְּאָבְדָן שֶׁל דּוֹר אֱנוֹשׁ, שֶׁעָלָה אוֹקְיָנוּס וְהֵצִיף שְׁלִישׁ
הָעוֹלָם לֹא נִכְנַע דּוֹר הַמַּבּוּל לְלִמּוֹד מֵהֶם:
אשר יבאו. הָיוּ יוֹלְדוֹת עֲנָקִים כְּמוֹתָם:
הגבורים. לְמֹרַד בַּמָּקוֹם:
אנשי השם. אוֹתָן שֶׁנִּקְבוּ בְּשֵׁמוֹת עִירָד מְחוּיָאֵל מְתוּשָׁאֵל שֶׁנִּקְבוּ עַל שֵׁם אָבְדָן, שֶׁנִּמְחוּ
וְהֻתְּשׁוּ. דָּבָר אַחֵר אַנְשֵׁי שֵׁמָּמוֹן, שֶׁשִּׁמְּמוּ אֶת הָעוֹלָם:

Verse 5

Verse 6

וינחם ה' כי עשה. נֶחָמָה הָיְתָה לְפָנָיו שֶׁבְּרָאוֹ בַּתַּחְתּוֹנִים, שֶׁאִלּוּ הָיָה מִן הָעֶלְיוֹנִים הָיָה מַמְרִידָן (בבראשית רבה):

ויתעצב. הָאָדָם אֶל לִבּוֹ שֶׁל מָקוֹם, עָלָה בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ שֶׁל מָקוֹם לְהַעֲצִיבוֹ, זֶהוּ תַּרְגּוּם אֶנְקְלוֹס. דָּבָר אַחֵר וַיִּנָּחֶם – נֶהְפְּכָה מַחְשַׁבְתּוֹ שֶׁל מָקוֹם מִמִּדַּת רַחֲמִים לְמִדַּת הַדִּין, עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לְפָנָיו מַה לַּעֲשׂוֹת בָּאָדָם שֶׁעָשָׂה בָּאָרֶץ, וְכֵן כָּל לְשׁוֹן נִחוּם שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן נִמְלָךְ מַה לַּעֲשׂוֹת, וּבֶן אָדָם וְיִתְנָחֵם (במדבר כ"ג) וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם (דברים ל"ב) וַיִּנָּחֶם ה' עַל הָרָעָה (שמות ל"ב) נִחַמְתִּי כִּי הִמְלַכְתִּי (שמואל א' ט"ו) כֻּלָּם לְשׁוֹן מַחֲשָׁבָה אַחֶרֶת הֵם:

ויתעצב אל לבו. נִתְאַבֵּל עַל אָבְדַן מַעֲשֵׂה יָדָיו, כְּמוֹ נֶעֱצַב הַמֶּלֶךְ עַל בְּנוֹ (שם ב' י"ט), וְזוֹ כַּתַּבְתִּי לִתְשׁוּבַת הַמִּינִים גּוֹי אֶחָד שֶׁשָּׁאַל אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה, אָמַר לוֹ אֵין אַתֶּם מוֹדִים שֶׁהַקָּבָּ"ה רוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד? אָמַר לוֹ הֵן, אָמַר לוֹ וְהָא כְתִיב וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ? אָמַר לוֹ נוֹלַד לְךָ בֵּן זָכָר מְיָמֶיךָ? אָמַר לוֹ הֵן, אָמַר לוֹ וּמָה עָשִׂיתָ? אָמַר לוֹ שָׂמַחְתִּי וְשִׂמַּחְתִּי אֶת הַכֹּל, אָמַר לוֹ וְלֹא הָיִיתָ יוֹדֵעַ שֶׁסּוֹפוֹ לָמוּת? אָמַר לוֹ בְּשָׁעָה חֲדָוָתָא חֲדָוָתָא בְּשָׁעָה אֶבְלָא אֶבְלָא, אָמַר לוֹ כָּךְ מַעֲשֵׂה הַקָּבָּ"ה, אַף עַל פִּי שֶׁגָּלוּי לְפָנָיו שֶׁסּוֹפָן לַחֲטוֹא וּלְאָבְדָן לֹא נִמְנַע מִלְּבָרְאָן בִּשְׁבִיל הַצַּדִּיקִים הָעֲתִידִים לַעֲמֹד מֵהֶם:

Verse 7

ויאמר ה' אמחה את האדם. הוּא עָפָר וְאָבִיא עָלָיו מַיִם וְאֶמְחֶה אוֹתוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר לָשׁוֹן מְחוּי:

מאדם עד בהמה. אַף הֵם הִשְׁחִיתוּ דַּרְכָּם (בראשית רבה). דָּבָר אַחֵר הַכֹּל נִבְרָא בִּשְׁבִיל אָדָם וְכֵיוָן שֶׁהוּא כָּלֶה מַה צֹּרֶךְ בְּאֵלּוּ:

כי נחמתי כי עשיתם. חָשַׁבְתִּי מַה לַּעֲשׂוֹת עַל אֲשֶׁר עָשִׂיתִים:

Verse 8

Verse 9

אלה תולדת נח נח איש צדיק. הוֹאִיל וְהִזְכִּירוֹ סֵפֶר בְּשִׁבְחוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה (משלי י'). דָּבָר אַחֵר לְמֶדְךָ שֶׁעִקַּר תּוֹלְדוֹתֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים מַעֲשִׂים טוֹבִים בדרותיו. יֵשׁ מַרְבּוֹתֵינוּ דּוֹרְשִׁים אוֹתוֹ לְשֶׁבַח, כָּל שֶׁכֵּן אִלּוּ הָיָה בְּדוֹר צַדִּיקִים הָיָה צַדִּיק יוֹתֵר; וְיֵשׁ שֶׁדּוֹרְשִׁים אוֹתוֹ לִגְנַאי, לְפִי דּוֹרוֹ הָיָה צַדִּיק וְאִלּוּ הָיָה בְּדוֹרוֹ שֶׁל אַבְרָהָם לֹא הָיָה נֶחְשָׁב לִכְלוּם (סנה' ק"ח):

את האלהים התהלך נח. וּבְאַבְרָהָם הוּא אוֹמֵר אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו? (בראי כ"ד), נֹחַ הָיָה צָרִיךְ סַעַד לְתָמְכוֹ, אֲבָל אַבְרָהָם הָיָה מִתְחַזֵּק וּמְהַלֵּךְ בְּצִדְקוֹ מֵאֵלָיו התהלך. לְשׁוֹן עָבָר, וְזֶהוּ שְׁמוּשׁוֹ שֶׁל לָשׁוֹן, בְּלָשׁוֹן כָּבֵד מְשַׁמֶּשֶׁת לְהַבָּא וּלְשֶׁעָבַר בְּלָשׁוֹן א', קוּם הִתְהַלֵּךְ (שם י"ג) לְהַבָּא, הִתְהַלֵּךְ נֹחַ לְשֶׁעָבַר; הִתְפַּלֵּל בְּעַד עֲבָדֶיךָ (שמואל א' י"ב) לְהַבָּא, וּבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל הַבַּיִת הַזֶּה (מ"א ח') לְשׁוֹן עָבָר, אֶלָּא שֶׁהַנָּבִיא"ו שֶׁבְּרֹאשׁוֹ הֲפָכוֹ לְהַבָּא:

Verse 10

Verse 11

ותשחת. לְשׁוֹן עֶרְוָה וַעֲ"ז (סנה' נ"ז) כְּמוֹ פֶן תַּשְׁחִתוּן (דב' ד'), כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר וגו':

ותמלא הארץ חמס. גֶּזֶל:

Verse 12

כי השחית כל בשר. אֲפִלּוּ בְּהֵמָה חַיָּה וָעוֹף נִזְקָקִין לְשֶׁאֵינָן מִינָן:

Verse 13

קץ כל בשר. כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא זְנוּת וַעֲ"ז אַנְדְּרוֹלוֹמוֹסְיָא בָּאָה לְעוֹלָם וְהוֹרֶגֶת טוֹבִים וְרָעִים.

כי מלאה הארץ חמס. לֹא נֶחְתַּם גְּזַר דִּינָם אֶלָּא עַל הַגֶּזֶל (סנה' ק"ח)
את הארץ. כְּמוֹ מִן הָאָרֶץ, וְדוֹמֶה לוֹ כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר (שמ' ט'), מִן הָעִיר; חָלָה אֶת
רַגְלָיו (מ"א ט"ו), מִן רַגְלָיו. דָּ"אַ אֶת הָאָרֶץ – עִם הָאָרֶץ, שֶׁאַף ג' טְפָחִים שֶׁל עֹמֶק
הַמַּבּוּל נִמְחוּ וְנִטַּשְׁטְשׁוּ:

Verse 14

עשה לך תבת. הַרְבֵּה רֶוַח וְהַצָּלָה לְפָנָיו, וְלָמָּה הִטְרִיחוֹ בִּבְנָיָן זֶה? כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּהוּ אַנְשֵׁי
דּוֹר הַמַּבּוּל עוֹסֵק בָּהּ ק"כ שָׁנָה, וְשׁוֹאֲלִין אוֹתוֹ מַה זֹּאת לְךָ, וְהוּא אוֹמֵר לָהֶם עָתִיד
הַקָּבָ"ה לְהָבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, אוּלַי יָשׁוּבוּ:
עצי גופר. כָּךְ שְׁמוֹ. וְלָמָּה מִמִּין זֶה? עַל שֵׁם גָּפְרִית שֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם לִמָּחוֹת בּוֹ:
קנים. מְדוֹרִים מְדוֹרִים לְכָל בְּהֵמָה וְחַיָּה
בכפר. זֶפֶת בָּלָשׁוֹן אֲרַמִּי, וּמָצִינוּ בַּתַּלְמוּד כּוֹפְרָא בְּתִבְתָּהּ שֶׁל מֹשֶׁה, עַל יְדֵי שֶׁהָיוּ הַמַּיִם
תָּשִׁים דַּיָּהּ בְּחֹמֶר מִבַּפְנִים וְזֶפֶת מִבַּחוּץ; וְעוֹד, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָרִיחַ אוֹתוֹ צַדִּיק רֵיחַ רַע שֶׁל
זֶפֶת, אֲבָל כָּאן מִפְּנֵי חֹזֶק הַמַּיִם זְפָתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ:

Verse 15

Verse 16

צהר. יֵ"א חַלּוֹן וְיֵ"א אֶבֶן טוֹבָה הַמְאִירָה לָהֶם (ב"ר שם)
ואל אמה תכלנה מלמעלה. כִּסּוּיָהּ מְשֻׁפָּע וְעוֹלֶה עַד שֶׁהוּא קָצָר מִלְּמַעְלָה וְעוֹמֵד עַל אַמָּה
כְּדֵי שֶׁיָּזוּבוּ הַמַּיִם לְמַטָּה מִכָּאן וּמִכָּאן:
בצדה תשים. שֶׁלֹּא יִפְלוּ הַגְּשָׁמִים בָּהּ
תחתים שנים ושלשים. ג' עֲלִיּוֹת זוֹ עַל גַּב זוֹ, עֶלְיוֹנִים לָאָדָם, אֶמְצָעִים לְמָדוֹר,
תַּחְתִּיִּים לְזֶבֶל (שם):

Verse 17

ואני הנני מביא. הִנְנִי מוּכָן לְהַסְכִּים עִם אוֹתָם שֶׁזִּרְזוּנִי וְאָמְרוּ לְפָנַי כְּבָר מָה אֱנוֹשׁ
כִּי תִזְכְּרֶנּוּ (תה' ח'):
מבול. שֶׁבָּלָה אֶת הַכֹּל, שֶׁבִּלְבֵּל אֶת הַכֹּל, שֶׁהוֹבִיל אֶת הַכֹּל מִן הַגָּבוֹהַּ לַנָּמוּךְ; וְזֶהוּ לְשׁוֹן
אֶנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם טוֹפָנָא, שֶׁהֵצִיף אֶת הַכֹּל, וֶהֱבִיאָהּ לְבָבֶל שֶׁהִיא עֶמֶקָּה, לְכָךְ נִקְרֵאת שִׁנְעָר,
שֶׁנְּנָעֲרוּ שָׁם כָּל מֵתֵי מַבּוּל:

Verse 18

והקמתי את בריתי. בְּרִית הָיָה צָרִיךְ עַל הַפֵּרוֹת שֶׁלֹּא יִרְקְבוּ וְיֵעָפְשׁוּ וְשֶׁלֹּא יַהֲרְגוּהוּ
רְשָׁעִים שֶׁבַּדּוֹר (ב"ר)
אתה ובניך ואשתך. הָאֲנָשִׁים לְבַד וְהַנָּשִׁים לְבַד; מִכָּאן שֶׁנֶּאֶסְרוּ בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה: (שם)

Verse 19

ומכל החי. אֲפִלּוּ שְׁדִים (ב"ר)
שנים מכל. מִן הַפָּחוֹת שֶׁבָּהֶם לֹא פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם, אֶחָד זָכָר וְאֶחָד נְקֵבָה

Verse 20

מהעוף למינהו. אוֹתָן שֶׁדָּבְקוּ בְּמִינֵיהֶם וְלֹא הִשְׁחִיתוּ דַּרְכָּם, וּמֵאֵלֵיהֶם בָּאוּ, וְכֹל שֶׁהַתֵּבָה
קוֹלַטְתּוֹ הִכְנִיס (ב"ר)

Verse 21

Verse 22

ויעש נח. זֶה בִּנְיַן הַתֵּבָה

Chapter 7

Verse 1

ראיתי צדיק. וְלֹא נֶאֱמַר צַדִּיק תָּמִים, מִכָּאן שֶׁאוֹמְרִים מִקְצַת שִׁבְחוֹ שֶׁל אָדָם בְּפָנָיו וְכֻלּוֹ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו (ב"ר):

Verse 2

הטהורה. הָעֲתִידָה לִהְיוֹת טְהוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל; לָמַדְנוּ שֶׁלָּמַד נֹחַ תּוֹרָה (שם פ' כ"ו):
שבעה שבעה. כְּדֵי שֶׁיַּקְרִיב מֵהֶם קָרְבָּן בְּצֵאתוֹ:

Verse 3

גם מעוף השמים וגו'. בְּטְהוֹרִים הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְלָמַד סָתוּם מִן הַמְפֹרָשׁ:

Verse 4

כי לימים עוד שבעה. אֵלּוּ ז' יְמֵי אֲבֵלוֹ שֶׁל מְתוּשֶׁלַח הַצַּדִּיק שֶׁחָס הַקָּבָ"ה עַל כְּבוֹדוֹ וְעִכֵּב אֶת הַפֶּרְעָנוּת. צֵא וַחֲשֹׁב שְׁנוֹתָיו שֶׁל מְתוּשֶׁלַח וְתִמְצָא שֶׁהֵם כָּלִים בִּשְׁנַת ת"ר שָׁנָה (סנה' ק"ח)
לְחַיֵּי נֹחַ:
כי לימים עוד. מַהוּ עוֹד? זְמַן אַחֵר זְמַן זֶה נוֹסָף עַל ק"כ שָׁנָה:
ארבעים יום. כְּנֶגֶד יְצִירַת הַוָּלָד, שֶׁקִּלְקְלוּ לְהַטְרִיחַ לְיוֹצְרָם לָצוּר צוּרַת מַמְזֵרִים:

Verse 5

ויעש נח. זֶה בִּיאָתוֹ לַתֵּבָה:

Verse 6

Verse 7

נח ובניו. הָאֲנָשִׁים לְבַד וְהַנָּשִׁים לְבַד, לְפִי שֶׁנֶּאֶסְרוּ בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה מִפְּנֵי שֶׁהָעוֹלָם שָׁרוּי בְּצַעַר:
מפני מי המבול. אַף נֹחַ מִקְטַנֵּי אֱמוּנָה הָיָה, מַאֲמִין וְאֵינוֹ מַאֲמִין שֶׁיָּבוֹא הַמַּבּוּל, וְלֹא נִכְנַס לַתֵּבָה עַד שֶׁדְּחָקוּהוּ הַמַּיִם:

Verse 8

Verse 9

שנים שנים. כֻּלָּם הֻשְׁווּ בְּמִנְיָן זֶה – מִן הַפָּחוּת הָיוּ שְׁנַיִם:
באו אל נח. מֵאֲלֵיהֶן:

Verse 10

Verse 11

בחודש השני. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר זֶה מַרְחֶשְׁוָן; רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר זֶה אִיָּר (ר"ה י"א)
נבקעו. לְהוֹצִיא מֵימֵיהֶן:
תהום רבה. מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, הֵם חָטְאוּ בְּרַבָּה רָעַת הָאָדָם וְלָקוּ בִּתְהוֹם רַבָּה:

Verse 12

ויהי הגשם על הארץ. וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר וַיְהִי הַמַּבּוּל? אֶלָּא כְּשֶׁהוֹרִידָן הוֹרִידָן בְּרַחֲמִים,
שֶׁאִם יַחְזְרוּ יִהְיוּ גִּשְׁמֵי בְרָכָה; כְּשֶׁלֹּא חָזְרוּ הָיוּ לְמַבּוּל:
ארבעים יום וגו'. אֵין יוֹם רִאשׁוֹן מִן הַמְּנָיָן, לְפִי שֶׁאֵין לַיְלוֹ עִמּוֹ שֶׁהֲרֵי כְּתִיב בַּיּוֹם
הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנֹת, נִמְצְאוּ אַרְבָּעִים יוֹם כָּלִים בְּכ"ח בְּכִסְלֵו לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, שֶׁהַחֲדָשִׁים
נִמְנִין כְּסִדְרָן אֶחָד מָלֵא וְאֶחָד חָסֵר, הֲרֵי י"ב מִמַּרְחֶשְׁוָן וְכ"ח מִכִּסְלֵו:

Verse 13

בעצם היום הזה. לְמֶדְךָ הַכָּתוּב שֶׁהָיוּ בָנֵי דוֹרוֹ אוֹמְרִים אִלּוּ אָנוּ רוֹאִים אוֹתוֹ נִכְנָס
לַתֵּבָה, אָנוּ שׁוֹבְרִין אוֹתָהּ וְהוֹרְגִין אוֹתוֹ, אָמַר הַקָּבָּ"ה אֲנִי מַכְנִיסוֹ לְעֵינֵי כֻלָּם וְנִרְאֶה
דְּבַר מִי יָקוּם:

Verse 14

צפור כל כנף. דָּבוּק הוּא, צִפּוֹר שֶׁל כָּל מִין כָּנָף, לְרַבּוֹת חֲגָבִים (כָּנָף לְשׁוֹן נוֹצָה,
כְּמוֹ וְשִׁסַּע אֹתוֹ בִּכְנָפָיו, שֶׁאֲפִלּוּ נוֹצָתָהּ עוֹלָה, אַף כָּאן צִפּוֹר כָּל מִין מַרְאִית נוֹצָה)
:

Verse 15

Verse 16

ויסגור ה' בעדו. הֵגֵן עָלָיו שֶׁלֹּא יִשְׁבְּרוּהָ, הִקִּיף הַתֵּבָה דֻּבִּים וַאֲרָיוֹת וְהָיוּ הוֹרְגִים
בָּהֶם; וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא סָגַר כְּנֶגְדּוֹ מִן הַמַּיִם, וְכֵן כָּל בְּעַד שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן כְּנֶגֶד הוּא,
בְּעַד כָּל רֶחֶם (בראשית כ׳:י״ח), בַּעֲדֵךְ וּבְעַד בָּנַיִךְ (מ"ב ד'), עוֹר בְּעַד עוֹר (איוב
ב'), מָגֵן בַּעֲדִי (תהלים ג'), הִתְפַּלֵּל בְּעַד עֲבָדֶיךָ (שמואל א' י"ב) – כְּנֶגֶד עֲבָדֶיךָ:

Verse 17

ותרם מעל הארץ. מְשֻׁקַּעַת הָיְתָה בַּמַּיִם י"א אַמָּה כִּסְפִינָה טְעוּנָה הַמְשֻׁקַּעַת מִקְצָתָהּ בַּמַּיִם;
וּמִקְרָאוֹת שֶׁלְּפָנֵינוּ יוֹכִיחוּ:

Verse 18

ויגברו. מֵאֵלֵיהֶן:

Verse 19

Verse 20

חמש עשרה אמה מלמעלה. לְמַעְלָה שֶׁל גֹּבַהּ כָּל הֶהָרִים, לְאַחַר שֶׁהֶשְׁוּוּ הַמַּיִם לְרָאשֵׁי הֶהָרִים:

Verse 21

Verse 22

נשמת רוח חיים. נְשָׁמָה שֶׁל רוּחַ חַיִּים:
אשר בחרבה. וְלֹא דָגִים שֶׁבָּהֶם (סנה' ק"ח)

Verse 23

וימח. לְשׁוֹן וַיִּפְעַל הוּא וְאֵינוֹ לָשׁוֹן וַיִּפָּעֵל, וְהוּא מִגְזֶרֶת וַיִּפֶן וַיִּבֶן כָּל תֵּבָה שֶׁסּוֹפָהּ
ה"א, כְּגוֹן בָּנָה, מָחָה, קָנָה, כְּשֶׁהוּא נוֹתֵן וָי"ו יו"ד בְּרֹאשָׁהּ, נָקוּד בְּחִירִק תַּחַת
הַיּו"ד:
אך נח. לְבַד נֹחַ, זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ; וּמ"א גוֹנֵחַ וְכוֹהֶה דָּם מִטֹּרַח הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת. וְי"א
שֶׁאֹחֶר מְזוֹנוֹת לָאֲרִי וְהַכִּישׁוֹ, וְעָלָיו נֶאֱמַר הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם (משלי יא):

Chapter 8

Verse 1

ויזכור אלהים. זֶה הַשֵּׁם מִדַּת הַדִּין הוּא, וְנֶהְפְּכָה לְמִדַּת רַחֲמִים עַל יְדֵי תְּפִלַּת הַצַּדִּיקִים;
וְרִשְׁעָתָן שֶׁל רְשָׁעִים הוֹפֶכֶת מִדַּת רַחֲמִים לְמִדַּת הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּרְא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם,
וַיֹּאמֶר ה' אֶמְחֶה, (בראי ו') וְהוּא שֵׁם מִדַּת רַחֲמִים:
ויזכור אלהים את נח וגו'. מַה זָּכַר לָהֶם לַבְּהֵמוֹת? זְכוּת, שֶׁלֹּא הִשְׁחִיתוּ דַּרְכָּם קֹדֶם לָכֵן
וְשֶׁלֹּא שִׁמְּשׁוּ בַּתֵּבָה:
ויעבר אלהים רוח. רוּחַ תַּנְחוּמִין וַהֲנָחָה עָבְרָה לְפָנָיו:
על הארץ. עַל עִסְקֵי הָאָרֶץ:
וישכו. כְּמוֹ כְּשֹׁךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ (אסתר ב') לְשׁוֹן הַנָּחַת חֵמָה:

Verse 2

ויסכרו מעינות. כְּשֶׁנִּפְתְּחוּ כְּתִיב כָּל מַעְיְנֹת; וְכָאן אֵין כְּתִיב כָּל, לְפִי שֶׁנִּשְׁתַּיְּרוּ מֵהֶם
אוֹתָן שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם צֹרֶךְ לָעוֹלָם, כְּגוֹן חַמֵּי טְבַרְיָא וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן:
ויכלא. וַיִּמָּנַע כְּמוֹ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ (תהלים מ'), לֹא יִכְלֶה מִמְּךָ (בראי כג):

Verse 3

מקצה חמשים ומאת יום. הִתְחִילוּ לַחֲסֹר וְהוּא אֶחָד בְּסִיוָן. כֵּיצַד? בְּכ"ז בְּכִסְלֵו פָּסְקוּ
הַגְּשָׁמִים, הֲרֵי ג' מִכִּסְלֵו וְכ"ט מִטֵּבֶת הֲרֵי ל"ב, וּשְׁבָט וַאֲדָר וְנִיסָן וְאִיָּר קי"ח, הֲרֵי
ק"נ:

Verse 4

בחדש השביעי. סִיוָן, וְהוּא שְׁבִיעִי לְכִסְלֵו שֶׁבּוֹ פָּסְקוּ הַגְּשָׁמִים:
בשבעה עשר יום. מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁהָיְתָה הַתֵּבָה מְשֻׁקַּעַת בַּמַּיִם י"א אַמָּה, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב
בָּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים, זֶה אָב, שֶׁהִיא עֲשִׂירִי לְמַרְחֶשְׁוָן לִירִידַת גְּשָׁמִים,
וְהֵם הָיוּ גְּבוֹהִים עַל הֶהָרִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה, וְחָסְרוּ מִיּוֹם אֶחָד בְּסִיוָן עַד אֶחָד בְּאָב חֲמֵשׁ
עֶשְׂרֵה אַמָּה לְשִׁשִּׁים יוֹם, הֲרֵי אַמָּה לְד' יָמִים, נִמְצָא, שֶׁבְּי"ו בְּסִיוָן לֹא חָסְרוּ אֶלָּא ד'
אַמּוֹת וְנָתְנָה הַתֵּבָה לְיוֹם הַמֶּחֱרָת; לָמַדְתָּ, שֶׁהָיְתָה מְשֻׁקַּעַת י"א אַמָּה בַּמַּיִם שֶׁעַל רָאשֵׁי הֶהָרִים:

Verse 5

בעשירי נראו ראשי ההרים. זֶה אָב, שֶׁהוּא עֲשִׂירִי לְמַרְחֶשְׁוָן שֶׁהִתְחִיל הַגֶּשֶׁם. וְאִם תֹּאמַר
הוּא אֱלוּל, וַעֲשִׂירִי לְכִסְלֵו שֶׁפָּסַק הַגֶּשֶׁם, כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה אוֹמֵר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי סִיוָן, וְהוּא
שְׁבִיעִי לַהַפְסָקָה – אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר כֵּן, עַל כָּרְחֵךְ שְׁבִיעִי אִי אַתָּה מוֹנֶה אֶלָּא לַהַפְסָקָה,
שֶׁהֲרֵי לֹא כָלוּ אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁל יְרִידַת גְּשָׁמִים, וּמֵאָה וַחֲמִשִּׁים שֶׁל תִּגְבֹּרֶת הַמַּיִם עַד אֶחָד
בְּסִיוָן; וְאִם אַתָּה אוֹמֵר שְׁבִיעִי לַיְרִידָה, אֵין זֶה סִיוָן, וְהָעֲשִׂירִי אִי אֶפְשָׁר לִמְנוֹת אֶלָּא
לַיְרִידָה, שֶׁאִם אַתָּה אוֹמֵר לַהַפְסָקָה וְהוּא אֱלוּל, אִי אַתָּה מוֹצֵא בָּרֹאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּרְבּוּ
הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ; שֶׁהֲרֵי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם מִשֶּׁנִּרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים שִׁלַּח אֶת הָעוֹרֵב וְכ"א
יוֹם הוֹחִיל בְּשִׁלּוּחוֹת הַיּוֹנָה, הֲרֵי שִׁשִּׁים יוֹם מִשֶּׁנִּרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים עַד שֶׁחָרְבוּ פְּנֵי
הָאֲדָמָה. וְאִם תֹּאמַר בֶּאֱלוּל נִרְאוּ, נִמְצָא שֶׁחָרְבוּ בְּמַרְחֶשְׁוָן וְהוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ רִאשׁוֹן, וְאֵין
זֶה אֶלָּא תִּשְׁרֵי, שֶׁהוּא רִאשׁוֹן לִבְרִיאַת עוֹלָם, וְלִרְבִּי יְהוֹשֻׁעַ הוּא נִיסָן:

Verse 6

מקץ ארבעים יום. מִשֶּׁנִּרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים:
את חלון התבה אשר עשה. לְצֹהַר, וְלֹא זֶה פֶּתַח הַתֵּבָה הֶעָשׂוּי לְבִיאָה וִיצִיאָה:

Verse 7

יצוא ושוב. הוֹלֵךְ וּמַקִּיף סְבִיבוֹת הַתֵּבָה, וְלֹא הָלַךְ בִּשְׁלִיחוּתוֹ, שֶׁהָיָה חוֹשְׁדוֹ עַל בַּת זוּגוֹ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּאַגָּדַת חֵלֶק (סנה' ק"ח)
עד יבשת המים. פְּשׁוּטוֹ כְּמַשְׁמָעוֹ. אֲבָל מִדְרַשׁ אַגָּדָה מוֹכָן הָיָה הָעוֹרֵב לִשְׁלִיחוּת אֵחֶרֶת בַּעֲצִירַת גְּשָׁמִים בִּימֵי אֵלִיָּהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר וְהָעֹרְבִים מְבִאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר (מ"א י"ז)

Verse 8

וישלח את היונה. לְסוֹף ז' יָמִים שֶׁהָרֵי כְתִיב וַיָּחֶל עוֹד ז' יָמִים אֲחֵרִים, מִכְּלַל זֶה אַתָּה לָמֵד שֶׁאַף בָּרִאשׁוֹנָה הוֹחִיל ז' יָמִים
וישלח. אֵין זֶה לְשׁוֹן שְׁלִיחוּת אֶלָּא לְשׁוֹן שִׁלּוּחַ, שִׁלְּחָהּ לָלֶכֶת לְדַרְכָּהּ, וּבְזוֹ יִרְאֶה אִם קַלּוּ הַמַּיִם, שֶׁאִם תִּמְצָא מָנוֹחַ לֹא תָשׁוּב אֵלָיו

Verse 9

Verse 10

וייחל. לְשׁוֹן הַמְתָּנָה, וְכֵן לִי שָׁמְעוּ וְיִחֲלוּ (איוב כ"ט), וְהַרְבֵּה יֵשׁ בַּמִּקְרָא

Verse 11

טרף בפיה. אוֹמֵר אֲנִי שֶׁזָּכָר הָיָה, לְכֵן קוֹרְאוֹ פְּעָמִים לְשׁוֹן זָכָר וּפְעָמִים לְשׁוֹן נְקֵבָה, לְפִי שֶׁכָּל יוֹנָה שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן נְקֵבָה, כְּמוֹ כְּיוֹנִים עַל אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת (שיר ה'), כְּיוֹנֵי הַגֵּאָיוֹת כֻּלָּם הַמּוֹת (יחז' ז') וּכְמוֹ כְּיוֹנָה פּוֹתָה (הושע ז')
טרף. טָטַף. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (עיר' י"ח) לְשׁוֹן מָזוֹן; וְדָרְשׁוּ בְּפִיהָ לְשׁוֹן מַאֲמָר, אָמְרָה מְזוֹנוֹתַי מְרוּרִין כְּזַיִת בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּבָ"ה וְלֹא מְתוּקִין כִּדְבַשׁ בִּידֵי בָּשָׂר וָדָם

Verse 12

וייחל. הוּא לְשׁוֹן וַיָּחֶל, אֶלָּא שֶׁזֶּה לְשׁוֹן וַיִּפְעַל וְזֶה לְשׁוֹן וַיִּתְפַּעֵל, וַיָּחֶל – וַיַּמְתֵּן; וַיִּיָּחֶל – וַיִּתְמַהּ

Verse 13

בראשון. לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר הוּא תִּשְׁרֵי וּלְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הוּא נִיסָן (ר"ה י"א)
חרבו. נַעֲשָׂה כְּמִין טִיט, שֶׁקָּרְמוּ פָּנֶיהָ שֶׁל מַעְלָה

Verse 14

בשבעה ועשרים. יְרִידָתָן בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּי"ז בַּחֹדֶשׁ, אֵלּוּ י"א יָמִים שֶׁהַמָּה יְתֵרָה עַל הַלְּבָנָה, שֶׁמִּשְׁפַּט דּוֹר הַמַּבּוּל שָׁנָה תְּמִימָה הָיָה
יבשה. נַעֲשָׂה גָּרִיד כְּהִלְכָתָהּ

Verse 15

Verse 16

אתה ואשתך וגו'. אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ, כָּאן הִתִּיר לָהֶם תַּשְׁמִישׁ הַמִּטָּה

Verse 17

הוצא. הוֹצֵא כְּתִיב, הַיְצֵא קְרִי, הַיְצֵא – אֱמֹר לָהֶם שֶׁיֵּצְאוּ; הוֹצֵא – אִם אֵינָם רוֹצִים לָצֵאת הוֹצִיאֵם אַתָּה
ושרצו בארץ. וְלֹא בַּתֵּבָה, מַגִּיד שֶׁאַף הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף נֶאֶסְרוּ בְּתַשְׁמִישׁ

Verse 18

Verse 19

למשפחותיהם. קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם עַל מְנָת לְדָבֵק בְּמִינָן:

Verse 20

מכל הבהמה הטהורה. אָמַר לֹא צִוָּה לִי הַקָּבָ"ה לְהַכְנִיס מֵאֵלּוּ ז' ז' אֶלָּא כְּדֵי לְהַקְרִיב קָרְבָּן מֵהֶם:

Verse 21

מנעריו. מִשֶּׁנַּעֲרָה לָצֵאת מִמְּעֵי אִמּוֹ נִתַּן בּוֹ יֵצֶר הָרָע:
לא אסף ולא אסף. כָּפַל הַדָּבָר לְשִׁבּוּעָה; הוּא שֶׁכָּתוּב אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי נֹחַ, וְלֹא אָמַרְנוּ בָּהּ שְׁבוּעָה, אֶלָּא זוֹ שֶׁכָּפַל דְּבָרָיו וְהִיא שְׁבוּעָה וְכֵן דָּרְשׁוּ חֲכָמִים בְּמס' שְׁבוּעוֹת:

Verse 22

עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבתו. ו' עִתִּים הַלָּלוּ שְׁנֵי חֲדָשִׁים לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ חֲצִי תִשְׁרֵי וּמַרְחֶשְׁוָן וַחֲצִי כִסְלֵו זֶרַע, חֲצִי כִסְלֵו וְטֵבֵת וַחֲצִי שְׁבָט קֹר (חֹרֶף) (ב"מ ק"ו):
קוֹר. קָשֶׁה מֵחֹרֶף:
חרף. עֵת זֶרַע שְׁעוֹרִים וְקִטְנִית הַחֲרִיפִין לְהִתְבַּשֵּׁל מַהֵר, וְהוּא חֲצִי שְׁבָט וַאֲדָר וַחֲצִי נִיסָן:
קציר. חֲצִי נִיסָן וְאִיָּר וַחֲצִי סִיוָן:
קיץ. חֲצִי סִיוָן תַּמּוּז וַחֲצִי אָב, הוּא זְמַן לְקִיטַת תְּאֵנִים וּזְמַן שְׁמִיבְּשִׁים אוֹתָן בַּשָּׁדוֹת, וּשְׁמוֹ קַיִץ, כְּמוֹ הַלֶּחֶם וְהַקַּיִץ לֶאֱכוֹל הַנְּעָרִים (ש"ב ט"ז):
חום. הוּא סוֹף יְמוֹת הַחַמָּה, חֲצִי אָב וֶאֱלוּל וַחֲצִי תִשְׁרֵי, שֶׁהָעוֹלָם חַם בְּיוֹתֵר; כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא שְׁלֹהֵי קַיְטָא קָשֵׁי מִקַּיְטָא:
ויום ולילה לא ישבתו. מִכְּלָל שֶׁשָּׁבְתוּ כָּל יְמוֹת הַמַּבּוּל, שֶׁלֹּא שִׁמְּשׁוּ הַמַּזָּלוֹת, וְלֹא נִכַּר בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה (ב"ר פכ"ה ופ' ל"ד):
לא ישבתו. לֹא יִפְסְקוּ כָּל אֵלֶּה מִלְּהִתְנַהֵג כְּסִדְרָן:

Chapter 9

Verse 1

Verse 2

וחתכם. וְאֵימָתְכֶם, כְּמוֹ תִּרְאוּ חֲתַת (איוב ו') וְאַגָּדָה לְשׁוֹן חִיּוּת שֶׁכָּל זְמַן שֶׁתִּינוֹק בֶּן יוֹמוֹ חַי אֵין אַתָּה צָרִיךְ לְשָׁמְרוֹ מִן הָעַכְבָּרִים; עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן מֵת, צָרִיךְ לְשָׁמְרוֹ מִן הָעַכְבָּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה, אֵימָתִי יִהְיֶה מוֹרַאֲכֶם עַל הַחַיּוֹת? כָּל זְמַן שֶׁאַתֶּם חַיִּים (שבת קנ"א):

Verse 3

לכם יהיה לאכלה. שֶׁלֹּא הִרְשֵׁיתִי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן בָּשָׂר אֶלָּא יֶרֶק עֵשֶׂב; וְלָכֶם – כְּיֶרֶק עֵשֶׂב שֶׁהִפְקַרְתִּי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן, נָתַתִּי לָכֶם אֶת כֹּל (סנה' נ"ט)

Verse 4

בשר בנפשו. אָסַר לָהֶם אֵבֶר מִן הַחַי, כְּלוֹמַר כָּל זְמַן שֶׁנַּפְשׁוֹ בּוֹ, לֹא תֹאכְלוּ הַבָּשָׂר בנפשו דמו. בְּעוֹד נַפְשׁוֹ בּוֹ

בשר בנפשו לא תאכלו. הֲרֵי אֵבֶר מִן הַחַי, וְאַף בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ, הֲרֵי דָם מִן הַחַי:

Verse 5

ואך את דמכם. אַע"פִּ שֶׁהִתְרֵתִּי לָכֶם נְטִילַת נְשָׁמָה בַּבְּהֵמָה, אֶת דְּמְכֶם אֶדְרֹשׁ מֵהַשּׁוֹפֵךְ דַּם עַצְמוֹ:
לנפשתיכם. אַף הַחוֹנֵק עַצְמוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יָצָא מִמֶּנּוּ דָם:
מיד כל חיה. לְפִי שֶׁטָּאוּ דור הַמַּבּוּל וְהֶפְקְרוּ לְמַאֲכַל חַיּוֹת רָעוֹת לִשְׁלֹט בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ (תהלים מ"ט), לְפִיכָךְ הֻצְרַךְ לְהַזְהִיר עֲלֵיהֶן אֶת הַחַיּוֹת:
ומיד האדם. מִיַּד הַהוֹרֵג בְּמֵזִיד וְאֵין עֵדִים, אֲנִי אֶדְרֹשׁ:
מיד איש אחיו. שֶׁהוּא אוֹהֵב לוֹ כְּאָח וְהָרַג שׁוֹגֵג, אֲנִי אֶדְרֹשׁ אִם לֹא יִגְלֶה וְיַבְקֵשׁ עַל עֲוֹנוֹ לְמָחֵל, שֶׁאַף הַשּׁוֹגֵג צָרִיךְ כַּפָּרָה, וְאִם אֵין עֵדִים לְחַיְּבוֹ גָּלוּת וְהוּא אֵינוֹ נִכָּנָע, הַקָּבָּ"ה דוֹרֵשׁ מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ "וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ" – בְּמַסֶּכֶת מַכּוֹת – הַקָּבָּ"ה מְזַמְּנָן לְפֶנְדָּק אֶחָד וְכוּ':

Verse 6

באדם דמו ישפך. אִם יֵשׁ עֵדִים הֲמִיתוּהוּ אַתֶּם, לָמָּה? כִּי בְצֶלֶם אֱלֹהִים וגו:
עשה את האדם. זֶה מִקְרָא קָצֵר, וְצָרִיךְ לִהְיוֹת עָשָׂה הָעוֹשֶׂה אֶת הָאָדָם וְכֵן הַרְבֵּה בַּמִּקְרָא:

Verse 7

ואתם פרו ורבו. לְפִי פְּשׁוּטוֹ הָרְאוֹנָה לִבְרָכָה וְכָאן לְצִוּוּי. וּלְפִי מִדְרָשׁוֹ לְהַקִּישׁ מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בְּפִרְיָה וּרְבִיָּה לְשׁוֹפֵךְ דָּמִים (יבמות ס"ג):

Verse 8

Verse 9

ואני הנני. מַסְכִּים אֲנִי עִמְּךָ, שֶׁהָיָה נֹחַ דּוֹאֵג לַעֲסֹק בְּפִרְיָה וּרְבִיָּה עַד שֶׁהִבְטִיחוֹ הַקָּבָּ"ה שֶׁלֹּא לְשַׁחֵת הָעוֹלָם עוֹד, וְכֵן עָשָׂה וּבָאֲרוֹנָה אָמַר לוֹ הִנְנִי מַסְכִּים לַעֲשׂוֹת קִיּוּם וְחִדּוּשׁ בְּרִית לְהַבְטָחָתִי וְאֶתֵּן לְךָ אוֹת:

Verse 10

חית הארץ אתכם. הֵם הַמִּתְהַלְּכִים עִם הַבְּרִיּוֹת:
מכל יוצאי התבה. לְהָבִיא שְׁקָצִים וּרְמָשִׂים:
חית הארץ. לְהָבִיא הַמַּזִּיקִין, שֶׁאֵינָן בִּכְלַל הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם, שֶׁאֵין הִלּוּכָן עִם הַבְּרִיּוֹת:

Verse 11

והקמותי. אֶעֱשֶׂה קִיּוּם לִבְרִיתִי. וּמַהוּ קִיּוּמוֹ? אוֹת הַקֶּשֶׁת כְּמוֹ שֶׁמְּסַיֵּם וְהוֹלֵךְ:

Verse 12

לדרת עולם. נִכְתַּב חָסֵר, שֶׁיֵּשׁ דּוֹרוֹת שֶׁלֹּא הֻצְרְכוּ לְאוֹת לְפִי שֶׁצַּדִּיקִים גְּמוּרִים הָיוּ, כְּמוֹ דּוֹרוֹ שֶׁל חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְדוֹרוֹ שֶׁל רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי (ב"ר):

Verse 13

Verse 14

בענני ענן. כְּשֶׁתַּעֲלֶה בְמַחֲשָׁבָה לְפָנַי לְהָבִיא חֹשֶׁךְ וַאֲבַדּוֹן לָעוֹלָם:

Verse 15

Verse 16

בין אלהים ובין כל נפש חיה. בֵּין מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַעְלָה וּבֵינֵיכֶם, שֶׁהָיָה לוֹ לִכְתֹּב בֵּינִי וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה, אֶלָּא זֶהוּ מִדְרָשׁוֹ כְּשֶׁתָּבֹא מִדַּת הַדִּין לְקַטְרֵג עֲלֵיכֶם לְחַיֵּב אֶתְכֶם, אֲנִי רוֹאֶה אֶת הָאוֹת וְנִזְכָּר:

Verse 17

זאת אות הברית. הֶרְאָהוּ הַקֶּשֶׁת וְאָמַר לוֹ הֵרִי הָאוֹת שֶׁאָמַרְתִּי:

Verse 18

וחם הוא אבי כנען. לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר כָּאן? לְפִי שֶׁהַפָּרָשָׁה עֲסוּקָה וּבָאָה בְּשִׁכְרוּתוֹ שֶׁל נֹחַ שֶׁקִּלְקֵל בָּהּ חָם וְעַל יָדוֹ נִתְקַלְקֵל כְּנַעַן, וַעֲדַיִן לֹא כָתַב תּוֹלְדוֹת חָם, וְלֹא יָדַעְנוּ שֶׁכְּנַעַן בְּנוֹ – לְפִיכָךְ הֻצְרַךְ לוֹמַר כָּאן וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן:

Verse 19

Verse 20

ויחל. עָשָׂה עַצְמוֹ חֹלִין, שֶׁהָיָה לוֹ לַעֲסֹק תְּחִלָּה בִּנְטִיעָה אַחֶרֶת (ב"ר):
איש האדמה. אֲדוֹנִי הָאֲדָמָה כְּמוֹ אִישׁ נָעֳמִי (רות א'):
ויטע כרם. כְּשֶׁנִּכְנַס לַתֵּבָה הִכְנִיס עִמּוֹ זְמוֹרוֹת וְיִחוֹרֵי תְאֵנִים (ב"ר):

Verse 21

ויתגל. לְשׁוֹן וַיִּתְפַּעֵל:
אהלה. אהלה כְּתִיב, רֶמֶז לִי' שְׁבָטִים שֶׁנִּקְרְאוּ עַל שֵׁם שׁוֹמְרוֹן, שֶׁנִּקְרֵאת אָהֳלָה שֶׁגָּלוּ עַל עִסְקֵי הַיַּיִן שֶׁנֶּאֱמַר הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יָיִן (עמוס ו'):

Verse 22

וירא חם אבי כנען. יֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ אוֹמְרִים כְּנַעַן רָאָה וְהִגִּיד לְאָבִיו, לְכָךְ הֻזְכַּר עַל הַדָּבָר וְנִתְקַלֵּל (ב"ר):
וירא את ערות אביו. יֵשׁ אוֹמְרִים סָרְסוֹ וְיֵשׁ אוֹמְרִים רָבָעוֹ (סנה' ע'):

Verse 23

ויקח שם ויפת. אֵין כְּתִיב וַיִּקְחוּ, אֶלָּא וַיִּקַּח – לְמֵד עַל שֵׁם שֶׁנִּתְאַמֵּץ בַּמִּצְוָה יוֹתֵר מִיֶּפֶת, לְכָךְ זָכוּ בָּנָיו לְטַלִּית שֶׁל צִיצִית, וְיֶפֶת זָכָה לִקְבוּרָה לְבָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר אֶתֵּן לְגוֹג מָקוֹם שָׁם קֶבֶר (יחזקאל ל"ט), וְחָם שֶׁבְּזָה אֶת אָבִיו נֶאֱמַר בְּזַרְעוֹ כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶת שְׁבִי מִצְרַיִם וְאֶת גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף וַחֲשׂוּפֵי שֹׁת וְגוֹ' (ישעיהו כ'):
ופניהם אחורנית. לָמָּה נֶאֱמַר פַּעַם שְׁנִיָּה? מְלַמֵּד שֶׁכְּשֶׁקָּרְבוּ אֶצְלוֹ וְהֻצְרְכוּ לַהֲפֹךְ עַצְמָם לְכַסּוֹתוֹ הָפְכוּ פְּנֵיהֶם אֲחוֹרַנִּית:

Verse 24

בנו הקטן. הַפָּסוּל וְהַבָּזוּי, כְּמוֹ הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי בָּאָדָם (ירמיה מ"ט):

Verse 25

ארור כנען. אַתָּה גָּרַמְתָּ לִי שֶׁלֹּא אוֹלִיד בֵּן רְבִיעִי אֵחֵר לְשַׁמְּשֵׁנִי, אָרוּר בִּנְךָ רְבִיעִי לִהְיוֹת מְשֻׁמָּשׁ אֶת זַרְעָם שֶׁל אֶלּוּ הַגְּדוֹלִים, שֶׁהוּטַל עֲלֵיהֶם טֹרַח עֲבוֹדָתִי מֵעָתָּה. וּמָה רָאָה חָם שֶׁסֵּרַס? אָמַר לָהֶם לְאֶחָיו אָדָם הָרִאשׁוֹן שְׁנֵי בָנִים הָיוּ לוֹ, וְהָרַג זֶה אֶת זֶה בִּשְׁבִיל יְרֻשַּׁת הָעוֹלָם, וְאָבִינוּ יֵשׁ לוֹ ג' בָּנִים וְעוֹדֵנוּ מְבַקֵּשׁ בֵּן רְבִיעִי:

Verse 26

ברוך ה' אלהי שם. שֶׁעָתִיד לִשְׁמֹר הַבְטָחָתוֹ לְזַרְעוֹ, לָתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן:
ויהי. לָהֶם כְּנַעַן לְמַס עוֹבֵד:

Verse 27

יפת אלהים ליפת. מְתֻרְגָּם יַפְתִּי, יַרְחִיב:
וישכן באהלי שם. יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ בְּיִשְׂרָאֵל. ומִדְרַשׁ חֲזָכִים אַע"פ שֶׁיַּפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת – שֶׁבָּנָה כֵּרֶשׁ, שֶׁהָיָה מִבְּנֵי יֶפֶת, בַּיִת שֵׁנִי – לֹא שָׁרְתָה בּוֹ שְׁכִינָה; וְהֵיכָן שָׁרְתָה? בְּמִקְדָּשׁ שֶׁבָּנָה כְּנַעַן, שֶׁהָיָה מִבְּנֵי שֵׁם, שֶׁנֶּאֱמַר רֵאשׁוֹן שֶׁלֹּמֹה שֶׁהָיָה מִבְּנֵי שֵׁם:
ויהי כנען עבד למו. אַף מִשֶּׁיִּגְלוּ בְנֵי שֵׁם יִמָּכְרוּ לָהֶם עֲבָדִים מִבְּנֵי כְּנַעַן:

Chapter 10

Verse 1

Verse 2

(ב"ר) ותירס. זוֹ פָּרַס:

Verse 3

Verse 4

Verse 5

Verse 6

Verse 7

Verse 8

להיות גבור. לְהַמְרִיד כָּל הָעוֹלָם עַל הַקָּבָּ"ה בַּעֲצַת דּוֹר הַפַּלָּגָה:

Verse 9

גבר ציד. צָד דַּעְתָּן שֶׁל בְּרִיּוֹת בְּפִיו, ומַטְעֶן לְמֹרֵד בַּמָּקוֹם:
לפני ה'. מִתְכַּוֵּן לְהַקְנִיטוֹ עַל פָּנָיו:
על כן יאמר. עַל כָּל אָדָם מַרְשִׁיעַ בְּעַזּוּת פָּנִים, יוֹדֵעַ רִבּוֹנוֹ וּמִתְכַּוֵּן לְמָרֹד בּוֹ, יֵאָמֵר זֶה כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד:

Verse 10

Verse 11

מן הארץ וגו'. כֵּיוָן שֶׁרָאָה אַשּׁוּר אֶת בָּנָיו שׁוֹמְעִין לְנִמְרוֹד וּמוֹרְדִין בַּמָּקוֹם לִבְנוֹת
הַמִּגְדָּל יָצָא מִתּוֹכָם:

Verse 12

העיר הגדלה. הִיא נִינְוֵה שָׁלֹשׁ' וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים (יונה ג'):

Verse 13

להבים. שְׁפָנֵיהֶם דּוֹמִים לְלַהַב:

Verse 14

פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים. מִשְׁנֵיהֶם יָצְאוּ, שֶׁהָיוּ פַּתְרוּסִים וְכַסְלוּחִים
מַחֲלִיפִין מִשְׁכַּב נְשׁוֹתֵיהֶם אֵלּוּ לָאֵלּוּ וְיָצְאוּ מֵהֶם פְּלִשְׁתִּים:

Verse 15

Verse 16

Verse 17

Verse 18

ואחר נפוצו. מֵאֵלֶּה נָפוֹצוּ מִשְׁפָּחוֹת הַרְבֵּה:

Verse 19

גבול הכנעני. סוֹף אַרְצוֹ. כָּל גְּבוּל לְשׁוֹן סוֹף וְקָצֶה
באכה. שֵׁם דָּבָר. וְלִי נִרְאֶה כְּאָדָם הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ, גְּבוּל זֶה מַגִּיעַ עַד אֲשֶׁר תָּבֹא לִגְבוּל
פְּלוֹנִי:

Verse 20

ללשונותם בארצותם. אַעַ"פִ שֶׁנֶּחְלְקוּ לִלְשׁוֹנוֹת וַאֲרָצוֹת, כֻּלָּם בְּנֵי חָם הֵם:

Verse 21

אבי כל בני עבר. הַנֶּהָר הָיָה שֵׁם:
אחי יפת הגדול. אֵינִי יוֹדֵעַ אִם יֶפֶת הַגָּדוֹל אִם שֵׁם, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר שֵׁם בֶּן מְאַת שָׁנָה
וְגוֹ' שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל, הֲוֵי אוֹמֵר יֶפֶת הַגָּדוֹל, שֶׁהֲרֵי בֶּן ת"ק שָׁנָה הָיָה נֹחַ כְּשֶׁהִתְחִיל
לְהוֹלִיד, וְהַמַּבּוּל הָיָה בְּשֵׁנַת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, נִמְצָא שֶׁהַגָּדוֹל בְּבָנָיו הָיָה בֶּן מֵאָה שָׁנָה,
וְשֵׁם לֹא הִגִּיעַ לְמֵאָה עַד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל:
אחי יפת. וְלֹא אֲחִי חָם? שֶׁאֵלּוּ שְׁנֵיהֶם כִּבְּדוּ אֶת אֲבִיהֶם, וְזֶה בִּזָּהוּ:

Verse 22

Verse 23

Verse 24

Verse 25

נפלגה. נִתְבַּלְבְּלוּ הַלְּשׁוֹנוֹת וְנָפוֹצוּ מִן הַבִּקְעָה וְנִתְפַּלְּגוּ בְּכָל הָעוֹלָם. לָמַדְנוּ שֶׁהָיָה עֵבֶר
נָבִיא, שֶׁקָּרָא שֵׁם בְּנוֹ עַל שֵׁם הֶעָתִיד; וְשָׁנִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם שֶׁבְּסוֹף יָמָיו נִתְפַּלְּגוּ, שֶׁאֵ"ת
בִּתְחִלַּת יָמָיו, הֵרֵי יָקְטָן אָחִיו צָעִיר מִמֶּנּוּ וְהוֹלִיד כַּמָּה מִשְׁפָּחוֹת קֹדֶם לָכֵן, שֶׁנֶּאֱמַר
וְיָקְטָן יָלַד וְגו' וְאַחַר כָּךְ וַיְהִי כָל הָאָרֶץ וְגו'; וְאִ"ת בְּאֶמְצַע יָמָיו, לֹא בָא הַכָּתוּב
לְסִתֵּם אֶלָּא לְפָרֵשׁ, הָא לָמַדְתָּ שֶׁבִּשְׁנַת מוֹת פֶּלֶג נִתְפַּלְּגוּ:
ויקטן. שֶׁהָיָה עָנָו וּמַקְטִין עַצְמוֹ, לְכָךְ זָכָה לְהַעֲמִיד כָּל הַמִּשְׁפָּחוֹת הַלָּלוּ:

Verse 26

חצרמות. עַל שֵׁם מְקוֹמוֹ, דִּבְרֵי אַגָּדָה (ב"ר):

Chapter 11

Verse 1

שפה אחת. לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ:
ודברים אחדים. בָּאוּ בְעֵצָה אַחַת וְאָמְרוּ לֹא כָּל הַיָּמִים שֶׁיָּבֹר לוֹ אֶת הָעֶלְיוֹנִים, נַעֲלֶה
לָרָקִיעַ וְנַעֲשֶׂה עִמּוֹ מִלְחָמָה. דָּבָר אַחֵר עַל יְחִידוֹ שֶׁל עוֹלָם. דָּבָר אַחֵר וּדְבָרִים אֲחָדִים –
אָמְרוּ אַחַת לְאֶלֶף ותרנ"ו שָׁנִים הָרָקִיעַ מִתְמוֹטֵט כְּשֵׁם שֶׁעָשָׂה בִּימֵי הַמַּבּוּל, בֹּאוּ וְנַעֲשֶׂה לוֹ
סְמִיכוֹת (ב"ר):

Verse 2

בנסעם מקדם. שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים שָׁם, כְּדִכְתִיב לְמַעְלָה וַיְהִי מוֹשָׁבָם וְגו' הַר הַקֶּדֶם וְנָסְעוּ
מִשָּׁם לָתוּר לָהֶם מָקוֹם לְהַחֲזִיק אֶת כֻּלָּם וְלֹא מָצְאוּ אֶלָּא שִׁנְעָר:

Verse 3

איש אל רעהו. אֶמָּה לְאֶמָּה, מִצְרִים לְכוּשׁ, וְכוּשׁ לְפוּט וּפוּט לְכְנַעַן
הבה. הַזְמִינוּ עַצְמְכֶם. כָּל הָבָה לְשׁוֹן הַזְמָנָה הוּא, שֶׁמְּכִינִים עַצְמָן וּמִתְחַבְּרִים לְמְלָאכָה אוֹ
לְעֵצָה אוֹ לְמַשָּׂא. הָבָה הַזְמִינוּ, אפר"ליר בלע"ז:
לבנים. שֶׁאֵין אֲבָנִים בְּבָבֶל, שֶׁהִיא בִּקְעָה:
ונשרפה לשרפה. כָּךְ עוֹשִׂין הַלְּבֵנִים שֶׁקּוֹרִין טוויל"ש בל', שׂוֹרְפִים אוֹתָן בְּכִבְשָׁן
לחמר. לָטוּחַ הַקִּיר:

Verse 4

פן נפוץ. שֶׁלֹּא יָבִיא עָלֵינוּ שׁוּם מַכָּה לַהֲפִיצֵנוּ מִכָּאן:

Verse 5

וירד ה' לראות. לֹא הֻצְרַךְ לְכָךְ, אֶלָּא בָּא לְלַמֵּד לְדַיָּנִים שֶׁלֹּא יַרְשִׁיעוּ הַנִּדּוֹן עַד שֶׁיִּרְאוּ
וְיָבִינוּ, מִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא
בני האדם. אֶלָּא בְּנֵי מִי? שֶׁמָּא בְּנֵי חֲמוֹרִים וּגְמַלִּים? אֶלָּא בְּנֵי אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁכָּפָה אֶת
הַטּוֹבָה וְאָמַר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּ עִמָּדִי, אַף אֵלּוּ כָּפוּ בַּטּוֹבָה לְמִרְדָּ בְּמִי שֶׁהִשְׁפִּיעָם טוּבָה,
וּמִלְּטָם מִן הַמַּבּוּל:

Verse 6

הן עם אחד. כָּל טוֹבָה זוֹ יֵשׁ עִמָּהֶן, שֶׁעַם אֶחָד הֵם, וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּן וְדָבָר זֶה הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת:
החלם. כְּמוֹ אָמְרָם, עֲשׂוֹתָם – לְהַתְחִיל הֵם לַעֲשׂוֹת:
לא יבצר מהם וגו' לעשות. בִּתְמִיהָ. יִבָּצֵר לְשׁוֹן מְנִיעָה, כְּתַרְגּוּמוֹ; וְדוֹמֶה לוֹ יִבְצֹר רוּחַ נְגִידִים (תה' ע"ו):

Verse 7

הבה נרדה. בְּבֵית דִּינוֹ נִמְלַךְ מֵעַנְוָתָנוּתוֹ יִתֵּרָה:
הבה. מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה – הֵם אָמְרוּ הָבָה נִבְנֶה, וְהוּא כְּנֶגְדָּם מָדַד וְאָמַר הָבָה נֵרְדָה:
ונבלה. וּנְבַלְבֵּל; נו"ן מְשַׁמֶּשׁ בִּלְשׁוֹן רַבִּים, וְהֵ"א אַחֲרוֹנָה יִתֵּרָה, כְּהֵ"א שֶׁל נֵרְדָה:
לא ישמעו. זֶה שׁוֹאֵל לְבֶנָה וְזֶה מֵבִיא טִיט, וְזֶה עוֹמֵד עָלָיו וּפוֹצֵעַ אֶת מֹחוֹ:

Verse 8

ויפץ ה' אתם משם. בָּעוֹלָם הַזֶּה; מַה שֶּׁאָמְרוּ פֶּן נָפוּץ, נִתְקַיֵּם עֲלֵיהֶם, הוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי י') מְגוֹרַת רָשָׁע הִיא תְּבוֹאֶנּוּ:

Verse 9

ומשם הפיצם. לְמַד שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא; וְכִי אֵיזוֹ קָשָׁה, שֶׁל דּוֹר הַמַּבּוּל אוֹ שֶׁל דּוֹר הַפַּלָּגָה? אֵלּוּ לֹא פָשְׁטוּ יָד בָּעִקָּר וְאֵלּוּ פָּשְׁטוּ יָד בָּעִקָּר לְהֹלֶם בּוֹ, וְאֵלּוּ נִשְׁטְפוּ וְאֵלּוּ לֹא נֶאֶבְדוּ מִן הָעוֹלָם? אֶלָּא שֶׁדּוֹר הַמַּבּוּל הָיוּ גַּזְלָנִים וְהָיְתָה מְרִיבָה בֵּינֵיהֶם, לְכָךְ נֶאֶבְדוּ; וְאֵלּוּ הָיוּ נוֹהֲגִים אַהֲבָה וְרֵעוּת בֵּינֵיהֶם, שֶׁנֶּ' פָּשָׂה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים, לָמַדְתָּ שֶׁשָּׁנְאוּ הַמַּחֲלֹקֶת וְגָדוֹל הַשָּׁלוֹם:

Verse 10

שם בן מאת שנה. כְּשֶׁהוֹלִיד אֶת אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל:

Verse 11

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

Verse 20

Verse 21

Verse 22

Verse 23

Verse 24

Verse 25

Verse 26

Verse 27

Verse 28

על פני תרח אביו. בְּחַיֵּי אָבִיו. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה אוֹמֵר שֶׁעַל יְדֵי אָבִיו מֵת; שֶׁקָּבַל תֶּרַח עַל אַבְרָם בְּנוֹ לִפְנֵי נִמְרוֹד עַל שֶׁכִּתֵּת אֶת צְלָמָיו, וְהִשְׁלִיכוֹ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, וְהָרָן יוֹשֵׁב וְאוֹמֵר בְּלִבּוֹ אִם אַבְרָם נוֹצַחַ אֲנִי מְשֻׁלּוֹ, וְאִם נִמְרוֹד נוֹצַחַ אֲנִי מְשֻׁלּוֹ; וּכְשֶׁנִּצַּל אַבְרָם, אָמְרוּ לוֹ לְהָרָן מְשֻׁל מִי אַתָּה? אָמַר לָהֶם הָרָן מְשֻׁל אַבְרָם אֲנִי, הִשְׁלִיכוּהוּ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְנִשְׂרַף, וְזֶהוּ אוּר כַּשְׂדִּים (ב"ר). וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ אוּר – בְּקָעָה; וְכֵן בָּאֵרִים כַּבְּדוּ ה' (ישעיה כ"ד), וְכֵן מְאוּרַת צְפָעוֹנִי (שם י"א) כָּל חֹר וּבֶקַע עָמֹק קָרוּי אוּר:

Verse 29

יסכה. זוֹ שָׂרָה, עַל שֵׁם שֶׁסּוֹכָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁהַכֹּל סוֹכִין בְּיָפְיָהּ; וְעוֹד יִסְכָּה לְשׁוֹן נְסִיכוּת, כְּמוֹ שָׂרָה לְשׁוֹן שָׂרָה:

Verse 30

Verse 31

ויצאו אתם. וַיֵּצְאוּ תֶּרַח וְאַבְרָם עִם לוֹט וְשָׂרַי:

Verse 32

וימת תרח בחרן. לְאַחַר שֶׁיָּצָא אַבְרָם מֵחָרָן וּבָא לְאֶרֶץ כְּנַעַן, וְהָיָה שָׁם יוֹתֵר מִשִּׁשִּׁים שָׁנָה;
שֶׁהֲרֵי כָּתוּב וְאַבְרָם בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן וְתֶרַח בֶּן שִׁבְעִים שָׁנָה
כְּשֶׁנּוֹלַד אַבְרָם, הֲרֵי קמ"ה לְתֶרַח; כְּשֶׁיָּצָא אַבְרָם מֵחָרָן עֲדַיִן נִשְׁאֲרוּ מִשְּׁנוֹתָיו הַרְבֵּה, וְלָמָּה
הִקְדִּים הַכָּתוּב מִיתָתוֹ שֶׁל תֶּרַח לִיצִיאָתוֹ שֶׁל אַבְרָם? שֶׁלֹּא יְהֵא הַדָּבָר מְפֻרָסָם לַכֹּל וְיֹאמְרוּ
לֹא קִיֵּם אַבְרָם אֶת כִּבּוּד אָבִיו, שֶׁהִנִּיחוֹ זָקֵן וְהָלַךְ לוֹ, לְפִיכָךְ קָרָאוֹ הַכָּתוּב מֵת,
שֶׁהָרְשָׁעִים אַף בְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִים מֵתִים, וְהַצַּדִּיקִים אַף בְּמִיתָתָן קְרוּיִים חַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר
וּבְנָיָהוּ בֶן יְהוֹיָדָע בֶּן אִישׁ חי (שְׁמוּאֵל ב' כ"ג):
(בחרן הַנּו"ן הֲפוּכָה לוֹמַר לְךָ, עַד אַבְרָם חֲרוֹן אַף שֶׁל מָקוֹם):

Chapter 12

Verse 1

לך לך. לַהֲנָאָתְךָ וּלְטוֹבָתְךָ, שָׁם אֶעֱשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל, כָּאן אִי אַתָּה זוֹכֶה לְבָנִים, וְעוֹד
שֶׁאוֹדִיעַ טִבְעֲךָ בָּעוֹלָם:

Verse 2

ואעשך לגוי גדול. לְפִי שֶׁהַדֶּרֶךְ גּוֹרֶמֶת לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים, מְמַעֶטֶת פְּרְיָה וּרְבְיָה וּמְמַעֶטֶת אֶת
הַמָּמוֹן וּמְמַעֶטֶת אֶת הַשֵּׁם, לְכָךְ הֻזְקַק לִשְׁלֹשָׁה בְּרָכוֹת הַלָּלוּ, שֶׁהִבְטִיחוֹ עַל הַבָּנִים וְעַל
הַמָּמוֹן וְעַל הַשֵּׁם:
(ואברכך. בְּמָמוֹן (בראשית רבה):
והיה ברכה. הַבְּרָכוֹת נְתוּנוֹת בְּיָדְךָ; עֲדַיִן עַכְשָׁו הָיוּ בְיָדִי, בֵּרַכְתִּי לְאָדָם וְנֹחַ, וּמֵעַכְשָׁו
אַתָּה תְּבָרֵךְ אֶת אֲשֶׁר תַּחְפֹּץ (בראשית רבה). דָּבָר אַחֵר ואעשך לגוי גדול זֶה שֶׁאוֹמְרִים
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, ואברכך זֶה שֶׁאוֹמְרִים אֱלֹהֵי יִצְחָק, ואגדלה שמך זֶה שֶׁאוֹמְרִים אֱלֹהֵי יַעֲקֹב.
יָכוֹל יִהְיוּ חוֹתְמִין בְּכֻלָּן, תַּלְמוּד לוֹמַר וֶהְיֵה בְּרָכָה, בְּךָ חוֹתְמִין וְלֹא בָהֶם
מארצך. וַהֲלֹא כְבָר יָצָא מִשָּׁם עִם אָבִיו וּבָא עַד חָרָן? אֶלָּא כָּךְ אָמַר לוֹ הִתְרַחֵק עוֹד מִשָּׁם
וְצֵא מִבֵּית אָבִיךָ:
אשר אראך. לֹא גִלָּה לוֹ הָאָרֶץ מִיָּד כְּדֵי לְחַבְּבָהּ בְּעֵינָיו, וְלָתֵת לוֹ שָׂכָר עַל כָּל דִּבּוּר
וְדִבּוּר; כַּיּוֹצֵא בוֹ, אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק (בראשית כ"ב), כַּיּוֹצֵא בוֹ עַל
אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ, וכיו"ב וּקְרָא אֵלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ
(יונה ג'):

Verse 3

ונברכו בך. יֵשׁ אַגָּדוֹת רַבּוֹת, וְזֶהוּ פְּשׁוּטוֹ, אָדָם אוֹמֵר לִבְנוֹ תְּהֵא כְּאַבְרָהָם, וְכֵן כָּל
וְנִבָּרְכוּ בְךָ שְׁבִמְקָרָא, וְזֶה מוֹכִיחַ בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה
(בר' מ"ח):

Verse 4

Verse 5

אשר עשו בחרן. שֶׁהִכְנִיסָן תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה; אַבְרָהָם מְגַיֵּר אֶת הָאֲנָשִׁים וְשָׂרָה מְגַיֶּרֶת
הַנָּשִׁים, וּמַעֲלֶה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב כְּאִלּוּ עֲשָׂאוּם; וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת שֶׁקָּנוּ
לָהֶם, כְּמוֹ עָשָׂה אֵת כָּל הַכָּבֹד הַזֶּה (שם ל"א), וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל (במדבר כד יח), לְשׁוֹן
קוֹנֶה וְכוֹנֵס:

Verse 6

ויעבר אברם בארץ. נִכְנַס לְתוֹכָהּ:
עד מקום שכם. לְהִתְפַּלֵּל עַל בְּנֵי יַעֲקֹב, כְּשֶׁיָּבֹאוּ לְהִלָּחֵם בְּשֶׁכֶם
אלון מורה. הוּא שֶׁכֶם. הָרְאָהוּ הַר גְּרִיזִים וְהַר עֵיבָל, שֶׁשָּׁם קִבְּלוּ יִשְׂרָאֵל שְׁבוּעַת הַתּוֹרָה:

והכנעני אז בארץ. הָיָה הוֹלֵךְ וְכוֹבֵשׁ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִזַּרְעוֹ שֶׁל שֵׁם, שֶׁבְּחָלְקוֹ שֶׁל שֵׁם
נָפְלָה כְּשֶׁחָלַק נֹחַ אֶת הָאָרֶץ לְבָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר וּמַלְכִּי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם (ברא' י"ב), לְפִיכָךְ
וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, עָתִיד אֲנִי לְהַחֲזִירָהּ לְבָנֶיךָ שֶׁהֵם מִזַּרְעוֹ
שֶׁל שֵׁם:

Verse 7

ויבן שם מזבח. עַל בְּשׂוֹרַת הַזֶּרַע וְעַל בְּשׂוֹרַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

Verse 8

ויעתק משם. אָהֳלוֹ:
מקדם לבית אל. בְּמִזְרָחָהּ שֶׁל בֵּית אֵל נִמְצֵאת בֵּית אֵל בְּמַעֲרָבוֹ, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר בֵּית אֵל מַיִם:
אהלו. אהלה כְּתִיב, בַּתְּחִלָּה נָטָה אֶת אָהֳלוֹ אִשְׁתּוֹ וְאַחַר כָּךְ אֶת שֶׁלּוֹ (בראשית רבה)
ויבן שם מזבח. נִתְנַבֵּא שֶׁעֲתִידִין בָּנָיו לְהִכָּשֵׁל שָׁם עַל עֲוֹן עָכָן, וְהִתְפַּלֵּל שָׁם עֲלֵיהֶם:

Verse 9

הלוך ונסוע. לִפְרָקִים יוֹשֵׁב כָּאן חֹדֶשׁ אוֹ יוֹתֵר, וְנוֹסֵעַ מִשָּׁם וְנוֹטֶה אָהֳלוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר,
וְכָל מַסָּעָיו הַנֶּגְבָּה, לָלֶכֶת לִדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְהִיא לְצַד יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁהוּא בְּחֶלְקוֹ שֶׁל
יְהוּדָה, שֶׁנִּטְלוּ בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְהַר הַמּוֹרִיָּה שֶׁהִיא נַחֲלָתוֹ (בראשית רבה)

Verse 10

רעב בארץ. בְּאוֹתָהּ הָאָרֶץ לְבַדָּהּ, לְנַסּוֹתוֹ, אִם יְהַרְהֵר אַחַר דְּבָרָיו שֶׁל הַקָּבָ"ה שֶׁאָמַר לָלֶכֶת
אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן, וְעַכְשָׁו מַשִּׁיאוֹ לָצֵאת מִמֶּנָּה:

Verse 11

הנה נא ידעתי. מִדְרַשׁ אַגָּדָה עַד עַכְשָׁו לֹא הִכִּיר בָּהּ מִתּוֹךְ צְנִיעוּת שֶׁבְּשֶׁנֵּיהֶם, וְעַכְשָׁו
הִכִּיר בָּהּ עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה. דָּבָר אַחֵר, מִנְהַג הָעוֹלָם שֶׁעַל יְדֵי טֹרַח הַדֶּרֶךְ אָדָם מִתְבַּזֶּה, וְזֹאת
עָמְדָה בְּיָפְיָהּ. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא הִנֵּה נָא הִגִּיעַ הַשָּׁעָה שֶׁיֵּשׁ לִדְאֹג עַל יָפְיֵךְ, יָדַעְתִּי זֶה
יָמִים רַבִּים כִּי יְפַת מַרְאֶה אַתְּ, וְעַכְשָׁו אָנוּ בָּאִים בֵּין אֳנָשִׁים שְׁחֹרִים וּמְכֹעָרִים, אֲחֵיהֶם
שֶׁל כּוּשִׁים, וְלֹא הֻרְגְּלוּ בְּאִשָּׁה יָפָה; וְדוֹמֶה לוֹ הִנֵּה נָא אֲדֹנַי סוּרוּ נָא (בר' י"ט)

Verse 12

Verse 13

למען ייטב לי בעבורך. יִתְּנוּ לִי מַתָּנוֹת:

Verse 14

ויהי כבוא אברם מצרימה. הָיָה לוֹ לוֹמַר כְּבוֹאָם מִצְרַיְמָה? אֶלָּא לְמֵד שֶׁהִטְמִין אוֹתָהּ
בְּתֵבָה, וְעַל יְדֵי שֶׁתָּבְעוּ אֶת הַמֶּכֶס פָּתְחוּ וְרָאוּ אוֹתָהּ:

Verse 15

ויהללו אותה אל פרעה. הִלְלוּהָ בֵּינֵיהֶם לוֹמַר הַגּוּנָה זוֹ לַמֶּלֶךְ:

Verse 16

ולאברם היטיב. פַּרְעֹה בעבורה :

Verse 17

וינגע ה' וגו'. בְּמַכַּת רָאתָן לָקָה, שֶׁהַתַּשְׁמִישׁ קָשֶׁה לוֹ (בראשית רבה):

(ואת ביתו כְּתַרְגּוּמוֹ וְעַל אֱנַשׁ בֵּיתֵהּ וּמִדְרָשׁוֹ לְרַבּוֹת כֻּתָּלָיו וְעַמּוּדָיו וְכֵלָיו בְּרַשׁ"י
וְשָׁוֶ):
;על דבר שרי. עַל פִּי דִּבּוּרָהּ; אוֹמֶרֶת לַמַּלְאָךְ הַזֶּה, וְהוּא מַכֶּה

Verse 18

Verse 19

קח ולך. לֹא כַּאֲבִימֶלֶךְ שֶׁאָמַר לוֹ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ, אֶלָּא אָמַר לוֹ לֵךְ וְאַל תַּעֲמֹד,
שֶׁהַמְּצָרִים שְׁטוּפֵי זִמָּה הֵם, שֶׁנֶּאֱמַר וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם: (יחזקאל כ"ג)

Verse 20

וישלחו. כְּתַרְגּוּמוֹ וַאֲלִוִיאוּ:
ויצו עליו. עַל אוֹדוֹתָיו, לְשַׁלְּחוֹ וּלְשָׁמְרוֹ:

Chapter 13

Verse 1

ויעל אברם וגו' הנגבה. לָבוֹא לְדָרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ
הַנֶּגְבָּה, לְהַר הַמּוֹרִיָּה; וּמִכָּל מָקוֹם כְּשֶׁהוּא הוֹלֵךְ מִמְּצָרִים לְאֶרֶץ כְּנַעַן, מְדָרוֹם לְצָפוֹן הוּא
מְהַלֵּךְ, שֶׁאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ שֶׁמּוֹכִיחַ בַּמַּפָּעוֹת וּבִגְבוּלֵי הָאָרֶץ:

Verse 2

כבד מאד. טָעוּן מַשָּׂאוֹת:

Verse 3

וילך למסעיו. כְּשֶׁחָזַר מִמִּצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנַעַן הָיָה הוֹלֵךְ וְלָן בָּאַכְסַנְיוֹת שֶׁלָּן בָּהֶם בַּהֲלִיכָתוֹ
לְמִצְרַיִם, לְמֶדֶךְ דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁלֹּא יְשַׁנֶּה אָדָם מֵאַכְסַנְיָא שֶׁלּוֹ. דָּבָר אַחֵר בַּחֲזָרָתוֹ פָּרַע
הַקָּפוֹתָיו (בראשית רבה)
מנגב. אֶרֶץ מִצְרַיִם בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן:

Verse 4

אשר עשה שם בראשנה. וַאֲשֶׁר קָרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם ה' וְגַם יֵשׁ לוֹמַר וַיִּקְרָא שָׁם עַכְשָׁו בְּשֵׁם
ה':

Verse 5

ההלך את אברם. מִי גָּרַם שֶׁהָיָה לוֹ זֹאת? הֲלִיכָתוֹ עִם אַבְרָם:

Verse 6

ולא נשא אתם. לֹא הָיְתָה יְכוֹלָה לְהַסְפִּיק מִרְעֶה לְמִקְנֵיהֶם, וְלָשׁוֹן קָצָר הוּא, וְצָרִיךְ
לְהוֹסִיף עָלָיו, כְּמוֹ וְלֹא נָשָׂא אוֹתָם מִרְעֵה הָאָרֶץ, לְפִיכָךְ כָּתַב וְלֹא נָשָׂא בִּלְשׁוֹן זָכָר:

Verse 7

ויהי ריב. לְפִי שֶׁהָיוּ רוֹעִים שֶׁל לוֹט רְשָׁעִים וּמַרְעִים בְּהֶמְתָּם בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים, וְרוֹעֵי
אַבְרָם מוֹכִיחִים אוֹתָם עַל הַגָּזֶל, וְהֵם אוֹמְרִים נִתְּנָה הָאָרֶץ לְאַבְרָם, וְלוֹ אֵין יוֹרֵשׁ, וְלוֹט
יוֹרְשׁוֹ, וְאֵין זֶה גָּזֶל, וְהַכָּתוּב אוֹמֵר וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ, וְלֹא זָכָה בָּהּ
אַבְרָם עֲדַיִן (ב"

Verse 8

אנשים אחים. קְרוֹבִים, וּמְדֻרָשׁ אַגָּדָה דּוֹמִין בְּקַלַּסְתֵּר פָּנִים:

Verse 9

אם השמאל ואימנה. בְּכָל אֲשֶׁר תֵּשֵׁב, לֹא אֶתְרַחֵק מִמְּךָ וְאֶעֱמֹד לְךָ לְמָגֵן וּלְעֵזֶר, וְסוֹף דָּבָר
הֶצְרֵךְ לוֹ, שְׁנֶאֱמַר וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וְגוֹ':
ואימנה. אַיְמִין אֶת עַצְמִי, כְּמוֹ וְאַשְׁמְאִילָה אַשְׁמְאִיל אֶת עַצְמִי. וְאִם תֹּאמַר הָיָה לוֹ לְנָקֵד
וְאַיְמִינָה, כָּךְ מָצִינוּ בְּמָקוֹם אַחֵר אִם יֵשׁ לְהֵמִין (שמואל ב י"ד) וְאֵין נָקוּד לְהַיְמִין:

Verse 10

כי כלה משקה. אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם:
לפני שחת ה' את סדום ואת עמרה. הָיָה אוֹתוֹ מְיֻשָּׁר:
כגן ה'. לְאֵילָנוֹת:
כארץ מצרים. לַזְּרָעִים (בראשית רבה):
באכה צער. עַד צֹעַר. וּמְדֻרָשׁ אַגָּדָה דּוֹרְשָׁהּ לִגְנַאי, עַל שֶׁהָיוּ שְׁטוּפֵי זִמָּה בָּהֶם לוֹט
בְּשִׁכּוּנָתָם:

Verse 11

ככר. מְיֻשָּׁר, כְּתַרְגּוּמוֹ
מקדם. נָסַע מֵאֵצֶל אַבְרָם וְהָלַךְ לוֹ לְמַעֲרָבוֹ שֶׁל אַבְרָם; נִמְצָא נוֹסֵעַ מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב. וּמְדֻרָשׁ
אַגָּדָה הִסִּיעַ עַצְמוֹ מִקַּדְמוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם; אָמַר אִי אֶפְשִׁי לֹא בְּאַבְרָם וְלֹא בֵּאלֹהָיו:

Verse 12

ויאהל. נָטָה אֳהָלִים לְרוֹעָיו וּלְמִקְנֵהוּ עַד סְדוֹם:

Verse 13

ואנשי סדום רעים. וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא נִמְנַע לוֹט מִלְּשָׁכֹן עִמָּהֶם. וְרִבּוֹתֵינוּ לָמְדוּ מִכָּאן
(יומא ל"ח) וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב (משלי י'):
רעים. בְּגוּפָם:
וחטאים. בְּמָמוֹנָם (סנה' ק"ט)
לה' מאד. יוֹדְעִים רִבּוֹנָם, וּמִתְכַּוְּנִים לְמָרֹד בּוֹ:

Verse 14

אחרי הפרד לוט. כָּל זְמַן שֶׁהָרָשָׁע עִמּוֹ הָיָה הַדִּבּוּר פּוֹרֵשׁ מִמֶּנּוּ:

Verse 15

Verse 16

אשר אם יוכל איש. כְּשֵׁם שֶׁאִי אֶפְשָׁר לָעָפָר לְהִמָּנוֹת כָּךְ זַרְעֲךָ לֹא יִמָּנֶה:

Verse 17

Verse 18

ממרא. שֵׁם אָדָם:

Chapter 14

Verse 1

(בראשית רבה) אמרפל. הוּא נִמְרוֹד, שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם פֹּל לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ:
מלך גוים. מָקוֹם יֵשׁ שֶׁשְּׁמוֹ גּוֹיִם, עַל שֵׁם שֶׁנִּתְקַבְּצוּ שָׁמָּה מִכָּמָּה אֻמּוֹת וּמְקוֹמוֹת וְהִמְלִיכוּ
אִישׁ עֲלֵיהֶם וּשְׁמוֹ תִּדְעָל:

Verse 2

ברע. רַע לַשָּׁמַיִם וְרַע לַבְּרִיּוֹת:
ברשע. שֶׁנִּתְעַלָּה בְּרֶשַׁע:
שנאב. שׁוֹנֵא אָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם:
שמאבר. שָׁם אֵבֶר לָעוּף וְלִקְפֹּץ וְלִמְרֹד בְּהַקָּבָ"ה:
בלע. שֵׁם הָעִיר:

Verse 3

עמק השדים. כָּךְ שְׁמוֹ, עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ בוֹ שָׂדוֹת הַרְבֵּה:
הוא ים המלח. לְאַחַר זְמַן נִמְשַׁךְ הַיָּם לְתוֹכוֹ וְנַעֲשָׂה יָם הַמֶּלַח. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה אוֹמֵר
שֶׁנִּתְבַּקְּעוּ הַצּוּרִים סְבִיבוֹתָיו וְנִמְשְׁכוּ יְאוֹרִים לְתוֹכוֹ:

Verse 4

שתים עשרה שנה עבדו. חֲמִשָּׁה מְלָכִים הַלָּלוּ אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר:

Verse 5

ובארבע עשרה שנה. לְמֵרָדָן:
בא כדרלעמר. לְפִי שֶׁהוּא הָיָה בַּעַל הַמַּעֲשֶׂה נִכְנַס בְּעֹבִי הַקּוֹרָה:
והמלכים. אֵלֶּה שְׁלֹשָׁה מְלָכִים:
הזוזים. הֵם זַמְזֻמִּים:

Verse 6

בהרם. בְּהַר שֶׂלָהֶם:
איל פארן. כְּתַרְגּוּמוֹ מִישׁוֹר. וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁאֵין אֵיל לְשׁוֹן מִישׁוֹר, אֶלָּא מִישׁוֹר שֶׁל פָּארָן
אֵיל שְׁמוֹ, וְשֶׁל מַמְרֵא אֵלוֹנֵי שְׁמוֹ, וְשֶׁל יַרְדֵּן כִּכָּר שְׁמוֹ, וְשֶׁל שִׁטִּים אָבֵל שְׁמוֹ, אָבֵל
הַשִּׁטִּים, וְכֵן בַּעַל גָּד בַּעַל שְׁמוֹ; וְכֻלָּם מְתֻרְגָּמִין מִישׁוֹר, וְכָל א' שְׁמוֹ עָלָיו
על המדבר. אֵצֶל הַמִּדְבָּר, כְּמוֹ וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה (במדבר ב'):

Verse 7

עין משפט היא קדש. עַל שֵׁם הֶעָתִיד, שֶׁעֲתִידִין מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְהִשָּׁפֵט שָׁם עַל עִסְקֵי אוֹתוֹ
הָעַיִן וְהֵם מֵי מְרִיבָה. וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגְּמוֹ כִּפְשׁוּטוֹ מָקוֹם שֶׁהָיוּ בְנֵי הַמְּדִינָה מִתְקַבְּצִים שָׁם
לְכָל מִשְׁפָּט:
שדה העמלקי. עֲדַיִן לֹא נוֹלַד עֲמָלֵק, וְנִקְרָא עַל שֵׁם הֶעָתִיד:
בחצצון תמר. הוּא עֵין גֶּדִי, מִקְרָא מָלֵא בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (ב' כ') בִּיהוֹשָׁפָט:

Verse 8

Verse 9

ארבעה מלכים וגו'. וְאַף עַל פִּי כֵן נִצְּחוּ הַמֻּעָטִים, לְהוֹדִיעֲךָ שֶׁגִּבּוֹרִים הָיוּ, וְאַף עַל
פִּי כֵן לֹא נִמְנַע אַבְרָהָם מִלִּרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם:

Verse 10

בארת בארת חמר. בְּאֵרוֹת הַרְבֵּה הָיוּ שָׁם, שֶׁנּוֹטְלִין מִשָּׁם אֲדָמָה לְטִיט שֶׁל בִּנְיָן. וּמִדְרָשׁ
אַגָּדָה שֶׁהָיָה הַטִּיט מֻגְבָּל בָּהֶם, וְנַעֲשָׂה נֵס לְמֶלֶךְ סְדוֹם שֶׁיָּצָא מִשָּׁם, לְפִי שֶׁהָיוּ בָאֵמוֹת
מִקְצָתָן שֶׁלֹּא הָיוּ מַאֲמִינִין שֶׁנִּצַּל אַבְרָהָם מֵאוּר כַּשְׂדִּים מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וְכֵיוָן שֶׁיָּצָא זֶה מִן
הַחֵמָר, הֶאֱמִינוּ בְּאַבְרָם לְמַפְרֵעַ:
הרה נסו. לְהָר נָסוּ, הֶרָה, כְּמוֹ לְהָר; כָּל תֵּבָה שֶׁצְּרִיכָה לָמֶ"ד בִּתְחָלָתָהּ, הֵטִיל לָהּ הֵ"א
בְּסוֹפָהּ. וְיֵשׁ חִלּוּק בֵּין הֶרָה לְהָהָרָה, שֶׁהֵ"א שֶׁבְּסוֹף הַתֵּבָה עוֹמֶדֶת בִּמְקוֹם לָמֶ"ד שֶׁבְּרֹאשָׁהּ,
אֲבָל אֵינָהּ עוֹמֶדֶת בִּמְקוֹם לָמֶ"ד וּנְקוּדָה פַּתָּח תַּחְתֶּיהָ, וַהֲרֵי הֶרָה כְּמוֹ לְהַר אוֹ כְּמוֹ אֶל
הַר, וְאֵינוֹ מְפֹרָשׁ לְאֵיזֶה הַר, אֶלָּא שֶׁכָּל אֶחָד נָסַ בַּאֲשֶׁר מָצָא הַר תִּחְלָה, וּכְשֶׁהוּא נוֹתֵן הֵ"א
בְּרֹאשָׁהּ לִכְתֹּב הָהָרָה אוֹ הַמְּדָבָרָה, פִּתְרוֹנוֹ כְּמוֹ אֶל הָהָר אוֹ כְּמוֹ לְהָהָר, וּמַשְׁמַע לְאוֹתוֹ הַר
הַיָּדוּעַ וּמְפֹרָשׁ בַּפָּרָשָׁה:

Verse 11

Verse 12

והוא ישב בסדום. מִי גָּרַם לוֹ זֹאת? יְשִׁיבָתוֹ בִּסְדוֹם:

Verse 13

ויבא הפליט. לְפִי פְּשׁוּטוֹ זֶה עוֹג, שֶׁפָּלַט מִן הַמִּלְחָמָה, וְהוּא שֶׁכָּתוּב כִּי רַק עוֹג נִשְׁאַר
מִיֶּתֶר הָרְפָאִים (דברי ג') וְזֶהוּ נִשְׁאַר, שֶׁלֹּא הָרָגוּהוּ אַמְרָפֶל וַחֲבֵרָיו כְּשֶׁהִכּוּ הָרְפָאִים
בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם, תַּנְחוּמָא וּמִדְרָשׁ בְּ"רַ זֶה עוֹג, שֶׁפָּלַט מִדּוֹר הַמַּבּוּל; וְזֶהוּ מִיֶּתֶר
הָרְפָאִים, שֶׁנֶּאֱמַר הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ וְגוּ' (לְעֵיל ו') וּמִתְכַּוְּנִין שֶׁיֵּהָרֵג אַבְרָם וְיִשָּׁא אֶת
שָׂרָה:
העברי. שֶׁבָּא מֵעֵבֶר הַנָּהָר (בראשית רבה):
בעלי ברית אברם. שֶׁכָּרְתוּ עִמּוֹ בְּרִית:

Verse 14

וירק. כְּתַרְגּוּמוֹ וְזָרִיז, וְכֵן וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב (ויקרא כ"ו) – אֶזְדַּיֵּן בְּחַרְבִּי
עֲלֵיכֶם, וְכֵן אָרִיק חַרְבִּי (שמות ט"ו), וְכֵן וְהָרֵק חֲנִית וּסְגֹר (תה' ל"ה)
חניכיו. חנכו כְּתִיב (ס"א קרי), זֶה אֱלִיעֶזֶר שֶׁחִנְּכוֹ לְמִצְוֹת וְהוּא לְשׁוֹן הַתְחָלַת כְּנִיסַת
הָאָדָם אוֹ כְּלִי לָאֻמָּנוּת שֶׁהוּא עָתִיד לַעֲמֹד בָּהּ, וְכֵן חֲנֹךְ לַנַּעַר (משלי כ"ב), חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ
(במד' ז'), חֲנֻכַּת הַבַּיִת (תה' ל') ובלע"ז קורין לו אינצ"ניר
שמנה עשר וגו'. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ אֱלִיעֶזֶר לְבַדּוֹ הָיָה (נדרים ל"ב), וְהוּא מִנְיָן
גִּימַטְרִיָּא שֶׁל שְׁמוֹ:
עד דן. שָׁם תָּשַׁשׁ כֹּחוֹ, שָׁרָאָה שֶׁעֲתִידִין בָּנָיו לְהַעֲמִיד שָׁם עֶגֶל (סנה' צ"ו)

Verse 15

ויחלק עליהם. לְפִי פְּשׁוּטוֹ סָרַס הַמַּקָּרֵא "וַיֶּחָלֶק הוּא וַעֲבָדָיו עֲלֵיהֶם לַיְלָה" כְּדֶרֶךְ
הָרוֹדְפִים שֶׁמִּתְפַּלְּגִים אַחַר הַנִּרְדָּפִים, כְּשֶׁבּוֹרְחִין זֶה לְכָאן וְזֶה לְכָאן
לילה. כְּלוֹמַר אַחַר שֶׁחָשְׁכָה לֹא נִמְנַע מִלְּרָדְפָם. וּמִדְרָשׁ אַגָּדָה שֶׁנֶּחְלַק הַלַּיְלָה, וּבְחֶצְיוֹ
הָרְאשׁוֹן נַעֲשָׂה לוֹ נֵס, וְחֶצְיוֹ הַשֵּׁנִי נִשְׁמַר וּבָא לוֹ לַחֲצוֹת לַיְלָה שֶׁל מִצְרִים
עד חובה. אֵין מָקוֹם שֶׁשְּׁמוֹ חוֹבָה, וְדָן קוֹרֵא חוֹבָה, עַל שֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁעֲתִידָה לִהְיוֹת
שָׁם:

Verse 16

Verse 17

עמק שוה. כָּךְ שְׁמוֹ, כְּתַרְגּוּמוֹ לְמֵישַׁר מְפַנָּא – פָּנוּי מֵאִילָנוֹת וּמִכָּל מִכְשׁוֹל
עמק המלך. בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא בֵּית רֵישׁ א' שֶׁהוּא שְׁלֹשִׁים קָנִים, שֶׁהָיָה מְיֻחָד לַמֶּלֶךְ לְצַחֵק
שָׁם. וּמִדְרָשׁ אַגָּדָה עֵמֶק, שֶׁהֶשְׁווּ שָׁם כָּל הָאֻמּוֹת וְהִמְלִיכוּ אֶת אַבְרָהָם עֲלֵיהֶם לִנְשִׂיא אֱלֹהִים
וּלְקָצִין:

Verse 18

ומלכי צדק. מ"אַ הוּא שֵׁם בֶּן נֹחַ (נדרים ל"ב):
לחם ויין. כָּךְ עוֹשִׂים לִיגִיעֵי מִלְחָמָה, וְהֶרְאָה לוֹ שֶׁאֵין בְּלִבּוֹ עָלָיו עַל שֶׁהָרַג אֶת בָּנָיו.
ומ"אַ רָמַז לוֹ עַל הַמְּנָחוֹת וְעַל הַנְּסָכִים שֶׁיַּקְרִיבוּ שָׁם בָּנָיו:

Verse 19

קנה שמים וארץ. כְּמוֹ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ (תה' קל"ד); עַל יְדֵי עֲשָׂיָתָן קְנָאָן לִהְיוֹת שֶׁלּוֹ:

Verse 20

אשר מגן. אֲשֶׁר הִסְגִּיר, וְכֵן אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל (הושע י"א):
ויתן לו. אַבְרָהָם מעשר מכל אֲשֶׁר לוֹ, לְפִי שֶׁהָיָה כֹּהֵן:

Verse 21

תן לי הנפש. מִן הַשְּׁבִי שֶׁלִּי שֶׁהִצַּלְתָּ, הַחֲזֵר לִי הַגּוּפִים לְבַדָּם:

Verse 22

הרימתי ידי. לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, מֵרִים אֲנִי אֶת יָדִי לְאֵל עֶלְיוֹן, וְכֵן בִּי נִשְׁבַּעְתִּי (בר' כ"ב), נִשְׁבַּע אֲנִי, וְכֵן נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי (שם כ"ג), נוֹתֵן אֲנִי לְךָ כֶּסֶף הַשָּׂדֶה, קַחֵהוּ מִמֶּנִּי:

Verse 23

אם מחוט ועד שרוך נעל. אַעֲכֵב לְעַצְמִי מִן הַשְּׁבִי:
ואם אקח מכל אשר לך. וְאִם תֹּאמַר לָתֵת לִי שָׂכָר מִבֵּית גְּנָזֶיךָ, לֹא אֶקַּח:
ולא תאמר וגו'. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִבְטִיחַנִי לְעַשְּׁרֵנִי, שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲבָרֶכְךָ וְגוֹ':

Verse 24

הנערים. עֲבָדַי אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי וְעוֹד עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא וְגוֹ'; אַף עַל פִּי שֶׁעֲבָדַי נִכְנְסוּ לַמִּלְחָמָה, שֶׁנֶּאֱמַר הוּא וַעֲבָדָיו וַיֻּכֵּם, וְעָנֵר וַחֲבֵרָיו יָשְׁבוּ עַל הַכֵּלִים לִשְׁמֹר, אֲפִלּוּ הָכִי הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם. וּמֻמָּנוּ לָמַד דָּוִד, שֶׁאָמַר כְּחֵלֶק הַיֹּרֵד בַּמִּלְחָמָה וּכְחֵלֶק הַיֹּשֵׁב עַל הַכֵּלִים יַחְדָּו יַחֲלֹקוּ (שמואל א ל'), וּלְכָךְ נֶאֱמַר וַיְהִי מֵהַיּוֹם הַהוּא וָמָעְלָה וַיְשִׂמֶהָ לְחֹק וּלְמִשְׁפָּט (שם), וְלֹא נֶאֱמַר וָהָלְאָה, לְפִי שֶׁכְּבָר נִתַּן הַחֹק בִּימֵי אַבְרָם:

Chapter 15

Verse 1

אחר הדברים האלה. כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אַחַר – סָמוּךְ, אַחֲרֵי – מֻפְלָג (בראשית רבה). אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אַחַר שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ נֵס זֶה, שֶׁהָרַג אֶת הַמְּלָכִים וְהָיָה דואֵג וְאוֹמֵר, שֶׁמָּא קִבֵּלְתִּי שָׂכָר עַל כָּל צִדְקוֹתַי, לְכָךְ אָמַר לוֹ הַמָּקוֹם אַל תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ, מִן הָעֹנֶשׁ, שֶׁלֹּא תֵּעָנֵשׁ עַל כָּל אוֹתָן נְפָשׁוֹת שֶׁהָרַגְתָּ; וּמַה שֶּׁאַתָּה דואֵג עַל קִבּוּל שְׂכָרְךָ, שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד (בראשית רבה):

Verse 2

הולך ערירי. מְנַחֵם בֶּן סָרוּק פֵּרַשׁ לְשׁוֹן יוֹרֵשׁ, וְאָבֵר לוֹ עֵר וְעֹנֶה (מלאכי ב'), עֲרִירִי, בְּלֹא יוֹרֵשׁ, כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר וּבְכָל תְּבוּאָתִי תְּשָׁרֵשׁ (איוב ל"א), תְּעַקֵּר שָׁרָשֶׁיהָ, כָּךְ לְשׁוֹן עֲרִירִי חֲסַר בָּנִים, ובלע"ז דישאנפנטיש. וְלִי נִרְאֶה עֵר וְעֹנֶה מִגְזָרַת וְלִבִּי עֵר (שיר השירים ה'), וַעֲרִירִי לְשׁוֹן חֻרְבָּן, וְכֵן עָרוּ עָרוּ (תה' קל"ז), וְכֵן עָרוֹת יְסוֹד (חבקוק ג'), וְכֵן עַרְעֵר תִּתְעָרָר (ירמ' נ"א), וְכֵן כִּי אַרְזָה עָרָה (צפניה ב'):
ובן משק ביתי. כְּתַרְגּוּמוֹ, שֶׁכָּל בֵּיתִי נִזּוֹן עַל פִּיו, כְּמוֹ וְעַל פִּיךָ יִשַּׁק (בר' מלכים א), אֲפוֹטְרוֹפּוֹס שֶׁלִּי, וְאִלּוּ הָיָה לִי בֵּן, הָיָה בְּנִי מְמֻנֶּה עַל שֶׁלִּי:

דמשק. לְפִי הַתַּרְגּוּם מִדַּמֶּשֶׂק הָיָה, וּלְפִי מ"א שֶׁרַדַּף הַמְלָכִים עַד דַּמֶּשֶׂק. וּבַתַּלְמוּד דָּרְשׁוּ נוֹטָרִיקוֹן דּוֹלָה וּמַשְׁקֶה מִתּוֹרַת רַבּוֹ לַאֲחֵרִים:

Verse 3

הן לי לא נתת זרע. וּמַה תּוֹעֶלֶת בְּכָל אֲשֶׁר תִּתֵּן לִי?

Verse 4

Verse 5

וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה. לְפִי פְּשׁוּטוֹ הוֹצִיאוֹ מֵאָהֳלוֹ לַחוּץ לִרְאוֹת הַכּוֹכָבִים, וּלְפִי מִדְרָשׁוֹ אָמַר לוֹ צֵא מֵאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ שֶׁרָאִיתָ בַּמַּזָּלוֹת שֶׁאֵינָךְ עָתִיד לְהַעֲמִיד בֵּן, אַבְרָם אֵינוֹ לוֹ בֵּן, אֲבָל אַבְרָהָם יֵשׁ לוֹ בֵּן, שָׂרַי לֹא תֵלֵד, אֲבָל שָׂרָה תֵּלֵד; אֲנִי קוֹרֵא לָכֶם שֵׁם אַחֵר וְיִשְׁתַּנֶּה הַמַּזָּל. דָּ"אַ הוֹצִיאוֹ מֵחֲלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם וְהִגְבִּיהוֹ לְמַעְלָה מִן הַכּוֹכָבִים, וְזֶהוּ לְשׁוֹן הַבָּטָה מִלְּמַעְלָה לְמַטָּה:

Verse 6

והאמין בה'. לֹא שָׁאַל לוֹ אוֹת עַל זֹאת; אֲבָל עַל יְרֻשַּׁת הָאָרֶץ שָׁאַל לוֹ אוֹת וְאָמַר לוֹ בַּמָּה אֵדַע.
ויחשבה לו צדקה. הַקָּבָ"ה חֲשָׁבָהּ לְאַבְרָם לִזְכוּת וְלִצְדָקָה עַל הָאֱמָנָה שֶׁהֶאֱמִין בּוֹ. דָּבָר אַחֵר בַּמָּה אֵדַע, לֹא שָׁאַל לוֹ אוֹת אֶלָּא אָמַר לְפָנָיו, הוֹדִיעֵנִי בְּאֵיזֶה זְכוּת יִתְקַיְּמוּ בָּהּ, אָמַר לוֹ הַקָּבָ"ה, בִּזְכוּת הַקָּרְבָּנוֹת:

Verse 7

Verse 8

Verse 9

עגלה משלשת. שְׁלֹשָׁה עֲגָלִים; רֻמָּז לִשְׁלֹשָׁה פָּרִים, פַּר יוֹם הַכִּפּוּרִים וּפַר הֶעְלֵם דָּבָר שֶׁל צִבּוּר וְעֶגְלָה עֲרוּפָה:
ועז משלשת. רֻמָּז לְשָׁעִיר הַנַּעֲשֶׂה בְּפָנִים וּשְׁעִירֵי מוּסָפִין שֶׁל מוֹעֵד וּשְׂעִיר חַטַּאת יָחִיד:
ואיל משלש. אֵשֶׁם וַדַּאי וְאָשָׁם תָּלוּי וְכִבְשָׂה שֶׁל חַטַּאת יָחִיד:
ותור וגוזל. תּוֹר וּבֶן יוֹנָה (בראשית רבה):

Verse 10

ויבתר אתם. חָלַק כָּל אֶחָד לִשְׁנֵי חֲלָקִים; וְאֵין הַמִּקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ, לְפִי שֶׁהָיָה כּוֹרֵת בְּרִית עִמּוֹ לְשָׁמֹר הַבְטָחָתוֹ לְהוֹרִישׁ לְבָנָיו אֶת הָאָרֶץ כְּדִכְתִיב בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר וְגוֹמֵר, וְדֶרֶךְ כּוֹרְתֵי בְרִית לְחַלֵּק בְּהֵמָה וְלַעֲבֹר בֵּין בְּתָרֶיהָ, כְּמַה שֶׁנֶּאֱמַר לְהַלָּן הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל (ירמיה ל"ד), אַף כָּאן תַּנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הוּא שְׁלוּחוֹ שֶׁל שְׁכִינָה, שֶׁהוּא אֵשׁ.
ואת הצפור לא בתר. לְפִי שֶׁהָאֱמוֹת נִמְשְׁלוּ לְפָרִים וְאֵילִים וּשְׂעִירִים, שֶׁנֶּאֱמַר סְבָבוּנִי פָּרִים רַבִּים וְגוֹ' (תהל' כ"ב), וְאוֹמֵר הָאַיִל אֲשֶׁר רָאִיתָ בַּעַל הַקְּרָנַיִם מַלְכֵי מָדַי וּפָרָס (דניאל ח'), וְאוֹמֵר וְהַצָּפִיר הַשָּׂעִיר מֶלֶךְ יָוָן (שם), וְיִשְׂרָאֵל נִמְשְׁלוּ לִבְנֵי יוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע (שיר השירים ב'), לְפִיכָךְ בִּתֵּר הַבְּהֵמוֹת, רֻמָּז שֶׁיִּהְיוּ הָאֻמּוֹת כֻּלִּים וְהוֹלְכִים, וְאֶת הַצִּפּוֹר לֹא בִתַּר, רֻמָּז שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל קַיָּמִין לְעוֹלָם:

Verse 11

העיט. הוּא עוֹף, עַל שֵׁם שֶׁהוּא עָט וְשׁוֹאֵף אֶל הַנְּבֵלוֹת לָטוּשׁ עֲלֵי אֹכֶל, כְּמוֹ וַתַּעַט אֶל הַשָּׁלָל (שמואל א ט"ו):

על הפגרים. עַל הַבְּתָרִים. הַפְּגָרִים מְתַרְגְּמִינָן פַּגְלַיָּא, אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁהֶרְגְּלוּ לְתַרְגֵּם "אִישׁ בִּתְרוֹ" וְיַהַב פַּלְגָּיָא, נִתְחַלֵּף לָהֶם תֵּבַת פַּגְלַיָּא לְפַלְגָּיָא, וְתִרְגְּמוּ הַפְּגָרִים פַּלְגָּיָא; וְכָל הַמְתַרְגֵּם כֵּן טוֹעֶה, לְפִי שֶׁאֵין לְהַקִּישׁ בְּתָרִים לִפְגָרִים, שֶׁבְּתָרִים תַּרְגּוּמוֹ פַּלְגָּיָא, וּפְגָרִים תַּרְגּוּמוֹ פַּגְלַיָּא, לְשׁוֹן פִּגּוּל, כְּמוֹ פִּגּוּל הוּא (ויקרא ז') לְ' פֶּגֶר וישב. לְשׁוֹן נְשִׁיבָה וְהַפָּרָה, כְּמוֹ יַשֵּׁב רוּחוֹ (תה' קמ"ז), רֶמֶז שֶׁבָּא דָּוִד בֶּן יִשַׁי לְכַלּוֹתָם, וְאֵין מַנִּיחִין אוֹתוֹ מִן הַשָּׁמַיִם עַד שֶׁבָּא מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ:

Verse 12

והנה אימה וגו'. רֶמֶז לְצָרוֹת וְחֹשֶׁךְ שֶׁל גָּלֻיּוֹת:

Verse 13

כי גר יהיה זרעך. מִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק עַד שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה כֵּיצַד? יִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה כְּשֶׁנּוֹלַד יַעֲקֹב, וְיַעֲקֹב כְּשֶׁיָּרַד לְמִצְרַיִם אָמַר יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה, הֲרֵי ק"צ, וּבְמִצְרַיִם הָיוּ מָאתַיִם וְעֶשֶׂר כְּמִנְיַן רְד"ו, הֲרֵי אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְאִם תֹּאמַר בְּמִצְרַיִם הָיוּ אַרְבַּע מֵאוֹת, הֲרֵי קָהָת מִיּוֹרְדֵי מִצְרַיִם הָיָה, צֵא וַחֲשֹׁב שְׁנוֹתָיו שֶׁל קָהָת וְשֶׁל עַמְרָם וּשְׁמוֹנִים שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁהָיָה כְּשֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, אֵין אַתָּה מוֹצֵא אֶלָּא שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים, וְאַתָּה צָרִיךְ לְהוֹצִיא מֵהֶן כָּל הַשָּׁנִים שֶׁחַי קָהָת אַחַר לֵדַת עַמְרָם וְשֶׁחַי עַמְרָם אַחַר לֵדַת מֹשֶׁה:
בארץ לא להם. לֹא נֶאֱמַר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֶלָּא לֹא לָהֶם – וּמִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק וַיָּגָר אַבְרָהָם וְגוֹ' (בר' כ"א), וּבְיִצְחָק גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת (שם כ"ו), וְיַעֲקֹב גָּר בְּאֶרֶץ חָם (תה' ק"ה), לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ (בר' מ"ז):

Verse 14

וגם את הגוי. וְגַם לְרַבּוֹת ד' מַלְכֻיּוֹת, שֶׁאַף הֵן כָּלִים עַל שֶׁשִּׁעְבְּדוּ אֶת יִשְׂרָאֵל:
דן אנכי. בְּעֶשֶׂר מַכּוֹת:
ברכש גדול. בְּמָמוֹן גָּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרַיִם (שמות י"ב)

Verse 15

ואתה תבוא. וְלֹא תִרְאֶה כָּל אֵלֶּה:
אל אבותיך. אָבִיו עוֹבֵד ע"ז וְהוּא מְבַשְּׂרוֹ שֶׁיָּבֹא אֵלָיו? לְמֶדְךָ שֶׁעָשָׂה תֶּרַח תְּשׁוּבָה:
תקבר בשיבה טובה. בְּשֵׂיבָה שֶׁיֵּעָשֶׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה בְּיָמָיו, וְלֹא יֵצֵא עֶשָׂו לְתַרְבּוּת רָעָה בְּיָמָיו; וּלְפִיכָךְ מֵת ה' שָׁנִים קֹדֶם זְמַנּוֹ, וּבוֹ בַּיּוֹם מָרַד עֵשָׂו:

Verse 16

ודור רביעי. לְאַחַר שֶׁיִּגְלוּ לְמִצְרַיִם יִהְיוּ שָׁם ג' דּוֹרוֹת, וְהָרְבִיעִי יָשׁוּבוּ לָאָרֶץ הַזֹּאת, לְפִי שֶׁבְּאֶרֶץ כְּנַעַן הָיָה מְדַבֵּר עִמּוֹ, וְקָרַת בְּרִית זוּ, כְּדִכְתִיב: לָתֶת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לִרְשֻׁתָּהּ. וְכֵן הָיָה: יַעֲקֹב יָרַד לְמִצְרַיִם, צֵא וַחֲשֹׁב דּוֹרוֹתָיו: יְהוּדָה, פֶּרֶץ, וְחֶצְרוֹן, וְכָלֵב בֶּן חֶצְרוֹן מִבָּאֵי הָאָרֶץ הָיָה:
כי לא שלם עון האמרי. לְהִיוֹת מִשְׁתַּלֵּחַ מֵאַרְצוֹ עַד אוֹתוֹ זְמַן, שֶׁאֵין הַקָּבָ"ה נִפְרָע מֵאָמָּה עַד שֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר בְּסַאסְאָה בְּשַׁלְּחָהּ תְּרִיבֶנָּה (יש' כ"ז):

Verse 17

ויהי השמש באה. כְּמוֹ וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שַׁקֵּיהֶם (בראשית מ"ב), וַיְהִי הֵם קֹבְרִים אִישׁ (מלכים ב י"ג), כְּלוֹמַר, וַיְהִי דָּבָר זֶה:
השמש באה. שָׁקְעָה:
ועלטה היה. חָשַׁךְ הַיּוֹם:
והנה תנור עשן וגו'. רָמַז לוֹ שֶׁיִּפְלוּ הַמַּלְכֻיּוֹת בַּגֵּיהִנֹּם:
באה. טַעֲמוֹ לְמַעְלָה, לְכָךְ הוּא מְבֹאָר שֶׁבָּא כְבָר. וְאִם הָיָה טַעֲמוֹ לְמַטָּה, בָּאָל"ף, הָיָה מְבֹאָר כְּשֶׁהִיא שׁוֹקַעַת; וְאֵ"א לוֹמַר כֵּן, שֶׁהֲרֵי כְבָר כְּתִיב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא, וְהָעֲרַת תַּנּוּר עָשָׁן לְאַחַר מִכָּאן הָיְתָה, נִמְצָא שֶׁכְּבָר שָׁקְעָה; וְזֶה חִלּוּק בְּכָל תֵּבָה לְשׁוֹן נְקֵבָה שֶׁיְּסוֹדָהּ שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת, כְּמוֹ בָּא, קָם, שָׁב: כְּשֶׁהַטַּעַם לְמַעְלָה, לְשׁוֹן עָבַר הוּא, כְּגוֹן זֶה, וּכְגוֹן וְרָחֵל בָּאָה, קָמָה אֱלָמָתִי, הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ, וּכְשֶׁהַטַּעַם לְמַטָּה הוּא לְשׁוֹן הוֹוֶה, דָּבָר שֶׁנַּעֲשָׂה עַכְשָׁו וְהוֹלֵךְ, כְּמוֹ בָּאָה עִם הַצֹּאן, בָּעֶרֶב הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר הִיא שָׁבָה:

Verse 18

לזרעך נתתי. אֲמִירָתוֹ שֶׁל הַקָּבָ"ה כְּאִלּוּ הִיא עֲשׂוּיָה:
הנהר הגדול. לְפִי שֶׁהוּא דָבוּק לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל קוֹרְאֵהוּ גָּדוֹל, אַע"פִּ שֶׁהוּא מְאֻחָר בְּאַרְבָּעָה
נְהָרוֹת הַיּוֹצְאִים מֵעֵדֶן, שֶׁנֶּאֱמַר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְּרָת. מָשָׁל הֶדְיוֹט: עֶבֶד מֶלֶךְ מֶלֶךְ,
הִדָּבֵק לַשַּׁחֲוָר וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ (בראשית רבה):

Verse 19

את הקני. עֶשֶׂר אֻמּוֹת יֵשׁ כָּאן וְלֹא נָתַן לָהֶם אֶלָּא שִׁבְעָה גּוֹיִם, וְהַשְּׁלִשָּׁה אֱדוֹם וּמוֹאָב
וְעַמּוֹן, וְהֵם קֵינִי, קְנִזִּי, וְקַדְמוֹנִי עֲתִידִים לִהְיוֹת יְרֻשָּׁה לֶעָתִיד (בראשית רבה),
שֶׁנֶּאֱמַר: אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם (ישעיה י"א):

Verse 20

ואת הרפאים. אֶרֶץ עוֹג, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ: הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים (דברים ג'):

Chapter 16

Verse 1

שפחה מצרית. בַּת פַּרְעֹה הָיְתָה, כְּשֶׁרָאָה נִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לְשָׂרָה אָמַר: מוּטָב שֶׁתִּהֵא בִתִּי שִׁפְחָה
בְּבֵית זֶה וְלֹא גְּבִירָה בְּבֵית אַחֵר:

Verse 2

אולי אבנה ממנה. לְמֵד עַל מִי שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים שֶׁאֵינוֹ בָּנוּי אֶלָּא הָרוּס:
אבנה ממנה. בִּזְכוּת שֶׁאֲכְנִיס צָרָתִי לְתוֹךְ בֵּיתִי:
לקול שרי. לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁבָּהּ (בראשית רבה):

Verse 3

ותקח שרי. לְקָחַתָּהּ בְּדִבְרִים, אִשְׁרַיִךְ שֶׁזָּכִית לְדָבָק בְּגוּף קָדוֹשׁ כָּזֶה (בראשית רבה):
מקץ עשר שנים. מוֹעֵד הַקָּבוּעַ לְאִשָּׁה שֶׁשָּׁהֲתָה עֶשֶׂר שָׁנִים וְלֹא יָלְדָה לְבַעֲלָהּ, חַיָּב לִשָּׂא
אַחֶרֶת:
לשבת אברם וגו'. מַגִּיד שֶׁאֵין יְשִׁיבַת חוּצָה לָאָרֶץ עוֹלָה לוֹ מִן הַמְּנָיָן (יב' ס"ד), לְפִי
שֶׁלֹּא נֶאֱמַר לוֹ וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל, עַד שֶׁיָּבֹא לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

Verse 4

ויבא אל הגר ותהר. מִבִּיאָה רִאשׁוֹנָה (בראשית רבה):
ותקל גברתה בעיניה. אָמְרָה שָׂרַי זוֹ אֵין סִתְרָהּ כִּגְלוּיָהּ מֵרָאָה עַצְמָהּ כְּאִלּוּ הִיא צַדֶּקֶת
וְאֵינָהּ צַדֶּקֶת, שֶׁלֹּא זָכְתָה לְהֶרָיוֹן כָּל הַשָּׁנִים הַלָּלוּ, וַאֲנִי נִתְעַבַּרְתִּי מִבִּיאָה רִאשׁוֹנָה
(בראשית רבה):

Verse 5

חמסי עליך. חָמָס הֶעָשׂוּי לִי, עָלֶיךָ אֲנִי מֵטִיל הָעֹנֶשׁ; כְּשֶׁהִתְפַּלַּלְתָּ לְהַקָּבָ"ה מַה תִּתֶּן לִי
וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי, לֹא הִתְפַּלַּלְתָּ אֶלָּא עָלֶיךָ, וְהָיָה לְךָ לְהִתְפַּלֵּל עַל שֶׁנֵּינוּ, וְהֵיִתִי אֲנִי
נִפְקֶדֶת עִמְּךָ, וְעוֹד דְּבָרֶיךָ אַתָּה חוֹמֵס מִמֶּנִּי, שֶׁאַתָּה שׁוֹמֵעַ בְּזִיוֹנִי וְשׁוֹתֵק (בראשית רבה):
אנכי נתתי שפחתי וגו' בינוי וביניך. כָּל בֵּינֶיךָ שֶׁבַּמִּקְרָא חָסֵר, וְזֶה מָלֵא, קְרִי בֵּיהּ
וּבָנַיִךְ, שֶׁהִכְנִיסָה עַיִן הָרָע בְּעִבּוּרָהּ שֶׁל הָגָר וְהִפִּילָה עֻבָּרָהּ; הוּא שֶׁהַמַּלְאָךְ אוֹמֵר לְהָגָר
הִנָּךְ הָרָה, וְהֲלֹא כְּבָר הָרְתָה, וְהוּא מְבַשֵּׂר לָהּ שֶׁתַּהַר? אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁהִפִּילָה הֶרְיוֹן הָרִאשׁוֹן
הִנָּךְ הָרָה:

Verse 6

ותענה שרי. הָיְתָה מְשַׁבֶּדֶת בָּהּ בְּקַשְׁי (בראשית רבה):

Verse 7

Verse 8

מזה באת. מֵהֵיכָן בָּאת? יוֹדֵעַ הָיָה, אֶלָּא לִתֵּן לָהּ פֶּתַח לִכָּנֵס עִמָּהּ בִּדְבָרִים. וּלְשׁוֹן אֵי מִזֶּה: אַיֵּה הַמָּקוֹם שֶׁתֹּאמַר עָלָיו מִזֶּה אֲנִי בָאָה?

Verse 9

ויאמר לה מלאך וגו'. עַל כָּל אֲמִירָה הָיָה שָׁלוּחַ לָהּ מַלְאָךְ אַחֵר, לְכָךְ נֶאֱמַר מַלְאָךְ בְּכָל אֲמִירָה וַאֲמִירָה:

Verse 10

Verse 11

הנך הרה. כְּשֶׁתָּשׁוּבִי תַּהֲרִי, כְּמוֹ הִנָּךְ הָרָה דְּאֶשֶׁת מָנוֹחַ:
וילדת בן. כְּמוֹ וְיוֹלֶדֶת, וְדוֹמֶה לוֹ יֹשַׁבְתְּ בַּגְּלָנוֹן מְקֻנַּנְתִּי בָּאֲרָזִים (ירמיה כ"ב):
וקראת שמו. צִוּוּי הוּא, כְּמוֹ שֶׁאוֹמֵר לְזָכָר וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק (בר' י"ז):

Verse 12

פרא אדם. אוֹהֵב מִדְבָּרוֹת לָצוּד חַיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וַיֶּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת (בראשית כ"א):
ידו בכל. לְסָטִים:
ויד כל בו. הַכֹּל שׁוֹנְאִין אוֹתוֹ וּמִתְגָּרִין בּוֹ:
ועל פני כל אחיו ישכון. שֶׁיִּהְיֶה זַרְעוֹ גָּדוֹל (בראשית רבה):

Verse 13

אתה אל ראי. נָקוּד חֲטַף קָמָץ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא שֵׁם דָּבָר, אֱלוֹהַּ הָרְאִיָּה, שֶׁרוֹאֶה בְּעֶלְבּוֹן שֶׁל עֲלוּבִין:
הגם הלם. לְשׁוֹן תֵּמַהּ; וְכִי סְבוּרָה הָיִיתִי שֶׁאַף הֲלוֹם בַּמִּדְבָּרוֹת רָאִיתִי שְׁלוּחוֹ שֶׁל מָקוֹם אַחֵרִי רֹאִי אוֹתָם בְּבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁשָּׁם הָיִיתִי רְגִילָה לִרְאוֹת מַלְאָכִים? וְתֵדַע שֶׁהָיָתָה רְגִילָה לִרְאוֹתָם, שֶׁהֲרֵי מָנוֹחַ רָאָה אֶת הַמַּלְאָךְ פַּעַם אַחַת וְאָמַר מוֹת נָמוּת (שופ' י"ג), וְזוֹ רָאֲתָה ד' זֶה אַחַר זֶה וְלֹא תָּרְדָה:

Verse 14

באר לחי. כְּתַרְגּוּמוֹ:

Verse 15

ויקרא אברם שם וגו'. אַע"פִּ שֶׁלֹּא שָׁמַע אַבְרָם דִּבְרֵי הַמַּלְאָךְ שֶׁאָמַר וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל, שָׂרְתָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ עָלָיו וּקְרָאוֹ יִשְׁמָעֵאל:

Verse 16

ואברם בן שמונים וגו'. לְשִׁבְחוֹ שֶׁל יִשְׁמָעֵאל נִכְתַּב, לְהוֹדִיעַ שֶׁהָיָה בֶּן י"ג שָׁנָה כְּשֶׁנִּמּוֹל וְלֹא עִכֵּב:

Chapter 17

Verse 1

שׁדי. אֲנִי הוּא שֶׁיֵּשׁ דַּי בֶּאֱלֹהוּתִי לְכָל בְּרִיָּה, לִפְיכָךְ הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וְאֱהְיֵה לְךָ לֵאלֹוהַ
:וּלְפָטְרוֹן; וְכֵן כָּל מָקוֹם שֶׁהוּא בַּמִּקְרָא פֵּרוּשׁוֹ כָּךְ: דַּי שֶׁלּוֹ, וְהַכֹּל לְפִי הָעִנְיָן
:התהלך לפני. כְּתַרְגּוּמוֹ פְּלַח קֳדָמַי, הִדַּבֵּק בַּעֲבוֹדָתִי
והיה תמים. אַף זֶה צִוּוּי אַחַר צִוּוּי, הֱיֵה שָׁלֵם בְּכָל נִסְיוֹנוֹתַי; וּלְפִי מִדָּתוֹ הִתְהַלֵּךְ
לְפָנַי בְּמִצְוֹת מִילָה, וּבַדָּבָר הַזֶּה תִּהְיֶה תָּמִים, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָעָרְלָה בְּךָ אַתָּה בַּעַל מוּם לְפָנַי.
דָּבָר אַחֵר וֶהְיֵה תָּמִים, (עַכְשָׁו אַתָּה חָסֵר ה' אֵבָרִים, ב' עֵינַיִם, ב' אָזְנַיִם, וְרֹאשׁ
:הַגְּוִיָּה) שֶׁאוֹסִיף לְךָ אוֹת עַל שְׁמְךָ, וְיִהְיוּ מִנְיָן אוֹתִיּוֹתֶיךָ רמ"ח כְּמִנְיָן אֵבָרֶיךָ

Verse 2

:ואתנה בריתי. בְּרִית שֶׁל אַהֲבָה וּבְרִית הָאָרֶץ לְהוֹרִישָׁהּ לְךָ עַל יְדֵי מִצְוָה זוֹ

Verse 3

ויפל אברם על פניו. מִמְּוָרָא הַשְּׁכִינָה; שֶׁעַד שֶׁלֹּא מָל לֹא הָיָה בּוֹ כֹּחַ לַעֲמֹד וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ
:נִצַּבְתָּ עָלָיו, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר בִּבְלָעָם נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם, בִּבְרִיאָתָא דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר

Verse 4

Verse 5

כי אב המון גוים. לְשׁוֹן נוֹטָרִיקוֹן שֶׁל שְׁמוֹ; וְרֵי"ש שֶׁהָיְתָה בּוֹ בַּתְּחִלָּה, שֶׁלֹּא הָיָה אָב
אֶלָּא לַאֲרָם שֶׁהוּא מְקוֹמוֹ וְעַכְשָׁו אָב לְכָל הָעוֹלָם, לֹא זָזָה מִמְּקוֹמָהּ, שֶׁאַף יו"ד שֶׁל שָׂרַי
נִתְרָעֲמָה עַל הַשְּׁכִינָה עַד שֶׁנִּתּוֹסְפָה לִיהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן יְהוֹשֻׁעַ
(במדבר י"ג):

Verse 6

:ונתתיך לגוים. יִשְׂרָאֵל וֶאֱדוֹם, שֶׁהָרֵי יִשְׁמָעֵאל כְּבָר הָיָה לוֹ, וְלֹא הָיָה מְבַשְּׂרוֹ עָלָיו

Verse 7

:והקמתי את בריתי. וּמַה הִיא הַבְּרִית? לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים

Verse 8

לאחזת עולם. וְשָׁם אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים, אֲבָל הַדָּר בְּחוּצָה לָאָרֶץ דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ
:אֱלוֹהַּ

Verse 9

ואתה. וְי"ו זוֹ מוֹסִיף עַל עִנְיָן רִאשׁוֹן, אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ, וְאַתָּה הֱוֵי זָהִיר
:לְשָׁמְרוֹ, וּמַה הִיא שְׁמִירָתוֹ? זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ הִמּוֹל לָכֶם וְגוֹ'

Verse 10

:ביני וביניכם וגו'. אוֹתָם שֶׁל עַכְשָׁו
:ובין זרעך אחריך. הָעֲתִידִין לְהִוָּלֵד
:המול. כְּמוֹ לְהִמּוֹל, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר עֲשׂוֹת, כְּמוֹ לַעֲשׂוֹת

Verse 11

ונמלתם. כְּמוֹ וּמַלְתֶּם, וְהַנּוּ"ן בּוֹ יְתֵרָה לְיסוֹד הַנּוֹפֵל בּוֹ לִפְרָקִים, כְּגוֹן נ' שֶׁל נוֹשֵׂךְ
:ונ' שֶׁל נוֹשֵׂא, וּנְמַלְתֶּם, כְּמוֹ וּנְשָׂאתֶם; אֲבָל יִמּוֹל לְשׁוֹן יְפֹעַל, כְּמוֹ יֵעָשֶׂה, יֵאָכֵל

Verse 12

יליד בית. שֶׁיִּלָּדוּ הַשִּׁפְחָה בַּבַּיִת:
מקנת כסף. שֶׁקָּנָאוֹ מִשֶּׁנּוֹלַד:

Verse 13

המול ימול יליד ביתך. כָּאן כָּפַל עָלָיו וְלֹא אָמַר לְשָׁמוֹנָה יָמִים לְלַמֶּדְךָ שֶׁיֵּשׁ יְלִיד בַּיִת
נִמּוֹל לְאַחַר שְׁמוֹנָה יָמִים (ס"א לְאֶחָד) כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (דף קל"ה ב'):

Verse 14

וערל זכר. כָּאן לִמֵּד שֶׁהַמִּילָה בְּאוֹתוֹ מָקוֹם שֶׁהוּא נִכָּר בֵּין זָכָר לִנְקֵבָה (בראשית רבה)
אשר לא ימול. מְשֻׁיָּגִיעַ לְכָלַל עֲנָשִׁין וְנִכְרְתָה; אֲבָל אָבִיו אֵין עָנוּשׁ עָלָיו כָּרֵת, אֲבָל
עוֹבֵר בַּעֲשֵׂה
ונכרתה הנפש. הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּמֵת קֹדֶם זְמַנּוֹ (שבת כ"ד):

Verse 15

לא תקרא את שמה שרי. דְּמַשְׁמַע שָׂרַי, לִי וְלֹא לְאַחֵרִים, כִּי שרה סְתָם שְׁמָהּ, שֶׁתְּהֵא שָׂרָה עַל
כֹּל (ברכות י"ג):

Verse 16

וברכתי אותה. וּמַה הִיא הַבְּרָכָה? שֶׁתָּזְרֶה לְנַעֲרוּתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר הָיְתָה לִי עֶדְנָה (בר' י"ח)
וברכתיה. בַּהֲנָקַת שָׁדַיִם כְּשֶׁנִּצְרְכָה לְכָךְ בְּיוֹם מִשְׁתֶּה שֶׁל יִצְחָק, שֶׁהָיוּ מְרַנְּנִין עֲלֵיהֶם
שֶׁהֲבִיאוּ אֲסוּפֵי מִן הַשּׁוּק וְאוֹמְרִים בְּנֵנוּ הוּא, וְהֲבִיאָה כָּל אַחַת בְּנָהּ עִמָּהּ וּמֵנִקָתָּהּ לֹא
הֲבִיאָה, וְהִיא הֵנִיקָה אֶת כֻּלָּם; הוּא שֶׁנֶּאֱמַר הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה, בְּ"ר רְמָזוֹ בְּמִקְצָת:

Verse 17

ויפל אברהם על פניו ויצחק. זֶה תְּ"א, לְשׁוֹן שְׂמָחָה, וַחֲדִי, וְשֶׁל שָׂרָה לְשׁוֹן מָחוֹךְ;
לָמַדְתָּ שֶׁאַבְרָהָם הֶאֱמִין וְשָׂמַח וְשָׂרָה לֹא הֶאֱמִינָה וְלִגְלְגָה, וְזֶהוּ שֶׁהִקְפִּיד הַקָּבָ"ה עַל שָׂרָה
וְלֹא הִקְפִּיד עַל אַבְרָהָם:
הלבן. יֵשׁ תְּמִיהוֹת שֶׁהֵן קַיָּמוֹת, כְּמוֹ הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי? (שמואל א ב'), הֲרֹאֶה אַתָּה (יח'
ח'), אַף זוֹ הִיא קַיֶּמֶת; וְכָךְ אָמַר בְּלִבּוֹ, הֲנַעֲשָׂה חֶסֶד זֶה לְאַחֵר, מַה שֶּׁהַקָּבָ"ה עוֹשֶׂה לִי
ואם שרה הבת תשעים שנה. הָיְתָה כְּדַאי לֵילֵד; וְאַף עַל פִּי שֶׁדּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ
מוֹלִידִין בְּנֵי ת"ק שָׁנָה, בִּימֵי אַבְרָהָם נִתְמָעֲטוּ הַשָּׁנִים כְּבָר וּבָא תַּשׁוּת כֹּחַ לָעוֹלָם, צֵא
וּלְמַד מֵעֲשָׂרָה דּוֹרוֹת שֶׁמִּנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם, שֶׁמְּהֵרוּ תּוֹלְדוֹתֵיהֶן בְּנֵי ס' וּבְנֵי ע':

Verse 18

לו ישמעאל יחיה. הַלְוַאי שֶׁיִּחְיֶה יִשְׁמָעֵאל; אֵינִי כְּדַאי לְקַבֵּל מַתָּן שָׂכָר כָּזֶה
יחיה לפניך. יִחְיֶה בְּיִרְאָתֶךָ, כְּמוֹ הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי – פְּלַח קֳדָמַי:

Verse 19

אבל. לְשׁוֹן אֲמִתַּת דְּבָרִים, וְכֵן אֲבָל אֲשֻׁמִים אֲנַחְנוּ (בראשית מ"ב), אֲבָל בֵּן אֵין לָהּ
(מלכים ב ד'):
וקראת את שמו יצחק. עַל שֵׁם הָעֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת וצ' שָׁנָה שֶׁל שָׂרָה
וח' יָמִים שֶׁנִּמּוֹל, וק' שָׁנָה שֶׁל אַבְרָהָם:
והקימתי את בריתי אתו. לָמָּה נֶאֱמַר, כְּבָר כְּתִיב וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִּשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ
וגו'? אֶלָּא לְפִי שֶׁאוֹמֵר וַהֲקִמוֹתִי וגו', יָכוֹל בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וּבְנֵי קְטוּרָה בִּכְלַל הַקִּיּוּם,
ת"ל וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ – וְלֹא עִם אֲחֵרִים: ואת בריתי אקים את יצחק. לָמָּה נֶאֱמַר?
אֶלָּא לְמֵד שֶׁהָיָה קָדוֹשׁ מִבֶּטֶן. דָּ"אַ אָמַר רַ' אַבָּא, מִכָּאן לָמַד קַ"וָ בֶּן הַגְּבִירָה מִבֶּן הָאָמָה;
כְּתִיב הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ, זֶה יִשְׁמָעֵאל, וְקַ"וָ וְאֶת בְּרִיתִי
אָקִים אֶת יִצְחָק:
ואת בריתי. בְּרִית הַמִּילָה תִּהֵא מְסוּרָה לְזַרְעוֹ שֶׁל יִצְחָק:

Verse 20

שנים עשר נשיאים. כַּעֲנָיִם יְכִלּוּ; כְּמוֹ נְשִׂיאִים וְרוּחַ (משלי כ"ה):

Verse 21

Verse 22

מעל אברהם. לְשׁוֹן נְקֵיָה הוּא כְּלַפֵּי שְׁכִינָה, וְלָמַדְנוּ שֶׁהַצַּדִּיקִים מֶרְכַּבְתּוֹ שֶׁל מָקוֹם (בראשית רבה):

Verse 23

בעצם היום. בּוֹ בַּיּוֹם שֶׁנִּטַּוָּה, בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה; לֹא נִתְיָרֵא לֹא מִן הַגּוֹיִם וְלֹא מִן הַלֵּצָנִים, וְשֶׁלֹּא יְהֵוּ אוֹיְבָיו וּבְנֵי דּוֹרוֹ אוֹמְרִים אִלּוּ רְאִינוּהוּ לֹא הִנַּחְנוּהוּ לָמוּל וּלְקַיֵּם מִצְוָתוֹ שֶׁל מָקוֹם:
וימל. לְשׁוֹן וַיִּפְעַל:

Verse 24

בהמולו. בְּהִפָּעֲלוֹ, כְּמוֹ בְּהִבָּרְאָם (בראשית ב'):

Verse 25

בהמולו את בשר ערלתו. בְּאַבְרָהָם לֹא נֶאֱמַר "אֵת", לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה חָסֵר אֶלָּא חִתּוּךְ בָּשָׂר, שֶׁכְּבָר נִתְמָעֵט עַל יְדֵי תַּשְׁמִישׁ; אֲבָל יִשְׁמָעֵאל שֶׁהָיָה יֶלֶד, הֶחְזִקַּק לַחְתּוֹךְ עָרְלָה וְלִפְרֹעַ הַמִּילָה, לְכָךְ נֶאֱמַר בּוֹ "אֵת" (בראשית רבה):

Verse 26

בעצם היום הזה. שֶׁמָּלְאוּ לְאַבְרָהָם צ"ט שָׁנָה וּלְיִשְׁמָעֵאל י"ג שָׁנִים נמול אברהם וישמעאל בנו :

Chapter 18

Verse 1

וירא אליו. לְבַקֵּר אֶת הַחוֹלֶה. אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא, יוֹם שְׁלִישִׁי לְמִילָתוֹ הָיָה, וּבָא הַקָּבָּ"ה וְשָׁאַל בִּשְׁלוֹמוֹ (בבא מציעא פ"ו):
באלוני ממרא. הוּא שֶׁנָּתַן לוֹ עֵצָה עַל הַמִּילָה, לְפִיכָךְ נִגְלָה עָלָיו בְּחֶלְקוֹ (בראשית רבה):
יושב. יֹשֵׁב כְּתִיב, בְּקֵשׁ לַעֲמֹד, אָמַר לוֹ הַקָּבָּ"ה שֵׁב וַאֲנִי אֶעֱמֹד, וְאַתָּה סִימָן לְבָנֶיךָ שֶׁעָתִיד אֲנִי לְהִתְיַצֵּב בַּעֲדַת הַדַּיָּנִים וְהֵן יוֹשְׁבִין, שֶׁנֶּאֱמַר אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל (תהילים פ"ב) (בראשית רבה):
כחום היום. הוֹצִיא הַקָּבָּ"ה חַמָּה מִנַּרְתִּיקָהּ, שֶׁלֹּא לְהַטְרִיחוֹ בְּאוֹרְחִים, וּלְפִי שֶׁרָאָהוּ מִצְטַעֵר עַל שֶׁלֹּא הָיוּ אוֹרְחִים בָּאִים, הֵבִיא הַמַּלְאָכִים עָלָיו בִּדְמוּת אֲנָשִׁים (בבא מציעא שם):
פתח האהל. לְרַאוֹת אִם יֵשׁ עוֹבֵר וָשָׁב וְיַכְנִיסֵם בְּבֵיתוֹ:

Verse 2

והנה שלשה אנשים. אֶחָד לְבַשֵּׂר אֶת שָׂרָה וְאֶחָד לַהֲפֹךְ אֶת סְדוֹם וְאֶחָד לְרַפְאוֹת אֶת אַבְרָהָם, שֶׁאֵין מַלְאָךְ אֶחָד עוֹשֶׂה שְׁתֵּי שְׁלִיחֻיּוֹת (בראשית רבה). תֵּדַע לְךָ, שֶׁכֵּן כָּל הַפָּרָשָׁה הוּא מַזְכִּירָן בִּלְשׁוֹן רַבִּים וַיֹּאכֵלוּ, וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו, וּבַבְּשׂוֹרָה נֶאֱמַר וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ, וּבַהֲפֵיכַת סְדוֹם הוּא אוֹמֵר כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר לְבִלְתִּי הָפְכִּי, וּרְפָאֵל שֶׁרִפָּא אֶת אַבְרָהָם הָלַךְ מִשָּׁם לְהַצִּיל אֶת לוֹט; הוּא שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי כְּהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל נַפְשֶׁךָ, לָמַדְתָּ שֶׁהָאֶחָד הָיָה מַצִּיל (בראשית רבה):
נצבים עליו. לְפָנָיו, אֲבָל לָשׁוֹן נְקֵיָה הוּא כְּלַפֵּי הַמַּלְאָכִים:
וירא. מַהוּ וַיַּרְא שְׁתֵּי פְּעָמִים? הָרִאשׁוֹן כְּמַשְׁמָעוֹ וְהַשֵּׁנִי לְשׁוֹן הֲבָנָה, נִסְתַּכֵּל שֶׁהָיוּ נִצָּבִים בְּמָקוֹם אֶחָד וְהֵבִין שֶׁלֹּא הָיוּ רוֹצִים לְהַטְרִיחוֹ, וְאַף עַל פִּי שֶׁיּוֹדְעִים הָיוּ שֶׁיֵּצֵא

לִקְרָאתָם עָמְדוּ בְּמִקוֹמָם לְכִבּוּדוֹ, לְהַרְאוֹתוֹ שֶׁלֹּא רָצוּ לְהַטְרִיחוֹ, וְקָדַם הוּא וְרָץ לִקְרָאתָם,
בְּבָבָא מְצִיעָא, כְּתִיב נִצָּבִים עָלָיו, וּכְתִיב וַיָּרָץ לִקְרָאתָם? כַּד חֲזָיוּהוּ דַּהֲוָה שָׁרֵי וְאָסַר
פִּרְשׁוּ הֵימֶנּוּ, מִיָּד וַיָּרָץ לִקְרָאתָם:

Verse 3

ויאמר אדני אם נא וגו'. לַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם אָמַר וּקְרָאָם כֻּלָּם אֲדוֹנִים וְלַגָּדוֹל אָמַר אַל נָא
תַּעֲבֹר, וְכֵיוָן שֶׁלֹּא יַעֲבֹר הוּא יַעַמְדוּ חֲבֵרָיו עִמּוֹ, וּבְלָשׁוֹן זֶה הוּא חֹל (שבועות ל"ה).
דָּ"אַ קֹדֶשׁ הוּא, וְהָיָה אוֹמֵר לְהַקָּבָ"ה לְהַמְתִּין לוֹ עַד שֶׁיָּרוּץ וְיַכְנִיס אֶת הָאוֹרְחִים וְאַעַ"פִּ
שֶׁכָּתוּב אַחַר וַיָּרָץ לִקְרָאתָם, הָאֲמִירָה קֹדֶם לָכֵן הָיְתָה, וְדֶרֶךְ הַמִּקְרָאוֹת לְדַבֵּר כֵּן, כְּמוֹ
שֶׁפֵּרַשְׁתִּי אֵצֶל לֹא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם, שֶׁנִּכְתַּב אַחַר וַיִּוָּלֶד נֹחַ, וְאִי אֶפְשָׁר לוֹמַר אֶלָּא שֶׁהָיְתָה
הַגְּזֵרָה קֹדֶם לַלֵּדָה כ' שָׁנָה, וּשְׁתֵּי הַלְּשׁוֹנוֹת בְּבָ"ר:

Verse 4

יקח נא. עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, וְהַקָּבָ"ה שִׁלֵּם לְבָנָיו עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ
וַיַּךְ אֶת הַסֶּלַע (במדבר כ'):
ורחצו רגליכם. כַּסָּבוּר שֶׁהֵם עֲרָבִיִּים שֶׁמִּשְׁתַּחֲוִים לַאֲבַק רַגְלֵיהֶם וְהִקְפִּיד שֶׁלֹּא לְהַכְנִיס עָ"ז
לְבֵיתוֹ; אֲבָל לוֹט שֶׁלֹּא הִקְפִּיד, הִקְדִּים לִינָה לִרְחִיצָה, שֶׁנֶּאֱמַר וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם
תחת העץ. תַּחַת הָאִילָן:

Verse 5

וסעדו לבכם. בַּתּוֹרָה, בַּנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים מָצִינוּ דְּפָתָא סַעֲדָתָא דְּלִבָּא. בַּתּוֹרָה וְסַעֲדוּ
לִבְּכֶם, בַּנְּבִיאִים סְעָד לִבְּךָ פַּת לֶחֶם (שופטים י"ט), בַּכְּתוּבִים וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד
(תהל' ק"ד). אָמַר רַבִּי חָמָא, לְבַבְכֶם אֵינוֹ כְּתִיב כָּאן אֶלָּא לִבְּכֶם, מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ יֵצֶר הָרַע
שׁוֹלֵט בַּמַּלְאָכִים (בראשית רבה):
אחר תעבורו. אַחַר כֵּן תֵּלְכוּ:
כי על כן עברתם. כִּי הַדָּבָר הַזֶּה אֲנִי מְבַקֵּשׁ מִכֶּם מֵאַחַר שֶׁעֲבַרְתֶּם עָלַי לִכְבוֹדִי:
כי על כן. כְּמוֹ עַל אֲשֶׁר, וְכֵן כָּל כִּי עַל כֵּן שֶׁבַּמִּקְרָא, כִּי עַל כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי
(בראשית י"ט), כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָּנֶיךָ (בראשית ל"ג:י'), כִּי עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיהָ (שם
ל"ח), כִּי עַל כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ (במדבר י'):

Verse 6

קמח סלת. סֹלֶת לְעֻגוֹת, קֶמַח לַעֲמִילָן שֶׁל טַבָּחִים, לְכַסּוֹת אֶת הַקְּדֵרָה לִשְׁאֹב אֶת הַזֵּהָמָא:

Verse 7

בן בקר רך וטוב. ג' פָּרִים הָיוּ, כְּדֵי לְהַאֲכִילָן ג' לְשׁוֹנוֹת בְּחֲרִדָל (בבא מציעא פ"ז)
אל הנער. זֶה יִשְׁמָעֵאל, לְחַנְּכוֹ בְּמִצְוֹת (בראשית רבה):

Verse 8

ויקח חמאה וגו'. וְלֶחֶם לֹא הֵבִיא, לְפִי שֶׁפִּרְסָה שָׂרָה נִדָּה, שֶׁחָזַר לָהּ אֹרַח כַּנָּשִׁים אוֹתוֹ
הַיּוֹם, וְנִטְמֵאת הָעִסָּה (בבא מציעא שם)
חמאה. שֶׁמָּן הֶחָלָב שֶׁקּוֹלְטִין מֵעַל פָּנָיו
ובן הבקר אשר עשה. אֲשֶׁר תִּקֵּן; קָמָא קָמָא שֶׁתִּקֵּן אַמְטִי וְאַיְיתִי קָמַיְהוּ
ויאכלו. נִרְאוּ כְּמִי שֶׁאָכְלוּ, מִכָּאן שֶׁלֹּא יְשַׂנֶּה אָדָם מִן הַמִּנְהָג (בבא מציעא שם):

Verse 9

ויאמרו אליו. נָקוּד עַל אי"ו שֶׁבְּאֵלָיו, וְתַנְיָא ר"שׁ בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר כָּל מָקוֹם שֶׁכָּתָב
רַבָּה עַל הַנְּקֻדָּה, אַתָּה דוֹרֵשׁ הַכָּתָב; וְכָאן הַנְּקֻדָּה רַבָּה עַל הַכָּתָב אַתָּה דוֹרֵשׁ הַנְּקֻדָּה, שֶׁאַף
לְשָׂרָה שָׁאֲלוּ אַיּוֹ אַבְרָהָם, לָמַדְנוּ שֶׁיִּשְׁאַל אָדָם בְּאַכְסַנְיָא שֶׁלּוֹ לָאִישׁ עַל הָאִשָּׁה וְלָאִשָּׁה עַל
הָאִישׁ. בְּבָבָא מְצִיעָא אוֹמְרִים יוֹדְעִים הָיוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת שָׂרָה אִמֵּנוּ הֵיכָן הָיְתָה, אֶלָּא
לְהוֹדִיעַ שֶׁצְּנוּעָה הָיְתָה, כְּדֵי לְחַבְּבָהּ עַל בַּעְלָהּ. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא, כְּדֵי לְשַׂגֵּר לָהּ
כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה:
הִנֵּה בָאהֶל. צְנוּעָה הִיא:

Verse 10

שוב אשוב. לֹא בִשְׁרוֹ הַמַּלְאָךְ שֶׁיָּשׁוּב אֵלָיו, אֶלָּא בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם אָמַר לוֹ, כְּמוֹ
וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ ה' הַרְבָּה אַרְבֶּה, וְהוּא אֵין בְּיָדוֹ לְהַרְבּוֹת, אֶלָּא בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם,
אַף כָּאן בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם אָמַר לוֹ כֵּן (בְּ"רַ). אֱלִישָׁע אָמַר לַשּׁוּנַמִּית לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת
חַיָּה אַתְּ חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל תְּכַזֵּב בִּשְׁפְחָתֶךָ, אוֹתָן הַמַּלְאָכִים
שֶׁבִּשְׂרוּ אֶת שָׂרָה אָמְרוּ לַמּוֹעֵד אָשׁוּב, אָמַר לָהּ אֱלִישָׁע אוֹתָם הַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם חַיִּים וְקַיָּמִים
לְעוֹלָם אָמְרוּ לַמּוֹעֵד אָשׁוּב, אֲבָל אֲנִי בָּשָׂר וָדָם שֶׁהַיּוֹם חַי וּמָחָר מֵת – בֵּין חַי וּבֵין מֵת
לַמּוֹעֵד הַזֶּה וגו':
כעת חיה. כָּעֵת הַזֹּאת לַשָּׁנָה הַבָּאָה, וּפֶסַח הָיָה, וּלְפֶסַח הַבָּא נוֹלַד יִצְחָק, מִדְּלָא קָרֵינָן
כְּעֵת אֶלָּא כָּעֵת:
כעת חיה. כָּעֵת הַזֹּאת שֶׁתִּהְיֶה חַיָּה לָכֶם, שֶׁתִּהְיוּ כֻּלְּכֶם שְׁלֵמִים וְקַיָּמִים:
והוא אחריו. הַפֶּתַח הָיָה אַחַר הַמַּלְאָךְ:

Verse 11

חדל להיות. פָּסַק מִמֶּנָּה:
אורח כנשים. אֹרַח נְדוּת:

Verse 12

בקרבה. מִסְתַּכֶּלֶת בְּמֵעֶיהָ וְאָמְרָה אֶפְשַׁר הַקְּרֵבִים הַלָּלוּ טְעוּנִין וָלָד? הַשָּׁדִים הַלָּלוּ שֶׁצָּמְקוּ
מוֹשְׁכִין חָלָב? תַּנְחוּמָא:
עדנה. צְחוּחַ בָּשָׂר, וּלְשׁוֹן מְשָׁנָה מַשִּׁיר אֶת הַשֵּׂעָר וּמְעַדֵּן אֶת הַבָּשָׂר. דָּבָר אַחֵר לְשׁוֹן עִדָּן;
זְמַן וָסֶת נְדוּת:

Verse 13

האף אמנם?
ואני זקנתי שְׁנָה הַכָּתוּב מִפְּנֵי הַשָּׁלוֹם, שֶׁהֲרֵי הִיא אָמְרָה וַאדֹנִי זָקֵן:

Verse 14

היפלא. כְּתַרְגּוּמוֹ הֲיִתְכַּסֵּי? וְכִי שׁוּם דָּבָר מֻפְלָא וּמֻכְסֶּה מִמֶּנִּי מַלַּעֲשׂוֹת כִּרְצוֹנִי:
למועד. לְאוֹתוֹ מוֹעֵד הַמְיֻחָד שֶׁקָּבַעְתִּי לְךָ אֶתְמוֹל, לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת:

Verse 15

כי יראה וגו' כי צחקת. הָרִאשׁוֹן מְשֻׁמָּשׁ לְשׁוֹן דְּהָא, שֶׁנּוֹתֵן טַעַם לַדָּבָר וְתִכַּחֵשׁ שָׂרָה –
לְפִי שֶׁיָּרְאָה; וְהַשֵּׁנִי מְשֻׁמָּשׁ בִּלְשׁוֹן אֶלָּא, וַיֹּאמֶר לֹא כִדְבָרְךָ הוּא אֶלָּא צָחַקְתְּ, שֶׁאָמְרוּ
רַבּוֹתֵינוּ כִּי מְשֻׁמָּשׁ בְּאַרְבַּע לְשׁוֹנוֹת, אִי, דִּלְמָא, אֶלָּא, דְּהָא:

Verse 16

וישקיפו. כָּל הַשָּׁקָפָה שֶׁבַּמִּקְרָא לְרָעָה חוּץ מֵהַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ (דברים כ"ו), שֶׁגָּדוֹל
כֹּחַ מַתְּנוֹת עֲנִיִּים שֶׁהוֹפֵךְ מִדַּת הָרֹגֶז לְרַחֲמִים:
לשלחם. לְוַוֹתָם; כַּסָּבוּר אוֹרְחִים הֵם:

Verse 17

המכסה אני. בְּתָמִיהָ:
אשר אני עושה בְּסָדוֹם. לֹא יָפָה לִי לַעֲשׂוֹת דָּבָר זֶה שֶׁלֹּא מִדַּעְתּוֹ. אֲנִי נָתַתִּי לוֹ אֶת הָאָרֶץ
הַזֹּאת, וַחֲמִשָּׁה כְּרַכִּין הַלָּלוּ שֶׁלּוֹ הֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידוֹן בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה
וְגו' (בראשית י'). קָרָאתִי אוֹתוֹ אַבְרָהָם – אַב הֲמוֹן גּוֹיִם, וְאַשְׁמִיד אֶת הַבָּנִים וְלֹא
אוֹדִיעַ לָאָב, שֶׁהוּא אוֹהֲבִי?

Verse 18

ואברהם היו יהיה. מ"אַ: זֶכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה, הוֹאִיל וְהִזְכִּירוֹ – בֵּרְכוֹ. וּפְשׁוּטוֹ: וְכִי
מִמֶּנּוּ אֲנִי מַעֲלִים, וַהֲרֵי הוּא חָבִיב לְפָנַי לִהְיוֹת לְגוֹי גָּדוֹל וּלְהִתְבָּרֵךְ בּוֹ כָּל גּוֹיֵי
הָאָרֶץ.

Verse 19

כי ידעתיו. לְשׁוֹן חִבָּה, כְּמוֹ מוֹדָע לְאִישָׁה (רות ב'), הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ (שם ג'),
וְאֵדָעֵךְ בְּשֵׁם (שמות ל"ג). וְאָמְנָם עִקַּר לְשׁוֹן כֵּלָם אֵינוֹ אֶלָּא לְשׁוֹן יְדִיעָה, שֶׁהַמְחַבֵּב אֶת
הָאָדָם מְקָרְבוֹ אֵצְלוֹ וְיוֹדְעוֹ וּמַכִּירוֹ, וְלָמָּה יְדַעְתִּיו?
למען אשר יצוה. לְפִי שֶׁהוּא מְצַוֶּה אֶת בָּנָיו עָלַי לִשְׁמֹר דַּרְכִּי. וְאִם תְּפָרְשֵׁהוּ כְּתַרְגּוּמוֹ,
יוֹדֵעַ אֲנִי בּוֹ שֶׁיְּצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְגוֹ', אֵין לְמַעַן נוֹפֵל עַל הַלָּשׁוֹן:
יצוה. לְשׁוֹן הוֹוֶה, כְּמוֹ כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב (איוב א')
למען הביא. כָּךְ הוּא מְצַוֶּה לְבָנָיו, שִׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה' כְּדֵי שֶׁיָּבִיא ה' עַל אַבְרָהָם וְגוֹ'; עַל
בֵּית אַבְרָהָם לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא עַל אַבְרָהָם, לָמַדְנוּ, כָּל הַמַּעֲמִיד בֵּן צַדִּיק כְּאִלּוּ אֵינוֹ מֵת
:

Verse 20

וי:אמר ה'. אֶל אַבְרָהָם שֶׁעָשָׂה כַּאֲשֶׁר אָמַר, שֶׁלֹּא יְכַסֶּה מִמֶּנּוּ
כי רבה. כָּל רַבָּה שֶׁבַּמִּקְרָא הַטַּעַם לְמַטָּה בַּבֵּי"ת, לְפִי שֶׁהֵן מְתֻרְגָּמִין גְּדוֹלָה, אוֹ גְּדֻלָּה
וְהוֹלֶכֶת, אֲבָל זֶה טַעֲמוֹ לְמַעְלָה בָּרֵי"ש, לְפִי שֶׁמְּתֻרְגָּם גָּדְלָה כְּבָר כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ
בָּאָה, הִנֵּה שָׂטָה יִבְמְתֵּךְ:

Verse 21

ארדה נא. לְמֵד לַדַּיָּנִים שֶׁלֹּא יִפְסְקוּ דִינֵי נְפָשׁוֹת אֶלָּא בִּרְאִיָּה, הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת
הַפַּלָּגָה. דָּבָר אַחֵר, אֵרְדָה נָא לִסּוֹף מַעֲשֵׂיהֶם:
הכצעקתה. שֶׁל מְדִינָה:
הבאה אלי עשו. וְכֵן עוֹמְדִים בְּמִרְדָּם, כָּלָה אֲנִי עוֹשָׂה בָהֶם, וְאִם לֹא יַעַמְדוּ בְּמִרְדָּן אֵדָעָה
מָה אֶעֱשֶׂה לְהֶפָּרַע מֵהֶן בְּיִסּוּרִין וְלֹא אֲכַלֶּה אוֹתָן. וְכֵיוֹצֵא בוֹ מָצִינוּ בְּמָקוֹם אַחֵר, וְעַתָּה
הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדָעָה מָה אֶעֱשֶׂה לָךְ (שמות ל"ג); וּלְפִיכָךְ יֵשׁ הֶפְסֵק נְקֻדַּת פְּסִיק בֵּין
עֲשׂוּ לְכָלָה, כְּדֵי לְהַפְרִיד תֵּבָה מֵחֲבֶרְתָּהּ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ הַכְּצַעֲקָתָהּ – צַעֲקַת רִיבָה אַחַת
שֶׁהָרְגוּ מִיתָה מְשֻׁנָּה עַל שֶׁנָּתְנָה מָזוֹן לְעָנִי, כַּמְּפֹרָשׁ בְּחֶלֶק:

Verse 22

וי:פנו משם. מִמָּקוֹם שֶׁאַבְרָהָם לְוָם שָׁם
ואברהם עודנו עומד לפני ה'. וַהֲלֹא לֹא הָלַךְ לַעֲמֹד לְפָנָיו, אֶלָּא הַקָּבָּ"ה בָּא אֶצְלוֹ וְאָמַר
לוֹ, זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה, וְהָיָה לוֹ לִכְתֹּב "וַה' עוֹדֶנּוּ עוֹמֵד עַל אַבְרָהָם"? אֶלָּא
תִּקּוּן סוֹפְרִים הוּא זֶה (אֲשֶׁר הֲפָכוּהוּ רַזַ"לְ לִכְתֹּב כֵּן) (בראשית רבה)
:

Verse 23

ויגש אברהם. מָצִינוּ הַגָּשָׁה לַמִּלְחָמָה, וַיִּגַּשׁ יוֹאָב וְגוֹ' (שמואל ב י'), וְהַגָּשָׁה לְפִיּוּס
וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה, וְהַגָּשָׁה לִתְפִלָּה, וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא (מלכים א י"ח), וּלְכָל אֵלֶּה
נִכְנַס אַבְרָהָם לְדַבֵּר קָשׁוֹת וּלְפִיּוּס וְלִתְפִלָּה
האף תספה. הֲגַם תִּסְפֶּה. וּלְתַרְגּוּם שֶׁל אֶנְקְלוֹס, שֶׁתִּרְגְּמוֹ לְשׁוֹן רֹגֶז, כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ, הַאַף
יַשְׁוֶה שֶׁתִּסְפֶּה צַדִּיק עִם רָשָׁע:

Verse 24

אולי יש חמשים צדיקים. עֲשָׂרָה צַדִּיקִים לְכָל כְּרַךְ וּכְרַךְ, כִּי ה' מְקוֹמוֹת יֵשׁ. וְאִם
תֹּאמַר: לֹא יְצִילוּ הַצַּדִּיקִים אֶת הָרְשָׁעִים, לָמָּה תָּמִית הַצַּדִּיקִים?

Verse 25

חלילה לך. חֻלִּין הוּא לְךָ, יֹאמְרוּ כָּךְ הוּא אֱמֻנּוּתוֹ, שׁוֹטֵט הַכֹּל, צַדִּיקִים וּרְשָׁעִים, כָּךְ
עָשִׂיתָ לְדוֹר הַמַּבּוּל וּלְדוֹר הַפַּלָּגָה
כדבר הזה. לֹא הוּא וְלֹא כַּיּוֹצֵא בּוֹ:
חלילה לך. לָעוֹלָם הַבָּא:

השופט כל הארץ. נָקוּד בַּחֲטַף פַּתָּח ה"א שֶׁל הַשּׁוֹפֵט, לְשׁוֹן תְּמִיהָ, וְכִי מִי שֶׁהוּא שׁוֹפֵט לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט אֱמֶת:

Verse 26

אם אמצא בסדם וגו' לכל המקום. לְכָל הַכִּכָּרִים; וּלְפִי שֶׁסְּדוֹם הָיְתָה מֻטְרוֹפּוֹלִין וַחֲשׁוּבָה מִכֻּלָּם, תָּלָה בָהּ הַכָּתוּב:

Verse 27

הואלתי. רָצִיתִי כְּמוֹ וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה (שמות ב'):
ואנכי עפר ואפר. וּכְבָר הָיִיתִי רָאוּי לִהְיוֹת עָפָר עַל יְדֵי הַמְּלָכִים, וְאֵפֶר עַל יְדֵי נְמְרוֹד, לוּלֵי רַחֲמֵיךָ אֲשֶׁר עָמְדוּ לִי:

Verse 28

התשחית בחמשה. וַהֲלֹא הֵן ט' לְכָל כִּכָּר, וְאַתָּה צַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם תִּצְטָרֵף עִמָּהֶם:

Verse 29

אולי ימצאון שם ארבעים. וְיִמָּלְטוּ ד' הַכִּכָּרִים וְכֵן לְ' יֵצְאוּ ג' מֵהֶם אוֹ כִּ' יֵצְאוּ ב' מֵהֶם אוֹ י' יֵצְאוּ אֶחָד מֵהֶם:

Verse 30

Verse 31

הואלתי. רָצִיתִי, כְּמוֹ וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה (שמות ב'):

Verse 32

אולי ימצאון שם עשרה. עַל הַפָּחוּת לֹא בִקֵּשׁ, אָמַר דּוֹר הַמַּבּוּל הָיוּ ח', נֹחַ וּבָנָיו וְנָשֵׁיהֶם, וְלֹא הִצִּילוּ עַל דּוֹרָם; וְעַל ט' עַל יְדֵי צֶרוּף כְּבָר בִּקֵּשׁ וְלֹא מָצָא:

Verse 33

וילך ה' וגו'. כֵּיוָן שֶׁנִּשְׁתַּתֵּק הַסָּנֵגוֹר הָלַךְ לוֹ הַדַּיָּן:
ואברהם שב למקומו. נִסְתַּלֵּק הַדַּיָּן נִסְתַּלֵּק הַסָּנֵגוֹר, וְהַקָּטֵיגוֹר מְקַטְרֵג וּלְפִיכָךְ וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה, לְהַשְׁחִית:

Chapter 19

Verse 1

שני. א' לְהַשְׁחִית אֶת סְדוֹם וא' לְהַצִּיל אֶת לוֹט, וְהוּא אוֹתוֹ שֶׁבָּא לְרַפְּאוֹת אַבְרָהָם, וְהַשְׁלִישִׁי שֶׁבָּא לְבַשֵּׂר אֶת שָׂרָה, כֵּיוָן שֶׁעָשָׂה שְׁלִיחוּתוֹ נִסְתַּלֵּק לוֹ:
המלאכים. וּלְהַלָּן קְרָאָם אֲנָשִׁים? כְּשֶׁהָיְתָה שְׁכִינָה עִמָּהֶם קְרָאָם אֲנָשִׁים; דָּבָר אַחֵר אֵצֶל אַבְרָהָם שֶׁכֹּחוֹ גָּדוֹל וְהָיוּ הַמַּלְאָכִים תְּדִירִין אֶצְלוֹ כַּאֲנָשִׁים קְרָאָם אֲנָשִׁים, וְאֵצֶל לוֹט קְרָאָם מַלְאָכִים (בראשית רבה):
בערב. וְכִי כָּךְ שָׁהוּ הַמַּלְאָכִים מֻחְבָּרוֹן לִסְדוֹם? אֶלָּא מַלְאֲכֵי רַחֲמִים הָיוּ וּמַמְתִּינִים שָׁמָּא יוּכַל אַבְרָהָם לְלַמֵּד עֲלֵיהֶם סַנֵּגוֹרְיָא:
ולוט ישב בשער סדום. ישב כְּתִיב, אוֹתוֹ הַיּוֹם מִנּוּהוּ שׁוֹפֵט עֲלֵיהֶם (בראשית רבה):
וירא לוט וגו'. מִבֵּית אַבְרָהָם לָמַד לַחֲזֹר עַל הָאוֹרְחִים:

Verse 2

הנה נא אדני. הִנֵּה נָא אֲתֶם אֲדוֹנִים לִי אֲחַר שֶׁעֲבַרְתֶּם עָלַי. דָּבָר אַחֵר הִנֵּה נָא צְרִיכִים
אַתֶּם לָתֵת לֵב עַל הָרְשָׁעִים הַלָּלוּ שֶׁלֹּא יַכִּירוּ בָּכֶם וְזוֹ הִיא עֲצָה נְכוֹנָה:
סורו נא. עַקְמוּ אֶת הַדֶּרֶךְ לְבֵיתִי דֶּרֶךְ עֲקַלָּתוֹן שֶׁלֹּא יַכִּירוּ שֶׁאַתֶּם נִכְנָסִין שָׁם, לְכָךְ נֶאֱמַר
סוּרוּ (בראשית רבה):
ולינו ורחצו רגליכם. וְכִי דַרְכָּן שֶׁל בְּנֵי אָדָם לָלוּן תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ רוֹחֲצִין? וְעוֹד,
שֶׁהֲרֵי אַבְרָהָם אָמַר לָהֶם תְּחִלָּה רַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם? אֶלָּא כָּךְ אָמַר לוֹט, אִם כְּשֶׁבָּאוּ אֲנָשֵׁי סְדוֹם
וְיִרְאוּ שֶׁכְּבָר רַחֲצוּ רַגְלֵיהֶם יַעֲלִילוּ עָלַי וְיֹאמְרוּ כְּבָר עָבְרוּ שְׁנֵי יָמִים אוֹ שְׁלֹשָׁה שֶׁבָּאוּ
לְבֵיתְךָ וְלֹא הוֹדַעְתָּנוּ, לְפִיכָךְ אָמַר, מוּטָב שֶׁיִּתְעַכְּבוּ כָּאן בַּאֲבַק רַגְלֵיהֶם שֶׁיִּהְיוּ נִרְאִין
כְּמוֹ שֶׁבָּאוּ עַכְשָׁו; לְפִיכָךְ אָמַר לִינוּ תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ רַחֲצוּ:
ויאמרו לא. וּלְאַבְרָהָם אָמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה, מִכָּאן שֶׁמְּסָרְבִין לְקָטָן וְאֵין מְסָרְבִין לְגָדוֹל
(בראשית רבה):
כי ברחוב נלין. הֲרֵי כִּי מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֶלָּא, שֶׁאָמְרוּ לֹא נָסוּר אֶל בֵּיתְךָ אֶלָּא בִּרְחוֹבָהּ שֶׁל
עִיר נָלִין:

Verse 3

ויסרו אליו. עִקְּמוּ אֶת הַדֶּרֶךְ לְצַד בֵּיתוֹ:
ומצות אפה. פֶּסַח הָיָה:

Verse 4

טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כָּךְ נִדְרַשׁ בִּבְרַיְתָא טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר הָיוּ
בְּפִיהֶם שֶׁל מַלְאָכִים, שֶׁהָיוּ שׁוֹאֲלִים לְלוֹט מַה טִּיבָם וּמַעֲשֵׂיהֶם וְהוּא אוֹמֵר לָהֶם רֻבָּם
רְשָׁעִים; עוֹדָם מְדַבְּרִים בָּהֶם וְאַנְשֵׁי סְדוֹם וְגו'. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי
רֶשַׁע, נָסַבּוּ עַל הַבַּיִת; עַל שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים נִקְרָאִים אַנְשֵׁי "סְדוֹם", כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב וְאַנְשֵׁי
סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים:
כל העם מקצה. מִקְצֵה הָעִיר עַד הַקָּצֶה, שֶׁאֵין אֶחָד מֵהֶם מוֹחֶה בְּיָדָם, שֶׁאֲפִלּוּ צַדִּיק אֶחָד
אֵין בָּהֶם:

Verse 5

ונדעה אותם. בְּמִשְׁכַּב זָכָר כְּמוֹ אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אִישׁ (בראשית רבה):

Verse 6

Verse 7

Verse 8

האל. כְּמוֹ הָאֵלֶּה:
כי על כן באו. כִּי הַטּוֹבָה הַזֹּאת תַּעֲשׂוּ לִכְבוֹדִי עַל אֲשֶׁר בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי; תַּרְגּוּם בִּטְלַל
שָׂרוּתִי, תַּרְגּוּם שֶׁל קוֹרָה – שָׂרוּתָא:

Verse 9

ויאמרו גש הלאה. קְרַב לְהָלְאָה, כְּלוֹמַר, הִתְקָרֵב לַצְּדָדִין וְהִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ, וְכֵן כָּל הָלְאָה (שמואל א'
שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן רִחוּק, כְּמוֹ זְרֵה הָלְאָה (במדבר י"ז), הִנֵּה הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה (שמואל א'
כ'), גֻּשׁ הָלְאָה, (ישעיהו מ"ט) – הִמָּשֵׁךְ לְהַלָּן, בִּלְשׁוֹן לַעַז טריטי"דנוש, וּדְבַר נְזִיפָה
הוּא, לוֹמַר – אֵין אָנוּ חוֹשְׁשִׁין לְךָ. וְדוֹמֶה לוֹ קְרַב אֵלַיִךְ אַל תִּגַּשׁ בִּי (ישעיהו ס"ה),
וְכֵן גְּשָׁה לִי וְאֵשֵׁבָה (שם מ"ט) – הִמָּשֵׁךְ לַצְּדָדִין בַּעֲבוּרִי וְאֵשֵׁב אֶצְלְךָ; אַתָּה מֵלִיץ עַל
הָאוֹרְחִין, אֵיךְ מְלָאֵךְ לְבֵךְ? עַל שֶׁאָמַר לָהֶם עַל הַבָּנוֹת, אָמְרוּ לוֹ גש הלאה, לְשׁוֹן נַחַת;
וְעַל שֶׁהָיָה מֵלִיץ עַל הָאוֹרְחִים – האחד בא לגור, אָדָם נָכְרִי יְחִידִי אַתָּה בֵּינֵינוּ, שֶׁבָּאתָ
לָגוּר, וישפוט שפוט, וְנַעֲשֵׂיתָ מוֹכִיחַ אוֹתָנוּ?
הדלת. הִיא הַסּוֹבֶבֶת לִנְעֹל וְלִפְתֹּחַ:

Verse 10

Verse 11

פתח. הוּא הֶחָלָל שֶׁבּוֹ נִכְנָסִין וְיוֹצְאִין:
בסנורים. מַכַּת עִוָּרוֹן:
מקטן ועד גדול. הַקְּטַנִּים הִתְחִילוּ בָּעֲבֵרָה תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר מִנַּעַר וְעַד זָקֵן, לְפִיכָךְ הִתְחִילָה הַפֻּרְעָנוּת מֵהֶם (בראשית רבה):

Verse 12

עוד מי לך פה. פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא מִי יֵשׁ לְךָ עוֹד בָּעִיר הַזֹּאת חוּץ מֵאִשְׁתְּךָ וּבָנוֹתֶיךָ שֶׁבַּבַּיִת:
חתן ובניך ובנתיך. וְאִם יֵשׁ לְךָ חָתָן אוֹ בָּנִים וּבָנוֹת הוֹצֵא מִן הַמָּקוֹם:
ובניך. בְּנֵי בְּנוֹתֶיךָ הַנְּשׂוּאוֹת. וּמ"אַ עד – מֵאַחַר שֶׁעוֹשִׂין נְבָלָה כָּזֹאת, מי לך פֹּתֵחוֹן פֶּה לְלַמֵּד סַנֵּגוֹרְיָא עֲלֵיהֶם? שֶׁכָּל הַלַּיְלָה הָיָה מֵלִיץ עֲלֵיהֶם טוֹבוֹת, קְרִי בֵּיהּ מִי לְךָ פֶּה:

Verse 13

Verse 14

חתניו. שְׁתֵּי בָנוֹת נְשׂוּאוֹת הָיוּ לוֹ בָּעִיר:
לוקחי בנותיו. שֶׁאוֹתָן שֶׁבַּבַּיִת אֲרוּסוֹת לָהֶם:

Verse 15

ויאיצו. כְּתַרְגּוּמוֹ וּדְחִיקוּ – מְהָרוּהוּ:
הנמצאות. הַמְזֻמָּנוֹת לְךָ בַּבַּיִת לְהַצִּילָם. וּמ"אַ יֵשׁ וְזֶה יְשׁוּבוֹ שֶׁל מִקְרָא:
תספה. תִּהְיֶה כָּלָה, עַד תֹּם כָּל הַדּוֹר (דברים ב') מְתֻרְגָּם עַד דְּסַף כָּל דָּרָא:

Verse 16

ויתמהמה. כְּדֵי לְהַצִּיל אֶת מָמוֹנוֹ:
ויחזיקו. אֶחָד מֵהֶם הָיָה שָׂלִיחַ לְהַצִּילוֹ וַחֲבֵרוֹ לַהֲפֹךְ סְדוֹם, לְכָךְ נֶאֱמַר "וַיֹּאמֶר" הַמָּלְט, וְלֹא נֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ (בראשית רבה):

Verse 17

המלט על נפשך. דַּיְךָ לְהַצִּיל נְפָשׁוֹת, אַל תָּחוּס עַל הַמָּמוֹן:
אל תביט אחריך. אַתָּה הִרְשַׁעְתָּ עִמָּהֶם וּבִזְכוּת אַבְרָהָם אַתָּה נִצָּל; אֵינְךָ כְּדַאי לִרְאוֹת בְּפֻרְעָנוּתָם וְאַתָּה נִצָּל:
בכל הככר. כִּכַּר הַיַּרְדֵּן:
ההרה המלט. אֵצֶל אַבְרָהָם בְּרַח, שֶׁהוּא יוֹשֵׁב בָּהָר, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה (בראשית י"ב), וְאַף עַכְשָׁו הָיָה יוֹשֵׁב שָׁם, שֶׁנֶּאֱמַר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם אֶהֱלוֹ בַּתְּחִלָּה, וְאַע"פ שֶׁכָּתוּב וַיֶּאֱהַל אַבְרָהָם וְגוֹ' (שם י"ג), אֹהָלִים הַרְבֵּה הָיוּ לוֹ וְנִמְשְׁכוּ עַד חֶבְרוֹן:
המלט. לְשׁוֹן הַמְּלָטָה, וְכֵן כָּל הַמְּלָטָה שֶׁבַּמִּקְרָא אשמוצי"ר בלע"ז וְכֵן וְהִמְלִיטָה זָכָר (ישעיהו ס"ו), שֶׁנִּשְׁמַט הָעֵבָר מִן הָרֶחֶם, כְּצִפּוֹר נִמְלָטָה (תהילים קכ"ד), לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא (ישעיהו מ"ו), לְהַשְׁמִיט מַשָּׂא הָרִעִי שֶׁבְּנַקֵּבֵיהֶם:

Verse 18

אל נא אדני. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (שבועות ל"ב) שֶׁשָּׁם זֶה קִדֵּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ לְהַחֲיוֹת אֶת נַפְשִׁי – ': מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לְהַמִּית וּלְהַחֲיוֹת; וְתַרְגּוּמוֹ בְּבָעוּ כְעַן ה:
אל נא. אַל תֹּאמְרוּ אֵלַי לְהִמָּלֵט הָהָרָה:
נא. לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה:

Verse 19

פן תדבקני הרעה. כְּשֶׁהָיִיתִי אֵצֶל אֲנָשֵׁי סְדוֹם הָיָה הַקָּבָ"ה רוֹאֶה מַעֲשַׂי וּמַעֲשֶׂה בְנֵי הָעִיר, וְהָיִיתִי נִרְאֶה צַדִּיק וּכְדַאי לְהִנָּצֵל, וּכְשֶׁאֶבֹא אֵצֶל צַדִּיק אֲנִי כְרָשָׁע, וְכֵן אָמְרָה הַצָּרְפִית לְאֵלִיָּהוּ בָּאתָ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת עֲוֹנִי (מלכים א י"ז), עַד שֶׁלֹּא בָאתָ אֶצְלִי הָיָה הַקָּבָ"ה רוֹאֶה מַעֲשַׂי וּמַעֲשֶׂה עַמִּי, וַאֲנִי צַדֶּקֶת בֵּינֵיהֶם, וּמִשֶּׁבָּאתָ אֶצְלִי, לְפִי מַעֲשֶׂיךָ אֲנִי רְשָׁעָה:

Verse 20

העיר הזאת קרובה. קְרוֹבָה יְשִׁיבָתָהּ, נִתְיַשְּׁבָה מִקָּרוֹב, לְפִיכָךְ לֹא נִתְמַלְּאָה סְאָתָהּ עֲדַיִן (שבת י'). וּמָה הִיא קְרִיבָתָהּ? מִדּוֹר הַפַּלָּגָה שֶׁנִּתְפַּלְּגוּ הָאֲנָשִׁים וְהִתְחִילוּ לְהִתְיַשֵּׁב אִישׁ בְּמְקוֹמוֹ, וְהִיא הָיְתָה בִּשְׁנַת מוֹת פֶּלֶג, וּמִשָּׁם וְעַד כָּאן נ"ב שָׁנָה, שֶׁפֶּלֶג מֵת בִּשְׁנַת מ"ח לְאַבְרָהָם. כֵּיצַד? פֶּלֶג חַי אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת רְעוּ ר"ט שָׁנָה, צֵא מֵהֶם ל"ב כְּשֶׁנּוֹלַד שְׂרוּג, וּמִשָּׁרוּג עַד שֶׁנּוֹלַד נָחוֹר ל', הֲרֵי ס"ב, וּמִנָּחוֹר עַד שֶׁנּוֹלַד תֶּרַח כ"ט, הֲרֵי צ"א, וּמִשָּׁם עַד שֶׁנּוֹלַד אַבְרָהָם ע', הֲרֵי קס"א, תֵּן לָהֶם מ"ח הֲרֵי ר"ט, וְאוֹתָהּ שָׁנָה הָיְתָה שְׁנַת הַפַּלָּגָה, וּכְשֶׁנֶּחְרְבָה סְדוֹם הָיָה אַבְרָהָם בֶּן צ"ט שָׁנָה, הֲרֵי מִדּוֹר הַפַּלָּגָה עַד כָּאן נ"ב שָׁנָה; וְעֹעַר אַחֲרֵי יְשִׁיבַת סְדוֹם וְחָבְרוֹתֶיהָ שָׁנָה אַחַת, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר אֹמְלָטָה נָּא, נָא בְּגִימַטְרִיָּא נ"א:
הלא מצער היא. וַהֲלֹא עֲוֹנוֹתֶיהָ מוּעָטִין וְיָכוֹל אַתָּה לְהַנִּיחָהּ:
ותחי נפשי בָּהּ, זֶהוּ מִדְרָשׁוֹ. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא הֲלֹא עִיר קְטַנָּה הִיא וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעַט, אֵין לָךְ לְהַקְפִּיד אִם תַּנִּיחֶנָּה, וּתְחִי נַפְשִׁי בָּהּ:

Verse 21

גם לדבר הזה. לֹא דַיְּךָ שֶׁאַתָּה נִצָּל, אֶלָּא אַף כָּל הָעִיר אַצִּיל בִּגְלָלְךָ:
הפכי. הוֹפֵךְ אֲנִי, כְּמוֹ עַד בֹּאִי (בראשית מ"ח), אַחֲרֵי רֹאִי (בראשית ט״ז:י״ג), מִדֵּי דַּבְּרִי בּוֹ (ירמיהו ל"א):

Verse 22

כי לא אוכל לעשות. זֶה עָנְשָׁן שֶׁל מַלְאָכִים עַל שֶׁאָמְרוּ כִּי מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ, וְתָלוּ הַדָּבָר בְּעַצְמָן, לְפִיכָךְ לֹא זָזוּ מִשָּׁם עַד שֶׁהֶחֱזִקוּ לוֹמַר שֶׁאֵין הַדָּבָר בִּרְשׁוּתָן:
כי לא אוכל. לְשׁוֹן יָחִיד; מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁאֶחָד הוֹפֵךְ וְהָאֶחָד מַצִּיל, שֶׁאֵין ב' מַלְאָכִים נִשְׁלָחִים לְדָבָר א':
על כן קרא שם העיר צוער. עַל שֵׁם וְהִוא מִצְעָר:

Verse 23

Verse 24

וה' המטיר. כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר וַה' – הוּא וּבֵית דִּינוֹ:
המטיר על סדום. בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה, שָׁעָה שֶׁהַלְּבָנָה עוֹמֶדֶת בָּרָקִיעַ עִם הַחַמָּה, לְפִי שֶׁהָיוּ מֵהֶם עוֹבְדִין לַחַמָּה וּמֵהֶם לַלְּבָנָה, אָמַר הַקָּבָ"ה אִם אֶפְרַע מֵהֶם בַּיּוֹם, יִהְיוּ עוֹבְדֵי לְבָנָה אוֹמְרִים אִלּוּ הָיָה בַּלַּיְלָה, כְּשֶׁהַלְּבָנָה מוֹשֶׁלֶת, לֹא הָיִינוּ חֲרֵבִין, וְאִם אֶפְרַע מֵהֶם בַּלַּיְלָה, יִהְיוּ עוֹבְדֵי הַחַמָּה אוֹמְרִים אִלּוּ הָיָה בַּיּוֹם, כְּשֶׁהַחַמָּה מוֹשֶׁלֶת, לֹא הָיִינוּ חֲרֵבִין; לְכָךְ כְּתִיב וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה, וְנִפְרַע מֵהֶם בְּשָׁעָה שֶׁהַחַמָּה וְהַלְּבָנָה מוּשָׁלוֹת:
המטיר גפרית ואש. בַּתְּחִלָּה מָטָר, וְנַעֲשָׂה גָּפְרִית וָאֵשׁ:
מאת ה'. דֶּרֶךְ הַמִּקְרָאוֹת לְדַבֵּר כֵּן, כְּמוֹ נְשֵׁי לֶמֶךְ, וְלֹא אָמַר נָשַׁי; וְכֵן אָמַר דָּוִד קְחוּ עִמָּכֶם אֶת עַבְדֵי אֲדֹנֵיכֶם (מלכים א א'), וְלֹא אָמַר מֵעֲבָדַי; וְכֵן אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אָמַר בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ, וְלֹא אָמַר בִּשְׁמִי; אַף כָּאן אָמַר, מֵאֵת ה' וְלֹא אָמַר מֵאִתִּי:
מן השמים. הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כִּי בָם יָדִין עַמִּים וְגוֹ' (איוב ל"ו), כְּשֶׁבָּא לְיַסֵּר הַבְּרִיּוֹת מֵבִיא עֲלֵיהֶם אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לִסְדוֹם, וּכְשֶׁבָּא לְהוֹרִיד הַמָּן מִן הַשָּׁמַיִם הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם (שמות ט"ז):

Verse 25

ויהפך את הערים וגו'. אַרְבַּעְתָּם יוֹשְׁבוֹת בְּסָלַע אֶחָד וַהֲפָכָן מִלְמַעְלָה לְמַטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר בַּחֲלָמִישׁ שָׂלַח יָדוֹ וְגוֹ' (איוב כ'):

Verse 26

ותבט אשתו מאחריו. שֶׁל לוֹט:
ותהי נציב מלח. בְּמֶלַח טָטְאָה וּבְמֶלַח לָקְתָה; אָמַר לָהּ תְּנִי מְעַט מֶלַח לָאוֹרְחִים הַלָּלוּ,
אָמְרָה לוֹ אַף הַמִּנָהָג הָרַע הַזֶּה אַתָּה בָא לְהַנְהִיג בַּמָּקוֹם הַזֶּה (בראשית רבה):

Verse 27

Verse 28

קיטור. תְּמוּר שֶׁל עָשָׁן, טורק"א בלע"ז:
הכבשן. חֻפִּירָה שֶׁשּׁוֹרְפִין בָּהּ אֶת הָאֲבָנִים לְסִיד, וְכֵן כָּל כִּבְשָׁן שֶׁבַּתּוֹרָה:

Verse 29

ויזכור אלהים את אברהם. מַהוּ זְכִירָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם עַל לוֹט? נִזְכַּר שֶׁהָיָה לוֹט יוֹדֵעַ
שֶׁעָתִיד אִשְׁתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וְשָׁמַע שֶׁאָמַר אַבְרָהָם בְּמִצְרַיִם עַל שָׂרָה אֲחוֹתִי הִיא, וְלֹא גִלָּה הַדָּבָר,
שֶׁהָיָה חָס עָלָיו, לְפִיכָךְ חָס הַקָּבָּ"ה עָלָיו (בראשית רבה):

Verse 30

כי ירא לשבת בצוער. לְפִי שֶׁהָיְתָה קְרוֹבָה לִסְדוֹם:

Verse 31

אבינו זקן. וְאִם לֹא עַכְשָׁו אֵימָתַי? שֶׁמָּא יָמוּת אוֹ יִפְסֹק מֵהוֹלִיד:
ואיש אין בארץ. סְבוּרוֹת הָיוּ שֶׁכָּל הָעוֹלָם נֶחֱרַב כְּמוֹ בְּדוֹר הַמַּבּוּל: (בראשית רבה):

Verse 32

Verse 33

ותשקין וגו'. יַיִן נִזְדַּמֵּן לָהֶן בַּמְּעָרָה לְהוֹצִיא מֵהֶן שְׁנֵי אֵמוֹת:
ותשכב את אביה. וּבַצְּעִירָה כְּתִיב וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ? צְעִירָה, לְפִי שֶׁלֹּא פָתְחָה בְּזִנּוּת אֶלָּא
אֲחוֹתָהּ לִמְּדָתָהּ חָסַךְ עָלֶיהָ הַכָּתוּב וְלֹא פֵּרֵשׁ גְּנוּתָהּ; אֲבָל בִּכִּירָה שֶׁפָּתְחָה בְּזִנּוּת פֵּרְסָמָהּ
הַכָּתוּב בְּמִפְרָשׁ.
ובקומה. שֶׁל בְּכִירָה נָקוּד, לוֹמַר, שֶׁבִּקּוּמָהּ יָדַע, וְאַעַפ"כֵּ לֹא נִשְׁמַר לַיִל שֵׁנִי מִלִּשְׁתּוֹת.
אָמַר רַבִּי לֵוִי כָּל מִי שֶׁהוּא לָהוּט אַחַר בּוּלְמוּס שֶׁל עֲרָיוֹת לַסּוֹף מַאֲכִילִים אוֹתוֹ מִבְּשָׂרוֹ:

Verse 34

Verse 35

Verse 36

ותהרין וגו'. אַעַ"פ שֶׁאֵין הָאִשָּׁה מִתְעַבֶּרֶת מִבִּיאָה רִאשׁוֹנָה, אֲבָל שָׁלְטוּ בְעַצְמָן וְהוֹצִיאוּ
עֻרְוָתָן לַחוּץ וְנִתְעַבְּרוּ מִבִּיאָה רִאשׁוֹנָה:

Verse 37

מואב. זוֹ שֶׁלֹּא הָיְתָה צְנוּעָה פֶּרְשָׁה שֶׁמֵּאֲבִיהָ הוּא, אֲבָל צְעִירָה קְרָאַתּוּ בְלָשׁוֹן נְקִיָּה, וְקִבְּלָה שָׂכָר בִּימֵי מֹשֶׁה, שְׁנֶאֱמַר בִּבְנֵי עַמּוֹן אַל תִּתְגָּר בָּם (דברים ב') – כְּלָל, וּבְמוֹאָב לֹא הִזְהִיר אֶלָּא שֶׁלֹּא יִלָּחֵם בָּם, אֲבָל לְצַעֲרָן הִתִּיר לוֹ:

Chapter 20

Verse 1

וישע משם אברהם. כְּשֶׁרָאָה שֶׁחָרְבוּ הַכְּרַכִּים וּפָסְקוּ הָעוֹבְרִים וְהַשָּׁבִים, נָסַע לוֹ מִשָּׁם. דָּ"אַ לְהִתְרַחֵק מִלּוֹט, שֶׁיָּצָא עָלָיו שֵׁם רָע, שֶׁבָּא עַל בְּנוֹתָיו:

Verse 2

ויאמר אברהם. כָּאן לֹא נָטַל רְשׁוּת אֶלָּא עַל כָּרְחָהּ שֶׁלֹּא בְטוֹבָתָהּ, לְפִי שֶׁכְּבָר לֻקְּחָה לְבֵית פַּרְעֹה עַל יְדֵי כֵן:
אל שרה אשתו. עַל עָרָה אִשְׁתּוֹ, כַּיּוֹצֵא בּוֹ אֶל הִלָּקַח אֲרוֹן וְגוֹ' וְאֶל מוֹת תָּמִיהָ (שמואל א ד'), שְׁנֵיהֶם בִּלְשׁוֹן עַל:

Verse 3

Verse 4

לא קרב אליה. הַמַּלְאָךְ מְנָעוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לֹא נְתַתִּיךְ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ:
הגוי גם צדיק תהרג. אַף אִם הוּא צַדִּיק תַּהַרְגֶנּוּ, שֶׁמָּא כָּךְ דַּרְכְּךָ לְאַבֵּד הָאֻמּוֹת חִנָּם? כָּךְ עָשִׂיתָ לְדוֹר הַמַּבּוּל וּלְדוֹר הַפַּלָּגָה, אַף אֲנִי אוֹמֵר שֶׁהֲרַגְתָּם עַל לֹא דָבָר, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר לְהָרְגֵנִי:

Verse 5

גם הוא. לְרַבּוֹת עֲבָדִים וְגַמָּלִים וְחַמָּרִים שֶׁלָּהּ, אֶת כֻּלָּם שָׁאַלְתִּי וְאָמְרוּ לִי אֲחִיהָ הוּא:
בתם לבבי. שֶׁלֹּא דִמִּיתִי לַחֲטֹא:
ובנקיון כפי. נָקִי אֲנִי מִן הַחֵטְא, שֶׁלֹּא נָגַעְתִּי בָהּ:

Verse 6

ידעתי כי בתם לבבך וגו'. אֱמֶת שֶׁלֹּא דִמִּיתָ מִתְּחִלָּה לַחֲטֹא אֲבָל נְקִיּוֹן כַּפַּיִם אֵין כָּאן לא נתתיך. לֹא מְמָךְ הָיָה שֶׁלֹּא נָגַעְתָּ בָהּ, אֶלָּא חָשַׂכְתִּי אֲנִי אוֹתְךָ מֵחֲטֹא וְלֹא נָתַתִּי לְךָ כֹּחַ, וְכֵן וְלֹא נְתָנוֹ אֱלֹהִים (בראשית ל״א:ז׳), וְכֵן וְלֹא נְתָנוֹ אָבִיהָ לָבוֹא (שופטים ט"ו):

Verse 7

השב אשת האיש. וְאַל תְּהֵא סָבוּר שֶׁמָּא תִּתְגַּנֶּה בְעֵינָיו וְלֹא יְקַבְּלֶנָּה אוֹ יִשְׂנָאֵךְ וְלֹא יִתְפַּלֵּל עָלֶיךָ:
כי נביא הוא. וְיוֹדֵעַ שֶׁלֹּא נָגַעְתָּ בָהּ, לְפִיכָךְ ויתפלל בעדך (בבא קמא צ"ב):

Verse 8

Verse 9

מעשים אשר לא יעשו. מַכָּה אֲשֶׁר לֹא הֻרְגְּלָה לָבֹא עַל בְּרִיָּה בָּאָה לָנוּ עַל יָדְךָ, עֲצִירַת כָּל נְקֵבִים שֶׁל זֶרַע וְשֶׁל קְטַנִּים וּרְעִי וְאָזְנַיִם וְחֹטֶם:

Verse 10

Verse 11

רק אין יראת אלהים. אַכְסַנַאי שָׁבָא לָעִיר, עַל עִסְקֵי אֲכִילָה וּשְׁתִיָה שׁוֹאֲלִין אוֹתוֹ אוֹ עַל עִסְקֵי אִשְׁתּוֹ שׁוֹאֲלִין אוֹתוֹ? אִשְׁתְּךָ הִיא אוֹ אֲחוֹתְךָ הִיא? (בבא קמא שם):

Verse 12

אחתי בת אבי הוא. וּבַת אָב מֻתֶּרֶת לְבָן נֹחַ, שֶׁאֵין אַבְהוּת לְגוֹי, וּכְדֵי לְאַמֵּת דְּבָרָיו הֻשְׁבָּם כֵּן. וְאִם תֹּאמַר וַהֲלֹא בַּת אָחִיו הָיְתָה? בְּנֵי בָנִים הֲרֵי הֵן כְּבָנִים, וַהֲרֵי הִיא בִּתּוֹ שֶׁל תֶּרַח וְכָךְ הוּא אוֹמֵר לְלוֹט כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ (בראשית י״ג:ח׳):
אך לא בת אמי. הָרָן מֵאֵם אֶחֶרֶת הָיָה:

Verse 13

ויהי כאשר התעו וגו'. אֱנָקְלוֹס תִּרְגֵּם מַה שֶּׁתִּרְגֵּם; וְיֵשׁ לְיַשֵּׁב עוֹד דָּבָר דָּבוּר עַל אָפְנָיו, כְּשֶׁהוֹצִיאַנִי הַקָּבָּ"ה מִבֵּית אָבִי לִהְיוֹת מְשׁוֹטֵט וְנָד מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, יָדַעְתִּי שֶׁאֶעֱבֹר בִּמְקוֹם רְשָׁעִים ואמר לה זה חסדך כאשר התעו. לְשׁוֹן רַבִּים. וְאַל תִּתְמַהּ, כִּי הַרְבֵּה מְקוֹמוֹת לְשׁוֹן אֱלֹהוּת וּלְשׁוֹן מָרוּת קָרוּי בְּלְשׁוֹן רַבִּים, אֲשֶׁר הָלְכוּ אֱלֹהִים (שמואל ב ז'), אֱלֹהִים חַיִּים (דברים ה'), אֱלֹהִים קְדֹשִׁים (יהושע כ"ד), וְכָל לְשׁוֹן אַדְנוּת לְשׁוֹן רַבִּים; וְכֵן וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף (בראשית ל"ט), וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים (דברים י'), אֲדֹנֵי הָאָרֶץ (בראשית מ"ב), וְכֵן בְּעָלָיו עִמּוֹ (שמות כ"ב), וְהוּעַד בְּבָעָלָיו (שם כ"א). וְאִם תֹּאמַר מַהוּ לְשׁוֹן הִתְעוּ? כָּל הַגּוֹלֶה מִמְּקוֹמוֹ וְאֵינוֹ מְיֻשָּׁב קָרוּי תּוֹעֶה, כְּמוֹ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע (בראשית כ"א), תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד (תהילים קי"ט), יִתְעוּ לִבְלִי אֹכֶל (איוב ל"ח) – יֵצְאוּ וְיִתְעוּ לְבַקֵּשׁ אָכְלָם:
אמרי לי. עָלַי, וְכֵן וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ (בראשית כ"ו), עַל אִשְׁתּוֹ, וְכֵן וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות י"ד), כְּמוֹ עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; פֶּן יֹאמְרוּ לִי אִשָּׁה הָרָגָתְהוּ (שופטים ט'):

Verse 14

ויתן לאברהם. כְּדֵי שֶׁיִּתְפַּיֵּס וְיִתְפַּלֵּל עָלָיו:

Verse 15

הנה ארצי לפניך. אֲבָל פַּרְעֹה אָמַר לוֹ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ, לְפִי שֶׁנִּתְיָרֵא, שֶׁהַמִּצְרִיִּים שְׁטוּפֵי זִמָּה:

Verse 16

ולשרה אמר. אֲבִימֶלֶךְ לִכְבוֹדָהּ כְּדֵי לְפַיְסָהּ, הִנֵּה עָשִׂיתִי לָךְ כָּבוֹד זֶה, נָתַתִּי מָמוֹן לְאָחִיךְ: שֶׁאָמַרְתְּ עָלָיו אָחִי הוּא, הִנֵּה הַמָּמוֹן וְהַכָּבוֹד הַזֶּה לָךְ כסות עינים לכל אשר אתך. יְכַסּוּ עֵינֵיהֶם שֶׁלֹּא יְקַלְּלוּךְ, שֶׁאִלּוּ הֻשְׁבוֹתִיךְ רֵיקָנִית, יֵשׁ לָהֶם לוֹמַר לְאַחַר שֶׁנִּתְעַלֵּל בָּהּ הֶחֱזִירָהּ; עַכְשָׁו שֶׁהֶצְרַכְתִּי לְבַזְבֵּז מָמוֹן וּלְפַיְסֵךְ, יוֹדְעִים יִהְיוּ שֶׁעַל כָּרְחִי הֻשְׁבוֹתִיךְ וְעַל יְדֵי נֵס:
ואת כל. וְעִם כָּל בָּאֵי עוֹלָם:
ונכחת. יְהִי לָךְ פִּתְחוֹן פֶּה לְהִתְוַכֵּחַ וּלְהַרְאוֹת דְּבָרִים נְכָרִים הַלָּלוּ; וּלְשׁוֹן הוֹכָחָה בְּכָל מָקוֹם בְּרוּר דְּבָרִים ובלע"ז אשפרו"ביר, וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם בְּפָנִים אֲחֵרִים, וּלְשׁוֹן הַמִּקְרָא כָּךְ הוּא נוֹפֵל עַל הַתַּרְגּוּם, הִנֵּה לָךְ כְּסוּת שֶׁל כָּבוֹד עַל הָעֵינַיִם שֶׁלִּי שֶׁשָּׁלְטוּ בָּךְ וּבְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ, וְעַל כֵּן תִּרְגְּמוּ וַחֲזַית יָתִיךְ וְיָת כָּל דְּעִמָּךְ. וְיֵשׁ מ"א אֲבָל יֹשֵׁב לְשׁוֹן הַמִּקְרָא פְּרַשְׁתִּי:

Verse 17

וילדו. כְּתַרְגּוּמוֹ וְאִתְרָחוּ, נִפְתְּחוּ נִקְבֵיהֶם וְהוֹצִיאוּ, וְהִיא לֵדָה שֶׁלָּהֶם:

Verse 18

בעד כל רחם. כְּנֶגֶד כָּל פֶּתַח:

על דבר שרה. עַל פִּי דִּבּוּרָהּ שֶׁל שָׂרָה:

Chapter 21

Verse 1

וה' פקד את שרה וגו'. סָמַךְ פָּרָשָׁה זוֹ לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל הַמְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל חֲבֵרוֹ וְהוּא צָרִיךְ לְאוֹתוֹ דָּבָר, הוּא נַעֲנֶה תְּחִלָּה (בבא קמא צ"ב), שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּתְפַּלֵּל וְגו', וּסְמִיךְ לֵיהּ וה' פָּקַד אֶת שָׂרָה, שֶׁפְּקָדָהּ כְּבָר קֹדֶם שֶׁרִפֵּא אֶת אֲבִימֶלֶךְ:
פקד את שרה כאשר אמר. בְּהֲרָיוֹן:
כאשר דבר. בְּלֵדָה. וְהֵיכָן הִיא אֲמִירָה, וְהֵיכָן הוּא דִּבּוּר? אֲמִירָה זוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם, וְשָׁם שָׂרָה אִשְׁתְּךָ וְגו' (בראשית י"ז), דִּבּוּר הָיָה דְּבַר ה' אֶל אַבְרָם בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, וְשָׁם נֶאֱמַר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה וְגו' (שם ט"ו), וְהֵבִיא הַיּוֹרֵשׁ מִשָּׂרָה:
ויעש ה' לשרה כאשר דבר. לְאַבְרָהָם:

Verse 2

למועד אשר דבר אתו. דִּי מַלִּיל יָתֵהּ, אֶת הַמּוֹעֵד דִּבֶּר וְקָבַע כְּשֶׁאָמַר לוֹ לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ (שם י"ח), שָׂרַט לוֹ שְׂרִיטָה בַּכֹּתֶל, אָמַר לוֹ כְּשֶׁתַּגִּיעַ חַמָּה לִשְׂרִיטָה זוֹ בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת, תֵּלֵד:
לזקניו. הָיָה זִיו אִיקוֹנִין שֶׁלּוֹ דוֹמֶה לוֹ:

Verse 3

Verse 4

Verse 5

Verse 6

יצחק לי. יִשְׂמַח עָלַי. וּמ"אַ הַרְבֵּה עֲקָרוֹת נִפְקְדוּ עִמָּהּ, הַרְבֵּה חוֹלִים נִתְרַפְּאוּ בּוֹ בַּיּוֹם, הַרְבֵּה תִּפְלוֹת נַעֲנוּ עִמָּהּ, וְרֹב שְׂחוֹק הָיָה בָּעוֹלָם:

Verse 7

מי מלל לאברהם. לְשׁוֹן שֶׁבַח וְשֶׁשִּׁבּוּת, רְאוּ, מִי הוּא וְכַמָּה הוּא שׁוֹמֵר הַבְטָחָתוֹ הַקָּבָ"ה מַבְטִיחַ וְעוֹשֶׂה.
מלל. שִׂנָּה הַכָּתוּב וְלֹא אָמַר דִּבֶּר – גִּימַטְרִיָּא שֶׁלּוֹ ק', כְּלוֹמַר לְסוֹף מֵאָה לְאַבְרָהָם:
היניקה בנים שרה. וּמַהוּ בָנִים לְשׁוֹן רַבִּים? בְּיוֹם הַמִּשְׁתֶּה הֵבִיאוּ הַשָּׂרוֹת בְּנֵיהֶן עִמָּהֶן וְהֵנִיקָה אוֹתָם, שֶׁהָיוּ אוֹמְרוֹת לֹא יָלְדָה שָׂרָה, אֶלָּא אֲסוּפֵי הֵבִיאָה מִן הַשּׁוּק:

Verse 8

ויגמל. לְסוֹף כ"ד חֹדֶשׁ (גיטין ע"ה):
משתה גדול. שֶׁהָיוּ שָׁם גְּדוֹלֵי הַדּוֹר שֵׁם וְעֵבֶר וַאֲבִימֶלֶךְ (בראשית רבה):

Verse 9

מצחק. לְשׁוֹן עֲ"ז, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק (שמות ל"ב), דָּ"אַ לְשׁוֹן גִּלּוּי עֲרָיוֹת, כְּמָה דְּתֵימָא לְצַחֵק בִּי (בראשית ל"ט), דָּ"אַ לְשׁוֹן רְצִיחָה, כְּמוֹ יָקוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וִישַׂחֲקוּ לְפָנֵינוּ וְגו' (שמואל ב ב'), שֶׁהָיָה מֵרִיב עִם יִצְחָק עַל הַיְרֻשָּׁה וְאוֹמֵר אֲנִי בְּכוֹר וְנוֹטֵל

פִּי שְׁנַיִם, וְיוֹצְאִים בַּשָּׁדֶה וְנוֹטֵל קַשְׁתּוֹ וְיוֹרֶה בּוֹ חִצִּים, כְּמָה דְּתֵימָא כְּמִתְלַהֲלֵהַּ הַיֶּרֶה
זִקִּים וְגו' וְאָמַר הֲלֹא מְשַׂחֵק אָנִי (משלי כ"ו):

Verse 10

עם בני עם יצחק. מְכַיְּוָן שֶׁהוּא בְּנִי אֲפִלּוּ אִם אֵינוֹ הָגוּן כְּיִצְחָק, אוֹ הָגוּן כְּיִצְחָק
אֲפִלּוּ אֵינוֹ בְּנִי, אֵין זֶה כְּדַאי לִירֹשׁ עִמּוֹ, ק"ו עִם בְּנִי עִם יִצְחָק, שֶׁשְּׁתֵיהֶן בּוֹ
(בראשית רבה):

Verse 11

על אודות בנו. שֶׁשָּׁמַע שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה (בראשית רבה), וּפְשׁוּטוֹ עַל שֶׁאָמְרָה לוֹ
וּלְשַׁלְּחוֹ:

Verse 12

שמע בקולה. לָמַדְנוּ שֶׁהָיָה אַבְרָהָם טָפֵל לְשָׂרָה בִּנְבִיאוּת:

Verse 13

Verse 14

לחם וחמת מים. וְלֹא כֶּסֶף וְזָהָב, לְפִי שֶׁהָיָה שׂוֹנְאוֹ עַל שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה:
ואת הילד. אַף הַיֶּלֶד שָׁם עַל שְׁכָמָהּ, שֶׁהִכְנִיסָהּ בּוֹ שָׂרָה עַיִן רָעָה וַאֲזַתּוּ חֲמָה וְלֹא יָכוֹל
לֵילֵךְ בְּרַגְלָיו (בראשית רבה):
ותלך ותתע. תָּזְרָה לְגִלּוּלֵי בֵּית אָבִיהָ (פרקי דרבי אליעזר פ' ל'):

Verse 15

ויכלו המים. לְפִי שֶׁדָּרַךְ חוֹלִים לִשְׁתּוֹת הַרְבֵּה:

Verse 16

מנגד. מֵרָחוֹק:
כמטחוי קשת. כְּשֶׁתֵּי טִיחוֹת (בראשית רבה), וְהוּא לְשׁוֹן יְרִיַּת חֵץ, בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה שֶׁהֵטִיחַ
בְּאִשְׁתּוֹ, עַל שֵׁם שֶׁהַזֶּרַע יוֹרֶה כַּחֵץ; וְאִם תֹּאמַר הָיָה לוֹ לִכְתֹּב כִּמְטַחֵי קֶשֶׁת, מִשְׁפַּט הַוָּי"ו
לִכָּנֵס לְכָאן, כְּמוֹ בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע (שיר השירים ב'), מִגְזֶרֶת וְהָיְתָה אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם
לְמָגֵא (ישעיהו י"ט), וּמִגְזֶרֶת יָחוֹגוּ וְיָנוּעוּ כַּשִּׁכּוֹר (תהילים ק"ז), וְכֵן קָצְוֵי אֶרֶץ
(תהילים ס"ה), מִגְזֶרֶת קָצֶה:
ותשב מנגד. כֵּיוָן שֶׁקָּרַב לָמוּת הוֹסִיפָה לְהִתְרַחֵק:

Verse 17

את קול הנער. מִכָּאן שֶׁיָּפָה תְּפִלַּת הַחוֹלֶה מִתְּפִלַּת אֲחֵרִים עָלָיו וְהִיא קוֹדֶמֶת לְהִתְקַבֵּל
(בראשית רבה):
באשר הוא שם. לְפִי מַעֲשִׂים שֶׁהוּא עוֹשֶׂה עַכְשָׁו הוּא נִדּוֹן, וְלֹא לְפִי מַה שֶּׁהוּא עָתִיד
לַעֲשׂוֹת (ראש השנה ט"ז), לְפִי שֶׁהָיוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מְקַטְרְגִים וְאוֹמְרִים רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם,
מִי שֶׁעָתִיד זַרְעוֹ לְהָמִית בָּנֶיךָ בָּאֵשׁ אַתָּה מַעֲלֶה לוֹ בְּאֵר, וְהוּא מְשִׁיבָם עַכְשָׁו מַה הוּא,
צַדִּיק אוֹ רָשָׁע? אָמְרוּ לוֹ צַדִּיק, אָמַר לָהֶם לְפִי מַעֲשָׂיו שֶׁל עַכְשָׁו אֲנִי דָנוֹ, וְזֶהוּ בַּאֲשֶׁר
הוּא שָׁם. וְהֵיכָן הֵמִית אֶת יִשְׂרָאֵל בַּצָּמָא? כְּשֶׁהָגְלָם נְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁנֶּאֱמַר מַשָּׁא בַּעְרַב וְגו'
לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מָיִם וְגו' (ישעיהו כ"א), כְּשֶׁהָיוּ מוֹלִיכִין אוֹתָם אֵצֶל עַרְבִיִּים, הָיוּ
יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים לְשׁוֹבֵיהֶם בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם הוֹלִיכוּנוּ אֵצֶל בְּנֵי דוֹדֵנוּ יִשְׁמָעֵאל וִירַחֲמוּ
עָלֵינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר אֹרְחוֹת דְּדָנִים (שם) – אַל תִּקְרֵי דְּדָנִים אֶלָּא דּוֹדִים – וְאֵלּוּ יוֹצְאִים
לִקְרָאתָם וּמְבִיאִין לָהֶם בָּשָׂר וְדָג מָלוּחַ וְנוֹדוֹת נְפוּחִים, כִּסְבוּרִים יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם מְלֵאִים
מַיִם, וּכְשֶׁמַּכְנִיסוֹ לְתוֹךְ פִּיו וּפוֹתְחוֹ, הָרוּחַ נִכְנֶסֶת בְּגוּפוֹ וּמֵת

Verse 18

Verse 19

Verse 20

רבה קשת. יוֹרֶה חִצִּים בְּקֶשֶׁת:
קשת. עַל שֵׁם הָאֻמָּנוּת, כְּמוֹ חַמָּר, גַּמָּל, צַיָּד, לְפִיכָךְ הַשִּי"ן מֻדְגֶּשֶׁת. הָיָה יוֹשֵׁב בַּמִּדְבָּר
וּמְלַסְטֵם אֶת הָעוֹבְרִים, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר יָדוֹ בַכֹּל וְגוֹמֵר:

Verse 21

מארץ מצרים. מִמְּקוֹם גְּדוּלֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וְגו' (בראשית ט״ז:א׳), הַיְנוּ
דְּאָמְרִי אִינָשֵׁי זְרַק חוּטְרָא לַאֲוִירָא, אֲעִיקְרֵיהּ קָאֵי:

Verse 22

אלהים עמך. לְפִי שֶׁרָאוּ שֶׁיָּצָא מִשְּׁכוּנַת סְדוֹם לְשָׁלוֹם, וְעִם הַמְּלָכִים נִלְחַם וְנָפְלוּ בְיָדוֹ,
וְנִפְקְדָה אִשְׁתּוֹ לִזְקוּנָיו:

Verse 23

ולנינו ולנכדי. עַד כָּאן רַחֲמֵי הָאָב עַל הַבֵּן:
כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ (בראשית רבה):

Verse 24

Verse 25

והוכח. נִתְוַכֵּחַ עִמּוֹ עַל כָּךְ:

Verse 26

Verse 27

Verse 28

Verse 29

Verse 30

בעבור תהיה לי. זאת:
לעדה. לְשׁוֹן עֵדוּת שֶׁל נְקֵבָה, כְּמוֹ וְעֵדָה הַמַּצָּבָה (בראשית ל"א)
כי חפרתי את הבאר. מְרִיבִים הָיוּ עָלֶיהָ רוֹעֵי אֲבִימֶלֶךְ וְאוֹמְרִים אֲנַחְנוּ חֲפַרְנוּהָ, אָמְרוּ
בֵּינֵיהֶם כָּל מִי שֶׁיִּתְרָאֶה עַל הַבְּאֵר וְיַעֲלוּ הַמַּיִם לִקְרָאתוֹ, שֶׁלּוֹ הִיא, וְעָלוּ לִקְרָאת אַבְרָהָם:

Verse 31

Verse 32

Verse 33

אשל. רַב וּשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר פַּרְדֵּס לְהָבִיא מִמֶּנּוּ פֵּרוֹת לָאוֹרְחִים בַּסְּעוּדָה, וְחַד אָמַר פֻּנְדָּק לְאַכְסַנְיָא וּבוֹ כָּל מִינֵי פֵּרוֹת. וּמָצִינוּ לְשׁוֹן נְטִיעָה בְּאֹהָלִים, שֶׁנֶּאֱמַר וְיִטַּע אָהֳלֵי אַפַּדְנוֹ (דניאל י"א):
ויקרא שם וגו'. עַל יְדֵי אוֹתוֹ אֵשֶׁל נִקְרָא שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּבָ"ה אֱלוֹהַּ לְכָל הָעוֹלָם, לְאַחַר שֶׁאוֹכְלִים וְשׁוֹתִים אוֹמֵר לָהֶם בָּרְכוּ לְמִי שֶׁאֲכַלְתֶּם מִשֶּׁלּוֹ, סְבוּרִים אַתֶּם שֶׁמִּשֶּׁלִּי אֲכַלְתֶּם? מִשֶּׁל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֲכַלְתֶּם (סוטה י'):

Verse 34

ימים רבים. מְרֻבִּים עַל שֶׁל חֶבְרוֹן. בְּחֶבְרוֹן עָשָׂה כ"ה שָׁנָה וְכָאן כ"ו, שֶׁהֲרֵי בֶּן ע"ה שָׁנָה הָיָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן, אוֹתָהּ שָׁנָה וַיָּשָׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא, שֶׁלֹּא מָצִינוּ קֹדֶם לָכֵן שֶׁנִּתְיַשֵּׁב אֶלָּא שָׁם, שֶׁבְּכָל מְקוֹמוֹתָיו הָיָה כְּאוֹרֵחַ חוֹנֶה וְנוֹסֵעַ וְהוֹלֵךְ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעְבֹר אַבְרָם, וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם, וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה (בראשית י"ב), וּבְמִצְרַיִם לֹא עָשָׂה אֶלָּא שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים שֶׁהֲרֵי שְׁלָחוֹ פַּרְעֹה מִיָּד, וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו עַד וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן (שם י"ג), שָׁם יָשַׁב עַד שֶׁנֶּהְפְּכָה סְדוֹם, מִיָּד וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם מִפְּנֵי בּוּשָׁה שֶׁל לוֹט וּבָא לְאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, וּבֶן צ"ט שָׁנָה הָיָה, שֶׁהֲרֵי בַּשְּׁלִישִׁי לְמִילָתוֹ בָּאוּ אֶצְלוֹ הַמַּלְאָכִים, הֲרֵי כ"ה שָׁנָה, וְכָאן כִּתְיב יָמִים רַבִּים, מְרֻבִּים עַל הָרִאשׁוֹנִים, וְלֹא בָא הַכָּתוּב לִסְתֹּם אֶלָּא לְפָרֵשׁ, וְאִם הָיוּ מְרֻבִּים עֲלֵיהֶם שְׁתֵּי שָׁנִים אוֹ יוֹתֵר הָיָה מְפָרְשָׁם, וְעַל כָּרְחֵךְ אֵינָם יְתֵרִים יוֹתֵר מִשָּׁנָה, הֲרֵי כ"ו שָׁנָה; מִיָּד יָצָא מִשָּׁם וְחָזַר לְחֶבְרוֹן, וְאוֹתָהּ שָׁנָה קְדָמָה לִפְנֵי עֲקֵדָתוֹ שֶׁל יִצְחָק י"ב שָׁנִים, בְּסֵדֶר עוֹלָם:

Chapter 22

Verse 1

אחר הדברים האלה. יֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ אוֹמְרִים (סנהדרין פ"ט) אַחַר דְּבָרָיו שֶׁל שָׂטָן, שֶׁהָיָה מְקַטְרֵג וְאוֹמֵר מִכָּל סְעוּדָה שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם לֹא הִקְרִיב לְפָנֶיךָ פַּר אֶחָד אוֹ אַיִל אֶחָד; אָמַר לוֹ כְּלוּם עָשָׂה אֶלָּא בִּשְׁבִיל בְּנוֹ, אֲלוּ הָיִיתִי אוֹמֵר לוֹ זְבַח אוֹתוֹ לְפָנַי לֹא הָיָה מְעַכֵּב; וְי"א אַחַר דְּבָרָיו שֶׁל יִשְׁמָעֵאל, שֶׁהָיָה מִתְפָּאֵר עַל יִצְחָק שֶׁמָּל בֶּן י"ג שָׁנָה וְלֹא מִחָּה, אָמַר לוֹ יִצְחָק בְּאֵבָר א' אַתָּה מְיָרֵאנִי? אֲלוּ אָמַר לִי הַקָּבָ"ה זְבַח עַצְמְךָ לְפָנַי, לֹא הָיִיתִי מְעַכֵּב. הנני. כְּךָ הִיא עֲנָיָתָם שֶׁל חֲסִידִים, לְשׁוֹן עֲנָוָה הוּא וּלְשׁוֹן זְמוּן:

Verse 2

קח נא. אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, אָמַר לוֹ בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ, עֲמֹד לִי בְּזֶה הַנִּסָּיוֹן, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הָרִאשׁוֹנוֹת לֹא הָיָה בָּהֶן מָמָשׁ:
את בנך. אָמַר לוֹ שְׁנֵי בָנִים יֵשׁ לִי, אָמַר לוֹ אֶת יְחִידְךָ; אָמַר לוֹ זֶה יָחִיד לְאִמּוֹ וְזֶה יָחִיד לְאִמּוֹ, אָמַר לוֹ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ; אָמַר לוֹ שְׁנֵיהֶם אֲנִי אוֹהֵב, אָמַר לוֹ אֶת יִצְחָק (סנהדרין פ"ט). וְלָמָּה לֹא גִּלָּה לוֹ מִתְּחִלָּה? שֶׁלֹּא לְעַרְבְּבוֹ פִּתְאוֹם וְתָזוּחַ דַּעְתּוֹ עָלָיו:
וְתַטָּרֵף, וּכְדֵי לְחַבֵּב עָלָיו אֶת הַמִּצְוָה וְלִתֵּן לוֹ שָׂכָר עַל כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר:
ארץ המוריה. יְרוּשָׁלַיִם, וְכֵן בְּדִבְרֵי הַיָּמִים לִבְנוֹת אֶת בֵּית ה' בִּירוּשָׁלַם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה (דברי הימים ב ג'). וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ עַל שֵׁם שֶׁמִּשָּׁם הוֹרָאָה יוֹצְאָה לְיִשְׂרָאֵל. וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּמוֹ עַל שֵׁם עֲבוֹדַת הַקְּטֹרֶת שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מוֹר וּלְבוֹנָה:
והעלהו. לֹא אָמַר לוֹ שְׁחָטֵהוּ, לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה חָפֵץ הַקָּבָ"ה לְשַׁחֲטוֹ אֶלָּא לְהַעֲלֹתוֹ לָהָר לַעֲשׂוֹתוֹ עוֹלָה, וּמְשֻׁהֶעֱלָהוּ אָמַר לוֹ הוֹרִידֵהוּ:
אחד ההרים. הַקָּבָ"ה מַתְחִיל הַצַּדִּיקִים וְאַחַר כָּךְ מְגַלֶּה לָהֶם; וְכָל זֶה כְּדֵי לְהַרְבּוֹת שְׂכָרָן, וְכֵן אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ (בראשית י"ב), וְכֵן בְּיוֹנָה וּקְרָא עָלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה (יונה ג (ב:

Verse 3

וישכם. נִזְדָּרֵז לַמִּצְוָה (פסחים ד'):
ויחבש. הוּא בְּעַצְמוֹ, וְלֹא צִוָּה לְאֶחָד מֵעֲבָדָיו, שֶׁהָאֲבָה מְקַלְקֶלֶת הַשִּׁוּרָה:
את שני נעריו. יִשְׁמָעֵאל וֶאֱלִיעֶזֶר, שֶׁאֵין אָדָם חָשׁוּב רַשַּׁאי לָצֵאת לַדֶּרֶךְ בְּלֹא ב' אֲנָשִׁים (בראשית רבה), שֶׁאִם יִצְטָרֵךְ הָאֶחָד לִנְקָבָיו וְיִתְרַחֵק, יִהְיֶה הַשֵּׁנִי עִמּוֹ:
ויבקע. תַּרְגּוּם וְצַלַּח, כְּמוֹ וְצָלְחוּ הַיַּרְדֵּן (שמואל ב' י"ט), לְשׁוֹן בְּקִיעַ, פינדר"א בלע"ז:

Verse 4

ביום השלישי. לָמָּה אַחַר מִלְּהַרְאוֹתוֹ מִיָּד? כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הֲמָמוֹ וְעִרְבְּבוֹ פִּתְאוֹם וְטָרַח דַּעְתּוֹ, וְאִלּוּ הָיָה לוֹ שָׁהוּת לְהִמָּלֵךְ אֶל לִבּוֹ לֹא הָיָה עוֹשֶׂה:
וירא את המקום. רָאָה עָנָן קָשׁוּר עַל הָהָר:

Verse 5

עד כה. כְּלוֹמַר דֶּרֶךְ מֻעָט לַמָּקוֹם אֲשֶׁר לְפָנֵינוּ. ומ"א אֶרְאֶה הֵיכָן הוּא מַה שֶּׁאָמַר לִי הַמָּקוֹם כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ:
ונשובה. נִתְנַבֵּא שֶׁיָּשׁוּבוּ שְׁנֵיהֶם:

Verse 6

המאכלת. סַכִּין, עַל שֵׁם שֶׁאוֹכֶלֶת אֶת הַבָּשָׂר, כְּמָה דְתֵימָא וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר (דברים ל"ב), וְשֶׁמַּכְשֶׁרֶת בָּשָׂר לַאֲכִילָה. דָּ"א זֹאת נִקְרֵאת מַאֲכֶלֶת עַל שֵׁם שֶׁשְּׁרָאֵל אוֹכְלִים מַתַּן שְׂכָרָהּ:
וילכו שניהם יחדו. אַבְרָהָם שָׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוֹלֵךְ לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ הָיָה הוֹלֵךְ בְּרָצוֹן וְשִׂמְחָה כְּיִצְחָק, שֶׁלֹּא הָיָה מַרְגִּישׁ בַּדָּבָר:

Verse 7

Verse 8

יראה לו השה. כְּלוֹמַר יִרְאֶה וְיִבְחַר לוֹ הַשֶּׂה, וְאִם אֵין שֶׂה, לעולה בני. וְאַף עַל פִּי שֶׁהֵבִין יִצְחָק שֶׁהוּא הוֹלֵךְ לְהִשָּׁחֵט,
וילכו שניהם יחדו. בְּלֵב שָׁוֶה:

Verse 9

ויעקד. יָדָיו וְרַגְלָיו מֻאֱחָרִין; הַיָּדַיִם וְרַגְלַיִם בְּיַחַד הִיא עֲקִידָה (שבת נ"ד), וְהוּא לְשׁוֹן עֲקֵדִים, שֶׁהָיוּ קַרְסוֹלֵיהֶם לְבָנִים, מָקוֹם שֶׁעוֹקְדִין אוֹתָן בּוֹ הָיָה נִכָּר:

Verse 10

Verse 11

אברהם אברהם. לְשׁוֹן חִבָּה הוּא, שֶׁכּוֹפֵל אֶת שְׁמוֹ:

Verse 12

אל תשלח. לִשְׁחֹט; אָמַר לוֹ אִם כֵּן לְחִנָּם בָּאתִי לְכָאן, אֶעֱשֶׂה בּוֹ חַבָּלָה וְאוֹצִיא מִמֶּנּוּ מֵעַט דָּם, אָמַר לוֹ אל תעש לו מאומה – אַל תַּעַשׂ בּוֹ מוּם:
כי עתה ידעתי. אָמַר רַבִּי אַבָּא, אָמַר לוֹ אַבְרָהָם אֲפָרֵשׁ לְפָנֶיךָ אֶת שִׂיחָתִי, אֶתְמוֹל אָמַרְתָּ לִי כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע, וְחָזַרְתָּ וְאָמַרְתָּ קַח נָא אֶת בִּנְךָ, עַכְשָׁו אַתָּה אוֹמֵר אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר? אָמַר לוֹ הַקָּבָ"ה, לֹא אֶחַלֵּל בְּרִיתִי וּמוֹצָא שְׂפָתַי לֹא אֲשַׁנֶּה (תהילים פ"ט); כְּשֶׁאָמַרְתִּי לְךָ "קַח", מוֹצָא שְׂפָתַי לֹא אֲשַׁנֶּה – לֹא אָמַרְתִּי לְךָ שְׁחָטֵהוּ אֶלָּא הַעֲלֵהוּ, אַסַּקְתִּיהּ, אַחֲתִיהּ.

כי עתה ידעתי. מֵעַתָּה יֵשׁ לִי מַה לְהָשִׁיב לַשָּׂטָן וְלָאֻמּוֹת הַתְּמֵהִים מַה הִיא חִבָּתִי אֶצְלְךָ; יֵשׁ
לִי פִּתְחוֹן פֶּה עַכְשָׁו, שֶׁרוֹאִים כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה:

Verse 13

והנה איל. מוּכָן הָיָה לְכָךְ מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית:
אחר. אַחֲרֵי שֶׁאָמַר לוֹ הַמַּלְאָךְ אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ, רָאָהוּ כְּשֶׁהוּא נֶאֱחָז, וְהוּא שֶׁמִּתַּרְגְּמִינָן וּזְקַף
אַבְרָהָם אֶת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין:
בסבך. אִילָן:
בקרניו. שֶׁהָיָה רָץ אֵצֶל אַבְרָהָם, וְהַשָּׂטָן סוֹבְכוֹ וּמְעָרְבְבוֹ בָּאִילָנוֹת:
תחת בנו. מֵאַחַר שֶׁכָּתוּב וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה, לֹא חָסַר הַמִּקְרָא כְּלוּם, מַהוּ תַּחַת בְּנוֹ? עַל כָּל
עֲבוֹדָה שֶׁעָשָׂה מִמֶּנּוּ הָיָה מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר יְהִי רָצוֹן שֶׁתְּהֵא זוֹ כְּאִלּוּ הִיא עֲשׂוּיָה בִּבְנִי,
כְּאִלּוּ בְּנִי שָׁחוּט, כְּאִלּוּ דָּמוֹ זָרוּק, כְּאִלּוּ הוּא מֻפְשָׁט, כְּאִלּוּ הוּא נִקְטָר וְנַעֲשָׂה דֶּשֶׁן:

Verse 14

ה' יראה. פְּשׁוּטוֹ כְּתַרְגּוּמוֹ, ה' יִבְחַר וְיִרְאֶה לוֹ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה לְהַשְׁרוֹת בּוֹ שְׁכִינָתוֹ
וּלְהַקְרִיב כָּאן קָרְבָּנוֹת:
אשר יאמר היום. שֶׁיֹּאמְרוּ לְיוֹמֵי הַדּוֹרוֹת עָלָיו בְּהַר זֶה יֵרָאֶה הַקָּבָּ"ה לְעַמּוֹ
היום. הַיָּמִים הָעֲתִידִין, כְּמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה שֶׁבְּכָל הַמִּקְרָא, שֶׁכָּל הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים הַקּוֹרְאִים
אֶת הַמִּקְרָא הַזֶּה אוֹמְרִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה עַל הַיּוֹם שֶׁעוֹמְדִים בּוֹ. וּמ"אַ ה' יִרְאֶה עֲקֵדָה זוֹ
לְסִלַּח לְיִשְׂרָאֵל בְּכָל שָׁנָה וּלְהַצִּילָם מִן הַפֻּרְעָנוּת, כְּדֵי שֶׁיֵּאָמֵר הַיּוֹם הַזֶּה – בְּכָל הַדּוֹרוֹת
הַבָּאִים – בְּהַר ה' יֵרָאֶה אֶפְרוֹ שֶׁל יִצְחָק צָבוּר וְעוֹמֵד לְכַפָּרָה:

Verse 15

Verse 16

Verse 17

ברך אברכך. אַחַת לָאָב וְאַחַת לַבֵּן:
והרבה ארבה. אַחַת לָאָב וְאַחַת לַבֵּן:

Verse 18

Verse 19

וישב אברהם בבאר שבע. לֹא יְשִׁיבָה מַמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי בְּחֶבְרוֹן הָיָה יוֹשֵׁב, י"ב שָׁנִים לִפְנֵי
עֲקֵדָתוֹ שֶׁל יִצְחָק יָצָא מִבְּאֵר שָׁבַע וְהָלַךְ לוֹ לְחֶבְרוֹן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ
פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים, מְרֻבִּים מִשֶּׁל חֶבְרוֹן הָרִאשׁוֹנִים, וְהֵם כ"ו שָׁנָה, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ
לְמַעְלָה:

Verse 20

אחרי הדברים האלה ויגד וגו'. בְּשׁוּבוֹ מֵהַר הַמּוֹרִיָּה הָיָה אַבְרָהָם מְהַרְהֵר וְאוֹמֵר אִלּוּ
הָיָה בְּנִי שָׁחוּט כְּבָר, הָיָה הוֹלֵךְ בְּלֹא בָנִים, הָיָה לִי לְהַשִּׁיאוֹ אִשָּׁה מִבָּנוֹת עָנֵר אֶשְׁכּוֹל
וּמַמְרֵא, בִּשְׂרוֹ הַקָּבָּ"ה שֶׁנּוֹלְדָה רִבְקָה בַּת זוּגוֹ, וְזֶהוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הַרְהוּרֵי דְּבָרִים
שֶׁהָיוּ עַל יְדֵי עֲקֵדָה:
גם היא. אַף הִיא הִשְׁוָת מִשְׁפְּחוֹתֶיהָ לְמִשְׁפְּחוֹת אַבְרָהָם י"ב, מָה אַבְרָהָם י"ב שְׁבָטִים שֶׁיָּצְאוּ
מִיַּעֲקֹב, ח' בְּנֵי הַגְּבִירוֹת וד' בְּנֵי שְׁפָחוֹת, אַף אֵלּוּ ח' בְּנֵי גְּבִירוֹת וְד' בְּנֵי פִּילֶגֶשׁ:

Verse 21

Verse 22

Verse 23

ובתואל ילד את רבקה. כָּל הַיְחוּסִין הַלָּלוּ לֹא נִכְתְּבוּ אֶלָּא בִּשְׁבִיל פָּסוּק זֶה:

Chapter 23

Verse 1

וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים. לְכָךְ נִכְתַּב שָׁנָה בְּכָל כְּלָל וּכְלָל,
לוֹמַר לְךָ שֶׁכָּל אֶחָד נִדְרָשׁ לְעַצְמוֹ, בַּת ק' כְּבַת כ' לְחֵטְא, מַה בַּת כ' לֹא חָטְאָה, שֶׁהֲרֵי
אֵינָהּ בַּת עֲנָשִׁין, אַף בַּת ק' בְּלֹא חֵטְא, וּבַת כ' כְּבַת ז' לְיֹפִי:
שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה. כֻּלָּן שָׁוִין לְטוֹבָה:

Verse 2

בְּקִרְיַת אַרְבַּע. עַל שֵׁם אַרְבַּע עֲנָקִים שָׁהָיוּ שָׁם, אֲחִימָן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי וַאֲבִיהֶם. דָּ"אַ עַל שֵׁם
אַרְבַּע זוּגוֹת שֶׁנִּקְבְּרוּ שָׁם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ, אָדָם וְחַוָּה, אַבְרָהָם וְשָׂרָה, יִצְחָק וְרִבְקָה, יַעֲקֹב
וְלֵאָה (בראשית רבה):
וַיָּבֹא אַבְרָהָם. מִבְּאֵר שֶׁבַע:
לִסְפּוֹד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ. וְנִסְמְכָה מִיתַת שָׂרָה לַעֲקֵדַת יִצְחָק לְפִי שֶׁעַל יְדֵי בְּשׂוֹרַת הָעֲקֵדָה,
שֶׁנִּזְדַּמֵּן בְּנָהּ לִשְׁחִיטָה וְכִמְעַט שֶׁלֹּא נִשְׁחַט, פָּרְחָה נִשְׁמָתָהּ מִמֶּנָּה וּמֵתָה:

Verse 3

Verse 4

גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם. גֵּר מֵאֶרֶץ אַחֶרֶת וְנִתְיַשַּׁבְתִּי עִמָּכֶם. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה אִם תִּרְצוּ הֲרֵינִי
גֵּר, וְאִם לָאו אֶהְיֶה תּוֹשָׁב וְאֶטְלֶנָּה מִן הַדִּין, שֶׁאָמַר לִי הַקָּבָ"ה לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ
הַזֹּאת:
אֲחֻזַּת קֶבֶר. אֲחֻזַּת עֲרָעָה לְבֵית הַקְּבָרוֹת:

Verse 5

Verse 6

לֹא יִכְלֶה. לֹא יִמָּנַע כְּמוֹ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ (תהילים מ') וּכְמוֹ וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם (בראשית
ח'):

Verse 7

Verse 8

נַפְשְׁכֶם. רְצוֹנְכֶם:
וּפִגְעוּ לִי. לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה כְּמוֹ: אַל תִּפְגְּעִי בִּי (רות א'):

Verse 9

המכפלה. בַּיִת וַעֲלִיָּה עַל גַּבָּיו. דָּ"אַ שֶׁכְּפוּלָה בְּזוּגוֹת (עירובין נ"ג)
בכסף מלא. שָׁלֵם, כָּל שֶׁוְיָהּ; וְכֵן דָּוִד אָמַר לַאֲרַוְנָה בְּכֶסֶף מָלֵא (דברי הימים א כ"א)

Verse 10

ועפרון ישב. כְּתִיב חָסֵר, אוֹתוֹ הַיּוֹם מִנּוּהוּ שׁוֹטֵר עֲלֵיהֶם; מִפְּנֵי חֲשִׁיבוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם
שֶׁהָיָה צָרִיךְ לוֹ, עָלָה לִגְדֻלָּה:
לכל באי שער עירו. שֶׁכֻּלָּן בָּטְלוּ מִמְּלַאכְתָּן וּבָאוּ לִגְמֹל חֶסֶד לְעָרָה:

Verse 11

לא אדני. לֹא תִקְּנָהּ אוֹתָהּ בְּדָמִים:
נתתי לך. הֲרֵי הוּא כְּמוֹ שֶׁנְּתַתִּיהָ לְךָ:

Verse 12

Verse 13

אך אם אתה לו שמעני. אַתָּה אוֹמֵר לִי לִשְׁמֹעַ לְךָ וְלִקַּח בְּחִנָּם, אֲנִי אִי אֶפְשִׁי בְּכָךְ:
אך אם אתה לו שמעני. הַלְוַאי וְתִשְׁמָעֵנִי:
נתתי. דני"ש בלע"ז, מוּכָן הוּא אֶצְלִי, וְהַלְוַאי נָתַתִּי לְךָ כְּבָר:

Verse 14

Verse 15

ביני וביניך. בֵּין שְׁנֵי אוֹהֲבִים כָּמוֹנוּ מַה הִיא חֲשׁוּבָה לִכְלוּם, אֶלָּא הַנַּח אֶת הַמֶּכֶר וְאֶת
מֵתֶךָ קְבֹר (בראשית רבה):

Verse 16

וישקל אברהם לעפרון. חָסֵר וָי"ו; לְפִי שֶׁאָמַר הַרְבֵּה, וַאֲפִלּוּ מְעַט לֹא עָשָׂה (בבא מציעא
פ"ז), שֶׁנָּטַל מִמֶּנּוּ שְׁקָלִים גְּדוֹלִים שֶׁהֵן קַנְטָרִין, שֶׁנֶּאֱמַר עֹבֵר לַסֹּחֵר, שֶׁמִּתְקַבְּלִים בְּשֶׁקֶל
בְּכָל מָקוֹם (שם ובכורות נ'), וְיֵשׁ מָקוֹם שֶׁשְּׁקָלֵיהֶן גְּדוֹלִים, שֶׁהֵן קַנְטָרִין צנטינא"רש
בלע"ז:

Verse 17

ויקם שדה עפרון. תְּקוּמָה הָיְתָה לוֹ, שֶׁיָּצָא מִיַּד הֲדִיוֹט לְיַד מֶלֶךְ; וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא
וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ וְכָל הָעֵץ לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה וגו':

Verse 18

בכל באי שער עירו. בְּקֶרֶב כֻּלָּם וּבְמַעֲמַד כֻּלָּם הִקְנָהוּ לוֹ:

Chapter 24

Verse 1

ברך את אברהם בכל. בַּכֹּל עוֹלָה בְּגִימַטְרִיָּא בֵּן, וּמֵאַחַר שֶׁהָיָה לוֹ בֵּן הָיָה צָרִיךְ לְהַשִּׂיאוֹ
אִשָּׁה:

Verse 2

זקן ביתו. לְפִי שֶׁהוּא דָּבוּק נָקוּד זְקַן:
תחת ירכי. לְפִי שֶׁהַנִּשְׁבָּע צָרִיךְ שֶׁיִּטֹּל בְּיָדוֹ חֵפֶץ שֶׁל מִצְוָה, כְּגוֹן סֵפֶר תּוֹרָה אוֹ תְּפִלִּין
(שבועות ל"ח), וְהַמִּילָה הָיְתָה מִצְוָה רִאשׁוֹנָה לוֹ וּבָאָה לוֹ עַל יְדֵי צַעַר וְהָיְתָה חֲבִיבָה
עָלָיו וּנְטָלָהּ:

Verse 3

Verse 4

Verse 5

Verse 6

Verse 7

ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. וְלֹא אָמַר "וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ", וּלְמַעְלָה אָמַר
וְאַשְׁבִּיעֲךָ וגו'? אָמַר לוֹ עַכְשָׁו הוּא אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ, שֶׁהִרְגַּלְתִּיו בְּפִי הַבְּרִיּוֹת,
אֲבָל כְּשֶׁלְּקָחַנִי מִבֵּית אָבִי הָיָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אֱלֹהֵי הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא הָיוּ בָּאֵי עוֹלָם
מַכִּירִים בּוֹ וּשְׁמוֹ לֹא הָיָה רָגִיל בָּאָרֶץ:
מבית אבי. מֵחָרָן:
ומארץ מולדתי. מֵאוּר כַּשְׂדִּים:
ואשר דבר לי. לְצָרְכִּי; כְּמוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי (מלכים א' ב'), וְכֵן כָּל לִי וְלוֹ וְלָהֶם
הַסְּמוּכִים אֵצֶל דִּבּוּר מְפֹרָשִׁים בִּלְשׁוֹן עַל, וְתַרְגּוּם שֶׁלָּהֶם עֲלַי, עֲלֵיהוֹי, עֲלֵיהוֹן, שֶׁאֵינוֹ
נוֹפֵל אֵצֶל דִּבּוּר לְשׁוֹן לִי וְלוֹ וְלָהֶם, אֶלָּא אֵלַי, אֵלָיו, אֲלֵיהֶם, וְתַרְגּוּם שֶׁלָּהֶם עִמִּי,
עִמֵּיהּ, עִמְּהוֹן, אֲבָל אֵצֶל אֲמִירָה נוֹפֵל לְשׁוֹן לִי וְלוֹ וְלָהֶם:
ואשר נשבע לי. בֵּין הַבְּתָרִים:

Verse 8

ונקית משבועתי וגו'. וְקַח לוֹ אִשָּׁה מִבְּנוֹת עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא:
רק את בני וגו'. רַק מִעוּט הוּא; בְּנִי אֵינוֹ חוֹזֵר, אֲבָל יַעֲקֹב בֶּן בְּנִי סוֹפוֹ לַחֲזֹר:

Verse 9

Verse 10

מגמלי אדוניו. נִכָּרִין הָיוּ מִשְּׁאָר גְּמַלִּים, שֶׁהָיוּ יוֹצְאִין זְמוּמִין מִפְּנֵי הַגֶּזֶל, שֶׁלֹּא
יִרְעוּ בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים (בראשית רבה):
וכל טוב אדוניו בידו. שְׁטָר מַתָּנָה כָּתַב לְיִצְחָק עַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּקְפְּצוּ לִשְׁלֹחַ לוֹ
בְּתָם (בראשית רבה):
ארם נהרים. בֵּין שְׁתֵּי נְהָרוֹת יוֹשֶׁבֶת:

Verse 11

ויברך הגמלים. הִרְבִּיצָם:

Verse 12

Verse 13

Verse 14

אתה הכחת. רְאוּיָה הִיא לוֹ שֶׁתְּהֵא גוֹמֶלֶת חֲסָדִים, וּכְדַאי לְכָנֵס בְּבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם; וּלְשׁוֹן
הִכַּחְתָּ בֵּרַרְתָּ, אפרו"בישט בלע"ז
ובה אדע. לְשׁוֹן תְּחִנָּה, הוֹדַע לִי בָּהּ
כי עשית חסד. אִם תִּהְיֶה מְמַשְׁפַּחְתּוֹ וְהוֹגֶנֶת לוֹ אֵדַע כִּי עָשִׂית חֶסֶד

Verse 15

Verse 16

(בראשית רבה) מִמָּקוֹם בְּתוּלִים. בתולה:
ואיש לא ידעה. שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ, לְפִי שֶׁבְּנוֹת הַגּוֹיִם הָיוּ מְשַׁמְּרוֹת מָקוֹם בְּתוּלֵיהֶן וּמַפְקִירוֹת
עַצְמָן מִמָּקוֹם אַחֵר, הֵעִיד עַל זוֹ שֶׁנִּקְיָה מִכֹּל

Verse 17

(בראשית רבה) וירץ העבד לקראתה. לְפִי שֶׁרָאָה שֶׁעָלוּ הַמַּיִם לְקִרְאָתָהּ:
הגמיאינו נא. לְשׁוֹן גְּמִיעָה, הומיי"ר בלע"ז

Verse 18

ותרד כדה. מֵעַל שִׁכְמָהּ:

Verse 19

עד אם כלו. הֲרֵי אִם מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֲשֶׁר, אִם כְּלוּ דַּי סִפּוּקוֹן, שֶׁזּוֹ הִיא גְּמַר שְׁתִיָּתָן,
כְּשֶׁשָּׁתוּ דֵּי סִפּוּקָן

Verse 20

ותער. לְשׁוֹן נְפִיצָה, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה הַמְעָרֶה מִכְּלֵי אֶל כֶּלִי, וּבְמִקְרָא יֵשׁ לוֹ
דּוֹמֶה אַל תְּעַר נַפְשִׁי (תהילים קמא), אֲשֶׁר הֶעֱרָה לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ (ישעיהו נ"ג)
השקת. אֲבָל חֲלוּלָה שֶׁשּׁוֹתִים בָּהּ הַגְּמַלִּים

Verse 21

משתאה. לְשׁוֹן שְׁאִיָּה, כְּמוֹ שָׁאוּ עָרִים, תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה (שם ו')
משתאה. מִשְׁתּוֹמֵם וּמִתְבַּהֵל עַל שֶׁרָאָה דְּבָרוֹ קָרוֹב לְהַצְלִיחַ, אֲבָל אֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם מִמְשַׁפַּחַת
אַבְרָהָם הִיא אִם לָאו. וְאַל תִּתְמַהּ בַּת' שֶׁל מִשְׁפָּאֵה, שֶׁאֵין לְךָ תֵּבָה שֶׁתְּחִלַּת יְסוֹדָהּ שִׁי"ן
וּמְדֻבֶּרֶת בִּלְשׁוֹן מִתְפַּעֵל שֶׁאֵין תָּי"ו מַפְרִידָה בֵּין שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת שֶׁל עִקַּר הַיְסוֹד כְּגוֹן
מִשְׁפָּאֵה, מִשְׁתּוֹלֵל מִגְזֶרֶת שׁוֹלָל, וַיִּשְׁתּוֹמֵם מִגְזֶרֶת שְׁמָמָה, וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת עָמְרִי (מיכה ו')
מִגְזֶרֶת וַיִּשְׁמֹר, אַף כָּאן מִשְׁתָּאֵה מִגְזֶרֶת תִּשָּׁאֶה, וּכְשֶׁם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא לְשׁוֹן מְשׁוֹמֵם בְּאָדָם נִבְהָל
וְנֶאֱלָם וּבָעַל מַחֲשָׁבוֹת, כְּמוֹ עַל יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים (איוב י"ח), שֹׁמּוּ שָׁמַיִם (ירמיהו
ב'), אֶשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָא (דניאל ד'), כָּךְ תְּפָרֵשׁ לְשׁוֹן שְׁאִיָּה בְּאָדָם בָּהוּל וּבָעַל מַחֲשָׁבוֹת
(וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם לְשׁוֹן שְׁהִיָּה, וְגַבְרָא שָׁהֵי, שׁוֹהֵא וְעוֹמֵד בְּמָקוֹם אֶחָד לִרְאוֹת הַהַצְלִיחַ ה'
דַּרְכּוֹ; וְאֵין לְתַרְגֵּם שָׁתֵי, שֶׁהֲרֵי אֵינוֹ לְשׁוֹן שְׁתִיָּה, שֶׁאֵין אָלֶף נוֹפֶלֶת בִּלְשׁוֹן שְׁתִיָּה)
משתאה לה. מִשְׁתּוֹמֵם עָלֶיהָ, כְּמוֹ אִמְרִי לִי אָחִי הוּא (בראשית כ׳:י״ג) וּכְמוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ
אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ (שם כ"ו)

Verse 22

בקע. רֶמֶז לְשִׁקְלֵי יִשְׂרָאֵל בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת:
ושני צמידים. רֶמֶז לְשֶׁנֵּי לוּחוֹת מְצֻמָּדוֹת

עשרה זהב משקלם. רֶמֶז לַעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת שֶׁבָּהֶן:

Verse 23

ויאמר בת מי את. לְאַחַר שֶׁנָּתַן לָהּ שְׂאָלָהּ, לְפִי שֶׁהָיָה בָּטוּחַ בִּזְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁהִצִּילַהוּ הַקָּקָבָ"ה דַּרְכּוֹ:
ללין. לִינָה אַחַת, לִין שָׁם דָּבָר; וְהִיא אָמְרָה לָלוּן – כַּמָּה לִינוֹת:

Verse 24

בת בתואל. הֶשִּׁיבַתּוּ עַל רֹאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן:

Verse 25

מספוא. כָּל מַאֲכַל הַגְּמַלִּים קָרוּי מִסְפּוֹא, כְּגוֹן תֶּבֶן וּשְׂעוֹרִים:

Verse 26

Verse 27

בדרך. דֶּרֶךְ הַמְּזֻמָּן, דֶּרֶךְ הַיָּשָׁר, בְּאוֹתוֹ דֶּרֶךְ שֶׁהָיִיתִי צָרִיךְ, וְכֵן כָּל בֵּי"ת וְלָמֶ"ד וְהֵ"א הַמְשַׁמְּשִׁים בְּרֹאשׁ הַתֵּבָה וּנְקוּדִים בְּפַתָּח, מְדַבְּרִים בְּדָבָר הַפָּשׁוּט שֶׁנִּזְכַּר כְּבָר בְּמָקוֹם אַחֵר, אוֹ שֶׁהוּא מְבֹאָר וְנִכָּר בְּאֵיזוֹ הוּא מְדַבֵּר:

Verse 28

לבית אמה. דֶּרֶךְ הַנָּשִׁים הָיְתָה לִהְיוֹת לָהֶן בַּיִת לֵישֵׁב בּוֹ לְמִלַּאכְתָּן, וְאֵין הַבַּת מַגֶּדֶת אֶלָּא לְאִמָּהּ:

Verse 29

וירץ. לְמָה רָץ וְעַל מָה רָץ? ויהי כראות את הנזם, אָמַר עָשִׁיר הוּא זֶה, וְנָתָן עֵינָיו בַּמָּמוֹן:

Verse 30

על הגמלים. לְשָׁמְרָן, כְּמוֹ וְהוּא עוֹמֵד עֲלֵיהֶם (בראשית י״ח:ח׳), לְשַׁמְּשָׁם:

Verse 31

פניתי הבית. מֵעֲבוֹדַת אֱלִילִים (בראשית רבה):

Verse 32

ויפתח. הִתִּיר זְמָם שֶׁלָּהֶם, שֶׁהָיָה סוֹתֵם אֶת פִּיהֶם שֶׁלֹּא יִרְעוּ בַּדֶּרֶךְ בִּשְׁדוֹת אַחֵרִים:

Verse 33

עד אם דברתי. הֲרֵי אִם מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֲשֶׁר וּבִלְשׁוֹן כִּי, כְּמוֹ: עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה (בראשית מ"ט) וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ חֲזַ"ל: כִּי מְשַׁמֵּשׁ בְּד' לְשׁוֹנוֹת, וְהָאֶחָד אִי, וְהוּא אִם:

Verse 34

Verse 35

Verse 36

ויתן לו את כל אשר לו. שְׁטָר הַמַּתָּנָה הֶרְאָה לָהֶם:

Verse 37

לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. אִם לֹא תֵּלֵךְ תִּחְלָה אֶל בֵּית אָבִי וְלֹא תֹאבֶה לָלֶכֶת אַחֲרַי:

Verse 38

Verse 39

אלי לא תלך האשה. אלי כְּתִיב, בַּת הָיְתָה לוֹ לֶאֱלִיעֶזֶר, וְהָיָה מְחַזֵּר לְמָצֹא עִלָּה שֶׁיֹּאמַר לוֹ אַבְרָהָם לִפְנוֹת אֵלָיו לְהַשִּׂיאוֹ בִּתּוֹ, אָמַר לוֹ אַבְרָהָם בְּנִי בָרוּךְ וְאַתָּה אָרוּר וְאֵין אָרוּר מִדַּבֵּק בְּבָרוּךְ:

Verse 40

Verse 41

Verse 42

ואבא היום. הַיּוֹם יָצָאתִי וְהַיּוֹם בָּאתִי, מִכָּאן שֶׁקִּפְּצָה לוֹ הָאָרֶץ. אָמַר רַבִּי אֶחָא יָפָה שִׂיחָתָן שֶׁל עַבְדֵי אָבוֹת לִפְנֵי הַמָּקוֹם מִתּוֹרָתָן שֶׁל בָּנִים, שֶׁהֲרֵי פָּרָשָׁה שֶׁל אֱלִיעֶזֶר כְּפוּלָה בַּתּוֹרָה וְהַרְבֵּה גּוּפֵי תוֹרָה לֹא נִתְּנוּ אֶלָּא בִּרְמִיזָה (בראשית רבה):

Verse 43

Verse 44

גם אתה. גַּם לְרַבּוֹת אֲנָשִׁים שֶׁעִמּוֹ:
הוכיח. בֵּרֵר וְהוֹדִיעַ, וְכֵן כָּל הוֹכָחָה שֶׁבַּמִּקְרָא בֵּרוּר דָּבָר:

Verse 45

טרם אכלה. טֶרֶם שֶׁאֲנִי מְכַלֶּה, וְכֵן כָּל לְשׁוֹן הווֶה, פְּעָמִים שֶׁהוּא מְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן עָבָר וְיָכוֹל לִכְתֹּב טֶרֶם כִּלִּיתִי, וּפְעָמִים שֶׁמְּדַבֵּר בִּלְשׁוֹן עָתִיד, כְּמוֹ כִּי אָמַר אִיּוֹב, הֲרֵי לְשׁוֹן עָבָר, כָּכָה יֵעָשֶׂה אִיּוֹב (איוב א'), הֲרֵי לְשׁוֹן עָתִיד, וּפֵרוּשׁ שְׁנֵיהֶם לְשׁוֹן הווֶה, כִּי אוֹמֵר הָיָה אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וגו', וְהָיָה עוֹשֶׂה כָּךְ:

Verse 46

Verse 47

ואשאל. שְׁנָה הַסֵּדֶר, שֶׁהֲרֵי הוּא תְּחִלָּה נָתַן וְאַחַר כָּךְ שָׁאַל, אֶלָּא שֶׁלֹּא יִתְפַּשְׁטוּ בִּדְבָרָיו וְיֹאמְרוּ הַאֵיךְ נָתַתָּ לָהּ וַעֲדַיִן אֵינְךָ יוֹדֵעַ מִי הִיא:

Verse 48

Verse 49

על ימין. מִבְּנוֹת יִשְׁמָעֵאל:
על שמאל. מִבְּנוֹת לוֹט, שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב לִשְׁמֹאלוֹ שֶׁל אַבְרָהָם:

Verse 50

ויען לבן ובתואל. רָשָׁע הָיָה, וְקָפַץ לְהָשִׁיב לִפְנֵי אָבִיו:
לא נוכל דבר אליך. לְמָאֵן בַּדָּבָר הַזֶּה לֹא עַל יְדֵי תְּשׁוּבַת דָּבָר רַע וְלֹא עַל יְדֵי תְּשׁוּבַת דָּבָר הָגוּן, וְנִכַּר שֶׁמֵּה' יָצָא הַדָּבָר, לְפִי דְּבָרְיךָ שֶׁזִּמְנָהּ לְךָ (בראשית רבה):

Verse 51

Verse 52

וישתחו ארצה. מִכָּאן שֶׁמּוֹדִים עַל בְּשׂוֹרָה טוֹבָה:

Verse 53

ומגדנות. לְשׁוֹן מְגָדִים, שֶׁהֵבִיא עִמּוֹ מִינֵי פֵּרוֹת שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

Verse 54

וילינו. כָּל לִינָה שֶׁבַּמִּקְרָא לִינַת לַיְלָה אֶחָד:

Verse 55

ויאמר אחיה ואמה. וּבְתוּאֵל הֵיכָן הָיָה? הָיָה רוֹצֶה לְעַכֵּב וּבָא מַלְאָךְ וֶהֱמִיתוֹ:
ימים. שָׁנָה, כְּמוֹ יָמִים תִּהְיֶה גְּאֻלָּתוֹ (ויקרא כ"ה), שֶׁכָּךְ נוֹתְנִין לִבְתוּלָה זְמַן י"ב חֹדֶשׁ לְפַרְנֵס עַצְמָהּ בְּתַכְשִׁיטִים (כתובות נ"ז):
או עשור. י' חֳדָשִׁים; וְאִם תֹּאמַר יָמִים מַמָּשׁ, אֵין דֶּרֶךְ הַמְבַקְּשִׁים לְבַקֵּשׁ דָּבָר מֻעָט, וְאִם לֹא תִּרְצֶה תֵּן לָנוּ מְרֻבֶּה מִזֶּה:

Verse 56

Verse 57

ונשאלה את פיה. מִכָּאן שֶׁאֵין מַשִּׂיאִין אֶת הָאִשָּׁה אֶלָּא מִדַּעְתָּהּ (בראשית רבה):

Verse 58

ותאמר אלך. מֵעַצְמִי, וְאַף אִם אֵינְכֶם רוֹצִים:

Verse 59

Verse 60

את היי לאלפי רבבה. אַתְּ וְזַרְעֵךְ תְּקַבְּלוּ אוֹתָהּ בְּרָכָה שֶׁנֶּאֱמַר לְאַבְרָהָם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וְהִרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ וגו', יְהִי רָצוֹן שֶׁיְּהֵא אוֹתוֹ הַזֶּרַע מִמֵּךְ וְלֹא מֵאִשָּׁה אַחֶרֶת:

Verse 61

Verse 62

מבוא באר לחי רואי. שֶׁהָלַךְ לְהָבִיא הָגָר לְאַבְרָהָם אָבִיו שֶׁיִּשָּׂאֶנָּה (בראשית רבה)
יושב בארץ הנגב. קָרוֹב לְאוֹתוֹ בְּאֵר, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין
קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר (בראשית כ') וְשָׁם הָיָה הַבְּאֵר, שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה בֵין קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד (שם
ט"ז):

Verse 63

לשוח. לְשׂוֹן תְּפִלָּה (בראשית רבה), כְּמוֹ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ (תהילים ק"ב):

Verse 64

ותרא את יצחק. רָאֲתָה אוֹתוֹ הָדוּר וְתוֹלֶה מְפָנָיו (בראשית רבה)
ותפל. הִשְׁמִיטָה עַצְמָהּ לָאָרֶץ, כְּתַרְגּוּמוֹ וְאִתְרְכִינַת, הִטְּתָה עַצְמָהּ לָאָרֶץ וְלֹא הִגִּיעָה עַד
הַקַּרְקַע, כְּמוֹ הַטִּי נָא כַדֵּךְ, אַרְכִּינִי, וַיֵּט שָׁמַיִם (תהילים י"ח), וְאַרְכִּיוֹ, לְשׂוֹן מֵטֶה
לָאָרֶץ, וְדוֹמֶה לוֹ כִּי יִפֹּל לֹא יוּטָל (תהילים ל"ז), כְּלוֹמַר אִם יִטֶּה לָאָרֶץ לֹא יַגִּיעַ עַד
הַקַּרְקַע:

Verse 65

ותתכס. לְשׂוֹן וַתִּתְעַטֵּל, כְּמוֹ וַתִּקָּבֵר וַתִּשָּׁבֵר:

Verse 66

ויספר העבד. גִּלָּה לוֹ נִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לוֹ, שֶׁקִּפְּצָה לוֹ הָאָרֶץ וְשֶׁנִּזְדַּמְּנָה לוֹ רִבְקָה בְּתוֹלָתוֹ
(בראשית רבה):

Verse 67

האהלה שרה אמו. וַיְבִיאֶהָ הָאֹהֱלָה וְנַעֲשֵׂית דֶּגְמַת שָׂרָה אִמּוֹ, כְּלוֹמַר וַהֲרֵי הִיא שָׂרָה אִמּוֹ,
שֶׁכָּל זְמַן שָׂרָה קַיֶּמֶת הָיָה נֵר דָּלוּק מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת וּבְרָכָה מְצוּיָה בָּעִסָּה וְעָנָן
קָשׁוּר עַל הָאֹהֶל, וּמִשֶּׁמֶתָּה פָּסְקוּ, וּכְשֶׁבָּאת רִבְקָה חָזְרוּ (בראשית רבה)
אחרי אמו. דֶּרֶךְ אֶרֶץ כָּל זְמַן שֶׁאִמּוֹ שֶׁל אָדָם קַיֶּמֶת, כָּרוּךְ הוּא אֶצְלָהּ; וּמִשֶּׁמֶתָּה, הוּא
מִתְנַחֵם בְּאִשְׁתּוֹ:

Chapter 25

Verse 1

קטורה. זוֹ הָגָר, וְנִקְרֵאת קְטוּרָה עַל שֶׁנָּאִים מַעֲשֶׂיהָ כִּקְטֹרֶת (בראשית רבה), וְשֶׁקִּשְׁרָה
פִּתְחָהּ, שֶׁלֹּא נִזְדַּוְּגָה לְאָדָם מִיּוֹם שֶׁפֵּרְשָׁה מֵאַבְרָהָם:

Verse 2

Verse 3

אשורים ולטושים. שֵׁם רָאשֵׁי אֻמּוֹת (בראשית רבה), וְתַרְגּוּם שֶׁל אֶנְקְלוֹס אֵין לִי לְיַשְּׁבוֹ
עַל לְשׁוֹן הַמִּקְרָא שֶׁפֵּרֵשׁ לְמַשְׁרְיָן, לְשׁוֹן מַחֲנֶה, וְאִם תֹּאמַר שֶׁאֵינוֹ כֵן מִפְּנֵי הָאָלֶ"ף שֶׁאֵינָהּ
יְסוֹדִית, הֲרֵי לָנוּ תֵּבוֹת שֶׁאֵין בְּרֹאשָׁם אָלֶ"ף וְנִתּוֹסָפָה אָלֶ"ף בְּרֹאשָׁם, כְּמוֹ חוֹמַת אֲנָךְ
(עמוס ז) שֶׁהוּא מִן נָכֶה רַגְלַיִם, וּכְמוֹ אָסוּךְ שָׁמֶן (מ"ב ד), שֶׁהוּא מִן וְרָחַצְתְּ וָסַכְתְּ:

ולטושם. הֵם בַּעֲלֵי אֹהָלִים הַמִּתְפַּזְּרִים אָנָה וָאָנָה וְנוֹסְעִים אִישׁ בְּאָהֳלֵי אֲפַדְנוֹ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר וְהִנָּם נְטֻשִׁים עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ (שמואל א ל') שֶׁכֵּן לָמֶ"ד וְנוּ"ן מִתְחַלְּפוֹת זוֹ בְּזוֹ):

Verse 4

Verse 5

ויתן אברהם וגו'. אָמַר רַ' נְחֶמְיָה בְּרָכָה דְּיאַתְּיקֵי, שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּבָ"ה לְאַבְרָהָם וְהְיֵה בְּרָכָה, הַבְּרָכוֹת מְסוּרוֹת בְּיָדְךָ לְבָרֵךְ אֶת מִי שֶׁתִּרְצֶה, וְאַבְרָהָם מְסָרָן לְיִצְחָק (בראשית רבה):

Verse 6

הפילגשים. חָסֵר כְּתִיב, שֶׁלֹּא הָיְתָה אֶלָּא פִּלֶגֶשׁ אַחַת, הִיא הָגָר, הִיא קְטוּרָה (בראשית רבה). נָשִׁים בִּכְתָבָה, פִּילַגְשִׁים בְּלֹא כְתָבָה, כִּדְאָמְרִינַן בְּסַנְהֶדְרִין, בָּנָשִׁים וּפִילַגְשִׁים דָּוִד:
נתן אברהם מתנות. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ שֵׁם טֻמְאָה מָסַר לָהֶם (סנהדרין צ"א). דָּ"אַ מַה שֶּׁנִּתַּן לוֹ עַל אוֹדוֹת שָׂרָה וּשְׁאָר מַתָּנוֹת שֶׁנִּתְּנוּ לוֹ, הַכֹּל נָתַן לָהֶם, שֶׁלֹּא רָצָה לֵהָנוֹת מֵהֶם:

Verse 7

מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בֶּן ק' כְּבֶן ע' וּבֶן ע' כְּבֶן ה' בְּלֹא חֵטְא:

Verse 8

Verse 9

יצחק וישמעאל. מִכָּאן שֶׁעָשָׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה וְהוֹלִיךְ אֶת יִצְחָק לְפָנָיו, וְהִיא שֵׁיבָה טוֹבָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַבְרָהָם (בראשית רבה):

Verse 10

Verse 11

ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נְחֶמוֹ תַּנְחוּמֵי אֲבֵלִים. דָּ"אַ אַע"פְּ שֶׁמָּסַר הַקָּבָ"ה אֶת הַבְּרָכוֹת לְאַבְרָהָם, נִתְיָרֵא לְבָרֵךְ אֶת יִצְחָק מִפְּנֵי שֶׁצָּפָה אֶת עֵשָׂו יוֹצֵא מִמֶּנּוּ, אָמַר יָבֹא בַּעַל הַבְּרָכוֹת וְיָבָרֵךְ אֶת אֲשֶׁר יִיטַב בְּעֵינָיו, וּבָא הַקָּבָ"ה וּבֵרְכוֹ (סוטה י"ד):

Verse 12

Verse 13

בשמותם לתולדותם. סֵדֶר לֵידָתָן זֶה אַחַר זֶה:

Verse 14

Verse 15

Verse 16

בחצריהם. כְּרַכִּים שֶׁאֵין לָהֶם חוֹמָה, וְתַרְגּוּמוֹ בְּפַצֵּחֵיהוֹן שֶׁהֵם מְפֻצָּחִים, לְשׁוֹן פְּתִיחָה, כְּמוֹ פְּצָחוּ וְרַנְּנוּ (תהילים צ"ח):

Verse 17

ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא לָמָּה נִמְנוּ שְׁנוֹתָיו שֶׁל יִשְׁמָעֵאל, כְּדֵי לְיַחֵס בָּהֶם שְׁנוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב מִשְּׁנוֹתָיו שֶׁל יִשְׁמָעֵאל, לָמַדְנוּ שֶׁשִּׁמֵּשׁ יַעֲקֹב בְּבֵית עֵבֶר י"ד שָׁנָה כְּשֶׁפֵּרַשׁ מֵאָבִיו קֹדֶם שֶׁבָּא אֵצֶל לָבָן, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁפֵּרַשׁ יַעֲקֹב מֵאָבִיו מֵת יִשְׁמָעֵאל, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל וגו' (בראשית רבה כ"ה), כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּסוֹף מְגִלָּה נִקְרֵאת:
ויגוע. לֹא נֶאֱמָרָה גְּוִיעָה אֶלָּא בְּצַדִּיקִים:

Verse 18

נפל. שָׁכַן, כְּמוֹ וּמִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי קֶדֶם נֹפְלִים בָּעֵמֶק (שופטים ז'). כָּאן הוּא אוֹמֵר לְשׁוֹן נְפִילָה, וּלְהַלָּן אוֹמֵר עַל פְּנֵי כָל אֶחָיו יִשְׁכֹּן (בראשית ט״ז:י״ב)? עַד שֶׁלֹּא מֵת אַבְרָהָם יִשְׁכֹּן, מִשֶּׁמֵּת אַבְרָהָם נָפַל:

Verse 19

ואלה תולדות יצחק. יַעֲקֹב וְעֵשָׂו הָאֲמוּרִים בַּפָּרָשָׁה:
אברהם הוליד את יצחק. עַל יְדֵי שֶׁכָּתַב הַכָּתוּב יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם הֶזְקֵק לוֹמַר אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק; לְפִי שֶׁהָיוּ לֵיצָנֵי הַדּוֹר אוֹמְרִים מֵאֲבִימֶלֶךְ נִתְעַבְּרָה שָׂרָה, שֶׁהֲרֵי כַּמָּה שָׁנִים שָׁהֲתָה עִם אַבְרָהָם וְלֹא נִתְעַבְּרָה הֵימֶנּוּ; מָה עָשָׂה הַקָּבָ"ה? צָר קְלַסְתֵּר פָּנָיו שֶׁל יִצְחָק דּוֹמֶה לְאַבְרָהָם, וְהֵעִידוּ הַכֹּל אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב כָּאן יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם, שֶׁהֲרֵי עֵדוּת יֵשׁ שֶׁאַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק:

Verse 20

בן ארבעים שנה. שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁבָּא אַבְרָהָם מֵהַר הַמּוֹרִיָּה נִתְבַּשֵּׂר שֶׁנּוֹלְדָה רִבְקָה, וְיִצְחָק הָיָה בֶּן ל"ז שָׁנָה, שֶׁהֲרֵי בּוֹ בַּפֶּרֶק מֵתָה שָׂרָה, וּמְשֻׁנּוֹלַד יִצְחָק עַד הָעֲקֵדָה שֶׁמֵּתָה שָׂרָה, ל"ז שָׁנָה הָיוּ – כִּי בַּת צ' הָיְתָה כְּשֶׁנּוֹלַד יִצְחָק, וּבַת קכ"ז כְּשֶׁמֵּתָה – שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה וְגוֹ' הֲרֵי לְיִצְחָק ל"ז שָׁנִים, וּבוֹ בַּפֶּרֶק נוֹלְדָה רִבְקָה; הִמְתִּין לָהּ עַד שֶׁתֶּהֱא רְאוּיָה לְבֵיאָה ג' שָׁנִים וּנְשָׂאָהּ:
בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וְכִי עֲדַיִן לֹא נִכְתַּב שֶׁהִיא בַּת בְּתוּאֵל וַאֲחוֹת לָבָן וּמִפַּדָּן אֲרָם? אֶלָּא לְהַגִּיד שִׁבְחָהּ, שֶׁהָיְתָה בַּת רָשָׁע וַאֲחוֹת רָשָׁע וּמְקוֹמָהּ אֲנָשֵׁי רֶשַׁע וְלֹא לָמְדָה מִמַּעֲשֵׂיהֶם:
מפדן ארם. עַל שֵׁם שֶׁשָּׁנֵי אֲרָם הָיוּ, אֲרָם נַהֲרַיִם וַאֲרָם צוֹבָה, קוֹרֵא אוֹתוֹ פַּדָּן, לְשׁוֹן עֶמֶד בָּקָר, תַּרְגּוּם פַּדָּן תּוֹרִין; וְיֵשׁ פּוֹתְרִין פַּדַּן אֲרָם כְּמוֹ שְׂדֵה אֲרָם, שֶׁבִּלְשׁוֹן יִשְׁמָעֵאל קוֹרִין לְשָׂדֶה פַּדַּן:

Verse 21

ויעתר. הִרְבָּה וְהִפְצִיר בִּתְפִלָּה:
ויעתר לו. נִתְפַּצֵּר וְנִתְפַּיֵּס וְנִתְפַּתָּה לוֹ. וְאוֹמֵר אֲנִי, כָּל לְשׁוֹן עֶתֶר לְשׁוֹן הַפְצָרָה וְרִבּוּי הוּא, וְכֵן וַעֲתַר עָנָן הַקְּטֹרֶת (יחז' ח') – מַרְבִּית עֲלִית הֶעָשָׁן, וְכֵן וְהַעְתַּרְתֶּם עָלַי דִּבְרֵיכֶם (שם ל"ה), וְכֵן וְנַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא (משלי כ"ז) – דּוֹמוֹת לְמֻרְבּוֹת וְהִנָּם לְמַשָּׂא; אנקרי"שרא בלע"ז:
לנכח אשתו. זֶה עוֹמֵד בְּזָוִית זוֹ וּמִתְפַּלֵּל וְזוֹ עוֹמֶדֶת בְּזָוִית זוֹ וּמִתְפַּלֶּלֶת:
ויעתר לו. לוֹ וְלֹא לָהּ, שֶׁאֵין דּוֹמָה תְּפִלַּת צַדִּיק בֶּן צַדִּיק לִתְפִלַּת צַדִּיק בֶּן רָשָׁע, לְפִיכָךְ לוֹ וְלֹא לָהּ (יבמות ס"ד):

Verse 22

ויתרוצצו. עַ"כְּ הַמִּקְרָא הַזֶּה אוֹמֵר דָּרְשֻׁנִי, שֶׁפֹּתֶם מַה הִיא רְצִיצָה זוֹ וְכָתַב אִם כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי? רַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּהוּ לְשׁוֹן רִיצָה; כְּשֶׁהָיְתָה עוֹבֶרֶת עַל פִּתְחֵי תּוֹרָה שֶׁל שֵׁם וְעֵבֶר

יַעֲקֹב רָץ וּמְפַרְכֵּס לָצֵאת, עוֹבֶרֶת עַל פֶּתַח עֲבוֹדַת אֱלִילִים, עֵשָׂו מְפַרְכֵּס לָצֵאת. דָּבָר אַחֵר
מִתְרוֹצְצִים זֶה עִם זֶה וּמְרִיבִים בְּנֶחֱלַת שְׁנֵי עוֹלָמוֹת.
ותאמר אם כן. גָּדוֹל צַעַר הָעִבּוּר.
למה זה אנכי. מִתְאַוָּה וּמִתְפַּלֶּלֶת עַל הֵרָיוֹן:
ותלך לדרוש. לְבֵית מִדְרָשׁוֹ שֶׁל שֵׁם:
לדרוש את ה'. שֶׁיַּגִּיד לָהּ מַה תִּהְיֶה בְּסוֹפָהּ:

Verse 23

ויאמר ה' לה. עַל יְדֵי שֶׁלִּיחַ; לְשֵׁם נֶאֱמַר בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְהוּא אָמַר לָהּ (בראשית רבה):
שני גוים בבטנך. גיים כְּתִיב; אֵלּוּ אַנְטוֹנִינוּס וְרַבִּי, שֶׁלֹּא פָסְקוּ מֵעַל שֻׁלְחָנָם לֹא צְנוֹן
וְלֹא חֲזֶרֶת לֹא בִּימוֹת הַחַמָּה וְלֹא בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים (עבודה זרה י"א):
ושני לאמים. אֵין לְאֹם אֶלָּא מַלְכוּת:
ממעיך יפרדו. מִן הַמֵּעַיִם הֵם נִפְרָדִים זֶה לְרִשְׁעוֹ וְזֶה לְתֻמּוֹ:
מלאם יאמץ. לֹא יְשׁוּוּ בִּגְדֻלָּה, כְּשֶׁזֶּה קָם זֶה נוֹפֵל, וְכֵן הוּא אוֹמֵר אִמְלְאָה הֶחֳרָבָה
(יחזקאל כ"ו), לֹא נִתְמַלְאָה צוֹר אֶלָּא מֵחֻרְבָּנָהּ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם:

Verse 24

וימלאו ימיה. אֲבָל בְּתָמָר כְּתִיב וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ (בראשית ל״ח:כ״ז), שֶׁלֹּא מָלְאוּ יָמֶיהָ,
כִּי לֹז' חֳדָשִׁים יְלָדָתַם:
והנה תומם. תָּסֵר, וּבְתָמָר תְּאוֹמִים מָלֵא, לְפִי שֶׁשְּׁנֵיהֶם צַדִּיקִים; אֲבָל כָּאן אֶחָד צַדִּיק
וְאֶחָד רָשָׁע:

Verse 25

אדמוני. סִימָן הוּא שֶׁיִּהְיֶה שׁוֹפֵךְ דָּמִים (בראשית רבה):
כלו כאדרת שער. מָלֵא שֵׂעָר כְּטַלִּית שֶׁל צֶמֶר הַמְלֻאָה שֵׂעָר, פלוקי"דא בלע"ז:
ויקראו שמו עשו. הַכֹּל קָרְאוּ לוֹ כֵן, לְפִי שֶׁהָיָה נַעֲשֶׂה וְנִגְמָר בִּשְׂעָרוֹ כְּבֶן שָׁנִים הַרְבֵּה:

Verse 26

ואחרי כן יצא אחיו וגו'. שָׁמַעְתִּי מִ"אַ הַדּוֹרְשׁוֹ לְפִי פְּשׁוּטוֹ, בְּדִין הָיָה אוֹחֵז בּוֹ
לְעַכְּבוֹ, יַעֲקֹב נוֹצַר מִטִּפָּה רִאשׁוֹנָה וְעֵשָׂו מִן הַשְּׁנִיָּה; צֵא וּלְמַד מִשְּׁפוֹרֶת שֶׁפִּיהָ קְצָרָה, תֵּן
לָהּ שְׁתֵּי אֲבָנִים זוֹ אַחַר זוֹ – הַנִּכְנֶסֶת רִאשׁוֹנָה תֵּצֵא אַחֲרוֹנָה וְהַנִּכְנֶסֶת אַחֲרוֹנָה תֵּצֵא
רִאשׁוֹנָה; נִמְצָא עֵשָׂו הַנּוֹצָר בָּאַחֲרוֹנָה יָצָא רִאשׁוֹן וְיַעֲקֹב שֶׁנּוֹצַר רִאשׁוֹנָה יָצָא אַחֲרוֹן,
וְיַעֲקֹב בָּא לְעַכְּבוֹ, שֶׁיִּהְיֶה רִאשׁוֹן לְלֶדֶת כְּרִאשׁוֹן לִיצִירָה, וְיִפְטֹר אֶת רַחְמָהּ וְיִטֹּל אֶת
הַבְּכוֹרָה מִן הַדִּין:
בעקב עשו. סִימָן שֶׁאֵין זֶה מַסְפִּיק לִגְמֹר מַלְכוּתוֹ עַד שֶׁזֶּה עוֹמֵד וְנוֹטְלָהּ הֵימֶנּוּ:
ויקרא שמו יעקב. הַקָּבָ"ה; דָּ"אָ אָבִיו קָרָא לוֹ יַעֲקֹב עַל שֵׁם אֲחִיזַת הֶעָקֵב
בן ששים שנה. י' שָׁנִים מְשֶׁנִּשָּׂאָה עַד שֶׁנַּעֲשֵׂית בַּת י"ג שָׁנָה וּרְאוּיָה לְהֵרָיוֹן, וְי' שָׁנִים
הַלָּלוּ צָפָה וְהִמְתִּין לָהּ, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אָבִיו לְשָׂרָה; כֵּיוָן שֶׁלֹּא נִתְעַבְּרָה, יָדַע שֶׁהִיא עֲקָרָה,
וְהִתְפַּלֵּל עָלֶיהָ (יבמות ס"ד), וְשִׁפְחָה לֹא רָצָה לִשָּׂא, לְפִי שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה לִהְיוֹת
עוֹלָה תְּמִימָה:

Verse 27

ויגדלו … ויהי עשו. כָּל זְמַן שֶׁהָיוּ קְטַנִּים, לֹא הָיוּ נִכָּרִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם, וְאֵין אָדָם
מְדַקְדֵּק בָּהֶם מַה טִּיבָם; כֵּיוָן שֶׁנַּעֲשׂוּ בְנֵי שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, זֶה פֵּרֵשׁ לְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת וְזֶה
פֵּרֵשׁ לַעֲ"ז:
ידע ציד. לָצוּד וּלְרַמּוֹת אֶת אָבִיו בְּפִיו וְשׁוֹאֲלוֹ אַבָּא, הֵאֵיךְ מְעַשְּׂרִין אֶת הַמֶּלַח וְאֶת
הַתֶּבֶן? כַּסָּבוּר אָבִיו שֶׁהוּא מְדַקְדֵּק בְּמִצְוֹת (תנחומא):
איש שדה. כְּמַשְׁמָעוֹ, אָדָם בָּטֵל וְצוֹדֶה בְּקַשְׁתּוֹ חַיּוֹת וְעוֹפוֹת
תם. אֵינוֹ בָקִי בְּכָל אֵלֶּה, כְּלִבּוֹ כֵּן פִּיו, מִי שֶׁאֵינוֹ חָרִיף לְרַמּוֹת קָרוּי תָּם
ישב אהלים. אָהֳלוֹ שֶׁל שֵׁם וְאָהֳלוֹ שֶׁל עֵבֶר:

Verse 28

בפיו. כְּתַרְגּוּמוֹ בְּפִיו שֶׁל יִצְחָק. וּמִדְרָשׁוֹ בְּפִיו שֶׁל עֵשָׂו, שֶׁהָיָה צָד אוֹתוֹ וּמְרַמֵּהוּ
בִּדְבָרָיו:

Verse 29

וּמוֹ כְּתַרְגּוּם, לְשׁוֹן בִּשּׁוּל. וידז:
(בראשית רבה) (ירמיהו ד') וְהוּא עִיף. בִּרְצִיחָה, כְּמָה דְּתֵימָא כִּי עָיְפָה נַפְשִׁי לְהֹרְגִים :

Verse 30

הלעיטני. אֶפְתַּח פִּי וּשְׁפֹךְ הַרְבֵּה לְתוֹכָהּ, כְּמוֹ שֶׁנִּינוּ אֵין אוֹבְסִין אֶת הַגָּמָל אֶלָּא מַלְעִיטִין אוֹתוֹ:
מן האדם האדם. עֲדָשִׁים אֲדֻמּוֹת, וְאוֹתוֹ הַיּוֹם מֵת אַבְרָהָם, שֶׁלֹּא יִרְאֶה אֶת עֵשָׂו בֶּן בְּנוֹ יוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה, וְאֵין זוֹ שִׁיטָה טוֹבָה שֶׁהִטְּיחוֹ הַקָּבָּ"ה; לְפִיכָךְ קִצֵּר הַקָּבָּ"ה ה' שָׁנִים מִשְּׁנוֹתָיו, שֶׁיִּצָּקֵק חַי ק"פ שָׁנָה וְזֶה קע"ה, וּבִשֵּׁל יַעֲקֹב עֲדָשִׁים לְהַבְרוֹת אֶת הָאֵבֶל. וְלָמָּה עֲדָשִׁים? שֶׁדּוֹמוֹת לְגַלְגַּל, שֶׁהָאֵבֶלוּת גַּלְגַּל הַחוֹזֵר בָּעוֹלָם (וְעוֹד מָה עֲדָשִׁים אֵין לָהֶם פֶּה, כָּךְ הָאֵבֶל אֵין לוֹ פֶּה, שֶׁאָסוּר לְדַבֵּר, וּלְפִיכָךְ הַמְּנָהָג לְהַבְרוֹת הָאֵבֶל בִּתְחִלַּת מַאֲכָלוֹ בֵּיצִים, שֶׁהֵם עֲגֻלִּים וְאֵין לָהֶם פֶּה, כָּךְ אֵבֶל אֵין לוֹ פֶּה, כִּדְאָמְרִינַן בְּמוֹעֵד קָטָן (מועד כ:) אֲבֵל כָּל שִׁבְעָה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים אֵינוֹ מֵשִׁיב שָׁלוֹם לְכָל אָדָם וְכָךְ שׁוֹאֵל בַּתְּחִלָּה, מִג' וְעַד ז' מֵשִׁיב וְאֵינוֹ שׁוֹאֵל וְכוּ'; בְּרַשִׁ"י יָשָׁן):

Verse 31

מכרה כיום. כְּתַרְגּוּמוֹ כְּיוֹם דִּלְהֵן, כַּיּוֹם שֶׁהוּא בָּרוּר, כָּךְ מְכֹר לִי מְכִירָה בְּרוּרָה:
בכרתך. לְפִי שֶׁהָעֲבוֹדָה בַּבְּכוֹרוֹת, אָמַר יַעֲקֹב אֵין רָשָׁע זֶה כְּדַאי שֶׁיַּקְרִיב לְהַקָּבָּ"ה:

Verse 32

הנה אנכי הולך למות. (מִתְנוֹדֵדֶת וְהוֹלֶכֶת הִיא הַבְּכוֹרָה שֶׁלֹּא תֶהֱא כָּל עֵת הָעֲבוֹדָה בַּבְּכוֹרוֹת, כִּי שֵׁבֶט לֵוִי יִטֹּל אוֹתָהּ, וְעוֹד) אָמַר עֵשָׂו: מַה טִּיבָהּ שֶׁל עֲבוֹדָה זוֹ? אָמַר לוֹ: כַּמָּה אַזְהָרוֹת וָעֳנָשִׁין וּמִיתוֹת תְּלוּיִין בָּהּ כְּאוֹתָהּ שֶׁנִּינוּ, אִלּוּ הֵן שֶׁבְּמִיתָה: שְׁתוּיֵי יַיִן וּפְרוּעֵי רֹאשׁ; אָמַר: אֲנִי הוֹלֵךְ לָמוּת עַל יָדָהּ, אִם כֵּן מַה חֵפֶץ לִי בָּהּ?

Verse 33

Verse 34

ויבז עשו. הֵעִיד הַכָּתוּב עַל רִשְׁעוֹ שֶׁבִּזָּה עֲבוֹדָתוֹ שֶׁל מָקוֹם:

Chapter 26

Verse 1

Verse 2

אל תרד מצרימה. שֶׁהָיָה דַּעְתּוֹ לָרֶדֶת מִצְרַיְמָה, כְּמוֹ שֶׁיָּרַד אָבִיו בִּימֵי הָרָעָב; אָמַר לוֹ: אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה, שֶׁאַתָּה עוֹלָה תְּמִימָה, וְאֵין חוּצָה לָאָרֶץ כְּדַאי לְךָ:

Verse 3

האל. כְּמוֹ הָאֵלֶּה:

Verse 4

והתברכו בזרעך. אָדָם אוֹמֵר לִבְנוֹ יְהֵא זַרְעֲךָ כְּזַרְעוֹ שֶׁל יִצְחָק, וְכֵן בְּכָל הַמִּקְרָא, וְזֶה אָב לְכֻלָּן בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ וְגוֹ' (בראשית מ״ח:כ׳); וְאַף לְעִנְיַן הַקְּלָלָה

מָצִינוּ כֵן וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה (במדבר ה'), שֶׁהַמְקַלֵּל שׁוֹנְאוֹ אוֹמֵר תְּהֵא כְּפִלּוֹנִית, וְכֵן וְהִנַּחְתָּם שִׁמְכֶם לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי (ישעיהו ס"ה), שֶׁהַנִּשְׁבָּע אוֹמֵר אֱהֵא כְּפִלּוֹנִי אִם עָשִׂיתִי כָּךְ וְכָךְ:

Verse 5

שמע אברהם בקולי. כְּשֶׁנִּסִּיתִי אוֹתוֹ:
וישמר משמרתי. גְּזֵרוֹת לְהַרְחָקָה עַל הָאַזְהָרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, כְּגוֹן שְׁנִיּוֹת לָעֲרָיוֹת וּשְׁבוּעַת לַשָּׁבָת (יבמות כ"א):
מצותי. דְּבָרִים שֶׁאִלּוּ לֹא נִכְתְּבוּ רְאוּיִן הֵם לְהִצְטַוּוֹת, כְּגוֹן גֶּזֶל וּשְׁפִיכוּת דָּמִים:
חקותי. דְּבָרִים שֶׁיֵּצֶר הָרָע וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם מְשִׁיבִין עֲלֵיהֶם, כְּגוֹן אֲכִילַת חֲזִיר וּלְבִישַׁת שַׁעַטְנֵז, שֶׁאֵין טַעַם בַּדָּבָר, אֶלָּא גְּזֵרַת הַמֶּלֶךְ וְחֻקּוֹתָיו עַל עֲבָדָיו:
ותורתי. לְהָבִיא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי (בראשית רבה):

Verse 6

Verse 7

לאשתו. עַל אִשְׁתּוֹ, כְּמוֹ אִמְרִי לִי אָחִי הוּא (בראשית כ׳:י״ג):

Verse 8

כי ארכו. אָמַר, מֵעַתָּה אֵין לִי לִדְאֹג, מֵאַחַר שֶׁלֹּא אֲנָסוּהָ עַד עַכְשָׁו, וְלֹא נִזְהַר לִהְיוֹת נִשְׁמָר:
וישקף אבימלך וגומר. רָאָהוּ מְשַׂמֵּשׁ מִטָּתוֹ:

Verse 9

Verse 10

אחד העם. הַמְיֻחָד בָּעָם, זֶה הַמֶּלֶךְ:
והבאת עלינו אשם. אִם שָׁכַב כְּבָר, הֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם:

Verse 11

Verse 12

בארץ ההוא. אַע"פִּ שֶׁאֵינוֹ חָשׁוּבָה כְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַצְמָהּ, כְּאֶרֶץ שִׁבְעָה גוֹיִם (בראשית רבה):
בשנה ההיא. אַע"פִּ שֶׁאֵינָהּ כְּתִקְנָהּ, שֶׁהָיְתָה שְׁנַת רָעָבוֹן (בראשית רבה):
בארץ ההיא בשנה ההיא. שְׁנֵיהֶם לָמָּה? לוֹמַר, שֶׁהָאֶרֶץ קָשָׁה וְהַשָּׁנָה קָשָׁה מאה שערים. שֶׁאָמְדוּהָ כַּמָּה רְאוּיָה לַעֲשׂוֹת, וְעָשְׂתָה עַל אַחַת שֶׁאָמְדוּהָ מֵאָה. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ אֹמֶד זֶה לְמַעֲשֵׂרוֹת הָיָה:

Verse 13

כי גדל מאוד. שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים זֶבֶל פִּרְדּוֹתָיו שֶׁל יִצְחָק וְלֹא כַסְפּוֹ וּזְהָבוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ (בראשית רבה):

Verse 14

ועבדה רבה. פְּעֻלָּה רַבָּה בִּלְשׁוֹן לע"ז אוברי"נא, עֲבוֹדָה מַשְׁמָע עֲבוֹדָה אַחַת; עֲבֵדָה מַשְׁמָע פְּעֻלָּה רַבָּה:

Verse 15

סתמום פלשתים. מִפְּנֵי שֶׁאָמְרוּ תַּקָּלָה הֵם לָנוּ מִפְּנֵי הַגְּיָסוֹת הַבָּאוֹת עָלֵינוּ, טַמּוֹנוּן פְּלִשְׁתָּאֵי לְשׁוֹן סְתִימָה, וּבְלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה מְטַמְטֵם אֶת הַלֵּב:

Verse 16

Verse 17

בנחל גרר. רָחוֹק מִן הָעִיר:

Verse 18

וישב ויחפר. הַבְּאֵרוֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וּפְלִשְׁתִּים סִתְּמוּם, מִקֹּדֶם שֶׁנָּסַע יִצְחָק מִגְּרָר, חָזַר וַחֲפָרָן:

Verse 19

Verse 20

עשק. עִרְעוּר:
כי התעשקו עמו. נִתְעַשְּׁקוּ עִמּוֹ עָלֶיהָ בְּמָרִיבָה וְעִרְעוּר:

Verse 21

שטנה. נושימנ"ט:

Verse 22

ופרינו בארץ. כְּתַרְגּוּמוֹ וְנֵיפוּשׁ בְּאַרְעָא:

Verse 23

Verse 24

Verse 25

Verse 26

ואחזת מרעהו. כְּתַרְגּוּמוֹ וְסִיעַת מֵרַחֲמוֹהִי, סִיעַת מֵאוֹהֲבָיו. וְיֵשׁ פּוֹתְרִין מֵרֵעֵהוּ מִ'מִיסּוֹד הַתֵּבָה, כְּמוֹ שְׁלֹשִׁים מֵרֵעִים דְּשִׁמְשׁוֹן, כְּדֵי שֶׁתְּהֶיֶה תֵּבַת וַאֲחֻזַּת דְּבוּקָה; אֲבָל אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ לְדַבֵּר עַל הַמַּלְכוּת כֵּן, סִיעַת אוֹהֲבָיו, שֶׁאִם כֵּן, כָּל סִיעַת אוֹהֲבָיו הוֹלִיךְ עִמּוֹ, וְלֹא הָיָה לוֹ אֶלָּא סִיעָה אַחַת שֶׁל אוֹהֲבִים – לָכֵן יֵשׁ לְפָתְרוֹ בַּלָּשׁוֹן הָרִאשׁוֹן; וְאַל תִּתְמַהּ עַל תָּי"ו שֶׁל אֲחֻזַּת וְאַע"פ שֶׁאֵין תֵּבָה סְמוּכָה, יֵשׁ דֻּגְמָתָהּ בַּמִּקְרָא עֻזָּרַת מִצָּר (תהילים ס'), וּשְׁכֶרַת וְלֹא מְיָן (ישעיהו נ"א):
אחזת. לְשׁוֹן קְבִיצָה וַאֲגֻדָּה שֶׁנֶּאֱחָזִין יַחַד:

Verse 27

Verse 28

ראו ראינו. רָאִינוּ בְּאָבִיךָ, רָאִינוּ בְךָ:
תהי נא אלה בינותינו וגו'. הָאָלָה אֲשֶׁר בֵּינוֹתֵינוּ מִימֵי אָבִיךָ תִּהְיֶה גַּם עַתָּה בֵּינֵינוּ וּבֵינֶיךָ :

Verse 29

לא נגענוך. כְּשֶׁאָמַרְנוּ לְךָ לְךָ מֵעָמָּנוּ:
אתה. גַּם אַתָּה עֲשֵׂה לָנוּ כְּמוֹ כֵן:

Verse 30

Verse 31

Verse 32

Verse 33

שבעה. עַל שֵׁם הַבְּרִית:

Verse 34

בן ארבעים שנה. עֵשָׂו הָיָה נִמְשָׁל לַחֲזִיר, שֶׁנֶּאֱמַר יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר (תהילים פ'), חֲזִיר הַזֶּה כְּשֶׁהוּא שׁוֹכֵב, פּוֹשֵׁט טְלָפָיו, לוֹמַר רְאוּ שֶׁאֲנִי טָהוֹר; כָּךְ אֵלּוּ גּוֹזְלִים וְחוֹמְסִים וּמַרְאִים עַצְמָם כְּשֵׁרִים; כָּל מ' שָׁנָה הָיָה עֵשָׂו צָד נָשִׁים מִתַּחַת בַּעֲלֵיהֶן וּמְעֻנֶּה אוֹתָם, כְּשֶׁהָיָה בֶּן מ' אָמַר אַבָּא בֶּן מ' שָׁנָה נָשָׂא אִשָּׁה, אַף אֲנִי כֵּן:

Verse 35

מרת רוח. לְשׁוֹן הַמָּרָאוֹת רוּחַ, כְּמוֹ מַמְרִים הֱיִיתֶם, כָּל מַעֲשֵׂיהֶן הָיוּ לְהַכְעִיס וּלְעָצְבוֹן לִיצְחָק וּלְרִבְקָה. שֶׁהָיוּ עוֹבְדוֹת ע"ז (בראשית רבה):

Chapter 27

Verse 1

ותכהין. בַּעֲשָׁנָן שֶׁל אֵלּוּ. דָּ"א כְּשֶׁנֶּעֱקַד ע"ג הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה אָבִיו רוֹצֶה לְשָׁחֳטוֹ, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וְרָאוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת וְהָיוּ בוֹכִים, וְיָרְדוּ דְּמָעוֹתֵיהֶם וְנָפְלוּ עַל עֵינָיו, לְפִיכָךְ כָּהוּ עֵינָיו. דָּ"א כְּדֵי שֶׁיִּטֹּל יַעֲקֹב אֶת הַבְּרָכוֹת:

Verse 2

לא ידעתי יום מותי. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אִם מַגִּיעַ אָדָם לְפֶרֶק אֲבוֹתָיו יְדַאֵג חֲמֵשׁ שָׁנִים לִפְנֵיהֶן וְחָמֵשׁ לְאַחַר כֵּן; וְיִצְחָק הָיָה בֶּן קכ"ג, אָמַר שֶׁמָּא לְפֶרֶק אִמִּי אֲנִי מַגִּיעַ וְהִיא מֵתָה בַּת קכ"ז וַהֲרֵינִי בֶּן ה' שָׁנִים סָמוּךְ לְפִרְקָהּ; לְפִיכָךְ לא ידעתי יום מותי, שֶׁמָּא לְפֶרֶק אִמִּי, שֶׁמָּא לְפֶרֶק אַבָּא:

Verse 3

שא נא. לְשׁוֹן הַשָּׂאָה, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׂנִינוּ אֵין מַשְׂחִיזִין אֶת הַסַּכִּין, אֲבָל מַשִּׂיאָהּ עַל גַּבֵּי חֲבֶרְתָּהּ (ביצה כ"ח), חַדֵּד סַכִּינְךָ וּשְׁחֹט יָפֶה, שֶׁלֹּא תַאֲכִילֵנִי נְבֵלָה (בראשית רבה):

תלי֫ך. חֲרְבְּךָ֥ שֶׁ֝דֶר לְתִלּוֹתָ֗הּ:
וצודה לי. מִן הַהֶ֫פְקֵ֥ר וְלֹא מִן הַגֶּֽזֶל:

Verse 4

Verse 5

לצוד ציד להביא. מַהוּ לְהָבִיא? אִם לֹא יִמְצָא צַ֫יִד יָבִ֥יא מִן הַגֶּֽזֶל:

Verse 6

Verse 7

לפני ה'. בִּרְשׁוּתוֹ, שֶׁיַּסְכִּ֫ים עַל יָדִ֥י:

Verse 8

Verse 9

וקח לי. מִשֶּׁלִּי הֵם וְאֵינָם גֶּזֶל, שֶׁכָּךְ כָּתַב לָהּ יִצְחָק בִּכְתֻבָּתָהּ לִטֹּל שְׁנֵי גְדָיֵי עִזִּים בְּכָל
יוֹם (בראשית רבה):
שני גדיי עזים. וְכִי שְׁנֵי גְדָיֵי עִזִּים הָיָה מַאֲכָל שֶׁל יִצְחָק? אֶלָּא הָאֶחָד הִקְרִיב לְפִסְחוֹ
וְהָאֶחָד עָשָׂה מַטְעַמִּים; בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר:
כאשר אהב. כִּי טַעַם הַגְּדִי כְּטַעַם הַצְּבִי:

Verse 10

Verse 11

איש שעיר. בַּעַל שֵׂעָר:

Verse 12

ימשני. כְּמוֹ מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַ֫יִם:

Verse 13

Verse 14

Verse 15

החמדת. הַנְּקִיּוֹת, כְּתַרְגּוּמוֹ דָּכְיָתָא, דְּ"אֵ שֶׁחָמַד אוֹתָן מִן נִמְרוֹד
אשר אתה בבית. וַהֲלֹא כַמָּה נָשִׁים הָיוּ לוֹ, וְהוּא מַפְקִיד אֵצֶל אִמּוֹ? אֶלָּא שֶׁהָיָה בָּקִי
בְּמַעֲשֵׂיהֶן וְחוֹשְׁדָן:

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

אנכי עשו בכורך. אָנֹכִי הַמֵּבִיא לְךָ וְעֵשָׂו הוּא בְּכוֹרֶךָ:
עשיתי. כַּמָּה דְבָרִים כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלַי:
שבה. לְשׁוֹן מֵסֵב עַל הַשֶּׁלְחָן, לְכָךְ מְתֻרְגָּם אִסְתָּחַר:

Verse 20

Verse 21

גשה נא ואמשך. אָמַר יִצְחָק בְּלִבּוֹ אֵין דֶּרֶךְ עֵשָׂו לִהְיוֹת שָׁם שָׂמִים שָׂגוּר בְּפִיו, וְזֶה אָמַר
כִּי הִקְרָה ה' אֱלֹהֶיךָ:

Verse 22

קול יעקב. שָׁמְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן תַּחֲנוּנִים קוּם נָא, אֲבָל עֵשָׂו קִנְטוּרְיָא דִּבֵּר יָקֵם אָבִי:

Verse 23

Verse 24

ויאמר אני. לֹא אָמַר אֲנִי עֵשָׂו אֶלָּא אָנִי:

Verse 25

Verse 26

Verse 27

וירח וגו'. וַהֲלֹא אֵין רֵיחַ רַע יוֹתֵר מִשָּׁטָף הָעִזִּים? אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁנִּכְנְסָה עִמּוֹ רֵיחַ גַּן
עֵדֶן;
כרית שדה אשר ברכו ה'. שֶׁנִּתַּן בּוֹ רֵיחַ טוֹב וְזֶהוּ שְׂדֵה תַּפּוּחִים, כָּךְ דָּרְשׁוּ רַז"ל:

Verse 28

ויתן לך. יִתֵּן וְיַזֵּר וְיִתֵּן (בראשית רבה). וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ מוּסָב לְעִנְיָן הָרִאשׁוֹן: רְאֵה
רֵיחַ בְּנִי שֶׁנָּתַן לוֹ הַקָּבָ"ה כְּרֵיחַ שָׂדֶה וְגו' וְעוֹד יִתֵּן לְךָ מִטַּל הַשָּׁמַיִם וְגו'
מטל השמים. כְּמַשְׁמָעוֹ; וּמִדְרָשֵׁי אַגָּדָה יֵשׁ לְהַרְבֵּה פָּנִים
האלהים. מַהוּ הָאֱלֹהִים? בַּדִּין; אִם רָאוּי לְךָ יִתֵּן לְךָ וְאִם לָאו לֹא יִתֵּן לְךָ, אֲבָל לְעֵשָׂו
אָמַר מְשֻׁמָּנֵי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ, בֵּין צַדִּיק בֵּין רָשָׁע יִתֵּן לְךָ; וּמִמֶּנּוּ לָמַד שְׁלֹמֹה, כְּשֶׁעָשָׂה
הַבַּיִת סִדֵּר תְּפִלָּתוֹ. יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא בַּעַל אֱמוּנָה וּמַצְדִּיק עָלָיו אֶת הַדִּין לֹא יִקְרָא עָלֶיךָ
תִּגָּר, לְפִיכָךְ וְנָתַתָּ לָאִישׁ בְּכָל דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת לְבָבוֹ (מלכים א, ח'), אֲבָל נָכְרִי

מְחֻסַּר אֲמָנָה, לְפִיכָךְ אָמַר אַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם, וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי (שם),
בֵּין רָאוּי בֵּין שֶׁאֵינוֹ רָאוּי תֵּן לוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקְרָא עָלֶיךָ תִּגָּר:

Verse 29

בני אמך. וְיַעֲקֹב אָמַר לִיהוּדָה בְּנֵי אָבִיךָ, לְפִי שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים מְכֻמָּה אִמָּהוֹת, וְכָאן,
שֶׁלֹּא נָשָׂא אֶלָּא אִשָּׁה אַחַת, אוֹמֵר בְּנֵי אִמֶּךָ (בראשית רבה)
אררירך ארור ומברכיך ברוך. וּבִבְלָעָם הוּא אוֹמֵר מְבָרְכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר? הַצַּדִּיקִים
תְּחֻלָּתָם יִסּוּרִים וְסוֹפָן שַׁלְוָה וְאוֹרְרֵיהֶם וּמְצָעֲרֵיהֶם קוֹדְמִים לִמְבָרְכֵיהֶם, לְפִיכָךְ יְצָחָק
הִקְדִּים קִלְלַת אוֹרְרִים לְבִרְכַת מְבָרְכִים; הָרְשָׁעִים תְּחֻלָּתָן שַׁלְוָה וְסוֹפָן יִסּוּרִין, לְפִיכָךְ
בִּלְעָם הִקְדִּים בְּרָכָה לִקְלָלָה (בראשית רבה)

Verse 30

יצא יצא. זֶה יוֹצֵא וְזֶה בָּא:

Verse 31

Verse 32

Verse 33

וירחד. כְּתַרְגּוּמוֹ וּתְוַהּ, לְשׁוֹן תְּמִיהָ. וּמִדְרָשׁוֹ רָאָה גֵּיהִנֹּם פְּתוּחָה מִתַּחְתָּיו:
מי אפוא. לָשׁוֹן לְעַצְמוֹ מְשֻׁמָּשׁ עִם כַּמָּה דְבָרִים; אֵיפֹה – אַיֵּה פֹּה, מִי הוּא וְאֵיפֹה הוּא
הַצָּד צַיִד?
ואכל מכל. מִכָּל טְעָמִים שֶׁבִּקַּשְׁתִּי לִטְעֹם, טָעַמְתִּי בּוֹ (בראשית רבה):
גם ברוך יהיה. שֶׁלֹּא תֹּאמַר אִלּוּלֵי שֶׁרְמָה יַעֲקֹב לְאָבִיו לֹא נָטַל אֶת הַבְּרָכוֹת, לְכָךְ הִסְכִּים
וּבֵרְכוֹ מִדַּעְתּוֹ (בראשית רבה):

Verse 34

Verse 35

במרמה. בְּחָכְמָה:

Verse 36

הכי קרא שמו. לְשׁוֹן תְּמַהּ הוּא, כְּמוֹ הֲכִי אָחִי אַתָּה, שֶׁמָּא לְכָךְ נִקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב עַל שֵׁם
סוֹפוֹ שֶׁהוּא עָתִיד לְעָקְבֵנִי? תַּנְחוּמָא. לָמָּה חָרַד יִצְחָק? אָמַר שֶׁמָּא עָוֹן יֵשׁ בִּי שֶׁבֵּרַכְתִּי קָטָן
לִפְנֵי גָּדוֹל וְשִׁנִּיתִי סֵדֶר הַיַּחַס, הִתְחִיל עֵשָׂו מְצָעֵר וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַּעֲמַיִם, אָמַר לוֹ אָבִיו
מֶה עָשָׂה לְךָ? אָמַר לוֹ אֶת בְּכֹרָתִי לָקַח, אָמַר בְּכָךְ הָיִיתִי מֵצֵר וְחָרַד שֶׁמָּא עָבַרְתִּי עַל שׁוּרַת
הַדִּין, עַכְשָׁו לַבְּכוֹר בֵּרַכְתִּי, גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה:
ויעקבני. כְּתַרְגּוּמוֹ וּכְמַנִּי – אֲרַבַּנִי; וְאָרַב – וּכְמַן. וְיֵשׁ מְתַרְגְּמִין וְחַכְמַנִי, נִתְחַכֵּם
לִי:
אצלת. לְשׁוֹן הַפְרָשָׁה כְּמוֹ וַיְאַצֵּל:

Verse 37

הן גביר. בְּרָכָה זוֹ שְׁבִיעִית הִיא, וְהוּא עוֹשֶׂה אוֹתָהּ רִאשׁוֹנָה? אֶלָּא אָמַר לוֹ מַה תּוֹעֶלֶת
לְךָ בַּבְּרָכָה? אִם תִּקְּנָה נְכָסִים, שֶׁלּוֹ הֵם, שֶׁהֲרֵי גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ, וּמַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה
רַבּוֹ:
ולכה אפא מה אעשה. אַיֵּה אֵיפֹא אֲבַקֵּשׁ מַה לַּעֲשׂוֹת לְךָ:

Verse 38

הברכה אחת. ה"א זו מְשַׁמֶּשֶׁת לְשׁוֹן תְּמִיהָ, כְּמוֹ הַבְּמַחֲנִים? הַשְּׁמֵנָה הִיא? הַכְּמוֹת נָבָל?

Verse 39

משמני ארץ וגו'. זו אִיטַלְיאָה שֶׁל יָוָן:

Verse 40

ועל חרבך. כְּמוֹ בְּחַרְבְּךָ, יֵשׁ עַל בְּמָקוֹם בְּ', כְּמוֹ עֲמַדְתֶּם עַל חַרְבְּכֶם – בְּחַרְבְּכֶם; עַל צִבְאֹתָם – בְּצִבְאֹתָם:
תריד. לְשׁוֹן צַעַר כְּמוֹ אָרִיד בְּשִׂיחִי, כְּלוֹמַר, כְּשֶׁיַּעַבְרוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַתּוֹרָה וְיִהְיֶה לְךָ פִּתְחוֹן פֶּה לְהִצְטַעֵר עַל הַבְּרָכוֹת שֶׁנָּטַל, ופרקת עלו וגומר:

Verse 41

יקרבו ימי אבל אבי. כְּמִשְׁמָעוֹ, שֶׁלֹּא אֲצַעֵר אֶת אַבָּא, וּמִדְרְשֵׁי אַגָּדָה לְכַמָּה פָּנִים יֵשׁ:

Verse 42

ויגד לרבקה. בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ הֻגַּד לָהּ מַה שֶּׁעָשָׂו מְהַרְהֵר בְּלִבּוֹ:
מתנחם לך. נִחָם עַל הָאַחְוָה לַחֲשֹׁב מַחֲשָׁבָה אַחֶרֶת לְהִתְנַכֵּר לְךָ וּלְהָרְגְךָ. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה כְּבָר אָמַר מֵת בְּעֵינָיו וְשָׂטָה עָלֶיךָ כּוֹס שֶׁל תַּנְחוּמִים. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ לְשׁוֹן תַּנְחוּמִים, מִתְנַחֵם הוּא עַל הַבְּרָכוֹת בַּהֲרִיגָתְךָ:

Verse 43

Verse 44

אחדים. מֻעָטִים:

Verse 45

למה אשכל. אֶהְיֶה שַׁכּוּלָה מִשְּׁנֵיכֶם. הַקּוֹבֵר אֶת בָּנָיו קָרוּי שַׁכּוּל, וְכֵן בְּיַעֲקֹב אָמַר כַּאֲשֶׁר שָׁכַלְתִּי שָׁכָלְתִּי:
גם שניכם. אִם יָקוּם עָלֶיךָ וְאַתָּה תַּהַרְגֶנּוּ יַעַמְדוּ בָּנָיו וְיַהַרְגוּךָ; וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ נִזְרְקָה בָּהּ וְנִתְנַבְּאָה שֶׁבְּיוֹם א' יָמוּתוּ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּפֶרֶק הַמְקַנֵּא לְאִשְׁתּוֹ:

Verse 46

קצתי בחיי. מָאַסְתִּי בְּחַיַּי:

Chapter 28

Verse 1

Verse 2

פדנה. כְּמוֹ לְפַדָּן:
ביתה בתואל. לְבֵית בְּתוּאֵל, כָּל תֵּבָה שֶׁצְּרִיכָה לָמֶ"ד בְּתְחִלָּתָהּ הֵטִיל לָהּ ה"א בְּסוֹפָהּ (יבמות י"ג):

Verse 3

: ואל שדי. מִי שֶׁדַּי בְּבִרְכוֹתָיו לַמִּתְבָּרְכִין מִפִּיו, יברך אותך

Verse 4

את ברכת אברהם. שֶׁאָמַר לוֹ וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ יִהְיוּ אוֹתָן בְּרָכוֹת
:אֱמוּרוֹת בִּשְׁבִילְךָ – מִמְּךָ יֵצֵא אוֹתוֹ הַגּוֹי וְאוֹתוֹ הַזֶּרַע הַמְּבֹרָךְ

Verse 5

:אם יעקב ועשו. אֵינִי יוֹדֵעַ מַה מְּלַמְּדֵנוּ

Verse 6

Verse 7

וישמע יעקב. מְחֻבָּר לְעִנְיָן שֶׁל מַעְלָה, וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי בֵּרַךְ יִצְחָק וְגו' וְכִי שִׁלַּח אוֹתוֹ
פַּדֶּנָה אֲרָם, וְכִי שָׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו וְהָלַךְ פַּדֶּנָה אֲרָם, וְכִי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנַעַן, וְהָלַךְ גַּם
:הוּא אֶל יִשְׁמָעֵאל

Verse 8

Verse 9

אחות נביות. מִמַּשְׁמָע שֶׁנֶּאֱמַר בַּת יִשְׁמָעֵאל אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁהִיא אֲחוֹת נְבָיוֹת? אֶלָּא לָמְדְנוּ
שֶׁמֵּת יִשְׁמָעֵאל מִשֶּׁיָּדָה לְעֵשָׂו קֹדֶם נִשּׂוּאֶיהָ וְהִשִּׂיאָהּ נְבָיוֹת אָחִיהָ, וְלָמְדְנוּ שֶׁהָיָה יַעֲקֹב
בְּאוֹתוֹ הַפֶּרֶק בֶּן ס"ג שָׁנִים, שֶׁהֲרֵי יִשְׁמָעֵאל בֶּן ע"ד שָׁנִים הָיָה כְּשֶׁנּוֹלַד יַעֲקֹב, י"ד שָׁנָה
הָיָה גָּדוֹל יִשְׁמָעֵאל מִיִּצְחָק, וְיִצְחָק בֶּן ס' שָׁנָה בְּלֶדֶת אוֹתָם הֲרֵי ע"ד, וּשְׁנוֹתָיו הָיוּ
קל"ז, שֶׁנֶּאֱמַר וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל וְגו', נִמְצָא יַעֲקֹב כְּשֶׁמֵּת יִשְׁמָעֵאל בֶּן ס"ג שָׁנִים
הָיָה, וְלָמְדְנוּ מִכָּאן שֶׁנִּטְמַן בְּבֵית עֵבֶר י"ד שָׁנָה וְאַחַר כָּךְ הָלַךְ לְחָרָן, שֶׁהֲרֵי לֹא שָׁהָה
בְּבֵית לָבָן לִפְנֵי לֶדֶת שֶׁל יוֹסֵף אֶלָּא י"ד שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי
בְנוֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ, וּשְׂכַר הַצֹּאן מִשֶּׁנּוֹלַד יוֹסֵף הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל
אֶת יוֹסֵף וְגו'; וְיוֹסֵף בֶּן ל' שָׁנָה הָיָה כְּשֶׁמָּלַךְ, וּמִשָּׁם עַד שֶׁיָּרַד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם ט'
שָׁנִים, ז' שֶׁל שָׂבָע וּב' שֶׁל רָעָב, וְיַעֲקֹב אָמַר לְפַרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה
– צֵא וַחֲשֹׁב י"ד שֶׁלִּפְנֵי לֵדַת יוֹסֵף וּשְׁלֹשִׁים שֶׁל יוֹסֵף וְתֵשַׁע מִשֶּׁמָּלַךְ עַד שֶׁבָּא יַעֲקֹב, הֲרֵי
נ"ג, וּכְשֶׁפֵּרֵשׁ מֵאָבִיו הָיָה בֶּן ס"ג, הֲרֵי קי"ו, וְהוּא אוֹמֵר שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה, הֲרֵי
חֲסֵרִים י"ד שָׁנִים, הָא לָמַדְתָּ שֶׁאַחַר שֶׁקִּבֵּל הַבְּרָכוֹת נִטְמַן בְּבֵית עֵבֶר י"ד שָׁנִים, אֲבָל לֹא
נֶעֱנַשׁ בִּזְכוּת הַתּוֹרָה; שֶׁהֲרֵי לֹא פֵּרֵשׁ יוֹסֵף מֵאָבִיו אֶלָּא כ"ב שָׁנָה, דְּהַיְנוּ מִי"ז עַד ל"ט,
כְּגֶנֶד כ"ב שֶׁפֵּרֵשׁ יַעֲקֹב מֵאָבִיו וְלֹא כִבְּדוֹ, וְהֵם כ' שָׁנִים בְּבֵית לָבָן וּשְׁתֵּי שָׁנִים שֶׁשָּׁהָה
בַּדֶּרֶךְ, כְּדִכְתִיב וַיִּבֶן לוֹ בַּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת, וּפֵרֵשׁ רַ"ל מִזֶּה הַפָּסוּק שֶׁשָּׁהָה י"ח
חֳדָשִׁים בַּדֶּרֶךְ – דְּבֵית הָוָה בֵּימוֹת הַגְּשָׁמִים וְסֻכֹּת הָווּ בֵּימוֹת הַחַמָּה – וּלְחֶשְׁבּוֹן הַפְּסוּקִים
שֶׁהָלַכְנוּ לְעֵיל מִשֶּׁפֵּרֵשׁ מֵאָבִיו עַד שֶׁיָּרַד לְמִצְרַיִם שֶׁהָיָה בֶּן ק"ל שָׁנִים, שֶׁשָּׁם אָנוּ מוֹצְאִים
עוֹד י"ד שָׁנִים – אֶלָּא וַדַּאי נִטְמַן בְּבֵית עֵבֶר בַּהֲלִיכָתוֹ לְבֵית לָבָן לִלְמֹד תּוֹרָה מִמֶּנּוּ,
מִדָּה כְּנֶגֶד – וּבְשָׁבִיל זְכוּת הַתּוֹרָה לֹא נֶעֱנַשׁ עֲלֵיהֶם וְלֹא פֵּרֵשׁ יוֹסֵף מִמֶּנּוּ אֶלָּא כ"ב שָׁנָה
:מִדָּה – עַ"כ בְּרֵשׁ"י יָשָׁן
:על נשיו. הוֹסִיף רִשְׁעָה עַל רִשְׁעָתוֹ, שֶׁלֹּא גֵּרַשׁ אֶת הָרִאשׁוֹנוֹת

Verse 10

ויצא יעקב. עַל יְדֵי שֶׁבִּשְׁבִיל שֶׁרָעוֹת בְּנוֹת כְּנַעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו הָלַךְ עֵשָׂו אֶל
יִשְׁמָעֵאל, הִפְסִיק הָעִנְיָן בְּפָרָשָׁתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, וּכְתִיב וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי בֵּרַךְ וְגו', וּמִשָּׁמַע
:חָזַר לָעִנְיָן הָרִאשׁוֹן
ויצא. לֹא הָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב אֶלָּא וַיֵּלֶךְ יַעֲקֹב חָרָנָה, וְלָמָּה הִזְכִּיר יְצִיאָתוֹ? אֶלָּא מַגִּיד
שֶׁיְּצִיאַת צַדִּיק מִן הַמָּקוֹם עוֹשָׂה רֹשֶׁם, שֶׁבְּזְמַן שֶׁהַצַּדִּיק בָּעִיר, הוּא הוֹדָהּ הוּא זִיוָהּ הוּא
הֲדָרָהּ; יָצָא מִשָּׁם, פָּנָה הוֹדָהּ פָּנָה זִיוָהּ פָּנָה הֲדָרָהּ. וְכֵן וַתֵּצֵא מִן הַמָּקוֹם הָאָמוּר בְּנָעֳמִי
:(וְרוּת (רות א'
:וילך חרנה. יָצָא לָלֶכֶת לְחָרָן

Verse 11

ויפגע במקום. לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב בְּאֵיזֶה מָקוֹם אֶלָּא בַּמָּקוֹם – הַנִּזְכָּר בְּמָקוֹם אַחֵר, הוּא
הַר הַמּוֹרִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק:
ויפגע. כְּמוֹ וּפָגַע בִּירִיחוֹ וּפָגַע בְּדַבָּשֶׁת (יהושע ט"ז וי"ט) וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ לְשׁוֹן
תְּפִלָּה (ברכות כ"ו), כְּמוֹ וְאַל תִּפְגַּע בִּי (ירמיהו ז'), וְלָמָּדְנוּ שֶׁתִּקֵּן תְּפִלַּת עַרְבִית.
וְשִׁנָּה הַכָּתוּב וְלֹא כָּתַב וַיִּתְפַּלֵּל, לְלַמֶּדְךָ שֶׁקִּפְּצָה לוֹ הָאָרֶץ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּפֶרֶק גִּיד הַנָּשֶׁה
(חולין צ"א):
כי בא השמש. הָיָה לוֹ לִכְתֹּב וַיָּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ וַיָּלֶן שָׁם, כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ מַשְׁמַע שֶׁשָּׁקְעָה לוֹ חַמָּה
פִּתְאוֹם, שֶׁלֹּא בְּעוֹנָתָהּ, כְּדֵי שֶׁיָּלִין שָׁם:
וישם מראשותיו. עֲשָׂאָן כְּמִין מַרְזֵב סָבִיב לְרֹאשׁוֹ, שֶׁיָּרֵא מִפְּנֵי חַיּוֹת רָעוֹת; הִתְחִילוּ
מְרִיבוֹת זוֹ אֶת זוֹ, זֹאת אוֹמֶרֶת עָלַי יָנִיחַ צַדִּיק אֶת רֹאשׁוֹ וְזֹאת אוֹמֶרֶת עָלַי יָנִיחַ; מִיָּד
עֲשָׂאָן הַקָּבָ"ה אֶבֶן אַחַת, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו:
וישכב במקום ההוא. לְשׁוֹן מְעוּט; בְּאוֹתוֹ מָקוֹם שָׁכַב אֲבָל י"ד שָׁנִים שֶׁשִּׁמֵּשׁ בְּבֵית עֵבֶר לֹא
שָׁכַב בַּלַּיְלָה, שֶׁהָיָה עוֹסֵק בַּתּוֹרָה:

Verse 12

עולים וירדים. עוֹלִים תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ יוֹרְדִים? מַלְאָכִים שֶׁלּוּוּהוּ בָּאָרֶץ אֵין יוֹצְאִים
חוּצָה לָאָרֶץ, וְעָלוּ לָרָקִיעַ וְיָרְדוּ מַלְאֲכֵי חוּצָה לָאָרֶץ לְלַוּוֹתוֹ:

Verse 13

נצב עליו. לְשָׁמְרוֹ:
ואלהי יצחק. אַע"פ שֶׁלֹּא מָצִינוּ בַּמִּקְרָא שֶׁיִּחֵד הַקָּבָ"ה שְׁמוֹ עַל הַצַּדִּיקִים בְּחַיֵּיהֶם לִכְתֹּב
אֱלֹהֵי פְּלוֹנִי, מִשּׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר הֵן בְּקָדְשׁוֹ לֹא יַאֲמִין (איוב ט"ו), כָּאן יִחֵד שְׁמוֹ עַל יִצְחָק,
לְפִי שֶׁכָּהוּ עֵינָיו וְכָלוּא בַּבַּיִת, וַהֲרֵי הוּא כְּמֵת וְיֵצֶר הָרַע פָּסַק מִמֶּנּוּ, תַּנְחוּמָא
שכב עליה. קִפֵּל הַקָּבָ"ה כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל תַּחְתָּיו, רָמַז לוֹ שֶׁתִּהֵא נוֹתָה לִכְבֹשׁ לִבָנָיו כְּד'
אַמּוֹת שֶׁזֶּה מְקוֹמוֹ שֶׁל אָדָם (חולין שם):

Verse 14

ופרצת. וְתָזַקְתָּ, כְּמוֹ וְכֵן יִפְרֹץ:

Verse 15

אנכי עמך. לְפִי שֶׁהָיָה יָרֵא מֵעֵשָׂו וּמִלָּבָן:
עד אשר אם עשיתי. אִם מְשַׁמֵּשׁ בְּלָשׁוֹן כִּי (גיטין צ'):
דברתי לך. לְצָרְכְּךָ וְעָלֶיךָ; מַה שֶּׁהִבְטַחְתִּי לְאַבְרָהָם עַל זַרְעוֹ, לְךָ הִבְטַחְתִּיו וְלֹא לְעֵשָׂו,
שֶׁלֹּא אָמַרְתִּי לוֹ כִּי יִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע אֶלָּא כִּי בְיִצְחָק, וְלֹא כָּל יִצְחָק, וְכֵן כָּל לִי וּלְךָ
וְלוֹ וְלָהֶם הַסְּמוּכִים אֵצֶל דִּבּוּר מְשַׁמְּשִׁים לְשׁוֹן עַל, וְזֶה יוֹכִיחַ, שֶׁהָרֵי עִם יַעֲקֹב לֹא דִבֵּר
קֹדֶם לָכֵן:

Verse 16

ואנכי לא ידעתי. שֶׁאִם יָדַעְתִּי, לֹא יָשַׁנְתִּי בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ כָּזֶה:

Verse 17

כי אם בית אלהים. אֵ"ר אֶלְעָזָר בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא, הַסֵּלָּם הַזֶּה עוֹמֵד בְּבֵאֵר שֶׁבַע
וְאֶמְצַע שְׁפוּעוֹ מַגִּיעַ כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁבְּאֵר שֶׁבַע עוֹמֶד בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל יְהוּדָה, וִירוּשָׁלַיִם
בְּצָפוֹנָהּ, בַּגְּבוּל שֶׁבֵּין יְהוּדָה וּבִנְיָמִין, וּבֵית אֵל הָיָה בַּצָּפוֹן שֶׁל נַחֲלַת בִּנְיָמִין, בַּגְּבוּל
שֶׁבֵּין בִּנְיָמִין וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף; נִמְצָא סֻלָּם שֶׁרַגְלָיו בִּבְאֵר שֶׁבַע וְרֹאשׁוֹ בְּבֵית אֵל מַגִּיעַ
אֶמְצַע שְׁפוּעוֹ נֶגֶד יְרוּשָׁלַיִם; וּכְלַפֵּי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמַר הַקָּבָ"ה צַדִּיק זֶה בָּא לְבֵית
מְלוֹנִי וְיָפֶה בְּלֹא לִינָה, וְאָמְרוּ יַעֲקֹב קְרָאָהּ לִירוּשָׁלַיִם בֵּית אֵל וְזוֹ לוּז הִיא וְלֹא
יְרוּשָׁלַיִם, וּמֵהֵיכָן לָמְדוּ לוֹמַר כֵּן? אֲנִי אוֹמֵר שֶׁנֶּעֱקַר הַר הַמּוֹרִיָּה וּבָא לְכָאן, וְזוֹ הִיא
קִפּוּיַת הָאָרֶץ הָאֲמוּרָה בְּשִׁחִיטַת חֻלִּין, שֶׁבָּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לִקְרַאתוֹ עַד בֵּית אֵל, וְזֶהוּ וַיִּפְגַּע
בַּמָּקוֹם. וְאִם תֹּאמַר כְּשֶׁעָבַר יַעֲקֹב עַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, מַדּוּעַ לֹא עִכְּבוּ שָׁם? אֵיהוּ לָא יְהַב
לְבֵיהּ לְהִתְפַּלֵּל בַּמָּקוֹם שֶׁהִתְפַּלְּלוּ אֲבוֹתָיו, וּמִן הַשָּׁמַיִם יְעַכְּבוּהוּ? אֵיהוּ עַד תָּרָן אֲזַל,

כִּדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק גִּיד הַנָּשֶׁה; וּקְרָא מוֹכִיחַ וַיֵּלֶךְ חָרָנָה; כִּי מְטָא לְחָרָן אָמַר, אֶפְשָׁר שֶׁעָבַרְתִּי עַל מָקוֹם שֶׁהִתְפַּלְלוּ אֲבוֹתַי וְלֹא הִתְפַּלְלְתִּי בּוֹ? יְהַב דַּעְתֵּיהּ לְמֶהֱדַר וְחָזַר עַד בֵּית אֵל וְקָפְצָה לוֹ הָאָרֶץ. הַאי בֵּית אֵל לֹא הַסָּמוּךְ לָעַי אֶלָּא לִירוּשָׁלַיִם, וְעַל שֵׁם יִהְיֶה בֵּית בֵּית אֵל, וְהוּא הַר הַמּוֹרִיָּה שֶׁהִתְפַּלֵּל בּוֹ אַבְרָהָם, וְהוּא שָׂדֶה שֶׁהִתְפַּלֵּל בּוֹ אֱלֹהִים קְרָאוֹ יִצְחָק, כְּדִכְתִיב לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה; דְּהָכִי אָמְרִינַן בְּפִסְחִים "אֶל הַר ד' וְאֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב" – מַאי שְׁנָא יַעֲקֹב? אֶלָּא לֹא כְּאַבְרָהָם שֶׁקְּרָאוֹ הַר, דִּכְתִיב בְּהַר ד' יֵרָאֶה, וְלֹא כְּיִצְחָק שֶׁקְּרָאוֹ שָׂדֶה, דִּכְתִיב לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה, אֶלָּא כְּיַעֲקֹב שֶׁקְּרָאוֹ בַּיִת (עַ"כ פֵּרַשׁ"י מְדֻיָּק)
מה נורא. תַּרְגּוּם מַה דְּחִילוּ אַתְרָא הָדֵין, דְּחִילוּ שֵׁם דָּבָר הוּא, כְּמוֹ סוּכְלָתָנוּ וּכְסוּלְמְלָבָּשׁ:
וזה שער השמים. מְקוֹם תְּפִלָּה לַעֲלוֹת תְּפִלָּתָם הַשָּׁמַיְמָה. וּמִדָּרָשׁוֹ, שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁל מַעְלָה מְכֻוָּן כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁל מַטָּה:

Verse 18

Verse 19

Verse 20

אם יהיה אלהים עמדי. אִם יִשְׁמֹר לִי הַבְטָחוֹת הַלָּלוּ שֶׁהִבְטִיחַנִי לִהְיוֹת עִמָּדִי, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לִי וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ:
ושמרני. כְּמוֹ שֶׁאָמַר לִי וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ:
ונתן לי לחם לאכל. כְּמוֹ שֶׁאָמַר כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ, וְהַמְבַקֵּשׁ לֶחֶם הוּא קָרוּי נֶעֱזָב, שֶׁנֶּאֱמַר וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֵּשׁ לָחֶם (תהילים ל"ז):

Verse 21

ושבתי. כְּמוֹ שֶׁאָמַר לִי וַהֲשִׁבֹתִיךְ אֶל הָאֲדָמָה:
בשלום. שָׁלֵם מִן הַחֵטְא, שֶׁלֹּא אֶלְמַד מִדַּרְכֵי לָבָן:
והיה ה' לי לאלהים. שֶׁיָּחוּל שְׁמוֹ עָלַי מִתְּחִלָּה וְעַד סוֹף, שֶׁלֹּא יִמָּצֵא פְּסוּל בְּזַרְעִי, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ; וְהַבְטָחָה זוֹ הִבְטִיחַ לְאַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ (בראשית י״ז:ז׳):

Verse 22

והאבן הזאת. כָּךְ תִּפָּרֵשׁ וְי"ו זוֹ שֶׁל וְהָאֶבֶן: אִם תַּעֲשֶׂה לִי אֶת אֵלֶּה, אֲנִי אֶעֱשֶׂה זֹאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'. כְּתַרְגּוּמוֹ אֱהִי פָּלַח קֳדָם ה', וְכֵן עָשָׂה בְּשׁוּבוֹ מִפַּדַּן אֲרָם; כְּשֶׁאָמַר לוֹ קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל (שם ל"ה י"ד) מַה נֶּאֱמַר שָׁם? וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה וַיִּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ:

Chapter 29

Verse 1

וישא יעקב רגליו. מֶשֶׁנִּתְבַּשֵּׂר בְּשׂוֹרָה טוֹבָה שֶׁהֻבְטַח בִּשְׂמִירָה נָשָׂא לִבּוֹ אֶת רַגְלָיו וְנַעֲשָׂה קַל לָלֶכֶת, כָּךְ מְפֹרָשׁ בִּבְרַ"ר:

Verse 2

ישקו העדרים. מַשְׁקִים הָרוֹעִים אֶת הָעֲדָרִים, וְהַמִּקְרָא דִּבֵּר בְּלָשׁוֹן קְצָרָה:

Verse 3

ונאספו. רְגִילִים הָיוּ לְהֵאָסֵף, לְפִי שֶׁהָיְתָה הָאֶבֶן גְּדוֹלָה:

וגללו. וְגוֹלְלִים, וְתַרְגּוּמוֹ וּמְגַנְדְּרִין, כָּל לְשׁוֹן הוֹוֶה מְשְׁתַּנֶּה לְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן עָתִיד
וּבִלְשׁוֹן עָבָר, לְפִי שֶׁכָּל דָּבָר הַהוֹוֶה תָּמִיד כְּבָר הָיָה וְעָתִיד לִהְיוֹת:
והשיבו. תַּרְגּוּמוֹ וּמְתִיבִין:

Verse 4

Verse 5

Verse 6

באה עם הצאן. הַטַּעַם בָּאֶלֶ"ף וְתַרְגּוּמוֹ אָתְיָא; וְרָחֵל בָּאָה – הַטַּעַם לְמַעְלָה בַּבֵּי"ת וְתַרְגּוּמוֹ
אֲתַת; הָרֹאשׁוֹן לְשׁוֹן עוֹשֶׂה וְהַשֵּׁנִי לְשׁוֹן עָשְׂתָה:

Verse 7

הן עוד היום גדול. לְפִי שֶׁרָאָה אוֹתָם רוֹבְצִים, כַּסָּבוּר שֶׁרוֹצִים לֶאֱסֹף הַמִּקְנֶה הַבַּיְתָה וְלֹא
יִרְעוּ עוֹד, אָמַר לָהֶן הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל, כְּלוֹמַר אִם שְׂכִירִים אַתֶּם לֹא שְׁלַמְתֶּם פְּעֻלַּת
הַיּוֹם, וְאִם הַבְּהֵמוֹת שֶׁלָּכֶם אַע"פִּ כֵן לֹא עֵת הֶאָסֵף הַמִּקְנֶה וְגו' (בראשית רבה):

Verse 8

לא נוכל. לְהַשְׁקוֹת, לְפִי שֶׁהָאֶבֶן גְּדוֹלָה:
וגללו. זֶה מְתֻרְגָּם וְיַגְנְדְּרוּן, לְפִי שֶׁהוּא לְשׁוֹן עָתִיד:

Verse 9

Verse 10

ויגש יעקב ויגל. כְּמִי שֶׁמַּעֲבִיר אֶת הַפְּקָק מֵעַל פִּי צְלוֹחִית; לְהוֹדִיעֲךָ שֶׁכֹּחוֹ גָּדוֹל
(בראשית רבה):

Verse 11

ויבך. לְפִי שֶׁצָּפָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁאֵינָהּ נִכְנֶסֶת עִמּוֹ לִקְבוּרָה. דָּ"א לְפִי שֶׁבָּא בְּיָדַיִם
רֵקָנִיּוֹת; אָמַר, אֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אֲבִי אַבָּא הָיוּ בְיָדָיו נְזָמִים וּצְמִידִים וּמַגְדָּנוֹת וַאֲנִי אֵין
בְּיָדִי כְּלוּם; לְפִי שֶׁרָדַף אֱלִיפַז בֶּן עֵשָׂו בְּמִצְוַת אָבִיו אַחֲרָיו לְהָרְגוֹ וְהִשִּׂיגוֹ, וּלְפִי שֶׁגָּדַל
אֱלִיפַז בְּחֵיקוֹ שֶׁל יִצְחָק, מָשַׁךְ יָדָיו. אָמַר לוֹ מָה אֶעֱשֶׂה לַצַּוּוּי שֶׁל אַבָּא? אָמַר לוֹ יַעֲקֹב
טֹל מַה שֶּׁבְּיָדִי, וְהֶעָנִי חָשׁוּב כַּמֵּת:

Verse 12

כי אחי אביה הוא. קָרוֹב לְאָבִיהָ, כְּמוֹ אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ. וּמִדָּרָשׁוֹ, אִם לְרַמָּאוּת הוּא
בָּא, גַּם אֲנִי אָחִיו בְּרַמָּאוּת, וְאִם אָדָם כָּשֵׁר הוּא, גַּם אֲנִי בֶּן רִבְקָה אֲחוֹתוֹ הַכְּשֵׁרָה
וּתגד לאביה. לְפִי שֶׁאָמָּה מֵתָה, וְלֹא הָיָה לָהּ לְהַגִּיד אֶלָּא לוֹ (בראשית רבה):

Verse 13

וירץ לקראתו. כַּסָּבוּר מָמוֹן הוּא טָעוּן, שֶׁהֲרֵי עֶבֶד הַבַּיִת בָּא לְכָאן בַּעֲשָׂרָה גְּמַלִּים
טְעוּנִים:
ויחבק. כְּשֶׁלֹּא רָאָה עִמּוֹ כְּלוּם, אָמַר שֶׁמָּא זְהוּבִים הֵבִיא וְהִנָּם בְּחֵיקוֹ:
וינשק לו. אָמַר שֶׁמָּא מַרְגָּלִיּוֹת הֵבִיא וְהֵם בְּפִיו, בְּ"רַ:
ויספר ללבן. שֶׁלֹּא בָּא אֶלָּא מִתּוֹךְ אֹנֶס אָחִיו, וְשֶׁנִּטְלוּ מָמוֹנוֹ מִמֶּנּוּ:

Verse 14

אך עצמי ובשרי. מֵעַתָּה אֵין לִי לְאָסְפָּךְ הַבַּיְתָה, הוֹאִיל וְאֵין בְּיָדְךָ כְלוּם, אֶלָּא מִפְּנֵי קוּרְבָה אֲטַפֵּל בְּךָ חֹדֶשׁ יָמִים, וְכֵן עָשָׂה, וְאַף זוֹ לֹא לְחִנָּם, שֶׁהָיָה רוֹעֶה צֹאנוֹ:

Verse 15

הכי אחי אתה. לְשׁוֹן תִּמַּהּ, וְכִי בִּשְׁבִיל שֶׁאָחִי אַתָּה תַּעַבְדֵנִי חִנָּם:
ועבדתני. כְּמוֹ וְתַעַבְדֵנִי; וְכֵן כָּל תֵּבָה שֶׁהִיא לְשׁוֹן עָבָר הוֹסִיף יָ"וּ בְּרֹאשָׁהּ, וְהִיא הוֹפֶכֶת הַתֵּבָה לְהַבָּא:

Verse 16

Verse 17

רכות. שֶׁהָיְתָה סְבוּרָה לַעֲלוֹת בְּגוֹרָלוֹ שֶׁל עֵשָׂו וּבוֹכָה, שֶׁהָיוּ הַכֹּל אוֹמְרִים שְׁנֵי בָנִים לְרִבְקָה וּשְׁתֵּי בָנוֹת לְלָבָן, הַגְּדוֹלָה לַגָּדוֹל וְהַקְּטַנָּה לַקָּטָן (בבא בתרא קכ"ג):
תאר. הוּא צוּרַת הַפַּרְצוּף, לְשׁוֹן יְתָאֲרֵהוּ בַשָּׂרֶד: (ישעיהו מ"ד, י"ג), קונ"פאש בלע"ז:
מראה. הוּא זִיו קְלַסְתֵּר:

Verse 18

אעבדך שבע שנים. הֵם יָמִים אֲחָדִים שֶׁאָמְרָה לוֹ אִמּוֹ וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים (בראשית רבה):
וְתַדַּע שֶׁכֵּן הוּא, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים (בראשית כ"ט);
ברחל בתך הקטנה. כָּל הַסִּימָנִים הַלָּלוּ לָמָּה? לְפִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ בּוֹ שֶׁהוּא רַמַּאי, אָמַר לוֹ, אֶעֱבָדְךָ בְּרָחֵל, וְשֶׁמָּא תֹּאמַר רָחֵל אֲחוֹתִי מִן הַשּׁוּק, תַּלְמוּד לוֹמַר בִּתְּךָ, וְשֶׁמָּא תֹּאמַר אַחֲלִיף לְלֵאָה שְׁמָהּ וְאֶקְרָא שְׁמָהּ רָחֵל, תַּלְמוּד לוֹמַר הַקְּטַנָּה; וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִיל, שֶׁהֲרֵי רִמָּהוּ:

Verse 19

Verse 20

Verse 21

מלאו ימי. שֶׁאָמְרָה לִי אִמִּי, וְעוֹד מָלְאוּ יָמַי, שֶׁהֲרֵי אֲנִי בֶּן פ"ד שָׁנָה וְאֵימָתַי אַעֲמִיד י"ב שְׁבָטִים? וְזֶהוּ שֶׁאָמַר וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ, וְהַלֹּא קַל שֶׁבַּקַּלִּים אֵינוֹ אוֹמֵר כֵּן? אֶלָּא לְהוֹלִיד תּוֹלָדוֹת אָמַר כֵּן:

Verse 22

Verse 23

Verse 24

Verse 25

ויהי בבקר והנה היא לאה. אֲבָל בַּלַּיְלָה לֹא הָיְתָה לֵאָה, לְפִי שֶׁמָּסַר יַעֲקֹב סִימָנִים לְרָחֵל, וּכְשֶׁרָאֲתָה רָחֵל שֶׁמַּכְנִיסִין לוֹ לֵאָה אָמְרָה: עַכְשָׁו תִּכָּלֵם אֲחוֹתִי, עָמְדָה וּמָסְרָה לָהּ אוֹתָן סִימָנִים (מגילה י"ג):

Verse 26

Verse 27

מלא שבע זאת. דָּבוּק הוּא, שֶׁהֲרֵי נָקוּד בַּחֲטָף, שָׁבוּעַ שֶׁל זאת, וְהֵן שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה, בְּתַלְמוּד יְרוּשׁ' בְּמוֹעֵד קָטָן (וְאֵ"לוֹמַר שָׁבוּעַ מַמָּשׁ, שֶׁאִם כֵּן הָיָה צָרִיךְ לְהִנָּקֵד בְּפַתָּח הַשִּׁי"ן; וְעוֹד שֶׁשָּׁבוּעַ לְשׁוֹן זָכָר, כְּדִכְתִיב שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר לָךְ, לְפִיכָךְ אֵין מַשְׁמַע שָׁבוּעַ אֶלָּא שִׁבְעָה, שטיי"נא בְּלַעַז):
ונתנה לך. לְשׁוֹן רַבִּים, כְּמוֹ נֵרְדָה וְנָבְלָה וְנִשְׁרְפָה (בראשית י"א), אַף זֶה לְשׁוֹן וְנִתֵּן:
גם את זאת. מִיָּד לְאַחַר שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה, וְתַעֲבֹד לְאַחַר נִשּׂוּאֶיהָ:

Verse 28

Verse 29

Verse 30

עוד שבע שנים אחרות. אֲחֵרוֹת הַקִּישָׁן לָרִאשׁוֹנוֹת, מָה רִאשׁוֹנוֹת בֶּאֱמוּנָה אַף הָאַחֲרוֹנוֹת בֶּאֱמוּנָה, וְאַע"פִּ שֶׁבְּרַמָּאוּת בָּא עָלָיו (בראשית רבה):

Verse 31

Verse 32

(ותקרא שמו ראובן רַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ, אָמְרָה רְאוּ מַה בֵּין בְּנִי לְבֶן חָמִי שֶׁמָּכַר הַבְּכוֹרָה לְיַעֲקֹב, וְזֶה לֹא מְכָרָהּ לְיוֹסֵף וְלֹא עִרְעֵר עָלָיו, וְלֹא עוֹד שֶׁלֹּא עִרְעֵר עָלָיו אֶלָּא שֶׁבִּקֵּשׁ לְהוֹצִיאוֹ מִן הַבּוֹר) (ברכות ז'):

Verse 33

Verse 34

הפעם ילוה אישי. לְפִי שֶׁהָאֱמָהוֹת נְבִיאוֹת הָיוּ, וְיוֹדְעוֹת שֶׁי"ב שְׁבָטִים יוֹצְאִים מִיַּעֲקֹב וְד' נָשִׁים יִשָּׂא, אָמְרָה, מֵעַתָּה אֵין לוֹ פִּתְחוֹן פֶּה עָלַי, שֶׁהֲרֵי נָטַלְתִּי כָּל חֶלְקִי בַּבָּנִים (ברבות ס'):
על כן. כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ עַל כֵּן מְרֻבֶּה בְּאֵכְלוּסִין, חוּץ מִלֵּוִי שֶׁהָאָרוֹן הָיָה מְכַלֶּה בָּהֶם קרא שמו לוי. בְּכֻלָּם כְּתִיב וַתִּקְרָא, וְזֶה כָּתַב בּוֹ קָרָא, וְיֵשׁ מִ"אֵ בְּאֵלֶּה הַדְּבָרִים רַבָּה שֶׁשָּׂלַח הַקָּבָ"ה גַּבְרִיאֵל וְהֵבִיאוֹ לְפָנָיו וְקָרָא לוֹ שֵׁם זֶה, וְנָתַן לוֹ כ"ד מַתָּנוֹת כְּהֻנָּה, וְעַל שֵׁם שֶׁלִּוָּהוּ בְּמַתָּנוֹת קָרָאוֹ לֵוִי:

Verse 35

הפעם אודה. שֶׁנָּטַלְתִּי יוֹתֵר מֵחֶלְקִי, מֵעַתָּה יֵשׁ לִי לְהוֹדוֹת:

Chapter 30

Verse 1

ותקנא רחל באחותה. קִנְאָה בְמַעֲשֶׂיהָ הַטוֹבִים, אָמְרָה אִלּוּלֵי שֶׁצָּדְקָה מִמֶּנִּי לֹא זָכְתָה לִבָנִים (בראשית רבה):
הבה לי. וְכִי כָּךְ עָשָׂה אָבִיךָ לְאִמְּךָ? וְהֲלֹא הִתְפַּלֵּל עָלֶיהָ:
מתה אנכי. מִכָּאן לְמִי שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים שֶׁמָּשׁוּב כַּמֵּת (בראשית רבה):

Verse 2

התחת. וְכִי בִמְקוֹמוֹ אֲנִי?
אשר מנע ממך. אַתְּ אוֹמֶרֶת שֶׁאֶעֱשֶׂה כְאַבָּא, אֲנִי אֵינִי כְאַבָּא, אַבָּא לֹא הָיוּ לוֹ בָּנִים, אֲנִי יֵשׁ לִי בָּנִים; מִמֵּךְ מָנַע וְלֹא מִמֶּנִּי:

Verse 3

על ברכי. כְּתַרְגּוּמוֹ וַאֲנָא אֶרַבֵּי:
ואבנה גם אנכי. מַהוּ גַּם? אָמְרָה לוֹ זְקֻנְתְּךָ אַבְרָהָם הָיוּ לוֹ בָּנִים מֵהָגָר וְקָטָן מָתָנָיו כְּגֶדֶ עָרָה, אָמַר לָהּ זְקֻנָתִי הִכְנִיסָה צָרָתָהּ לְבֵיתִי, אָמְרָה לוֹ אִם הַדָּבָר הַזֶּה מְעַכֵּב, הִנֵּה אֲמָתִי:
ואבנה גם אנכי. כְּשָׂרָה:

Verse 4

Verse 5

Verse 6

דנני אלהים. דָּנַנִּי וְחִיְּבַנִי וְזִכַּנִי (בראשית רבה):

Verse 7

Verse 8

נפתולי אלהים. מְנַחֵם בֶּן סָרוּק פֵּרְשׁוֹ בְּמַחֲבֶרֶת צָמִיד פָּתִיל, חִבּוּרִים מֵאֵת הַמָּקוֹם
נִתְחַבַּרְתִּי עִם אֲחוֹתִי לִזְכוֹת לְבָנִים. וַאֲנִי מְפָרְשׁוֹ לְשׁוֹן עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל (דברים ל"ב) –
נִתְעַקַּשְׁתִּי וְהִפְצַרְתִּי פְּצִירוֹת וַנַּפְתּוּלִים הַרְבֵּה לַמָּקוֹם, לִהְיוֹת שָׁוָה לַאֲחוֹתִי:
גם יכלתי. הִסְכִּים עַל יָדִי; וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם לְשׁוֹן תִּפְלָה, כְּמוֹ נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִתְפַּלְתִּי
בַּקָּשׁוֹת הַחֲבִיבוֹת לְפָנָיו; נִתְקַבַּלְתִּי, וְנֶעֱתַרְתִּי כַּאֲחוֹתִי:
נפתלתי. נִתְקַבְּלָה תְּפִלָּתִי, וּמ"אֵ יֵשׁ רַבִּים בִּלְשׁוֹן נוֹטָרִיקוֹן:

Verse 9

Verse 10

ותלד זלפה. בְּכָלָן נֶאֱמַר הֵרָיוֹן חוּץ מִזִּלְפָּה, לְפִי שֶׁהָיְתָה בַּחוּרָה מִכֻּלָּן וְתִינֹקֶת בְּשָׁנִים
וְאֵין הֵרָיוֹן נִכָּר בָּהּ; וּכְדֵי לְרַמּוֹת לְיַעֲקֹב, נְתָנָהּ לָבָן לְלֵאָה, שֶׁלֹּא יָבִין שֶׁמַּכְנִיסִין לוֹ
אֶת לֵאָה, שֶׁכָּךְ מִנְהָג לִתֵּן שִׁפְחָה הַגְּדוֹלָה לַגְּדוֹלָה וּקְטַנָּה לַקְּטַנָּה:

Verse 11

בא גד. בָּא מַזָּל טוֹב, כְּמוֹ גַּד גַּדִּי וְסָנוּק לָא (שבת ס"ז), וְדוֹמֶה לוֹ הַעֹרְכִים לַגַּד
שֻׁלְחָן (ישעיהו ס"ה), וּמ"אַ שֶׁנּוֹלַד מָהוּל, כְּמוֹ גֹּדּוּ אֵילָנָא (דניאל ד'), וְלֹא יָדְעִתִּי
עַל מָה נִכְתְּבָה תֵּבָה אַחַת; דְּ"אַ לָמָּה נִקְרֵאת תֵּבָה אַחַת בָּגָד, כְּמוֹ בָּגַדְתָּ בִּי, כְּשֶׁבָּאתָ אֵל
שִׁפְחָתִי, כְּאִישׁ שֶׁבָּגַד בְּאֵשֶׁת נְעוּרִים:

Verse 12

Verse 13

Verse 14

בימי קציר חטים. לְהַגִּיד שִׁבְחָן שֶׁל שְׁבָטִים; שְׁעַת הַקָּצִיר הָיָה וְלֹא פָשַׁט יָדוֹ בַּגֶּזֶל לְהָבִיא
חִטִּים וּשְׂעוֹרִים, אֶלָּא דְּבַר הַהֶפְקֵר, שֶׁאֵין אָדָם מַקְפִּיד בּוֹ:
דודאים. סִיגְלִי, עֵשֶׂב הוּא (סנהדרין צ"ט), וּבִלְשׁוֹן יִשְׁמָעֵאל יַסְמִי"ן:

Verse 15

ולקחת גם את דודאי בני. בְּתְמִיהָ, וְלַעֲשׂוֹת עוֹד זֹאת לִקַּח גַּם אֶת דּוּדָאֵי בְּנִי; וְתַרְגּוּמוֹ
וּלְמֵיסַב:
לכן ישכב עמך הלילה. שֻׁלְּי הָיְתָה שְׁכִיבַת יָלְדָה זוֹ, וַאֲנִי נוֹתְנָה לָךְ תַּחַת דּוּדָאֵי בְּנֵךְ,
וּלְפִי שֶׁזְּלָזָה בְּמִשְׁכַּב הַצַּדִּיק לֹא זָכְתָה לְהִקָּבֵר עִמּוֹ (נדה ל"א):

Verse 16

שכר שכרתיך. נָתַתִּי לְרָחֵל שְׂכָרָהּ:
בלילה הוא. הַקָּבָ"ה סִיְּעוֹ, שֶׁיָּצָא מִשָּׁם יְשָׁשכָר (בראשית רבה):

Verse 17

וישמע אלהים אל לאה. שֶׁהָיְתָה מִתְאַוָּה וּמְתַזֶּרֶת לְהַרְבּוֹת שְׁבָטִים:

Verse 18

Verse 19

Verse 20

זבד טוב. כְּתַרְגּוּמוֹ:
יזבלני. לְ' בֵּית זְבֶל (מלכים א ח' י"ג), הירבריי"א בְּלַעַז, בֵּית מָדוֹר, מֵעַתָּה לֹא
תְּהֵא עִקַּר דִּירָתוֹ אֶלָּא עִמִּי שֶׁיֵּשׁ לִי בָּנִים כְּנֶגֶד כָּל נָשָׁיו:

Verse 21

דינה. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ שָׁדָנָה לָאָה דִּין בְּעַצְמָהּ, אִם זֶה זָכָר לֹא תְּהֵא רָחֵל אֲחוֹתִי כְּאַחַת
הַשְּׁפָחוֹת, וְהִתְפַּלְלָה עָלָיו וְנֶהְפַּךְ לִנְקֵבָה (ברכות ס'):

Verse 22

ויזכור אלהים את רחל. זָכַר לָהּ שֶׁמָּסְרָה סִימָנֶיהָ לַאֲחוֹתָהּ וְשֶׁהָיְתָה מְצֵרָה שֶׁמָּא תַּעֲלֶה
בְּגוֹרָלוֹ שֶׁל עֵשָׂו, שֶׁמָּא יְגָרְשֶׁנָּה יַעֲקֹב לְפִי שֶׁאֵין לָהּ בָּנִים, וְאַף עֵשָׂו הָרָשָׁע כָּךְ עָלָה בְּלִבּוֹ
כְּשֶׁשָּׁמַע שֶׁאֵין לָהּ בָּנִים; הוּא שֶׁיִּסֵּד הַפַּיָּט הָאַדְמוֹן כְּבָט שֶׁלֹּא חָלָה, צָבָה לְקַחְתָּהּ לוֹ
וְנִתְבֶּהָלָה:

Verse 23

אסף. הִכְנִיסָה בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא תֵרָאֶה, וְכֵן אֶסֹּף חֶרְפָּתֵנוּ (ישעיהו ד'), וְלֹא יֶאֱסֹף הַבַּיְתָה (שמות ט'), אָסְפוּ נָגְהָם (יואל ד'), וְיֹרֵחַ לֹא יֶאֱסֹף (ישעיהו ס') – לֹא יִטָּמֵן:
חרפתי. שֶׁהָיִיתִי לְחֶרְפָּה שֶׁאֲנִי עֲקָרָה וְהָיוּ אוֹמְרִים עָלַי שֶׁאֶעֱלֶה לְחֶלְקוֹ שֶׁל עֵשָׂו הָרָשָׁע.
וְאַגָּדָה: כָּל זְמַן שֶׁאֵיוֹ לָאִשָּׁה בֵּן, אֵין לָהּ בְּמִי לְתִלּוֹת סִרְחוֹנָהּ, מְשֻׁיֶּשֶׁת לָהּ בֵּן תּוֹלָה בּוֹ:
מִי שִׁבֵּר כְּלִי זֶה? בְּנָךְ. מִי אָכַל תְּאֵנִים אֵלּוּ? בְּנָךְ:

Verse 24

יסף ה' לי בן אחר. יוֹדַעַת הָיְתָה בְנִבּוּאָה שֶׁאֵין יַעֲקֹב עָתִיד לְהַעֲמִיד אֶלָּא שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, אָמְרָה יְהִי רָצוֹן שֶׁהוּא עָתִיד לְהַעֲמִיד יְהֵא מִמֶּנִּי, לְכָךְ לֹא נִתְפַּלְּלָה אֶלָּא עַל בֵּן אַחֵר:

Verse 25

כאשר ילדה רחל את יוסף. מְשֻׁנּוֹלַד שְׁטָנוֹ שֶׁל עֵשָׂו, שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ (עובדיה א'), אֵשׁ בְּלֹא לֶהָבָה אֵינוֹ שׁוֹלֵט לְמֵרָחוֹק, מְשֻׁנּוֹלַד יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה בֵית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וְלָקְחָה בָהֶם וַאֲכָלָתָה בֵּית עֵשָׂו כִּי אֵין שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְיָ דִּבֵּר:

Verse 26

תנה את נשי וגו'. אֵינִי רוֹצֶה לָצֵאת כִּי אִם בְּרִשׁוּת:

Verse 27

נחשתי. נִחַשְׁתִּי בְּנִחוּשׁ שֶׁלִּי שֶׁעַל יָדְךָ בָּאָה לִי בְּרָכָה; כְּשֶׁבָּאתָ לְכָאן לֹא הָיוּ לִי בָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם הַצֹּאן (בראשית כ״ט:ו׳), אֶפְשָׁר יֵשׁ לוֹ בָּנִים וְהוּא שׁוֹלֵחַ בִּתּוֹ אֵצֶל הָרוֹעִים? עַכְשָׁיו הָיוּ לוֹ בָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁמַע אֶת דִּבְרֵי בְנֵי לָבָן (שם ל"א):

Verse 28

נקבה. כְּתַרְגּוּמוֹ פָּרֵשׁ אַגְרָךְ:

Verse 29

ואת אשר היה מקנך אתי. אֶת חֶשְׁבּוֹן מְעוּט מִקְנְךָ שֶׁבָּא לְיָדִי מִתְּחִלָּה, כַּמָּה הָיוּ:

Verse 30

לרגלי. עִם רַגְלִי, בִּשְׁבִיל בִּיאַת רַגְלִי בָּאת אֶצְלְךָ הַבְּרָכָה, כְּמוֹ הָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלָיִךְ (שמות י"א), לָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלָי (שופטים ח') – הַבָּאִים עִמִּי:
גם אנכי לביתי. לְצֹרֶךְ בֵּיתִי; עַכְשָׁו אֵין עוֹשִׂין לְצָרְכִּי אֶלָּא בָּנַי וְצָרִיךְ אֲנִי לִהְיוֹת עוֹשֶׂה גַּם אֲנִי עִמָּהֶם לְסָמְכָן, וְזֶהוּ גַּם:

Verse 31

Verse 32

נקד. מְנֻמָּר בַּחֲבַרְבּוּרוֹת דַּקּוֹת כְּמוֹ נְקֻדּוֹת, פיונטור"א בְּלַעַז:
וטלוא. לְשׁוֹן טְלָאִים – חֲבַרְבּוּרוֹת רְחָבוֹת:
חום. שָׁחוּם, דּוֹמֶה לְאָדֹם, רו"ש בְּלַעַז; לְשׁוֹן מִשְׁנָה שַׁחֲמָתִית וְנִמְצֵאת לְבָנָה, לְעִנְיַן הַתְּבוּאָה:
והיה שכרי. אוֹתָן שֶׁיִּוָּלְדוּ מִכָּאן וּלְהַבָּא נְקֻדִּים וּטְלוּאִים בָּעִזִּים וּשְׁחוּמִים בַּכְּשָׂבִים, יִהְיוּ שֶׁלִּי, וְאוֹתָן שֶׁיִּשָּׁנָן עַכְשָׁו, הַפֵּרֹשׁ מֵהֶם וְהַפְקִידֵם בְּיַד בָּנָיִךְ, שֶׁלֹּא תֹאמַר לִי עַל

הַנּוֹלָדִים מֵעַתָּה אֲלוּ הָיוּ שָׁם מִתְּחִלָּה, וְעוֹד, שֶׁלֹּא תֹאמַר לִי, עַל יְדֵי הַזְּכָרִים שֶׁהֵן נְקֵבוֹת
וּטְלוּאִים תֵּלַדְנָה הַנְּקֵבוֹת דֻּגְמָתָן מִכָּאן וָאֵילָךְ:

Verse 33

וענתה בי וגו'. אִם תַּחְשְׁדֵנִי שֶׁאֲנִי נוֹטֵל מִשֶּׁלְךָ כְּלוּם, תַּעֲנֶה בִי צִדְקָתִי כִּי תָּבֹא צִדְקָתִי
וְתָעִיד עַל שְׁכָרִי לְפָנֶיךָ, שֶׁלֹּא תִמְצָא בָעֶדְרִי כִּי אִם נְקֵדִים וּטְלוּאִים, וְכָל שֶׁתִּמְצָא בָהֶן
שֶׁאֵינוֹ נָקֹד אוֹ טָלוּא אוֹ חוּם, בְּיָדוּעַ שֶׁגְּנַבְתִּיו לְךָ וּבִגְנֵבָה הוּא שָׁרוּי אֶצְלִי:

Verse 34

הן. לְ' קַבָּלַת דְּבָרִים:
לו יהי כדברך. הַלְוַאי שֶׁתַּחְפֹּץ בְּכָךְ:

Verse 35

ויסר. לָבָן ביום ההוא :
את התישים. עִזִּים זְכָרִים:
כל אשר לבן בו. כָּל אֲשֶׁר הָיְתָה בּוֹ חֲבַרְבּוּרִית לְבָנָה:
ויתן. לָבָן ביד בניו :

Verse 36

הנותרות. הָרְעוּעוֹת שֶׁבָּהֶן, הַחוֹלוֹת וְהָעֲקָרוֹת שֶׁאֵינָן אֶלָּא שִׁירַיִם, אוֹתָן מָסַר לוֹ:

Verse 37

מקל לבנה. עֵץ הוּא, וּשְׁמוֹ לִבְנָה, כְּמָא דְּתֵימָא תַּחַת אַלּוֹן וְלִבְנָה (הושע ד'), וְאוֹמֵר
אֲנִי הוּא שֶׁקּוֹרִין טרינבל"א בְּלַעַ"ז, שֶׁהוּא לָבָן:
לח. כְּשֶׁהוּא רָטֹב:
לוז. וְעוֹד לָקַח מַקֵּל לוּז, עֵץ שֶׁגְּדִלִּין בּוֹ אֱגוֹזִים דַּקִּים, קולדו"י בְּלַעַז:
וערמון. קשטני"ר בְּלַעַז:
פצלות. קְלוּפִים קְלוּפִים, שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מְנֻמָּר
מחשוף הלבן. גִּלּוּי לֹבֶן שֶׁל מַקֵּל, כְּשֶׁהָיָה קוֹלְפוֹ הָיָה נִרְאֶה וְנִגְלֶה לֹבֶן שֶׁלּוֹ בַּמָּקוֹם
הַקָּלוּף:

Verse 38

ויצג. תַּרְגּוּמוֹ וְדָעִיץ, לְשׁוֹן תְּחִיבָה וּנְעִיצָה הוּא בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בַּתַּלְמוּד דָּצָה
וּשְׁלָפָהּ, דָּץ בֵּיהּ מִידֵי, דָּצָהּ כְּמוֹ דְעָצָהּ, אֶלָּא שֶׁמְּקַצֵּר אֶת לְשׁוֹנוֹ:
ברהטים. בִּמְרוּצוֹת הַמַּיִם, בַּבְּרֵכוֹת הָעֲשׂוּיוֹת בָּאָרֶץ לְהַשְׁקוֹת שָׁם הַצֹּאן:
אשר תבאן וגו'. בָּרְהָטִים אֲשֶׁר תָּבֹאנָה הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת שָׁם הִצִּיג הַמַּקְלוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן
ויחמנה. הַבְּהֵמָה רוֹאָה אֶת הַמַּקְלוֹת וְהִיא נִרְתַּעַת לַאֲחוֹרֶיהָ וְהַזָּכָר רוֹבֶעַ וְיוֹלֶדֶת כַּיּוֹצֵא
בוֹ. רַבִּי הוֹשַׁעְיָה אוֹמֵר, הַמַּיִם נַעֲשִׂין זֶרַע בִּמְעֵיהֶן וְלֹא הָיוּ צְרִיכוֹת לְזָכָר, וְזֶהוּ
וַיֶּחַמְנָה וְגוֹ' (בראשית רבה):

Verse 39

אל המקלות. אֶל מַרְאוֹת הַמַּקְלוֹת:
עקדים. מְשֻׁנִּים בִּמְקוֹם עֲקִידָתָם, הֵם קַרְסֻלֵּי יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם:

Verse 40

והכשבים הפריד יעקב. הַנּוֹלָדִים עֲקוּדִים נְקֵדִים הִבְדִּיל וְהִפְרִישׁ לְעַצְמָן וְעָשָׂה אוֹתָן עֵדֶר
עֵדֶר לְבַדּוֹ, וְהוֹלִיךְ אוֹתוֹ הָעֵדֶר הָעָקוּד לִפְנֵי הַצֹּאן, וּפְנֵי הַצֹּאן הַהוֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם
צוֹפוֹת אֲלֵיהֶם; וְזֶהוּ שֶׁאָמַר וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל עָקֹד, שֶׁהָיוּ פְּנֵי הַצֹּאן אֶל הָעֲקוּדִים,
וְאֶל כָּל חוּם שֶׁמָּצָא בְּצֹאן לָבָן:
וישת לו עדרים. כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי:

Verse 41

המקשרות. כְּתַרְגּוּמוֹ הַבַּכִּירוֹת, וְאֵין לִי עֵד בַּמִּקְרָא; וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ עִם אֲחִיתֹפֶל בַּקְּשָׁרִים
(שמואל ב ט"ו), וַיְהִי הַקֶּשֶׁר אַמִּץ (שם), אוֹתָן הַמִּתְקַשְּׁרוֹת יַחַד לְמַהֵר עִבּוּרָן:

Verse 42

ובהעטיף. לְשׁוֹן אֶחוּר, כְּתַרְגּוּמוֹ וּבְלַקִּישׁוּת. וּמְנַחֵם חִבְּרוֹ עִם הַמַּחֲלָצוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת
(ישעיהו ג'), לְשׁוֹן עֲטִיפַת כְּסוּת, כְּלוֹמַר מִתְעַטְּפוֹת בְּעוֹרָן וְצַמְרָן וְאֵינָן מִתְאַוּוֹת
לְהִתְיַחֵם עַ"י הַזְּכָרִים:

Verse 43

צאן רבות. פָּרוֹת וְרָבוֹת מִשְּׁאָר צֹאן:
ושפחות ועבדים. מוֹכֵר צֹאנוֹ בָּדָמִים יְקָרִים וְלוֹקֵחַ לוֹ כָּל אֵלֶּה:

Chapter 31

Verse 1

עשה. כָּנַס, כְּמוֹ וַיַּעַשׂ חַיִל וַיַּךְ אֶת עֲמָלֵק (שמואל א י"ד):

Verse 2

Verse 3

שוב אל ארץ אבותיך. וְשָׁם אהיה עמך, אֲבָל בְּעוֹדְךָ מְחֻבָּר לַטָּמֵא אִי אֶפְשָׁר לְהַשְׁרוֹת
שְׁכִינָתִי עָלֶיךָ (בראשית רבה):

Verse 4

ויקרא לרחל וללאה. לְרָחֵל תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ לְלֵאָה, שֶׁהִיא הָיְתָה עֲקֶרֶת הַבַּיִת שֶׁבְּשִׁבִילָהּ
נִזְדַּוֵּג יַעֲקֹב עִם לָבָן, וְאַף בָּנֶיהָ שֶׁל לֵאָה מוֹדִים בַּדָּבָר, שֶׁהָרֵי בֹּעַז וּבֵית דִּינוֹ מְשֻׁבָּט
יְהוּדָה אוֹמְרִים כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם וְגוֹ' – הִקְדִּימוּ רָחֵל לְלֵאָה:

Verse 5

Verse 6

Verse 7

עשרת מנים. אֵין מוֹנִים פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה:
מנים. לְשׁוֹן סְכוּם, כְּלַל הַחֻשְׁבּוֹן וְהֵן עֲשִׂירִיּוֹת; לָמַדְנוּ שֶׁהֶחֱלִיף תְּנָאוֹ ק' פְּעָמִים:

Verse 8

Verse 9

Verse 10

והנה העתדים. אַע"פ שֶׁהִבְדִּילָם לָבָן כֻּלָּם שֶׁלֹּא יִתְעַבְּרוּ הַצֹּאן דֻּגְמָתָן, הָיוּ הַמַּלְאָכִים
מְבִיאִין אוֹתָן מֵעֵדֶר הַמָּסוּר בְּיַד בְּנֵי לָבָן לָעֵדֶר שֶׁבְּיַד יַעֲקֹב (בראשית רבה)
וברדים. כְּתַרְגּוּמוֹ וּפַצִּיחִין, פיי"ש בְּלַע"ז, חוּט שֶׁל לָבָן מַקִּיף אֶת גּוּפוֹ סָבִיב,
חֲבַרְבּוּרוֹת שֶׁלּוֹ פְּתוּחָה וּמְפֻלֶּשֶׁת מִזּוֹ אֶל זוֹ; וְאֵין לְהָבִיא עֵד מִן הַמִּקְרָא

Verse 11

Verse 12

Verse 13

האל בית אל. כְּמוֹ אֵל בֵּית אֵל, הַה"א יִתֵּרָה, וְדֶרֶךְ מִקְרָאוֹת לְדַבֵּר כֵּן, כְּמוֹ כִּי אַתֶּם
בָּאִים אֶל הָאָרֶץ כְּנָעַן (במדבר ל"ד)
משחת שם. לְ' רִבּוּי וּגְדֻלָּה כְּשֶׁנִּמְשָׁח לַמַּלְכוּת, כָּךְ וַיִּצֹּק שֶׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ – לִהְיוֹת מְשׁוּחָה
לְמִזְבֵּחַ
אשר נדרת לי. וְצָרִיךְ אַתָּה לְשַׁלְּמוֹ, שֶׁאָמַרְתָּ יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים, שֶׁתַּקְרִיב שָׁם קָרְבָּנוֹת

Verse 14

העוד לנו. לָמָּה נֶעֱכָּב עַל יָדְךָ מִלָּשׁוּב? כְּלוּם אָנוּ מְיֻחָלוֹת לִירֻשׁ מִנְכָסֵי אָבִינוּ כְּלוּם
בֵּין הַזָּרִים

Verse 15

הלא נכריות נחשבנו לו. אֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁדֶּרֶךְ בְּנֵי אָדָם לָתֵת נְדוּנְיָה לִבְנוֹתָיו – בְּשָׁעַת
נִשּׂוּאִין – נָהַג עִמָּנוּ כָּנָכְרִיּוֹת, כִּי מְכָרָנוּ לְךָ בִּשְׂכַר הַפְּעֻלָּה
את כספנו. שֶׁעִכֵּב דְּמֵי שְׂכַר פְּעֻלָּתְךָ

Verse 16

כי כל העשר. כִּי זֶה מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֶלָּא; כְּלוֹמַר, מִשֶּׁל אָבִינוּ אֵין לָנוּ כְּלוּם, אֶלָּא מַה
שֶּׁהִצִּיל הַקָּבָ"ה מֵאָבִינוּ שֶׁלָּנוּ הוּא
הציל. לְשׁוֹן הִפְרִישׁ, וְכֵן כָּל לְשׁוֹן הַצָּלָה שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן הַפָּרָשָׁה, שֶׁמַּפְרִישׁוֹ מִן הָרָעָה וּמִן
הָאוֹיֵב

Verse 17

את בניו ואת נשיו. הַקְּדִים זְכָרִים לִנְקֵבוֹת, וְעָשָׂו הַקְּדִים נְקֵבוֹת לִזְכָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקַּח
עֵשָׂו אֶת נָשָׁיו וְאֶת בָּנָיו וְגוֹמֵר

Verse 18

מקנה קנינו. מַה שֶּׁקָּנָה מִצֹּאנוֹ, עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּגְמַלִּים וַחֲמוֹרִים

Verse 19

לגזוז את צאנו. שֶׁנָּתַן בְּיַד בָּנָיו דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב
ותגנב רחל את התרפים. לְהַפְרִישׁ אֶת אָבִיהָ מֵע"ז נִתְכַּוְּנָה (בראשית רבה)

Verse 20

Verse 21

Verse 22

ביום השלישי. שֶׁהֲרֵי דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים הָיָה בֵּינֵיהֶם:

Verse 23

את אחיו. קְרוֹבָיו:
דרך שבעת ימים. כָּל אוֹתָן ג' יָמִים שֶׁהָלַךְ הַמַּגִּיד לְהַגִּיד לְלָבָן הָלַךְ יַעֲקֹב לְדַרְכּוֹ, נִמְצָא, יַעֲקֹב רָחוֹק מִלָּבָן שִׁשָּׁה יָמִים, וּבַשְּׁבִיעִי הִשִּׂיגוֹ לָבָן. לָמַדְנוּ שֶׁכָּל מַה שֶּׁהָלַךְ יַעֲקֹב בְּשִׁבְעָה יָמִים הָלַךְ לָבָן בְּיוֹם אֶחָד (שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים, וְלֹא נֶאֱמַר וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו שִׁבְעַת יָמִים):

Verse 24

מטוב עד רע. כָּל טוֹבָתָן שֶׁל רְשָׁעִים רָעָה הִיא אֵצֶל הַצַּדִּיקִים (יבמות ק"ג):

Verse 25

Verse 26

כשביות חרב. כָּל חַיִל הַבָּא לַמִּלְחָמָה קְרוּי חֶרֶב:

Verse 27

ותגנב אתי. גָּנַבְתָּ אֶת דַּעְתִּי:

Verse 28

Verse 29

יש לאל ידי. יֵשׁ כֹּחַ וְחַיִל בְּיָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רַע, וְכָל אֵל שֶׁהוּא לְ' קֹדֶשׁ עַל שֵׁם עִזּוּז וְרֹב אוֹנִים הוּא:

Verse 30

נכספתה. תָּמַדְתָּ, וְהִרְבֵּה יֵשׁ בַּמִּקְרָא, נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי (תהילים פ"ד), לְמַעֲשֶׂה (איוב י"ד):

Verse 31

כי יראתי וגו'. הֱשִׁיבוֹ עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן, שֶׁאָמַר לוֹ, וַתְּנַהֵג אֶת בְּנֹתַי וְגוֹ':

Verse 32

לא יחיה. וּמֵאוֹתָהּ קְלָלָה מֵתָה רָחֵל בַּדֶּרֶךְ (בראשית רבה)
מה עמדי. מִשֶּׁלְךָ:

Verse 33

באהל יעקב. הוּא אֹהֶל רָחֵל, שֶׁהָיָה יַעֲקֹב תָּדִיר אֶצְלָהּ; וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב:
ויבא באהל רחל. כְּשֶׁיָּצָא מֵאֹהֶל לֵאָה חָזַר לוֹ לְאֹהֶל רָחֵל קֹדֶם שְׁיִּחַפֵּשׂ בְּאֹהֶל הָאֲמָהוֹת, וְכָל כָּךְ לָמָּה? שֶׁהָיָה מַכִּיר בָּהּ שֶׁהִיא מַשְׁמֶשֶׁנְתּ:

Verse 34

בכר הגמל. לְשׁוֹן כָּרִים וּכְסָתוֹת, כְּתַרְגּוּמוֹ בַּעֲבִיטָא דְגַמְלָא, וְהִיא מַרְדַּעַת הָעֲשׂוּיָה כְּמִין
כַּר; וּבְעֵרוּבִין (דף ט"ז) שָׁנִינוּ הִקִּיפוּהָ בַּעֲבִיטִין, וְהֵן עֲבִיטֵי גְּמַלִּים, בשט"ו בְּלַעַז:

Verse 35

Verse 36

דלקת. רַדַּפְתָּ, כְּמוֹ עַל הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ (איכה ד'), וּכְמוֹ מִדְלֹק אַחֲרֵי פְּלֹשְׁתִּים (שמואל א
(י"ז:

Verse 37

ויוכיחו. וְיָבֹרוּ עִם מִי הַדִּין, אפרובי"ר בְּלַעַז:

Verse 38

לא שכלו. לֹא הִפִּילוּ עִבּוּרָם, כְּמוֹ רֶחֶם מַשְׁכִּיל (הושע ט'), תִּפַּלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא תְשַׁכֵּל
(איוב כ"א):
ואילי צאנך. מִכָּאן אָמְרוּ אַיִל בֶּן יוֹמוֹ קָרוּי אַיִל, שֶׁאִם לֹא כֵן, מַה שִּׁבְחוֹ? אֵלִים לֹא
אָכַל, אֲבָל כְּבָשִׂים אָכַל, אִם כֵּן גַּזְלָן הוּא (בבא קמא ס"ה):

Verse 39

טרפה. עַל יְדֵי אֲרִי וּזְאֵב:
אנכי אחטנה. לְשׁוֹן קֹלֵעַ בָּאֶבֶן אֶל הַשַּׂעָרָה וְלֹא יַחֲטֹא (שופטים כ'), אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה
חַטָּאִים (מלכים א א') – חֲסֵרִים, אָנֹכִי אַחְטֶרֶנָּה, אִם חָסְרָה חָסְרָה לִי, שֶׁמִּיָּדִי תְּבַקְּשֶׁנָּה:
אנכי אחטנה תַּרְגּוּמוֹ דַּהֲוַת שָׁגְיָא מִמְּנָיָא, שֶׁהָיְתָה נִפְקֶדֶת וּמְחֻסֶּרֶת, כְּמוֹ וְלֹא נִפְקַד)
מִמֶּנּוּ אִישׁ (במדבר ל"א), תַּרְגּוּמוֹ לָא שְׁגָא:
גנבתי יום וגנבתי לילה. גְּנוּבַת יוֹם אוֹ גְּנוּבַת לַיְלָה, הַכֹּל שִׁלַּמְתִּי:
גנבתי. כְּמוֹ רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת (איכה א'), מְלֵאָתִי מִשְׁפָּט (ישעיהו א')
אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ (הושע י'):

Verse 40

אכלני חרב. לְשׁוֹן אֵשׁ אֹכְלָה:
וקרח. כְּמוֹ מַשְׁלִיךְ קֶרַח (תהילים קמ"ז), תַּרְגּוּמוֹ גְּלִידָא:
שנתי. לְשׁוֹן שֵׁנָה:

Verse 41

ותחלף את משכרתי. הָיִיתָ מְשַׁנֶּה תְּנָאִי שְׂבִיֵּינוּ, מְנָקֵד לְטָלוּא, וּמְעָקוּדִים לִבְרֻדִּים:

Verse 42

ופחד יצחק. לֹא רָצָה לוֹמַר אֱלֹהֵי יִצְחָק, שֶׁאֵין הַקָּבָ"ה מְיֻחָד שְׁמוֹ עַל הַצַּדִּיקִים בְּחַיֵּיהֶם,
וְאַע"פ שֶׁאָמַר לוֹ בְּצֵאתוֹ מִבְּאֵר שָׁבַע אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק, בִּשְׁבִיל
שֶׁכָּהוּ עֵינָיו, וַהֲרֵי הוּא כַּמֵּת; יַעֲקֹב נִתְיָרֵא לוֹמַר אֱלֹהַי, וְאָמַר וּפַחַד
ויוכח. לְשׁוֹן תּוֹכָחָה הוּא וְלֹא לְשׁוֹן הוֹכָחָה:

Verse 43

מה אעשה לאלה. אֵיךְ תַּעֲלֶה עַל לִבִּי לְהָרַע לָהֶן:

Verse 44

והיה לעד. הַקָּבָ"ה:

Verse 45

Verse 46

(בראשית רבה) וּלְמִלְחָמָה לְצָרָה לוֹ אַחִים, נִגָּשִׁים אֵלָיו הֵם בָּנָיו שֶׁהָיוּ לאחיו.:

Verse 47

יגר שהדותא. תַּרְגּוּמוֹ שֶׁל גַּלְעֵד:
גלעד. גַּל עֵד:

Verse 48

Verse 49

והמצפה אשר אמר וגו'. וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר בְּהַר הַגִּלְעָד, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וַיַּעֲבֹר אֶת מִצְפֵּה גִלְעָד
(שופטים י"א), וְלָמָּה נִקְרֵאת שְׁמָהּ מִצְפָּה? לְפִי שֶׁאָמַר אֶחָד מֵהֶם לַחֲבֵרוֹ, יְצָף ה' בֵּינִי
וּבֵינֶךָ אִם תַּעֲבֹר אֶת הַבְּרִית:
כי נסתר. וְלֹא נִרְאָה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ:

Verse 50

בנתי, בנתי. שְׁתֵּי פְעָמִים, אַף בְּלָהָה וְזִלְפָּה בְּנוֹתָיו הָיוּ מִפִּילֶגֶשׁ:
אם תענה את בנתי. לִמְנֹעַ מֵהֶן עוֹנַת תַּשְׁמִישׁ (יומא ע"ז):

Verse 51

יריתי. כְּמוֹ יָרָה בַיָּם, כְּזֶה שֶׁהוּא יוֹרֶה הַחֵץ:

Verse 52

אם אני. הֲרֵי אִם מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֲשֶׁר, כְּמוֹ עַד אִם דִּבַּרְתִּי דְּבָרַי:
לרעה. לְרָעָה אִי אַתָּה עוֹבֵר, אֲבָל אַתָּה עוֹבֵר לִפְרַקְמַטְיָה:

Verse 53

אלהי אברהם. קֹדֶשׁ (בראשית רבה):
ואלהי נחור. חֹל:
אלהי אביהם. חֹל:

Verse 54

ויזבח יעקב זבח. שָׁחַט בְּהֵמוֹת לְמִשְׁתֶּה:
לאחיו. לְאוֹהֲבָיו שֶׁעִם לָבָן:
לאכל לחם. כָּל דְּבַר מַאֲכָל קָרוּי לֶחֶם, כְּמוֹ עֲבַד לְחֶם רַב (דניאל ה'), נַשְׁחִיתָה עֵץ
בְּלַחְמוֹ (ירמיהו י"א):

Chapter 32

Verse 1

Verse 2

ויפגעו בו מלאכי אלהים. מַלְאָכִים שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בָּאוּ לִקְרָאתוֹ לְלַוּוֹתוֹ לָאָרֶץ:

Verse 3

מחנים. שְׁתֵּי מַחֲנוֹת, שֶׁל חוּצָה לָאָרֶץ שֶׁבָּאוּ עִמּוֹ עַד כָּאן וְשֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּאוּ לִקְרָאתוֹ (ע' תנחומא פ' וישלח):

Verse 4

וישלח יעקב מלאכים. מַלְאָכִים מַמָּשׁ (בראשית רבה):
ארצה שעיר. לְאֶרֶץ שֵׂעִיר כָּל תֵּבָה שֶׁצִּירְיכָה לָמֵ"ד בִּתְחִלָּתָהּ הֵטִיל לָהּ הַכָּתוּב הֵ"א בְּסוֹפָהּ:

Verse 5

גרתי. לֹא נַעֲשֵׂיתִי שַׂר וְחָשׁוּב אֶלָּא גֵּר, אֵינְךָ כְּדַאי לְשָׁנֹא אוֹתִי עַל בְּרִכַּת אָבִיךָ שֶׁבֵּרַכְנִי הֱוֵה גְּבִיר לְאַחֶיךָ, שֶׁהֲרֵי לֹא נִתְקַיְּמָה בִּי. דָּ"א גַּרְתִּי בְּגִימַטְרִיָּא תרי"ג, כְּלוֹמַר, עִם לָבָן גַּרְתִּי וְתַרְיַ"ג מִצְוֹת שָׁמַרְתִּי וְלֹא לָמַדְתִּי מִמַּעֲשָׂיו הָרָעִים:

Verse 6

ויהי לי שור וחמור. אַבָּא אָמַר לִי מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ, זוֹ אֵינָהּ לֹא מִן הַשָּׁמַיִם וְלֹא מִן הָאָרֶץ:
שור וחמור. דֶּרֶךְ אֶרֶץ לוֹמַר עַל שְׁוָרִים הָרְבֵּה שׁוֹר – אָדָם אוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ בַּלַּיְלָה קָרָא הַתַּרְנְגוֹל וְאֵינוֹ אוֹמֵר קָרְאוּ הַתַּרְנְגוֹלִים:
ואשלחה להגיד לאדני. לְהוֹדִיעַ שֶׁאֲנִי בָּא אֵלֶיךָ:
למצא חן בעיניך. שֶׁאֲנִי שָׁלֵם עִמְּךָ וּמְבַקֵּשׁ אַהֲבָתְךָ:

Verse 7

באנו אל אחיך אל עשו. שָׁהָיִיתָ אוֹמֵר אָחִי הוּא, אֲבָל הוּא נוֹהֵג עִמְּךָ כְּעֶשָׂו הָרָשָׁע, עוֹדֵנּוּ בְּשִׁנְאָתוֹ (בראשית רבה פ'):

Verse 8

ויירא ויצר. וַיִּירָא שֶׁמָּא יֶהֱרֹג, וַיֵּצֶר לוֹ אִם יַהֲרֹג הוּא אֶת אֲחֵרִים (בראשית רבה ותנחומא):

Verse 9

המחנה האחת והכהו. מַחֲנֶה מְשַׁמֵּשׁ לְשׁוֹן זָכָר וּלְשׁוֹן נְקֵבָה, אִם תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה (תהלים כ"ז), הֲרֵי נְקֵבָה, הַמַּחֲנֶה הַזֶּה (בראשית ל"ג), זָכָר, וְכֵן יֵשׁ שְׁאָר דְּבָרִים מְשַׁמְּשִׁים לְשׁוֹן זָכָר וּלְשׁוֹן נְקֵבָה, הַשָּׁמֶשׁ יָצָא עַל הָאָרֶץ (בראשית י״ט:כ״ג), מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ (תהלים י"ט), הֲרֵי לְשׁוֹן זָכָר; וְהַשֶּׁמֶשׁ זָרְחָה עַל הַמָּיִם (מלכים ב ג'), הֲרֵי לְשׁוֹן נְקֵבָה. וְכֵן רוּחַ, וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה בָּאָה, הֲרֵי לְשׁוֹן נְקֵבָה, וַיִּגַּע בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת הַבַּיִת (איוב א'), הֲרֵי לְשׁוֹן זָכָר, וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים (מלכים א' י"ט), הֲרֵי לְשׁוֹן זָכָר וּלְשׁוֹן נְקֵבָה. וְכֵן אֵשׁ, וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת ה' (במדבר ט"ז), לְשׁוֹן נְקֵבָה, אֵשׁ לֹהֵט (תהילים ק"ד), לְשׁוֹן זָכָר:
והיה המחנה הנשאר לפליטה. עַל כָּרְחוֹ, כִּי אֻלָּמֵם עִמּוֹ. הִתְקִין עַצְמוֹ לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים, לְדוֹרוֹן, לִתְפִלָּה וּלְמִלְחָמָה. לְדוֹרוֹן, וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל פָּנָיו; לִתְפִלָּה, אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם; לְמִלְחָמָה, וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה:

Verse 10

ואלהי אבי יצחק. וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר וּפַחַד יִצְחָק? וְעוֹד וּמַהוּ שֶׁחָזַר וְהִזְכִּיר שֵׁם הַמְיֻחָד? הָיָה לוֹ לִכְתֹּב הָאוֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וְגו'. אֶלָּא כָּךְ אָמַר יַעֲקֹב לִפְנֵי הַקָּבָ"ה, שְׁתֵּי הַבְטָחוֹת הִבְטַחְתַּנִי, אַחַת בְּצֵאתִי מִבֵּית אָבִי מִבְּאֵר שָׁבַע, שֶׁאָמַרְתָּ לִי אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק, וְשָׁם אָמַרְתָּ לִי וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ, וּבְבֵית לָבָן אָמַרְתָּ לִי (בראשית ל"א) שׁוּב אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ, וְשָׁם נִגְלֵיתָ אֵלַי בַּשֵּׁם

הַמְיֻחָד לְבַדּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר ה' אֶל יַעֲקֹב שׁוּב אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וְגוֹ', בִּשְׁתֵּי הַבְטָחוֹת אֵלּוּ אֲנִי בָא לְפָנֶיךָ:

Verse 11

קטנתי מכל החסדים. נִתְמַעֲטוּ זְכֻיּוֹתַי עַל יְדֵי הַחֲסָדִים וְהָאֱמֶת שֶׁעָשִׂיתָ עִמִּי, לְכָךְ אֲנִי אוֹמֵר, שֶׁמָּא מִשֶּׁהִבְטַחְתַּנִי נִתְקַלְקַלְתִּי בְּחֵטְא וְיִגְרֹם לִי לְהַמְעֵר בְּיַד עֵשָׂו (שבת ל"ב):
ומכל האמת. אֲמִתַּת דְּבָרֶיךָ, שֶׁשָּׁמַרְתָּ לִי כָּל הַבְטָחוֹת שֶׁהִבְטַחְתַּנִי:
כי במקלי. לֹא הָיָה עִמִּי לֹא כֶסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא מְקֻנָה אֶלָּא מַקְלִי לְבַדּוֹ. וּמ"אַ נָתַן מַקְלוֹ בַּיַּרְדֵּן וְנִבְקַע הַיַּרְדֵּן:

Verse 12

מיד אחי מיד עשו. מִיַּד אָחִי שֶׁאֵין נוֹהֵג עִמִּי כְּאָח אֶלָּא כְּעֵשָׂו הָרָשָׁע:

Verse 13

היטב איטיב. הֵיטֵב בִּזְכוּתְךָ, אֵיטִיב בִּזְכוּת אֲבוֹתֶיךָ (בראשית רבה):
ושמתי את זרעך כחול הים. וְהֵיכָן אָ"ל כֵּן, וַהֲלֹא לֹא אָ"ל אֶלָּא וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ (שם כ"ח)? אֶלָּא שֶׁאָ"ל כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ (שם),
וּלְאַבְרָהָם אָמַר וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם:

Verse 14

הבא בידו. בְּרִשּׁוּתוֹ, וְכֵן וַיִּקַּח אֶת כָּל אֲרָצוֹ מִיָּדוֹ (במדבר כ"א). וּמ"אַ מִן הַבָּא בְיָדוֹ – אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, שֶׁאָדָם צָר בִּצְרוֹר וְנוֹשְׂאָם בְּיָדוֹ (דָּ"אַ מִן הַבָּא בְיָדוֹ, מִן הַחֵלְיוֹ, שֶׁנָּטַל מַעֲשֵׂר, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ, וַהֲדַר לָקַח מִנָּתָה):

Verse 15

עזים מאתים ותישים עשרים. מָאתַיִם עִזִּים צְרִיכוֹת עֶשְׂרִים תְּיָשִׁים, וְכֵן כֻּלָּם, הַזְּכָרִים כְּדֵי צֹרֶךְ הַנְּקֵבוֹת; וּבְבָ"ר דּוֹרֵשׁ מִכָּאן לָעוֹנָה הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה, הַטַּיָּלִים בְּכָל יוֹם, הַפּוֹעֲלִים שְׁתַּיִם בְּשַׁבָּת, הַחֲמָרִים אַחַת בְּשַׁבָּת, הַגַּמָּלִים אַחַת לִשְׁלֹשִׁים יוֹם, הַסַּפָּנִים אַחַת לִשְׁשָׁה חֳדָשִׁים; וְאֵינִי יוֹדֵעַ לְכַוֵּן הַמִּדָּשׁ הַזֶּה בְּכִוּוּן, אַךְ נִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁלָּמַדְנוּ מִכָּאן שֶׁאֵין הָעוֹנָה שָׁוָה בְּכָל אָדָם אֶלָּא לְפִי טֹרַח הַמֶּטָּל עָלָיו, שֶׁמָּצִינוּ כָּאן שֶׁמָּסַר לְכָל תַּיִשׁ עֶשֶׂר עִזִּים וְכֵן לְכָל אַיִל; לְפִי שֶׁהֵם פְּנוּיִים מִמְּלָאכָה דַּרְכָּם לְהַרְבּוֹת תַּשְׁמִישׁ וּלְעַבֵּד עֶשֶׂר נְקֵבוֹת, וּבְהֵמָה מְשֻׁנְּתַעֲבָרָה אֵינָהּ מְקַבֶּלֶת זָכָר, וּפָרִים שֶׁעוֹסְקִין בִּמְלָאכָה, לֹא מָסַר לְזָכָר אֶלָּא אַרְבַּע נְקֵבוֹת, וְלַחֲמוֹר שֶׁהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה שְׁתֵּי נְקֵבוֹת לְזָכָר, וְלַגְּמַלִּים שֶׁהוֹלְכִים דֶּרֶךְ יוֹתֵר רְחוֹקָה נְקֵבָה אַחַת לְזָכָר:

Verse 16

גמלים מיניקות שלשים, ובניהם. עִמָּהֶם: וּמ"אַ: וּבְנֵיהֶם – בַּנָּאֵיהֶם, זָכָר כְּנֶגֶד נְקֵבָה,
וּלְפִי שֶׁצָּנוּעַ בְּתַשְׁמִישׁ לֹא פֵּרְסְמוֹ הַכָּתוּב (בראשית רבה):
ועירם. חֲמוֹרִים זְכָרִים:

Verse 17

עדר עדר לבדו. כָּל מִין וָמִין לְעַצְמוֹ:
עברו לפני. דֶּרֶךְ יוֹם אוֹ פָּחוֹת וַאֲנִי אָבֹא אַחֲרֵיכֶם:
ורוח תשימו. עֵדֶר לְפָנַי חֲבֵרוֹ מִלֹּא עַיִן, כְּדֵי לְהַשְׁבִּיעַ עֵינוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע וּלְתַוּוהוּ עַל רִבּוּי הַדּוֹרוֹן:

Verse 18

למי אתה. שֶׁל מִי אַתָּה, מִי שׁוֹלְחֶךָ, וְתַרְגּוּם דְּמָאן אַתְּ?
ולמי אלה לפניך. וְאֵלֶּה שֶׁלְּפָנֶיךָ שֶׁל מִי הֵם; לְמִי הַמִּנְחָה הַזֹּאת שְׁלוּחָה? לָמ"ד מְשַׁמֶּשֶׁת בְּרֹאשׁ הַתֵּבָה בְּמָקוֹם שֶׁל, כְּמוֹ: וְכֹל אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לִי הוּא (בראשית ל״א:מ״ג) – שֶׁלִּי הוּא; לַה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ (תהילים כ"ד) – שֶׁל ה':

Verse 19

ואמרת לעבדך ליעקב. עַל רֹאשׁוֹן רֹאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן; שֶׁשָּׁאַלְתָּ לְמִי אַתָּה? לְעַבְדְּךָ
לְיַעֲקֹב אֲנִי – וְתַרְגּוּמוֹ דְּעַבְדָּךְ דְּיַעֲקֹב – וְשֶׁשָּׁאַלְתָּ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ, מִנְחָה הִיא שְׁלוּחָה
וְגוֹ':
והנה גם הוא. יַעֲקֹב:

Verse 20

Verse 21

אכפרה פניו. אֲבַטֵּל רָגְזוֹ; וְכֵן וְכֹפֶר בְּרִיתְכֶם אֶת מָוֶת (ישעיהו כ"ח), לֹא תוּכְלִי כַּפְּרָה
(שם מ"ז). וְנִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁכָּל כַּפָּרָה שֶׁאֵצֶל עָוֹן וְחֵטְא וְאֵצֶל פָּנִים כֻּלָּן לְשׁוֹן קִנּוּחַ
וְהַעֲבָרָה הֵן, וְלָשׁוֹן אֲרַמִּי הוּא, וְהַרְבֵּה בַּתַּלְמוּד וְכַפֵּר יְדֵיהּ, בָּעֵי לְכַפּוּרֵי יְדֵי בְּהַהוּא
גַּבְרָא, וְגַם בִּלְשׁוֹן הַמִּקְרָא נִקְרָאִים הַמְּזָרְקִים שֶׁל קְדָשׁ כְּפוֹרֵי זָהָב (עזרא א'), עַל שֵׁם
שֶׁהַכֹּהֵן מְקַנֵּחַ יָדָיו בָּהֶן בְּשִׁפַּת הַמִּזְרָק:

Verse 22

על פניו. כְּמוֹ לְפָנָיו, וְכֵן הָמָס וָשֹׁד יִשָּׁמַע בָּהּ עַל פָּנַי תָּמִיד (ירמיהו ו'), וְכֵן
הַמַּכְעִסִים אֹתִי עַל פָּנַי (ישעיהו ס"ה); וּמ"אַ עַל פָּנָיו, אַף הוּא שָׁרוּי בְּכַעַס, שֶׁהָיָה
צָרִיךְ לְכָל זֶה (בראשית רבה):

Verse 23

ואת אחד עשר ילדיו. וְדִינָהּ הֵיכָן הָיְתָה? נִתְּנָה בְּתֵבָה וְנֶעֱל בְּפָנֶיהָ, שֶׁלֹּא יִתֵּן בָּהּ עֵשָׂו
עֵינָיו, וּלְכָךְ נֶעֱנַשׁ יַעֲקֹב שֶׁמָּנָעָהּ מֵאָחִיו, שֶׁמָּא תַּחֲזִירֶנּוּ לַמּוּטָב, וְנָפְלָה בְּיַד שְׁכֶם
(בראשית רבה):
יבק. שֵׁם הַנָּהָר:

Verse 24

את אשר לו. הַבְּהֵמָה וְהַמִּטַּלְטְלִים; עָשָׂה עַצְמוֹ כְּגַשָּׁר נוֹטֵל מִכָּאן וּמַנִּיחַ כָּאן (בראשית
רבה):

Verse 25

ויותר יעקב. שָׁכַח פַּכִּים קְטַנִּים וְחָזַר עֲלֵיהֶם (חולין צ"א):
ויאבק איש. מָנַחֵם פֵּי' וַיִּתְעַפֵּר אִישׁ, לְשׁוֹן אָבָק, שֶׁהָיוּ מַעֲלִים עָפָר בְּרַגְלֵיהֶם עַ"י
נְעָנוּעָם. וְלִי נִרְאֶה שֶׁהוּא לְשׁוֹן וַיִּתְקַשֵּׁר, וְלָשׁוֹן אֲרַמִּי הוּא, בָּתַר דַּאֲבִיקוּ בֵּיהּ, וַאֲבִיק
לֵיהּ מֵיבַק – לְשׁוֹן עֲנִיָּה, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ שְׁנַיִם שֶׁמִּתְעַצְּמִים לְהַפִּיל אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ, שֶׁחוֹבְקוֹ
וְאוֹבְקוֹ בְּזְרוֹעוֹתָיו. וּפֵרְשׁוּ רַז"ל שֶׁהוּא שָׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו (בראשית רבה):

Verse 26

ויגע בכף ירכו. קוּלִית הַיָּרֵךְ הַתָּקוּעַ בְּקַלְבּוּסִית קָרוּי כַּף, עַ"שׁ שֶׁהַבָּשָׂר שֶׁעָלֶיהָ כְּמִין כַּף
שֶׁל קְדֵרָה:
ותקע. נִתְקַעְקְעָה מִמְּקוֹם מַחֲבַרְתָּהּ, וְדוֹמֶה לוֹ פֶּן תֵּקַע נַפְשִׁי מִמֵּךְ (ירמיהו ו'), לְשׁוֹן
הֶסָרָה. וּבְמִשְׁנָה לְקַעְקֵעַ בֵּיצָתוֹ – לְשָׁרֵשׁ שָׁרְשֵׁיהֶן:

Verse 27

כי עלה השחר. וְצָרִיךְ אֲנִי לוֹמַר שִׁירָה בַּיּוֹם (חולין צ"א):
ברכתני. הוֹדֵה לִי עַל הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרַכְנִי אָבִי, שֶׁעֵשָׂו מְעַרְעֵר עֲלֵיהֶן:

Verse 28

Verse 29

לא יעקב. לֹא יֵאָמֵר עוֹד שֶׁהַבְּרָכוֹת בָּאוּ לְךָ בְעָקְבָה וּרְמִיָּה כִּי אִם בִּשְׂרָרָה וְגִלּוּי פָּנִים,
וְסוֹפְךָ שֶׁהַקָּבָ"ה נִגְלָה אֵלֶיךָ בְּבֵית אֵל וּמַחֲלִיף שְׁמְךָ וְשָׁם הוּא מְבָרְכֶךָּ, וַאֲנִי שָׁם אֶהְיֶה
וְאוֹדֶה לְךָ עֲלֵיהֶן, וְזֶה שֶׁכָּתוּב וַיָּשָׂר אֶל מַלְאָךְ וַיֵּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן לוֹ (הושע י"ב) –
בָּכָה הַמַּלְאָךְ וַיִּתְחַנֶּן לוֹ, וּמַה נִּתְחַנֵּן לוֹ? בֵּית אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ, הַמְתֵּן לִי
עַד שֶׁיְּדַבֵּר עִמָּנוּ שָׁם; וְלֹא רָצָה יַעֲקֹב, וְעַל כָּרְחוֹ הוֹדָה לוֹ עֲלֵיהֶן, וְזֶהוּ וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ
שָׁם, שֶׁהָיָה מִתְחַנֵּן לְהַמְתִּין לוֹ וְלֹא רָצָה:
ועם אנשים. עִשָּׂו וְלָבָן:
ותוכל. לָהֶם:

Verse 30

למה זה תשאל. אֵין לָנוּ שֵׁם קָבוּעַ, מִשְׁתַּנִּים שְׁמוֹתֵינוּ, הַכֹּל לְפִי מִצְוַת עֲבוֹדַת הַשְּׁלִיחוּת
שֶׁאָנוּ מְשֻׁתָּלְחִים (בראשית רבה):

Verse 31

Verse 32

ויזרח לו השמש. לְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם הוּא כְּשֶׁהִגִּיעָנוּ לְמָקוֹם פְּלוֹנִי הֵאִיר לָנוּ הַשַּׁחַר, זֶהוּ
פְּשׁוּטוֹ; וּמִ"אַ ויזרח לו לְצָרְכּוֹ – לְרַפְּאוֹת אֶת צַלַּעְתּוֹ, כְּמָה דְּתֵימָא שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא
בִּכְנָפֶיהָ (מלאכי ג'); וְאוֹתָן שָׁעוֹת שֶׁמְּהָרָה לִשְׁקֹעַ בִּשְׁבִילוֹ כְּשֶׁיָּצָא מִבְּאֵר שֶׁבַע מְהָרָה לִזְרֹחַ
בִּשְׁבִילוֹ:
והוא צלע. הָיָה צוֹלֵעַ כְּשֶׁזָּרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ:

Verse 33

גיד הנשה. לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ גִּיד הַנָּשֶׁה? לְפִי שֶׁנָּשָׁה מִמְּקוֹמוֹ וְעָלָה, וְהוּא לְשׁוֹן קְפִיצָה,
וְכֵן נָשְׁתָה גְּבוּרָתָם (ירמיהו נ"א), וְכֵן כִּי נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת כָּל עֲמָלִי (בראשית מ"א):

Chapter 33

Verse 1

Verse 2

ואת לאה וילדיה אחרנים. אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן חָבִיב:

Verse 3

עבר לפניהם. אָמַר אִם יָבֹא אוֹתוֹ רָשָׁע לְהַלָּחֵם יִלָּחֵם בִּי תְּחִלָּה:

Verse 4

וישקהו. נִתְגַּלְגְּלוּ רַחֲמָיו, כְּשֶׁרָאָהוּ מִשְׁתַּחֲוֶה כָּל הַשְּׁתַּחֲוָאוֹת הַלָּלוּ:
ונשקו. נָקוּד עָלָיו; וְיֵשׁ חוֹלְקִין בַּדָּבָר הַזֶּה בַּבָּרַיְתָא דְּסִפְרֵי, יֵשׁ שֶׁדָּרְשׁוּ נְקֻדָּה זוֹ שֶׁלֹּא
נָשַׁק כָּל לִבּוֹ, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, הֲלָכָה הִיא בְּיָדוּעַ שֶׁעֵשָׂו שׂוֹנֵא לְיַעֲקֹב, אֶלָּא
שֶׁנִּכְמְרוּ רַחֲמָיו בְּאוֹתָהּ שָׁעָה וְנָשַׁק כָּל לִבּוֹ (ספרי במדבר):

Verse 5

מי אלה לך. מִי אֵלֶּה לִהְיוֹת שֶׁלְּךָ:

Verse 6

Verse 7

נגש יוסף ורחל. בְּכֻלָּן הָאִמָּהוֹת נִגָּשׁוֹת לִפְנֵי הַבָּנִים, אֲבָל בְּרָחֵל יוֹסֵף נִגַּשׁ לְפָנֶיהָ, אָמַר
אִמִּי יָפַת תֹּאַר, שֶׁמָּא יִתְלֶה בָהּ עֵינָיו אוֹתוֹ רָשָׁע, אֶעֱמֹד כְּנֶגְדָּהּ וַאֲעַכְּבֶנּוּ מִלְּהִסְתַּכֵּל בָּהּ;
מִכָּאן זָכָה יוֹסֵף לְבִרְכַת עֲלֵי עַיִן:

Verse 8

מי לך כל המחנה. מִי כָּל הַמַּחֲנֶה אֲשֶׁר פָּגַשְׁתִּי, שֶׁהוּא שֶׁלְּךָ? כְּלוֹמַר לָמָּה הוּא לְךָ? פְּשׁוּטוֹ
שֶׁל מִקְרָא עַל מוּלְיֵי הַמִּנְחָה, וּמִדְרָשׁוֹ כְּתוֹת שֶׁל מַלְאָכִים פָּגַע, שֶׁהָיוּ דּוֹחֲפִין אוֹתוֹ וְאֶת
אֲנָשָׁיו וְאוֹמְרִים לָהֶם שֶׁל מִי אַתֶּם? וְהֵם אוֹמְרִים לָהֶם שֶׁל עֵשָׂו, וְהֵם אוֹמְרִים הַכּוּ, הַכּוּ,
וְאֵלּוּ אוֹמְרִים הַנִּיחוּ, בְּנוֹ שֶׁל יִצְחָק הוּא, וְלֹא הָיוּ מַשְׁגִּיחִים עָלָיו; בֶּן בְּנוֹ שֶׁל אַבְרָהָם
הוּא, וְלֹא הָיוּ מַשְׁגִּיחִין; אָחִיו שֶׁל יַעֲקֹב הוּא, אוֹמְרִים לָהֶם אִם כֵּן, מִשֶּׁלָּנוּ אַתֶּם:

Verse 9

יהי לך אשר לך. כָּאן הוֹדָה לוֹ עַל הַבְּרָכוֹת (בראשית רבה):

Verse 10

אל נא. אַל נָא תֹּאמַר לִי כֵּן:
אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו'. כִּי כְדַאי
וְהָגוּן לְךָ שֶׁתְּקַבֵּל מִנְחָתִי עַל אֲשֶׁר רָאִיתִי פָּנֶיךָ, וְהֵן חֲשׁוּבִין לִי כִּרְאִיַּת פְּנֵי הַמַּלְאָךְ,
שֶׁרָאִיתִי שֵׂר שֶׁלְּךָ, וְעוֹד עַל שֶׁנִּתְרַצֵּיתָ לְמָחֹל עַל סֵרָחֲנִי. וְלָמָּה הִזְכִּיר לוֹ רְאִיַּת הַמַּלְאָךְ?
כְּדֵי שֶׁיִּתְיָרֵא הֵימֶנּוּ וְיֹאמַר רָאָה מַלְאָכִים וְנִצַּל, אֵינִי יָכוֹל לוֹ מֵעַתָּה
ותרצני. נִתְפַּיַּסְתָּ לִי, וְכֵן כָּל רָצוֹן שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן פִּיּוּס, אפייצימנ"טו בְּבַלַּעַז, כִּי לֹא
לְרָצוֹן יִהְיֶה לָכֶם (ויקרא כ"ב) – הַקְּרְבָּנוֹת בָּאוֹת לְפַיֵּס וּלְרַצּוֹת, וְכֵן שִׁפְתֵי צַדִּיק
יֵדְעוּן רָצוֹן (משלי י') – יוֹדְעִים לְפַיֵּס וּלְרַצּוֹת:

Verse 11

ברכתי. מִנְחָתִי, מִנְחָה זוֹ הַבָּאָה עַל רְאִיַּת פָּנִים וְלִפְרָקִים אֵינָהּ בָּאָה אֶלָּא לִשְׁאֵלַת שָׁלוֹם,
וְכָל בְּרָכָה שֶׁהִיא לִרְאִיַּת פָּנִים – כְּגוֹן וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה (בראשית מ״ז:ז׳), עָשׂוּ
אִתִּי בְּרָכָה דְּסַנְחֵרִיב (מלכים ב י"ח), וְכֵן לִשְׁאָל לוֹ לְשָׁלוֹם וּלְבָרְכוֹ דְּתִנְעִי מֶלֶךְ חֲמָת
(שמואל ב ח') – כֻּלָּם לְשׁוֹן בִּרְכַּת שָׁלוֹם הֵן, שֶׁקּוֹרִין בְּלַעַז שלו"איר, אַף זוֹ בִּרְכָתִי
מו"ן שלו"ד:
אשר הבאת לך. לֹא טָרַחְתָּ בָּהּ וַאֲנִי יָגַעְתִּי לְהַגִּיעָהּ עַד שֶׁבָּאָה לְיָדְךָ (בראשית רבה):
חנני. נו"ן רְאשׁוֹנָה מֻדְגֶּשֶׁת, לְפִי שֶׁהִיא מְשַׁמֶּשֶׁת בְּמָקוֹם שְׁתֵּי נוּנִי"ן, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר
חָנְנֵנִי, שֶׁאֵין חָנוֹן בְּלֹא שְׁתֵּי נוּנִי"ן, וְהַשְׁלִישִׁית לְשִׁמּוּשׁ, כְּמוֹ עָשַׂנִי, זְבָדַנִי:
בַּתֶּבָה, וְתַרְגּוּם שֶׁל אֶנְקְלוֹס טוֹל וּנְהָךְ, עֵשָׂו אָמַר לְיַעֲקֹב נְסַע מִכָּאן וְנֵלֵךְ
ואלכה לנגדך. בְּשָׁוֶה לְךָ; טוֹבָה זוֹ אֶעֱשֶׂה לְךָ, שֶׁאֲרִיךְ יָמֶיךָ מַהֲלַכְתִּי, לָלֶכֶת לְאַט כַּאֲשֶׁר
אַתָּה צָרִיךְ, וְזֶהוּ לְנֶגְדֶּךָ – בְּשָׁוֶה לְךָ:

Verse 13

עלות עלי. הַצֹּאן וְהַבָּקָר, שֶׁהֵן עָלוֹת, מֻטָּלוֹת עָלַי לְנַהֲלָן לְאַט:
עלות. מְגַדְּלוֹת עוֹלְלֵיהֶן, לְשׁוֹן עוֹלֵל וְיוֹנֵק (איכה ב'), עוֹל יָמִים (ישעיהו ס"ה),
וּשְׁתֵּי פָרוֹת עָלוֹת (שמואל א ו') וּבְלַעַז אנפנטי"ש:
ודפקום יום אחד. לְיַגְּעָם בַּדֶּרֶךְ בִּמְרוּצָה ומתו כל הצאן
ודפקום. כְּמוֹ קוֹל דּוֹדִי דוֹפֵק (שיר השירים), נוֹקֵשׁ בַּדֶּלֶת:

Verse 14

יעבר נא אדני. אַל נָא תַּאֲרִיךְ יְמֵי הֲלִיכָתְךָ, עֲבֹר כְּפִי דַּרְכְּךָ וְאַף אִם תִּתְרַחֵק:
אתנהלה. אֶתְנַהֵל, ה"א יְתֵירָה, כְּמוֹ אֶרְדָּה, אֶשְׁמְעָה:
לאטי. לְאַט שֶׁלִּי, לְשׁוֹן נַחַת, הַהוֹלְכִים לְאַט, לְאַט לִי לַנַּעַר (שמואל ב י"ח). לְאִטִּי:
הַלָּמ"ד מִן הַיְסוֹד, וְאֵינָהּ מְשַׁמֶּשֶׁת – אֶתְנַהֵל נַחַת שֶׁלִּי:
לרגל המלאכה. לְפִי צֹרֶךְ הַלִּיכַת רַגְלֵי הַמְּלָאכָה הַמֻּטֶּלֶת עָלַי לְהוֹלִיךְ:
ולרגל הילדים. לְפִי רַגְלֵיהֶם שֶׁהֵם יְכוֹלִים לֵילֵךְ:
עד אשר אבא אל אדני שעירה. הִרְחִיב לוֹ הַדֶּרֶךְ, שֶׁלֹּא הָיָה דַּעְתּוֹ לָלֶכֶת אֶלָּא עַד סֻכּוֹת;
אָמַר אִם דַּעְתּוֹ לַעֲשׂוֹת לִי רָעָה, יַמְתִּין עַד בּוֹאִי אֶצְלוֹ, וְהוּא לֹא הָלַךְ; וְאֵימָתַי יֵלֵךְ?
בִּימֵי הַמָּשִׁיחַ (בראשית רבה), שֶׁנֶּאֱמַר וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו (עובדיה א'); וּמ"אַ יֵשׁ לְפָרָשָׁה זוֹ רַבִּים:

Verse 15

ויאמר למה זה. תַּעֲשֶׂה לִי טוֹבָה זוֹ שֶׁאֵינִי צָרִיךְ לָהּ:
אמצא חן בעיני אדני. וְלֹא תְּשַׁלֵּם לִי עַתָּה שׂוּם גְּמוּל:

Verse 16

וישב ביום ההוא עשו לדרכו. עֵשָׂו לְבַדּוֹ, וְד' מֵאוֹת אִישׁ שֶׁהָלְכוּ עִמּוֹ נִשְׁמְטוּ מֵאֶצְלוֹ
אֶחָד אֶחָד, וְהֵיכָן פָּרַע לָהֶם הַקָּבָ"ה? בִּימֵי דָוִד, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי אִם אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ נַעַר אֲשֶׁר
רָכְבוּ עַל הַגְּמַלִּים (שמואל א ל') (בראשית רבה):

Verse 17

ויבן לו בית. שָׁהָה שָׁם י"ח חֹדֶשׁ, קַיִץ וְחֹרֶף וְקַיִץ (מגילה י"ז), סֻכּוֹת – קַיִץ; בַּיִת –
חֹרֶף, סֻכּוֹת – קַיִץ:

Verse 18

שלם. שָׁלֵם בְּגוּפוֹ, שֶׁנִּתְרַפֵּא מִצַּלַעְתּוֹ; שָׁלֵם בְּמָמוֹנוֹ, שֶׁלֹּא חָסַר כְּלוּם מִכָּל אוֹתוֹ דּוּרוֹן;
שָׁלֵם בְּתוֹרָתוֹ, שֶׁלֹּא שָׁכַח תַּלְמוּדוֹ בְּבֵית לָבָן (שבת ל"ג):
עיר שכם. כְּמוֹ לְעִיר, וְכָמוֹהוּ עַד בּוֹאָנָה בֵּית לָחֶם (רות א'):
בבאו מפדן ארם. כְּאָדָם הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ יָצָא פְּלוֹנִי מִבֵּין שְׁנֵי אֲרָיוֹת וּבָא שָׁלֵם, אַף כָּאן
וַיָּבֹא שָׁלֵם מִפַּדַּן אֲרָם, מִלָּבָן וּמֵעֵשָׂו שֶׁנִּזְדַּוְּגוּ לוֹ בַּדֶּרֶךְ:

Verse 19

קשיטה. מָעָה. אָרַ"ע כְּשֶׁהָלַכְתִּי לִכְרֵכֵי הַיָּם הָיוּ קוֹרִין לְמָעָה קְשִׁיטָה (וְתַרְגּוּמוֹ חוּרְפָּן –
טוֹבִים, חֲרִיפִים בְּכָל מָקוֹם, כְּגוֹן עוֹבֵר לַסּוֹחֵר):

Verse 20

ויקרא לו אל אלהי ישראל. לֹא שֶׁהִמְזְבֵּחַ קָרוּי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶלָּא עַל שֵׁם שֶׁהָיָה הַקָּבָ"ה
עִמּוֹ וְהִצִּילוֹ קָרָא שֵׁם הַמִּזְבֵּחַ עַל שֵׁם הַנֵּס, לְהְיוֹת שִׁבְחוֹ שֶׁל מָקוֹם נִזְכָּר בְּקְרִיאַת הַשֵּׁם,
כְּלוֹמַר מִי שֶׁהוּא אֵל, הוּא הַקָּבָ"ה, הוּא לֵאלֹהִים לִי, שֶׁשְּׁמִי יִשְׂרָאֵל. וְכֵן מָצִינוּ בְּמֹשֶׁה
וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה' נִסִּי (שמות י"ז), לֹא שֶׁהַמִּזְבֵּחַ קָרוּי ה', אֶלָּא עַל שֵׁם הַנֵּס קָרָא שֵׁם
הַמִּזְבֵּחַ לְהַזְכִּיר שִׁבְחוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, ה' הוּא נִסִּי. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ שֶׁהַקָּבָ"ה קָרָאוֹ
לְיַעֲקֹב אֵל (מגילה י"ח); וְדִבְרֵי תוֹרָה כְּפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע (ע' שבת פ"ח) – מִתְחַלְּקִים
לְכַמָּה טְעָמִים, וַאֲנִי לְיַשֵּׁב פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא בָּאתִי:

Chapter 34

Verse 1

בת לאה. וְלֹא בַת יַעֲקֹב? אֶלָּא עַל שֵׁם יְצִיאָתָהּ נִקְרֵאת בַּת לֵאָה, שֶׁאַף הִיא יַצְאָנִית הָיְתָה (בראשית רבה):

Verse 2

וישכב אתה. כְּדַרְכָּהּ:
ויענה. שֶׁלֹּא כְדַרְכָּהּ (בראשית רבה):

Verse 3

על לב הנערה. דְּבָרִים הַמִּתְיַשְּׁבִים עַל הַלֵּב; רְאִי, אָבִיךְ בְּחֶלְקַת שָׂדֶה קְטַנָּה כַּמָּה מָמוֹן בִּזְבֵז, אֲנִי אַשִּׁיאֵךְ וְתִקְנֶה הָעִיר וְכָל שְׂדוֹתֶיהָ:

Verse 4

Verse 5

Verse 6

Verse 7

וכן לא יעשה. לְעַנּוֹת אֶת הַבְּתוּלוֹת, שֶׁהָאֻמּוֹת גָּדְרוּ עַצְמָן מִן הָעֲרָיוֹת עַל יְדֵי הַמַּבּוּל (בראשית רבה):

Verse 8

חשקה. חָפְצָה:

Verse 9

Verse 10

Verse 11

Verse 12

מהר. כְּתֻבָּה:

Verse 13

במרמה. בְּחָכְמָה:
אשר טמא. הַכָּתוּב אוֹמֵר שֶׁלֹּא הָיְתָה רְמִיָּה, שֶׁהֲרֵי טִמֵּא אֶת דִּינָהּ אֲחוֹתָם (בראשית רבה):

Verse 14

חרפה הוא. שֶׁמֵּץ פְּסוּל הוּא אֶצְלֵנוּ; הַבָּא לְחָרֵף חֲבֵרוֹ הוּא אוֹמֵר לוֹ עָרֵל אַתָּה אוֹ בֶּן עָרֵל. חֶרְפָּה בְּכָל מָקוֹם גְּדוּף:

Verse 15

נאות לכם. נִתְרַצֶּה לָכֶם, לְשׁוֹן וַיֵּאֹתוּ (מלכים ב י"ב)
להמול. לִהְיוֹת נִמּוֹל. אֵינוֹ לְשׁוֹן לִפְעֹל אֶלָּא לְשׁוֹן לְהִפָּעֵל

Verse 16

ונתנו. נו"ן שְׁנִיָּה מֻדְגֶּשֶׁת לְפִי שֶׁהִיא מְשַׁמֶּשֶׁת בִּמְקוֹם שְׁתֵּי נוּנִי"ן, וְנָתַנּוּ
ואת בנתיכם נקח לנו. אַתָּה מוֹצֵא בַּתְּנַאי שֶׁאָמַר חֲמוֹר לְיַעֲקֹב וּבְתְשׁוּבַת בְּנֵי יַעֲקֹב
לַחֲמוֹר, שֶׁתָּלוּ הַחֻשָּׁיבוּת בִּבְנֵי יַעֲקֹב לְקַח בְּנוֹת שְׁכֶם אֶת שֶׁיִּבָּחֲרוּ לָהֶם, וּבְנוֹתֵיהֶם יִתְּנוּ
לָהֶם לְפִי דַּעְתָּם, דִּכְתִיב וְנָתַנּוּ אֶת בְּנֹתֵינוּ – לְפִי דַּעְתֵּנוּ, וְאֶת בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח לָנוּ – כְּכָל
אֲשֶׁר יַחְפֹּץ; וּכְשֶׁדִּבְּרוּ חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל יוֹשְׁבֵי עִירָם הָפְכוּ הַדְּבָרִים, אֶת בְּנָתָם נִקַּח
לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם, כְּדֵי לְרַצּוֹתָם שֶׁיֵּאוֹתוּ לְהִמּוֹל

Verse 17

Verse 18

Verse 19

Verse 20

Verse 21

שלמים. בְּשָׁלוֹם וּבְלֵב שָׁלֵם
והארץ הנה רחבת ידים. כְּאָדָם שֶׁיָּדוֹ רְחָבָה וּמַתָּנִית; כְּלוֹמַר, אַל תַּפְסִידוּ כְּלוּם –
פְּרַקְמַטְיָא הַרְבֵּה בָּאָה לְכָאן וְאֵין לָהּ קוֹנִים

Verse 22

בהמול. בִּהְיוֹת נִמּוֹל

Verse 23

אך נאותה להם. לְדָבָר זֶה, וְעַל יְדֵי כֵן יֵשְׁבוּ אִתָּנוּ

Verse 24

Verse 25

שני בני יעקב. בָּנָיו הָיוּ, וְאַע"פִּ כֵן נָהֲגוּ עַצְמָן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי כְּשֶׁאַר אֲנָשִׁים שֶׁאֵינָם
בָּנָיו, שֶׁלֹּא נָטְלוּ עֵצָה הֵימֶנּוּ (בראשית רבה)
אחי דינה. לְפִי שֶׁמָּסְרוּ עַצְמָן עָלֶיהָ נִקְרְאוּ אַחֶיהָ
בטח. שֶׁהָיוּ כּוֹאֲבִים וּמְ"אַ בְּטוּחִים הָיוּ עַל כֹּחוֹ שֶׁל זָקֵן (בראשית רבה)

Verse 26

Verse 27

על החללים. לְפַשֵּׁט הַחֲלָלִים:

Verse 28

Verse 29

חילם. מָמוֹנָם וְכֵן עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה (דברים ח'), וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל (במדבר כ"ד), וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם (תהילים מ"ט):
שבו. לְשׁוֹן שְׁבִיָּה, לְפִיכָךְ טַעֲמוֹ מִלְרַע:

Verse 30

עכרתם. לְשׁוֹן מַיִם עֲכוּרִים, אֵין דַּעְתִּי צְלוּלָה עַכְשָׁו (ברכות כ"ה). וְאַגָּדָה, צְלוּלָה הָיְתָה הֶחָבִית וַעֲכָרָתָם אוֹתָהּ (בראשית רבה) – מָסֹרֶת הָיְתָה בְּיַד כְּנַעֲנִים שֶׁיִּפְלוּ בְּיַד בְּנֵי יַעֲקֹב, אֶלָּא שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים עַד אֲשֶׁר תִּפְרָה וְנָחַלְתָּ אֶת הָאָרֶץ (שמות כ"ג), לְפִיכָךְ הָיוּ שׁוֹתְקִין:
מתי מספר. אֲנָשִׁים מוּעָטִים:

Verse 31

הכזונה. הֶפְקֵר:
את אחותנו. יָת אֲחָתָנָא:

Chapter 35

Verse 1

קום עלה. לְפִי שֶׁאַחֶרְתָּ בַּדֶּרֶךְ נֶעֱנַשְׁתָּ וּבָא לְךָ זֹאת מִבִּתְּךָ (תנחומא):

Verse 2

הנכר. שֶׁיֵּשׁ בְּיֶדְכֶם מִשֶּׁלָּשֶׁל שֶׁל שְׁכֶם:
והטהרו. מֵעָ"ז:
והחליפו שמלתיכם. שֶׁמָּא יֵשׁ בְּיֶדְכֶם כְּסוּת שֶׁל עָ"ז:

Verse 3

Verse 4

האלה. מִין אִילָן סָרָק:
עם שכם. אֵצֶל שְׁכֶם:

Verse 5

חתת. פַּחַד:

Verse 6

Verse 7

אל בית אל. הַקָּבָ"ה בְּבֵית אֵל, גִּלּוּי שְׁכִינָתוֹ בְּבֵית אֵל. יֵשׁ תֵּבָה חֲסֵרָה בֵּי"ת הַמְשַׁמֶּשֶׁת בְּרֹאשָׁהּ, כְּמוֹ הִנֵּה הוּא בֵּית מָכִיר בֶּן עַמִּיאֵל (שמואל ב ט') – כְּמוֹ בְּבֵית מָכִיר; בֵּית אָבִיךְ (בראשית ל״ח:י״א) – כְּמוֹ בְּבֵית אָבִיךְ:
נגלו אליו האלהים. בִּמְקוֹמוֹת הַרְבֵּה יֵשׁ שֵׁם אֱלֹהוּת וְאַדְנוּת בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כְּמוֹ אֲדֹנֵי יוֹסֵף (שם ל"ט), אִם בָּעָלָיו עִמּוֹ (שמות כ'), וְלֹא נֶאֱמַר בַּעֲלוֹ, וְכֵן אֱלֹהוּת שֶׁהוּא בִּלְשׁוֹן רַבִּים שׁוֹפֵט וּמָרוּת נִזְכָּר בִּלְשׁוֹן רַבִּים, אֲבָל אֶחָד מִכָּל שְׁאָר הַשֵּׁמוֹת לֹא תִמְצָא בִּלְשׁוֹן רַבִּים:

Verse 8

ותמת דבורה. מָה עִנְיָן דְּבוֹרָה בְּבֵית יַעֲקֹב? אֶלָּא לְפִי שֶׁאָמְרָה רִבְקָה לְיַעֲקֹב וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם, שָׁלְחָה דְּבוֹרָה אֶצְלוֹ לְפַדּוֹ אֶרֶם לָצֵאת מִשָּׁם, וּמֵתָה בַּדֶּרֶךְ; מִדִּבְרֵי רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן לְמַדְתִּיהָ:
מתחת לבית אל. הָעִיר יוֹשֶׁבֶת בָּהָר וְנִקְבְּרָה בְּרַגְלֵי הָהָר:
תחת האלון. בְּשִׁפּוּלֵי מֵישָׁרָא, שֶׁהָיָה מִישׁוֹר מִלְמַעְלָה בְּשִׁפּוּעַ הָהָר וְהַקְּבוּרָה מִלְמָטָה, וּמִישׁוֹר שֶׁל בֵּית אֵל הָיוּ קוֹרִין לוֹ אַלּוֹן. וְאַגָּדָה, נִתְבַּשֵּׂר שָׁם בְּאֵבֶל שֵׁנִי, שֶׁהֻגַּד לוֹ עַל אִמּוֹ שֶׁמֵּתָה (בראשית רבה), וְאַלּוֹן בִּלְשׁוֹן יְוָנִי אַחֵר, וּלְפִי שֶׁהֶעֱלִימוּ אֶת יוֹם מוֹתָהּ שֶׁלֹּא יְקַלְּלוּ הַבְּרִיּוֹת כֶּרֶס שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ עֵשָׂו, אַף הַכָּתוּב לֹא פִּרְסָמָהּ:

Verse 9

עוד. פַּעַם שֵׁנִי בַּמָּקוֹם הַזֶּה, אֶחָד בְּלֶכְתּוֹ וְאֶחָד בְּשׁוּבוֹ:
(בראשית רבה) ויברך אתו. בִּרְכַּת אֲבֵלִים:

Verse 10

לא יקרא שמך עוד יעקב. לְשׁוֹן אָדָם הַבָּא בְּמַאֲרָב וְעָקְבָה, אֶלָּא לְשׁוֹן שַׂר וְנָגִיד:

Verse 11

אני אל שדי. שֶׁאֲנִי כְדַי לְבָרֵךְ, שֶׁהַבְּרָכוֹת שֶׁלִּי פרה ורבה. עַל שֵׁם שֶׁעֲדַיִן לֹא נוֹלַד בְּנָיָמִין, וְאַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר נִתְעַבְּרָה מִמֶּנּוּ גוי. בְּנָיָמִין:
גוים. מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם, שֶׁעֲתִידִים לָצֵאת מִיּוֹסֵף, וְהֵם בְּמִנְיַן הַשְּׁבָטִים (בראשית רבה):
ומלכים. שָׁאוּל וְאִישׁ בּשֶׁת, שֶׁהָיוּ מִשֵּׁבֶט בִּנְיָמִין (בראשית רבה), שֶׁעֲדַיִן לֹא נוֹלְדוּ (וּפָסוּק זֶה דָּרְשׁוֹ אַבָּיֵר כְּשֶׁהִמְלִיךְ אִישׁ בּשֶׁת, וְאַף הַשְּׁבָטִים דָּרְשׁוּהוּ וְקָרְבוּ בְּנָיָמִין, דִּכְתִיב אִישׁ מִמֶּנּוּ לֹא יִתֵּן אֶת בִּתּוֹ לִבְנָיָמִן לְאִשָּׁה (שופטים כ"א), וְחָזְרוּ וְאָמְרוּ אִלְמָלֵא הָיָה עוֹלֶה מִן הַשְּׁבָטִים לֹא הָיָה הַקָּבָ"ה אוֹמֵר לְיַעֲקֹב וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ:
גוי וקהל גוים. שֶׁגּוֹיִם עֲתִידִים בָּנָיו לְהֵעָשׂוֹת כְּמִנְיַן הַגּוֹיִם, שֶׁהֵם ע' אֻמּוֹת, וְכֵן כָּל הַסַּנְהֶדְרִיּוֹת שִׁבְעִים; דָּבָר אַחֵר שֶׁעֲתִידִים בָּנָיו לְהַקְרִיב בִּשְׁעַת אִסּוּר בָּמוֹת כַּגּוֹיִם בִּימֵי אֵלִיָּהוּ):

Verse 12

Verse 13

במקום אשר דבר אתו. אֵינִי יוֹדֵעַ מַה מְלַמְּדֵנוּ:

Verse 14

Verse 15

Verse 16

כברת הארץ. מְנַחֵם פֵּרֵשׁ לְשׁוֹן כַּבִּיר, רִבּוּי, מַהֲלָךְ רַב. וְאַגָּדָה, בִּזְמַן שֶׁהָאָרֶץ חֲלוּלָה וּמְנֻקֶּבֶת כְּכָבָרָה (בראשית רבה), שֶׁהַנִּיר מָצוּי, הַסְּתָו עָבַר וְהַשָּׁרָב עֲדַיִן לֹא בָא (שם ז), וְאֵין זֶה פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, שֶׁהֲרֵי בְּנַעֲמָן מָצִינוּ וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת אָרֶץ (מלכים ב ה'). וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהוּא שֵׁם מִדַּת קַרְקַע, כְּמוֹ מַהֲלַךְ פַּרְסָה אוֹ יוֹתֵר, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר צֶמֶד כֶּרֶם (ישעיהו ה'), חֶלְקַת הַשָּׂדֶה (בראשית ל"ג), כָּךְ בְּמַהֲלַךְ אָדָם נוֹתֵן שֵׁם מִדָּה כִּבְרַת אֶרֶץ:

Verse 17

כי גם זה. נוֹסֵף לְךָ עַל יוֹסֵף; וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ: עִם כָּל שֶׁבֶט נוֹלְדָה תְּאוֹמָה, וְעִם בִּנְיָמִין נוֹלְדָה תְּאוֹמָה יְתֵרָה:

Verse 18

בן אוני. בֶּן צַעֲרִי:
בנימין. נִרְאֶה בָּעֵינַי, לְפִי שֶׁהוּא לְבַדּוֹ נוֹלַד בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁהוּא בַּנֶּגֶב כְּשֶׁאָדָם בָּא מֵאֲרַם נַהֲרַיִם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן (במדבר ל"ג), הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה (בראשית י"ב):
בנימין. בֶּן יָמִין, לְשׁוֹן צָפוֹן וְיָמִין אַתָּה בָרָאתָם (תהילים פ"ט), לְפִיכָךְ הוּא מָלֵא:

Verse 19

Verse 20

Verse 21

Verse 22

בשכן ישראל בארץ ההיא. עַד שֶׁלֹּא בָא לְחֶבְרוֹן אֵצֶל יִצְחָק אֵרְעוּהוּ כָּל אֵלֶּה:
וישכב. מִתּוֹךְ שֶׁבִּלְבֵּל מִשְׁכָּבוֹ, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ שְׁכָבָהּ; וְלָמָּה בִלְבֵּל וְחִלֵּל יְצוּעָיו? שֶׁכְּשֶׁמֵּתָה רָחֵל נָטַל יַעֲקֹב מִטָּתוֹ, שֶׁהָיְתָה נְתוּנָה תָּדִיר בְּאֹהֶל רָחֵל וְלֹא בְּשֶׁאַר אֹהָלִים, וּנְתָנָהּ בְּאֹהֶל בִּלְהָה; בָּא רְאוּבֵן וְתָבַע עֶלְבּוֹן אִמּוֹ, אָמַר אִם אֵחוֹת אִמִּי הָיְתָה צָרָה לְאִמִּי, שִׁפְחַת אֵחוֹת אִמִּי תְּהֵא צָרָה לְאִמִּי? לְכָךְ בִּלְבֵּל (שבת נ"ה):
ויהיו בני יעקב שנים עשר. מַתְחִיל לְעִנְיָן רִאשׁוֹן, מִשֶּׁנּוֹלַד בִּנְיָמִין נִשְׁלְמָה הַמִּטָּה וּמַעֲמָה רְאוּיִם לְהֶמָּנוֹת, וּמְנָאָן; וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ, לְלַמְּדֵנוּ בָּא, שֶׁכֻּלָּן שָׁוִין וְכֻלָּן צַדִּיקִים, שֶׁלֹּא חָטָא רְאוּבֵן:

Verse 23

בכור יעקב. אֲפִלּוּ בִּשְׁעַת הַקַּלְקָלָה קְרָאוֹ בְּכוֹר:
בכור יעקב. בְּכוֹר לַנֶּחָלָה, בְּכוֹר לָעֲבוֹדָה, בְּכוֹר לְמִנְיָן, וְלֹא נִתְּנָה בְּכוֹרָה לְיוֹסֵף אֶלָּא לְעִנְיַן הַשְּׁבָטִים – שֶׁנַּעֲשָׂה לִשְׁנֵי שְׁבָטִים:

Verse 24

Verse 25

Verse 26

Verse 27

ממרא. שֵׁם הַמִּישׁוֹר׃
קרית הארבע. שֵׁם הָעִיר׃
ממרא קרית הארבע. אֶל מִישׁוֹר שֶׁל קִרְיַת אַרְבַּע. וְאִ"תּ הָיָה לוֹ לִכְתּוֹב מַמְרֵא הַקִּרְיָת אַרְבַּע? כֵּן דֶּרֶךְ הַמִּקְרָא בְּכָל דָּבָר שֶׁשְּׁמוֹ כָּפוּל, כְּגוֹן זֶה, וּכְגוֹן בֵּית לֶחֶם, אֲבִי עֶזֶר, בֵּית אֵל, אִם הֶצֱרֵךְ לְהַטִּיל בּוֹ ה"א, נוֹתְנָהּ בְּרֹאשׁ הַתֵּבָה הַשֵּׁנִיָּה – בֵּית הַלַּחְמִי (שמואל א ט"ז), בְּעָפְרָת אֲבִי הָעֶזְרִי (שופטים ו'), בָּנָה חִיאֵל בֵּית הָאֵלִי (מלכים א ט"ז)׃

Verse 28

Verse 29

ויגוע יצחק. אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה; מְכִירָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף קָדְמָה לְמִיתָתוֹ שֶׁל יִצְחָק י"ב שָׁנָה, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁנּוֹלַד יַעֲקֹב הָיָה יִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר וְיִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה וְגוֹ', וְיִצְחָק מֵת בִּשְׁנַת ק"כ לְיַעֲקֹב – אִם תּוֹצִיא שִׁשִּׁים מִמֵּאָה וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה נִשְׁאָרוּ ק"כ – וְיוֹסֵף נִמְכַּר בֶּן י"ז שָׁנָה, וְאוֹתָהּ שָׁנָה שְׁנַת מֵאָה וּשְׁמוֹנָה לְיַעֲקֹב, כֵּיצַד? בֶּן שִׁשִּׁים וְשָׁלוֹשׁ נִתְבָּרֵךְ, אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה נִטְמַן בְּבֵית עֵבֶר, הֲרֵי שִׁבְעִים וְשָׁבַע, וְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה עָבַד בְּאִשָּׁה, וּבְסוֹף אַרְבַּע עֶשְׂרֵה נוֹלַד יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת יוֹסֵף וְגוֹ', הֲרֵי תִּשְׁעִים וְאַחַת, וְי"ז עַד שֶׁלֹּא נִמְכַּר יוֹסֵף, הֲרֵי מֵאָה וּשְׁמוֹנָה (עוד מְפֹרָשׁ מִן הַמִּקְרָא מִשֶּׁנִּמְכַּר יוֹסֵף עַד שֶׁבָּא יַעֲקֹב מִצְּרִימָה כ"ב שָׁנָה שֶׁנֶּ', וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְגוֹ', וְז' שָׁנִים שָׂבָע וּשְׁנָתַיִם רָעָב, הֲרֵי כ"ב, וּכְתִיב וַיְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה, נִמְצָא יַעֲקֹב בִּמְכִירָתוֹ ק"ח)׃

Chapter 36

Verse 1

Verse 2

עדה בת אילון. הִיא בָּשְׂמַת בַּת אֵילוֹן, וְנִקְרֵאת בָּשְׂמַת עַל שֵׁם שֶׁהָיְתָה מְקַטֶּרֶת בְּשָׂמִים לַעֲ"ז׃
אהליבמה. הִיא יְהוּדִית, וְהוּא כִּנָּהּ שְׁמָהּ יְהוּדִית לוֹמַר שֶׁהִיא כּוֹפֶרֶת בַּעֲ"ז כְּדֵי לְהַטְעוֹת אֶת אָבִיו׃
בת ענה בת צבעון. אִם בַּת עָנָה לֹא בַּת צִבְעוֹן? עָנָה בְּנוֹ שֶׁל צִבְעוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר וְאֵלֶּה בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וְעָנָה? מְלַמֵּד שֶׁבָּא צִבְעוֹן עַל כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת עָנָה, וְיָצְאָה אָהֳלִיבָמָה מִבֵּין שְׁנֵיהֶם, וְהוֹדִיעֲךָ הַכָּתוּב שֶׁכֵּן בְּנֵי מַמְזֵרוּת הָיוּ׃

Verse 3

בשמת בת ישמעאל. וּלְהַלָּן קוֹרֵא לָהּ מָחֲלַת? מָצִינוּ בְּאַגָּדַת מִדְרַשׁ סֵפֶר שְׁמוּאֵל ג' מוֹחֲלִים לָהֶן עֲוֹנוֹתֵיהֶן, גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר, וְהָעוֹלֶה לִגְדֻלָּה, וְהַנּוֹשֵׂא אִשָּׁה. וְלָמַד הַטַּעַם מִכָּאן – לְכָךְ נִקְרֵאת מָחֲלַת, שֶׁנִּמְחֲלוּ עֲוֹנוֹתָיו׃
אחות נביות. עַל שֵׁם שֶׁהוּא הִשִּׁיאָהּ לוֹ מִשֶּׁמֵּת יִשְׁמָעֵאל נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ׃

Verse 4

Verse 5

ואהליבמה ילדה וגו'. קֹרַח זֶה מַמְזֵר הָיָה, וּבֶן אֱלִיפַז הָיָה, שֶׁבָּא עַל אֵשֶׁת אָבִיו, אֶל אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו, שֶׁהֲרֵי הוּא מָנוּי עִם אַלּוּפֵי אֱלִיפַז בְּסוֹף הָעִנְיָן (בראשית רבה)׃

Verse 6

וילך אל ארץ. לָגוּר בַּאֲשֶׁר יִמְצָא׃

Verse 7

ולא יכלה ארץ מגוריהם. לְהַסְפִּיק מִרְעֶה לַבְּהֵמוֹת שֶׁלָּהֶם (ב"ר). ומ"אַ: מפני יעקב אחיו. מִפְּנֵי שְׂטַר חוֹב שֶׁל גְּזֵרַת "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ" הַמֻּטָּל עַל זַרְעוֹ שֶׁל יִצְחָק, אָמַר אֵלֶּךְ לִי מִכָּאן, אֵין לִי חֵלֶק לֹא בַּמַּתָּנָה, שֶׁנִּתְּנָה לוֹ הָאָרֶץ הַזֹּאת, וְלֹא בְּפִרְעוֹן הַשְּׂטָר, וּמִפְּנֵי הַבּוּשָׁה שֶׁמָּכַר בְּכוֹרָתוֹ׃

Verse 8

Verse 9

ואלה. הַתּוֹלָדוֹת שֶׁהוֹלִידוּ בָּנָיו עַכְשָׁו מִשֶּׁהָלַךְ לְשֵׂעִיר׃

Verse 10

Verse 11

Verse 12

ותמנע היתה פילגש. לְהוֹדִיעַ גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, כַּמָּה הָיוּ תְּאֵבִים לְדַבֵּק בְּזַרְעוֹ. תִּמְנַע זוֹ בַּת אַלּוּפִים הָיְתָה, שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע, וְלוֹטָן מֵאַלּוּפֵי יוֹשְׁבֵי שֵׂעִיר הָיָה מִן הַחוֹרִים שֶׁיָּשְׁבוּ בָהּ לְפָנִים, אָמְרָה אֵינִי זוֹכָה לְהִנָּשֵׂא לְךָ, הַלְוַאי וְאֶהְיֶה פִּילֶגֶשׁ. וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים מוֹנָה אוֹתָהּ בְּבָנָיו שֶׁל אֱלִיפַז, מְלַמֵּד שֶׁבָּא עַל אִשְׁתּוֹ שֶׁל שֵׂעִיר וְיָצְאָה תִּמְנָע מִבֵּינֵיהֶם, וּכְשֶׁגָּדְלָה נַעֲשֵׂית פִּילַגְשׁוֹ, וְזֶהוּ וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע, וְלֹא מָצָאתִי עִם בְּנֵי שֵׂעִיר שֶׁהָיְתָה אֲחוֹתוֹ מִן הָאֵם וְלֹא מִן הָאָב׃

Verse 13

Verse 14

Verse 15

אלה אלופי בני עשו. רָאשֵׁי מִשְׁפָּחוֹת׃

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

Verse 20

ישבי הארץ. שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבֶיהָ קֹדֶם שֶׁבָּא עֵשָׂו לְשָׁם. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (שבת פ"ה) שֶׁהָיוּ
בְּקִיאִין בְּיִשּׁוּבָהּ שֶׁל אֶרֶץ; מְלֹא קָנֶה זֶה לְזֵיתִים, מְלֹא קָנֶה זֶה לִגְפָנִים, שֶׁהָיוּ טוֹעֲמִין
הֶעָפָר וְיוֹדְעִין אֵי זוֹ נִטִּיעָה רְאוּיָה לוֹ:

Verse 21

Verse 22

Verse 23

Verse 24

ואיה וענה. וַי"וֹ יְתֵרָה, וְהוּא כְּמוֹ אַיָּה וַעֲנָה, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בַּמִּקְרָא, תֵּת וְקֹדֶשׁ וְצָבָא
מִרְמָס (דניאל ח'), נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס (תהילים ע"ו):
הוא ענה. הָאָמוּר לְמַעְלָה שֶׁהוּא אָחִיו שֶׁל צִבְעוֹן וְכָאן הוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ בְּנוֹ? מְלַמֵּד שֶׁבָּא
צִבְעוֹן עַל אִמּוֹ וְהוֹלִיד אֶת עֲנָה:
את הימם. פְּרָדִים, הִרְבִּיעַ חֲמוֹר עַל סוּס נְקֵבָה וְיָלְדָה פֶּרֶד, וְהוּא הָיָה מַמְזֵר וְהֵבִיא
פְּסוּלִין לָעוֹלָם; וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָם יֵמִים? שֶׁאִמָּתָן מֻטֶּלֶת עַל הַבְּרִיּוֹת, דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא
מִיָּמַי לֹא שְׁאָלַנִי אָדָם עַל מַכַּת פִּרְדָּה לְבָנָה וְחָיָה (חולין ז') (וַהֲלֹא קָא חֲזִינָן דְּחָיָה?
אַל תִּקְרֵי וְחָיָה אֶלָּא וְחָיְתָה, כִּי הַמַּכָּה לֹא תֵרָפֵא לְעוֹלָם, בְּרַשׁ"י יָשָׁן) וְלֹא הֶזֵּק לִכְתֹּב
לָנוּ מִשְׁפָּחוֹת הַחוֹרִי אֶלָּא מִפְּנֵי תִּמְנָע, וּלְהוֹדִיעַ גְּדֻלַּת אַבְרָהָם, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה:

Verse 25

Verse 26

Verse 27

Verse 28

Verse 29

Verse 30

Verse 31

ואלה המלכים וגו'. שְׁמוֹנָה הָיוּ וּכְנֶגְדָּן הֶעֱמִיד יַעֲקֹב וּבִטֵּל מַלְכוּת עֵשָׂו בִּימֵיהֶם, אֵלּוּ הֵן, שָׁאוּל וְאִישׁ בּשֶׁת, דָּוִד וּשְׁלֹמֹה, רְחַבְעָם, אֲבִיָּה, אָסָא, יְהוֹשָׁפָט; וּבִימֵי יוֹרָם בְּנוֹ כָּתוּב בְּיָמָיו פָּשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד יְהוּדָה וַיַּמְלִכוּ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ (מלכים ב ח'), וּבִימֵי שָׁאוּל כָּתוּב וּמֶלֶךְ אֵין בֶּאֱדוֹם נִצָּב מֶלֶךְ (מלכים א כ"ב):

Verse 32

Verse 33

יובב בן זרח מבצרה. בָּצְרָה מֵעָרֵי מוֹאָב הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר וְעַל קְרִיּוֹת וְעַל בָּצְרָה וגו' (ירמיהו מ"ח); וּלְפִי שֶׁהֶעֱמִידָה מֶלֶךְ לָאֱדוֹם, עֲתִידָה לִלְקוֹת עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי זֶבַח לַה' בְּבָצְרָה (ישעיהו ל"ד):

Verse 34

Verse 35

המכה את מדין בשדה מואב. שֶׁבָּאוּ מִדְיָן עַל מוֹאָב לַמִּלְחָמָה, וְהָלַךְ מֶלֶךְ אֱדוֹם לַעֲזֹר אֶת מוֹאָב; וּמִכָּאן אָנוּ לְמֵדִים, שֶׁהָיוּ מִדְיָן וּמוֹאָב מְרִיבִים זֶה עִם זֶה, וּבִימֵי בִלְעָם עָשׂוּ שָׁלוֹם לְהִתְקַשֵּׁר עַל יִשְׂרָאֵל:

Verse 36

Verse 37

Verse 38

Verse 39

בת מי זהב. מַהוּ זָהָב? עָשִׁיר הָיָה, וְאֵין זָהָב חָשׁוּב בְּעֵינָיו לִכְלוּם:

Verse 40

ואלה שמות אלופי עשו. שֶׁנִּקְרְאוּ עַל שֵׁם מְדִינוֹתֵיהֶם לְאַחַר שֶׁמֵּת הֲדַר וּפָסְקָה מֵהֶם מַלְכוּת, וְהָרִאשׁוֹנִים הַנִּזְכָּרִים לְמַעְלָה הֵם שְׁמוֹת תּוֹלְדוֹתָם; וְכֵן מְפֹרָשׁ בְּדִבְרֵי הַיָּמִים וַיָּמָת הֲדָד וַיְהִי אַלּוּפֵי אֱדוֹם אַלּוּף תִּמְנָע וְגוֹמֵר:

Verse 41

Verse 42

Verse 43

מגדיאל. הִיא רוֹמִי:

Chapter 37

Verse 1

וישב יעקב וגו'. אַחַר שֶׁכָּתַב לְךָ יְשׁוּבֵי עֵשָׂו וְתוֹלְדוֹתָיו בְּדֶרֶךְ קְצָרָה, שֶׁלֹּא הָיוּ סְפוּנִים
וַחֲשׁוּבִים לְפָרֵשׁ הֵיאַךְ נִתְיַשְּׁבוּ וְסֵדֶר מִלְחֲמוֹתֵיהֶם אֵיךְ הוֹרִישׁוּ אֶת הַחֹרִי, פֵּרֵשׁ לָךְ יְשׁוּבֵי
יַעֲקֹב וְתוֹלְדוֹתָיו בְּדֶרֶךְ אֲרֻכָּה כָּל גִּלְגּוּלֵי סִפָּתָם, לְפִי שֶׁהֵם חֲשׁוּבִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם לְהַאֲרִיךְ
בָּהֶם, וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּי' דוֹרוֹת שֶׁמֵּאָדָם וְעַד נֹחַ פְּלוֹנִי הוֹלִיד פְּלוֹנִי, וּכְשֶׁבָּא לְנֹחַ
הֶאֱרִיךְ בּוֹ, וְכֵן בְּי' דוֹרוֹת שֶׁמִּנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם קִצֵּר בָּהֶם, וּמִשֶּׁהִגִּיעַ אֵצֶל אַבְרָהָם הֶאֱרִיךְ
בּוֹ. מָשָׁל לְמַרְגָּלִית שֶׁנָּפְלָה בֵּין הַחוֹל, אָדָם מְמַשְׁמֵשׁ בַּחוֹל וְכוֹבְרוֹ בִּכְבָרָה עַד שֶׁמּוֹצֵא אֶת
הַצְּרוֹרוֹת מְיָדוֹ וְנוֹטֵל הַמַּרְגָּלִית. דָּ"אַ וישב יעקב, הַמַּרְגָּלִית, וּמְשֻׁמָּשָׁהּ הוּא מַשְׁלִיךְ אֶת
הַפִּשְׁתָּנִי הַזֶּה נִכְנְסוּ גְּמַלָּיו טְעוּנִים פִּשְׁתָּן, הַפֶּחָמִי תָּמַהּ אָנָה יִכָּנֵס כָּל הַפִּשְׁתָּן הַזֶּה? הָיָה
פִּקֵּחַ אֶחָד מֵשִׁיב לוֹ נְצוֹץ אֶחָד יוֹצֵא מִמַּפּוּחַ שֶׁלְּךָ שֶׁשּׁוֹרֵף אֶת כֵּלָיו, כָּךְ יַעֲקֹב רָאָה אֶת כָּל
הָאֱלּוּפִים הַכְּתוּבִים לְמַעְלָה, תָּמַהּ וְאָמַר מִי יָכוֹל לִכְבֹּשׁ אֶת כֻּלָּן? מַה כְּתִיב לְמַטָּה, אֵלֶּה
תוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף, דִּכְתִיב וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ
(עובדיה א') – נְצוֹץ יוֹצֵא מִיּוֹסֵף שֶׁמְּכַלֶּה וְשׁוֹרֵף אֶת כֻּלָּם:

Verse 2

אלה תולדות יעקב. וְאֵלֶּה שֶׁל תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב, אֵלּוּ יְשׁוּבֵיהֶם וְגִלְגּוּלֵיהֶם עַד שֶׁבָּאוּ לִכְלַל
יְשׁוּב, סְבָרָה רֵאשׁוֹנָה יוֹסֵף בֶּן י"ז וְגוֹמֵר, עַל יְדֵי זֶה נִתְגַּלְגְּלוּ וְיָרְדוּ לְמִצְרַיִם, זֶהוּ
אַחַר יְשׁוּב פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא לִהְיוֹת דָּבָר דָּבוּר עַל אָפְנָיו. וּמִ"אַ דּוֹרֵשׁ תָּלָה הַכָּתוּב
תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב בְּיוֹסֵף מִפְּנֵי כַּמָּה דְּבָרִים, אַחַת, שֶׁכָּל עִנְיָנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב לֹא עָבַד אֵצֶל לָבָן
אֶלָּא בְּרָחֵל, וְשָׁהָיָה זְיוֹ אִיקּוֹנִין שֶׁל יוֹסֵף דּוֹמֶה לוֹ, וְכָל מַה שֶּׁאֵרַע לְיַעֲקֹב אֵרַע לְיוֹסֵף:
זֶה נִשְׁטַם וְזֶה נִשְׁטַם, זֶה אָחִיו מְבַקֵּשׁ לְהָרְגוֹ וְזֶה אֶחָיו מְבַקְּשִׁים לְהָרְגוֹ, וְכֵן הַרְבֵּה
בְּבָ"רַ. וְעוֹד נִדְרָשׁ בּוֹ וישב, בִּקֵּשׁ יַעֲקֹב לֵישֵׁב בְּשַׁלְוָה, קָפַץ עָלָיו רָגְזוֹ שֶׁל יוֹסֵף –
צַדִּיקִים מְבַקְּשִׁים לֵישֵׁב בְּשַׁלְוָה, אָמַר הַקָּבָ"ה לֹא דַיָּן לַצַּדִּיקִים מַה שֶּׁמְּתֻקָּן לָהֶם לָעוֹלָם
הַבָּא, אֶלָּא שֶׁמְּבַקְּשִׁים לֵישֵׁב בְּשַׁלְוָה בָּעוֹלָם הַזֶּה:
והוא נער. שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה נַעֲרוּת, מְתַקֵּן בְּשָׂרוֹ, מְמַשְּׁמֵשׁ בְּעֵינָיו, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נִרְאֶה
יָפֶה:
את בני בלהה. כְּלוֹמַר וְרָגִיל אֵצֶל בְּנֵי בִלְהָה, לְפִי שֶׁהָיוּ אֶחָיו מְבַזִּין אוֹתָן וְהוּא
מְקָרְבָן:
את דבתם רעה. כָּל רָעָה שֶׁהָיָה רוֹאֶה בְּאֶחָיו בְּנֵי לֵאָה הָיָה מַגִּיד לְאָבִיו, שֶׁהָיוּ אוֹכְלִין
אֵבֶר מִן הַחַי, וּמְזַלְזְלִין בִּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת לִקְרוֹתָן עֲבָדִים, וַחֲשׁוּדִים עַל הָעֲרָיוֹת, וּבִשְׁלָשְׁתָּן
לָקָה: וַיְשַׁטֵּמוּ שְׁעִיר עִזִּים בִּמְכִירָתוֹ וְלֹא אֲכָלוּהוּ חַי, וְעַל דְּבָה שֶׁסִּפֵּר עֲלֵיהֶם שֶׁקּוֹרִין
לַאֲחֵיהֶם עֲבָדִים – "לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף", וְעַל עֲרָיוֹת שֶׁסִּפֵּר עֲלֵיהֶם, וַתְּשָׂא אֵשֶׁת אֲדֹנָיו
וְגוֹ':
דבתם. כָּל לְשׁוֹן דִּבָּה פרלדי"ץ בְּלַעַז, כָּל מַה שֶּׁהָיָה יָכוֹל לְדַבֵּר בָּהֶם רָעָה, הָיָה מְסַפֵּר:
דבה. לְשׁוֹן דִּבָּה שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים (שיר ז'):

Verse 3

בן זקנים. שֶׁנּוֹלַד לוֹ לְעֵת זִקְנָתוֹ. וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם בַּר חַכִּים הוּא לָהּ – כָּל מַה שֶּׁלָּמַד
מִשֵּׁם וָעֵבֶר מָסַר לוֹ. דָּ"אַ, שֶׁהָיָה זְיוֹ אִיקּוֹנִין שֶׁלּוֹ דּוֹמֶה לוֹ:
פסים. לְשׁוֹן כְּלִי מֵילֶת, כְּמוֹ כַּרְפַּס וּתְכֶלֶת, וּכְמוֹ כְּתֹנֶת הַפַּסִּים דְּתָמָר וְאַמְנוֹן, וּמִ"אַ
עַ"שׁ צָרוֹתָיו, שֶׁנִּמְכַּר לְפוֹטִיפַר וְלַסּוֹחֲרִים וְלַיִּשְׁמְעֵאלִים וְלַמִּדְיָנִים:

Verse 4

ולא יכלו דברו לשלום. מִתּוֹךְ גְּנוּתָם לָמַדְנוּ שִׁבְחָם, שֶׁלֹּא דִּבְּרוּ אַחַת בַּפֶּה וְאַחַת בַּלֵּב:
דברו. לְדַבֵּר עִמּוֹ:

Verse 5

Verse 6

Verse 7

כְּתַרְגּוּמוֹ מְאַסְּרִין אֲסָרִין – עֲמְרִין, וְכֵן נִשֵּׂא אֱלֹמְתָיו (תהלים קכ"ו), מאלמים אלמים.
וְכָמוֹהוּ בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה וְהָאֲלָמוֹת נוֹטֵל וּמַכְרִיז:
קמה אלמתי. נִזְקָפָה:
וגם נצבה. לַעֲמֹד עַל עָמְדָהּ בִּזְקִיפָה:

Verse 8

ועל דבריו. עַל דִּבָּתָם רָעָה שֶׁהָיָה מֵבִיא לַאֲבִיהֶם:

Verse 9

Verse 10

ויספר אל אביו ואל אחיו. לְאַחַר שֶׁסִּפֵּר אוֹתוֹ לְאֶחָיו חָזַר וְסִפְּרוֹ לְאָבִיו בִּפְנֵיהֶם:
ויגער בו. לְפִי שֶׁהָיָה מֵטִיל שִׂנְאָה עָלָיו:
הבוא נבוא. וַהֲלֹא אִמְּךָ כְּבָר מֵתָה, וְהוּא לֹא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהַדְּבָרִים מַגִּיעִין לְבִלְהָה שֶׁגִּדְּלַתּוּ כְּאִמּוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּמְדוּ מִכָּאן שֶׁאֵין חֲלוֹם בְּלֹא דְּבָרִים בְּטֵלִים, וְיַעֲקֹב נִתְכַּוֵּן לְהוֹצִיא הַדָּבָר מִלֵּב בָּנָיו שֶׁלֹּא יַקְנִיאוּהוּ, לְכָךְ אָמַר לוֹ הֲבוֹא נָבוֹא וְגוֹ' – כְּשֵׁם שֶׁאִי אֶפְשָׁר בְּאֶמֶת כָּךְ הַשְּׁאָר הוּא בָּטֵל:

Verse 11

שמר את הדבר. הָיָה מַמְתִּין וּמְצַפֶּה מָתַי יָבֹא, וְכֵן שֹׁמֵר אֱמֻנִים (ישעיהו כ"ו), וְכֵן לֹא תִשְׁמֹר עַל חַטָּאתִי (איוב י"ד) – לֹא תַמְתִּין:

Verse 12

לרעות את צאן. נָקוּד עַל אֶת, שֶׁלֹּא הָלְכוּ אֶלָּא לִרְעוֹת אֶת עַצְמָן:

Verse 13

הנני. לְשׁוֹן עֲנָוָה וּזְרִיזוּת, נִזְדָּרֵז לְמִצְוַת אָבִיו, וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ בְּאֶחָיו שֶׁשּׂוֹנְאִין אוֹתוֹ:

Verse 14

מעמק חברון. וַהֲלֹא חֶבְרוֹן בָּהָר, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד חֶבְרוֹן (במדבר י"ג), אֶלָּא מֵעֵצָה עֲמֻקָּה שֶׁל אוֹתוֹ צַדִּיק הַקָּבוּר בְּחֶבְרוֹן, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר לְאַבְרָהָם בֵּין הַבְּתָרִים כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֶךָ (בראשית ט״ו:י״ג):
ויבא שכמה. מָקוֹם מוּכָן לְפֻרְעָנוּת, שָׁם קִלְקְלוּ הַשְּׁבָטִים, שָׁם עִנּוּ אֶת דִּינָה, שָׁם נֶחְלְקָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּלֶךְ רְחַבְעָם שְׁכֶמָה (מלכים א י"ב):

Verse 15

וימצאהו איש. זֶה גַּבְרִיאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל (דניאל ט כא):

Verse 16

Verse 17

נסעו מזה. הִסִּיעוּ עַצְמָן מִן הָאֲחָוָה:
נלכה דתינה. לְבַקֵּשׁ לְךָ נִכְלֵי דָתוֹת שֶׁיְּמִיתוּךָ בָהֶם. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ שֵׁם מָקוֹם הוּא, וְאֵין מִקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ:

Verse 18

וּיתנכלו. נִתְמַלְּאוּ נְכָלִים וְעַרְמוּמִית:
אתו. כְּמוֹ אִתּוֹ, עִמּוֹ, כְּלוֹמַר, אֵלָיו:

Verse 19

Verse 20

ונראה מה יהיו חלמתיו. אָמַר רַבִּי יִצְחָק מִקְרָא זֶה אוֹמֵר דָּרְשֵׁנִי, רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹמֶרֶת כֵּן, הֵם אוֹמְרִים נַהֲרְגֵהוּ וְהַכָּתוּב מְסַיֵּם וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו – נִרְאֶה דְּבַר מִי יָקוּם אִם שֶׁלָּכֶם אוֹ שֶׁלִּי. וְאִ"אֶ שֶׁיֹּאמְרוּ הֵם וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו, שֶׁמִּכֵּיוָן שֶׁיַּהַרְגוּהוּ בָּטְלוּ חֲלוֹמוֹתָיו:

Verse 21

לא נכנו נפש. מַכַּת נֶפֶשׁ, זוֹ הִיא מִיתָה:

Verse 22

למען הציל אתו. רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְעִידָה עַל רְאוּבֵן שֶׁלֹּא אָמַר זֹאת אֶלָּא לְהַצִּיל אוֹתוֹ שֶׁיָּבֹא הוּא וְיַעֲלֶנּוּ מִשָּׁם, אָמַר אֲנִי בְּכוֹר וְגָדוֹל שֶׁבְּכֻלָּן, לֹא יִתָּלֶה הַסַּרְחוֹן אֶלָּא בִּי:

Verse 23

את כתנתו. זֶה חָלוּק:
את כתנת הפסים. הוּא שֶׁהוֹסִיף לוֹ אָבִיו יוֹתֵר עַל אֶחָיו:

Verse 24

והבור רק אין בו מים. מִמַּשְׁמַע שֶׁנֶּאֱמַר וְהַבּוֹר רֵק, אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁאֵין בּוֹ מַיִם, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר אֵין בּוֹ מָיִם? מַיִם אֵין בּוֹ, אֲבָל נְחָשִׁים וְעַקְרַבִּים יֵשׁ בּוֹ (בראשית רבה, שבת כ"ב):

Verse 25

ארחת. כְּתַרְגּוּמוֹ שְׁיָרַת, עַל שֵׁם הוֹלְכֵי אֹרַח:
וגמליהם נשאים וגו'. לָמָּה פֵּרְסֵם הַכָּתוּב אֶת מַשָּׂאָם? לְהוֹדִיעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל צַדִּיקִים, שֶׁאֵיוֹ דַּרְכָּן שֶׁל עֲרָבִיִּים לָשֵׂאת אֶלָּא נֵפֶט וְעִטְרָן, שֶׁרִיחָן רַע, וְלָזֶה נִזְדַּמְּנוּ בְּשָׂמִים, שֶׁלֹּא יְהוּ מֵרִיחַ רַע:
נכאת. כָּל כְּנוּסֵי בְּשָׂמִים הָרְבֵּה קָרוּי נְכֹאת, וְכֵן וַיִּרְאֵם אֶת כָּל בֵּית נְכֹתֹה (מלכים ב כ') – מִרְקַחַת בְּשָׂמָיו. וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם לְשׁוֹן שַׂעֲוָה:
צרי. שָׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף, וְהוּא נָטָף הַנִּמְנֶה עִם סַמָּנֵי הַקְּטֹרֶת ולט. לוֹטִיתָא שְׁמוֹ בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּהוּ שֹׁרֶשׁ עֵשֶׂב, וּשְׁמוֹ אשטרולוזיאה בְּמַסֶּכֶת נִדָּה:

Verse 26

מה בצע. מַה מָּמוֹן, כְּתַרְגּוּמוֹ:
וכסינו את דמו. וְנַעֲלִים אֶת מִיתָתוֹ:

Verse 27

וישמעו. וְקִבֵּילוּ מִנֵּהּ, וְכָל שְׁמִיעָה שֶׁהִיא קַבָּלַת דְּבָרִים כְּגוֹן זֶה, וּכְגוֹן וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו, נַעֲשָׂה וְנִשְׁמָע – מְתֻרְגָּם נְקַבֵּל; וְכָל שֶׁהִיא שְׁמִיעַת הָאֹזֶן, כְּגוֹן וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן, וְרִבְקָה שֹׁמַעַת, וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל, שָׁמַעְתִּי אֶת תְּלוּנֹּת – כֻּלָּן מְתֻרְגָּם וּשְׁמָעוּ, וּשְׁמָעַת, וּשְׁמַע, שְׁמִיעַ קָדָמַי:

Verse 28

וּיעברוּ אנשים מדינים. זוֹ הִיא שֵׂיָרָה אַחֶרֶת, וְהוֹדִיעֲךָ הַכָּתוּב שֶׁנִּמְכַּר פְּעָמִים הַרְבֵּה:
וימשכו. בְּנֵי יַעֲקֹב אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּהוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים, וְיִשְׁמְעֵאלִים לַמִּדְיָנִים,
וְהַמִּדְיָנִים לַמִּצְרִים:

Verse 29

וישב ראובן. בִּמְכִירָתוֹ לֹא הָיָה שָׁם, שֶׁהִגִּיעַ יוֹמוֹ לֵילֵךְ וּלְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִיו. דְּ"אָ עָסוּק
הָיָה בְּשַׂקּוֹ וּבְתַעֲנִיתוֹ עַל שֶׁבִּלְבֵּל יְצוּעֵי אָבִיו:

Verse 30

אנה אני בא. אָנָה אֶבְרַח מִצַּעְרוֹ שֶׁל אַבָּא?

Verse 31

שעיר עזים. דָּמוֹ דּוֹמֶה לְשֶׁל אָדָם:
הכתנת. זֶה שְׁמָהּ, וּכְשֶׁהִיא דְּבוּקָה לְתֵבָה אַחֶרֶת, כְּגוֹן כְּתֹנֶת יוֹסֵף, כְּתֹנֶת פַּסִּים, כְּתֹנֶת
בַּד, נָקוּד כְּתֹנֶת:

Verse 32

Verse 33

ויאמר כתנת בני. הִיא זוֹ:
חיה רעה אכלתהו. נִצְנְצָה בּוֹ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, סוֹפוֹ שֶׁתִּתְגָּרֶה בּוֹ אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר. וְלָמָּה לֹא גִלָּה
לוֹ הַקָּבָ"ה? לְפִי שֶׁהֶחֱרִימוּ וְקִלְלוּ אֶת כָּל מִי שֶׁיְּגַלֶּה, וְשִׁתְּפוּ לְהַקָּבָ"ה עִמָּהֶם (תנחומא),
אֲבָל יִצְחָק הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא חַי, אָמַר הֵיאַךְ אֲגַלֶּה וְהַקָּבָ"ה אֵינוֹ רוֹצֶה לְגַלּוֹת לוֹ:

Verse 34

ימים רבים. כ"ב שָׁנָה, מִשֶּׁפֵּרַשׁ מִמֶּנּוּ עַד שֶׁיָּרַד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע
עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְגוֹ', וּבֶן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה הָיָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה, וְשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע, וּשְׁנָתַיִם
הָרָעָב כְּשֶׁבָּא יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם, הֲרֵי כ"ב שָׁנָה, כְּנֶגֶד כ"ב שָׁנָה שֶׁלֹּא קִיֵּם יַעֲקֹב כִּבּוּד אָב וָאֵם
(מגילה ט"ז) – כ' שָׁנָה שָׁהָיָה בְּבֵית לָבָן, וּב' שָׁנָה בַּדֶּרֶךְ בְּשׁוּבוֹ מִבֵּית לָבָן, שָׁנָה וָחֵצִי
בְּסֻכּוֹת וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּבֵית אֵל – וְזֶהוּ שֶׁאָמַר לְלָבָן זֶה לִי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ, לִי הֵן,
עָלַי, וְסוֹפִי לִקְקוֹת כְּנֶגְדָּן:

Verse 35

וכל בנתיו. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר אֻמָּיוֹת תְּאוֹמוֹת נוֹלְדוּ עִם כָּל שִׁבְטֹ וְשִׁבְטֹ וּנְשָׁאוּם, רַבִּי
נְחֶמְיָה אוֹמֵר כְּנַעֲנִיּוֹת הָיוּ, אֶלָּא מַהוּ וְכָל בְּנֹתָיו? – כַּלּוֹתָיו, שֶׁאֵין אָדָם נִמְנָע מִלִּקְרֹא
לַחֲתָנוֹ בֵּנוֹ וּלְכַלָּתוֹ בִּתּוֹ:
וימאן להתנחם. אֵין אָדָם מְקַבֵּל תַּנְחוּמִין עַל הַחַי וְסָבוּר שֶׁמֵּת, שֶׁעַל הַמֵּת נִגְזְרָה גְּזֵרָה
שֶׁיִּשְׁתַּכַּח מִן הַלֵּב וְלֹא עַל הַחַי (בראשית רבה)
ארד אל בני. כְּמוֹ עַל בְּנִי, וְהַרְבֵּה אֶל מְשַׁמְּשִׁין בִּלְשׁוֹן עַל, אֶל שָׁאוֹל וְאֶל בֵּית הַדָּמִים
(שמואל ב כ"א), אֶל הִלָּקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאֶל מוֹת תָּמִיהַ וְאִישָׁה (שמואל א ד'):
אבל שאלה. כְּפִשּׁוּטוֹ לְשׁוֹן קֶבֶר הוּא – בְּאֶבְלִי אֶקָּבֵר, וְלֹא אֶתְנַחֵם כָּל יָמַי. וּמִדְרָשׁוֹ,
גֵּיהִנֹּם; סִימָן זֶה הָיָה מָסוּר בְּיָדֵי מִפִּי הַגְּבוּרָה, אִם לֹא יָמוּת אֶחָד מִבָּנַי בְּחַיַּי, מֻבְטָח
אֲנִי שֶׁאֵינִי רוֹאֶה גֵּיהִנֹּם:
ויבך אתו אביו. יִצְחָק, בּוֹכֶה הָיָה מִפְּנֵי צָרָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב אֲבָל לֹא הָיָה מִתְאַבֵּל, שֶׁהָיָה
יוֹדֵעַ שֶׁהוּא חַי:

Verse 36

הטבחים. שׁוֹחֲטֵי בְּהֵמוֹת הַמֶּלֶךְ:

Chapter 38

Verse 1

ויהי בעת ההוא. לָמָּה נִסְמְכָה פָּרָשָׁה זוֹ לְכָאן, וְהִפְסִיק בְּפָרָשָׁתוֹ שֶׁל יוֹסֵף? לְלַמֵּד
שֶׁהוֹרִידוּהוּ אֶחָיו מִגְּדֻלָּתוֹ כְּשֶׁרָאוּ בְצָרַת אֲבִיהֶם, אָמְרוּ: אַתָּה אָמַרְתָּ לְמָכְרוֹ, אִלּוּ אָמַרְתָּ
לַהֲשִׁיבוֹ הָיִינוּ שׁוֹמְעִים לְךָ:
ויט. מֵאֵת אֶחָיו:
עד איש עדלמי. נִשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ:

Verse 2

כנעני. תַּגְרָא (בראשית רבה):

Verse 3

Verse 4

Verse 5

והיה בכזיב. שֵׁם הַמָּקוֹם. וְאוֹמֵר אֲנִי עַל שֵׁם שֶׁפָּסְקָה מִלֶּדֶת נִקְרָא כְּזִיב, לְשׁוֹן הָיוּ תִהְיֶה
לִי כְּמוֹ אַכְזָב (ירמיהו ט"ו), אֲשֶׁר לֹא יְכַזְּבוּ מֵימָיו (ישעיהו נ"ח), וְאִם לֹא כֵּן מַה
בָּא לְהוֹדִיעֵנוּ? וּבְבָ"ר רָאִיתִי, וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שֵׁלָה וגומר פְּסַקַת:

Verse 6

Verse 7

רע בעיני ה'. כְּרָעָתוֹ שֶׁל אוֹנָן, מַשְׁחִית זַרְעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר בְּאוֹנָן וַיָּמֶת גַּם אֹתוֹ, כְּמִיתָתוֹ
שֶׁל עֵר מִיתָתוֹ שֶׁל אוֹנָן. וְלָמָּה הָיָה עֵר מַשְׁחִית זַרְעוֹ? כְּדֵי שֶׁלֹּא תִתְעַבֵּר וְיַכְחִישׁ יָפְיָהּ:

Verse 8

והקם זרע. הַבֵּן יִקָּרֵא עַל שֵׁם הַמֵּת:

Verse 9

ושחת ארצה. דָּשׁ מִבְּפָנִים וְזוֹרֶה מִבַּחוּץ (בראשית רבה):

Verse 10

Verse 11

כי אמר וגו'. כְּלוֹמַר, דּוֹחֶה הָיָה אוֹתָהּ בְּקֹשׁ, שֶׁלֹּא הָיָה בְּדַעְתּוֹ לְהַשִּׂיאָהּ לוֹ:
כי אמר פן ימות. מֻחְזֶקֶת הִיא זוֹ שֶׁיָּמוּתוּ אֲנָשָׁיהָ (כתובות מ"ג):

Verse 12

ויעל על גוזזי צאנו. וַיַּעַל תִּמְנָתָה לַעֲמֹד עַל גּוֹזְזֵי צֹאנוֹ:

Verse 13

עלה תמנתה. וּבְשִׁמְשׁוֹן הוּא אוֹמֵר וַיֵּרֶד שִׁמְשׁוֹן תִּמְנָתָה (שופטים י"ד)? בְּשִׁפּוּעַ הָהָר הָיְתָה
יוֹשֶׁבֶת, עוֹלִין לָהּ מִכָּאן וְיוֹרְדִין לָהּ מִכָּאן:

Verse 14

ותתעלף. כִּסְּתָה פָּנֶיהָ, שֶׁלֹּא יַכִּיר בָּהּ
ותשב בפתח עינים. בְּפִתְחַת עֵינַיִם, בְּפָרָשַׁת דְּרָכִים שֶׁעַל דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ
בְּפִתְחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ, שֶׁכָּל עֵינַיִם מְצפּוֹת לִרְאוֹתוֹ (סוטה י')
כי ראתה כי גדל שלה וגו'. לְפִיכָךְ הִפְקִירָה עַצְמָהּ אֵצֶל יְהוּדָה, שֶׁהָיְתָה מִתְאַוָּה לְהַעֲמִיד
מִמֶּנּוּ בָּנִים:

Verse 15

ויחשבה לזונה. לְפִי שֶׁיּוֹשֶׁבֶת בְּפָרָשַׁת דְּרָכִים:
כי כסתה פניה. וְלֹא יָכוֹל לִרְאוֹתָהּ וּלְהַכִּירָהּ. וּמִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ, כְּשֶׁהָיְתָה
בְּבֵית חָמִיהָ הָיְתָה צְנוּעָה, לְפִיכָךְ לֹא חֲשָׁדָהּ:

Verse 16

ויט אליה אל הדרך. מִדֶּרֶךְ שֶׁהָיָה בָּהּ, נָטָה אֶל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הִיא בָּהּ, וּבִלְשׁוֹן לַעַז
דשטורנ"יר:
הבה נא. הָכִינִי עַצְמֵךְ וַדַּעְתֵּךְ לְכָךְ. כָּל לְשׁוֹן הָבָה לְשׁוֹן הַזְמָנָה הוּא, חוּץ מִמָּקוֹם שֶׁיֵּשׁ
לְתַרְגְּמוֹ בִּלְשׁוֹן נְתִינָה, וְאַף אוֹתָן שֶׁל הַזְמָנָה קְרוֹבִים לִלְשׁוֹן נְתִינָה הֵם:

Verse 17

ערבון. מַשְׁכּוֹן:

Verse 18

חתמך ופתילך. עִזְקָתֵךְ וְשׁוֹשִׁיפֵךְ – טַבַּעַת שֶׁאַתָּה חוֹתֵם בָּהּ וְשִׁמְלָתֵךְ שֶׁאַתָּה מִתְכַּסֶּה בָּהּ
ותהר לו. גְּבוּרִים כַּיּוֹצֵא בּוֹ, צַדִּיקִים כַּיּוֹצֵא בּוֹ.

Verse 19

Verse 20

Verse 21

הקדשה. מְקֻדֶּשֶׁת וּמְזֻמֶּנֶת לִזְנוּת:

Verse 22

Verse 23

תקח לה. יִהְיֶה שֶׁלָּהּ מַה שֶּׁבְּיָדָהּ:
פן נהיה לבוז. אִם תְּבַקְּשֶׁנָּה עוֹד יִתְפַּרְסֵם הַדָּבָר וְיִהְיֶה גְּנַאי, כִּי מָה עָלַי לַעֲשׂוֹת עוֹד
לְאַמֵּת דְּבָרַי:
הנה שלחתי הגדי הזה. לְפִי שֶׁרָמָה יְהוּדָה אֶת אָבִיו בְּגְדֵי עִזִּים שֶׁהִטְבִּיל כְּתֹנֶת יוֹסֵף
בְּדָמוֹ, רִמּוּהוּ גַּם הוּא בְּגְדֵי עִזִּים (בראשית רבה)

Verse 24

כמשלש חדשים. רֻבּוֹ שֶׁל רִאשׁוֹן וְרֻבּוֹ שֶׁל אַחֲרוֹן וְאֶמְצָעִי שֶׁלֹּא (נדה מ"נ). וּלְשׁוֹן כְּמִשְׁלֹשׁ
חֳדָשִׁים כְּהִשְׁתַּלֵּשׁ הַחֳדָשִׁים, כְּמוֹ וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת (אסתר ט'), מִשְׁלוֹחַ יָדָם (ישעיהו י"א),
וְכֵן תִּרְגֵּם אֶנְקְלוֹס כִּתְלָתוּת יַרְחָיָא:
הרה לזנונים. שֵׁם דָּבָר, מְעֻבֶּרֶת כְּמוֹ אִשָּׁה הָרָה, וּכְמוֹ בָּרָה כַּחַמָּה:
ותשרף. אָמַר אֶפְרַיִם מְקֻשָּׁאָה מְשׁוּם רַבִּי מֵאִיר, בְּתוֹ שֶׁל שֵׁם הָיְתָה, שֶׁהוּא כֹּהֵן, לְפִיכָךְ
דָּנוּהָ בִּשְׂרֵפָה:

Verse 25

הוא מוצאת. לְהִשָּׁרֵף:
והיא שלחה אל חמיה. לֹא רָצְתָה לְהַלְבִּין פָּנָיו וְלוֹמַר מִמֶּךָּ אֲנִי מְעֻבֶּרֶת, אֶלָּא לְאִישׁ אֲשֶׁר
אֵלֶּה לוֹ, אָמְרָה אִם יוֹדֶה מֵעַצְמוֹ, וְאִם לָאו, יִשְׁרְפוּנִי, וְאַל אַלְבִּין פָּנָיו. מִכָּאן
אָמְרוּ נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁיַּפִּילוּהוּ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים:
הכר נא. אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה – הַכֵּר נָא בּוֹרְאֲךָ, וְאַל תְּאַבֵּד שָׁלֹשׁ נְפָשׁוֹת:

Verse 26

צדקה. בְּדָבָרֶיהָ:
ממני. הִיא מְעֻבֶּרֶת. וְרַבּוֹתֵינוּ ז"ל דָּרְשׁוּ שֶׁיָּצְאָה בַת קוֹל וְאָמְרָה מִמֶּנִּי וּמֵאִתִּי יָצְאוּ
הַדְּבָרִים, לְפִי שֶׁהָיְתָה צְנוּעָה בְּבֵית חָמִיהָ, גָּזַרְתִּי שֶׁיֵּצְאוּ מִמֶּנָּה מְלָכִים, וּמִשֵּׁבֶט יְהוּדָה
גָּזַרְתִּי לְהַעֲמִיד מְלָכִים בְּיִשְׂרָאֵל:
כי על כן לא נתתיה. כִּי בְּדִין עָשְׂתָה, עַל אֲשֶׁר לֹא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְּנִי:
ולא יסף עוד. יֵשׁ אוֹמְרִים לֹא הוֹסִיף, וְיֵשׁ אוֹמְרִים לֹא פָּסַק. וַחֲבֵרוֹ גַּבֵּי אֶלְדָּד וּמֵידָד,
וְלֹא יָסָפוּ, וּמְתַרְגְּמִינָן וְלָא פְּסָקוּ:

Verse 27

בעת לדתה. וּבְרִבְקָה הוּא אוֹמֵר וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת? לְהַלָּן לִמְלֹאִים וְכָאן לַחֲסֵרִים:
והנה תאומים. מָלֵא, וּלְהַלָּן תּוֹמֵם חָסֵר, לְפִי שֶׁהָאֶחָד רָשָׁע, אֲבָל אֵלּוּ שְׁנֵיהֶם צַדִּיקִים:

Verse 28

ויתן יד. הוֹצִיא הָאֶחָד יָדוֹ לַחוּץ, וּלְאַחַר שֶׁקָּשְׁרָה עַל יָדוֹ הַשָּׁנִי הֶחֱזִירָהּ:

Verse 29

פרצת. חָזַקְתָּ עָלֶיךָ חֹזֶק:

Verse 30

אשר על ידו השני. אַרְבַּע יָדוֹת כְּתוּבוֹת כָּאן כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה חֲרָמִים שֶׁמָּעַל עָכָן שֶׁיָּצָא
מֵהֶם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה דְּבָרִים שֶׁלָּקַח, אַדֶּרֶת שִׁנְעָר וּשְׁתֵּי חֲתִיכוֹת כֶּסֶף שֶׁל
מָאתַיִם שְׁקָלִים וּלְשׁוֹן זָהָב, בְּרֵאשִׁית רַבָּה:
ויקרא שמו זרח. עַל שֵׁם זְרִיחַת מַרְאִית הַשָּׁנִי:

Chapter 39

Verse 1

ויוסף הורד. חוֹזֵר לְעִנְיָן רִאשׁוֹן, אֶלָּא שֶׁהִפְסִיק בּוֹ כְּדֵי לִסְמֹךְ יְרִידָתוֹ שֶׁל יְהוּדָה
לְמָכְרָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף לוֹמַר שֶׁבִּשְׁבִילוֹ הוֹרִידוּהוּ מִגְּדֻלָּתוֹ, וְעוֹד כְּדֵי לִסְמֹךְ מַעֲשֵׂה אִשְׁתּוֹ שֶׁל
פּוֹטִיפַר לְמַעֲשֵׂה תָּמָר לוֹמַר לְךָ, מַה זּוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם אַף זוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם, שֶׁרָאֲתָה
בְּאִצְטְרוֹלוֹגְיָן שֶׁלָּהּ שֶׁעֲתִידָה לְהַעֲמִיד בָּנִים מִמֶּנּוּ, וְאֵינָהּ יוֹדַעַת אִם מִמֶּנָּה אִם מִבִּתָּהּ:

Verse 2

Verse 3

כי ה' אתו. שֵׁם שָׁמַיִם שָׁגוּר בְּפִיו:

Verse 4

וכל יש לו. חֲרֵי לָשׁוֹן קָצָר, חָסֵר "אֲשֶׁר":

Verse 5

Verse 6

ולא ידע אתו מאומה. לֹא הָיָה נוֹתֵן לִבּוֹ לְכָלוּם:
כי אם הלחם. הִיא אִשְׁתּוֹ, אֶלָּא שֶׁדִּבֵּר בְּלָשׁוֹן נְקֵיָּה:
ויהי יוסף יפה תואר. כֵּינָן שֶׁרָאָה עַצְמוֹ מוּשָׁל, הִתְחִיל אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וּמְסַלְסֵל בְּשַׂעָרוֹ, אָמַר הַקָּבָ"ה אָבִיךָ מִתְאַבֵּל וְאַתָּה מְסַלְסֵל בְּשַׂעֲרְךָ, אֲנִי מְגָרֶה בְךָ אֶת הַדֹּב, מִיָּד:

Verse 7

ותשא אשת אדוניו וגו'. כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אַחַר סָמוּךְ:

Verse 8

Verse 9

וחטאתי לאלהים. בְּנֵי נֹחַ נִצְטַוּוּ עַל הָעֲרָיוֹת:

Verse 10

לשכב אצלה. אֲפִלּוּ בְּלֹא תַּשְׁמִישׁ:
להיות עמה. לָעוֹלָם הַבָּא:

Verse 11

ויהי כהיום הזה. כְּלוֹמַר וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִגִּיעַ יוֹם מְיֻחָד, יוֹם צָחוֹק, יוֹם אֵיד שֶׁלָּהֶם, שֶׁהָלְכוּ כֻּלָּם לְבֵית עֲ"זָ, אָמְרָה אֵין לִי יוֹם הָגוּן לְהִזָּקֵק לְיוֹסֵף כְּהַיּוֹם הַזֶּה, אָמְרָה לָהֶם חוֹלָה אֲנִי וְאֵינִי יְכוֹלָה לֵילֵךְ (תַּנְחוּמָא)
לעשות מלאכתו. רַב וּשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר מְלַאכְתּוֹ מַמָּשׁ, וְחַד אָמַר לַעֲשׂוֹת צָרְכָיו עִמָּהּ, אֶלָּא שֶׁנִּרְאֵית לוֹ דְּמוּת דְּיוּקְנוֹ שֶׁל אָבִיו וכו' כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה (דף ל"ז):

Verse 12

Verse 13

Verse 14

ראו הביא לנו. חֲרֵי זֶה לָשׁוֹן קְצָרָה – הֵבִיא לָנוּ, וְלֹא פֵּרֵשׁ מִי הֵבִיאוֹ, וְעַל בַּעֲלָהּ אוֹמֶרֶת כֵּן:
עברי. מֵעֵבֶר הַנָּהָר, מִבְּנֵי עֵבֶר (בראשית רבה):

Verse 15

Verse 16

אדניו. שֶׁל יוֹסֵף:

Verse 17

בא אלי. לְצַחֵק בִּי הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר הֵבֵאתָ לָנוּ:

Verse 18

Verse 19

ויהי כשמע אדניו וגו'. בִּשְׁעַת תַּשְׁמִישׁ אָמְרָה לוֹ כֵּן, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרָה כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ, עִנְּיֵנִי תַּשְׁמִישׁ כָּאֵלֶּה:

Verse 20

Verse 21

ויט אליו חסד. שֶׁהָיָה מְקַבֵּל לְכָל רוֹאָיו, לְשׁוֹן "כַּלָּה נָאָה וַחֲסוּדָה" שֶׁבַּמִּשְׁנָה:

Verse 22

הוא היה עושה. כְּתַרְגּוּמוֹ בְּמֵימְרֵהּ הֲוָה מְתְעֲבֵיד:

Verse 23

באשר ה' אתו. בִּשְׁבִיל שֶׁה' אִתּוֹ:

Chapter 40

Verse 1

אחר הדברים האלה. לְפִי שֶׁהִרְגִּילָה אוֹתָהּ אֲרוּרָה אֶת הַצַּדִּיק בְּפִי כֻּלָּם לְדַבֵּר בּוֹ וּלְגַנּוֹתוֹ, הֵבִיא לָהֶם הַקָּבָ"ה סֵרְטָנָם שֶׁל אֵלּוּ, שֶׁיִּפְנוּ אֲלֵיהֶם וְלֹא אֵלָיו, וְעוֹד שֶׁתָּבֹא הָרְוָחָה לַצַּדִּיק עַל יְדֵיהֶם:
חטאו. זֶה נִמְצָא זְבוּב בְּפִיְּלִי פּוֹטִירִין שֶׁלּוֹ, וְזֶה נִמְצָא צְרוֹר בִּגְלוֹסְקִין שֶׁלּוֹ:
והאפה. אֶת פַּת הַמֶּלֶךְ, וְאֵין לְשׁוֹן אֲפִיָּה אֶלָּא בְּפַת, וּבְלַעַז פישט"ר:

Verse 2

Verse 3

Verse 4

ויפקד שר הטבחים את יוסף. לִהְיוֹת אִתָּם:

וּיהִי֙ יָמִ֣ים בְּמִשְׁמָ֔ר. שְׁנֵ֥ים עָשָׂ֖ר חֹ֑דֶשׁ:

Verse 5

וּיחַלְמוּ֙ חֲל֣וֹם שְׁנֵיהֶ֔ם. וַיַּחַלְמוּ֙ שְׁנֵיהֶ֣ם חֲל֔וֹם, זֶ֚הוּ פִּשְׁוּטוֹ, וּמִדְרָשׁוֹ כָּל א' חֲלַ֥ם חֲל֖וֹם שְׁנֵיהֶ֑ם – שֶׁחָלַם אֶת חֲלוֹמוֹ וּפִתְרוֹן חֲבֵרוֹ, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּ֣רְא שַׂ֔ר הָאֹפִ֖ים כִּ֣י טוֹב֑ פָּתָ֖ר:
אִישׁ כפתרון חלומו. כָּל אֶחָד חֲלַם חֲלוֹם הַדּוֹמֶה לְפִתְרוֹן הֶעָתִיד לָבוֹא עֲלֵיהֶם:

Verse 6

זעפים. עֲצֵבִים כְּמוֹ סַר וְזָעֵף (מלכים א כ'), זַעַף ה' אֶשָּׂא (מיכה ז'):

Verse 7

Verse 8

Verse 9

Verse 10

שריגם. זְמוֹרוֹת אֲרוּכוֹת, שֶׁקּוֹרִין וויד"ץ בְּלַעַז:
והוא כפרחת. דּוֹמֶה לְפוֹרַחַת וְהִיא כְּפוֹרַחַת – נִדְמֶה לִי בַּחֲלוֹמִי כְּאִלּוּ הִיא פּוֹרַחַת, וְאַחַר הַפֶּרַח עָלְתָה נִצָּה, וְנַעֲשׂוּ סְמָדַר, אשפנ"יר בְּלַעַז, וְאַחַר כָּךְ הִבְשִׁילוּ, וְהִיא כַּד אַפְרַחַת אַפֵּקַת לַבְלְבִין עַ"כַּ תַּרְגּוּם שֶׁל פּוֹרַחַת נֵץ גָּדוֹל מִפֶּרַח כְּדִכְתִיב וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה (ישעיהו י"ח), וּכְתִיב וַיֹּצֵא פֶּרַח, וַהֲדַר וַיָּצֵץ צִיץ (במדבר י"ז):

Verse 11

ואשחט. כְּתַרְגּוּמוֹ וַעֲצָרִית, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה:

Verse 12

שלשת ימים הם. סִימָן הֵם לְךָ לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים, וְיֵשׁ מִדְרְשֵׁי אַגָּדָה הַרְבֵּה (חולין צ"ב):

Verse 13

ישא פרעה את ראשך. לְ' חֶשְׁבּוֹן, כְּשֶׁיִּפְקֹד שְׁאָר עֲבָדָיו לְשָׂרַת לְפָנָיו בַּסְּעוּדָה, יִמְנֶה אוֹתְךָ עִמָּהֶם:
כנך. בָּסִיס שֶׁלְּךָ וּמוֹשָׁבְךָ:

Verse 14

כי אם זכרתני אתך. אֲשֶׁר אִם זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ, מֵאַחַר שֶׁיִּיטַב לְךָ כְּפִתְרוֹנִי:
ועשית נא עמדי חסד. אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה:

Verse 15

Verse 16

סלי חורי. סַלִּים שֶׁל נְצָרִים קְלוּפִים חוֹרִין חוֹרִין, וּבְמָקוֹמֵנוּ יֵשׁ הַרְבֵּה, וְדֶרֶךְ מוֹכְרֵי פַּת כְּסָנִין, שֶׁקּוֹרִין אובל"יש בְּלַעַז, לְתִתָּם בְּאוֹתָם סַלִּים:

Verse 17

Verse 18

Verse 19

Verse 20

יום הלדת את פרעה. יום לֵידָתוֹ, וְקוֹרִין לוֹ יוֹם גִּינּוּסְיָא. וּלְשׁוֹן הֻלֶּדֶת, לְפִי שֶׁאֵין
הַוָּלָד נוֹצָר אֶלָּא עַל יְדֵי אֲחֵרִים, שֶׁהַחַיָּה מְיַלֶּדֶת אֶת הָאִשָּׁה, וְעַל כֵּן הַחַיָּה נִקְרֵאת מְיַלֶּדֶת,
וְכֵן וּמוֹלְדוֹתַיִךְ בְּיוֹם הוּלֶּדֶת אוֹתָךְ (יחזקאל ט"ז) וְכֵן אֲחֵרֵי הַכַּבֵּס אֶת הַנָּגַע (ויקרא
י"ג), שֶׁכְּבוּסוֹ עַל יְדֵי אֲחֵרִים:
וישא את ראש וגו'. מִנָּם עִם שְׂאָר עֲבָדָיו, שֶׁהָיָה מוֹנֶה הַמְּשָׁרְתִים שֶׁיְּשָׁרְתוּ לוֹ בְּסְעוּדָתוֹ
וְזָכַר אֶת אֵלּוּ בְּתוֹכָם, כְּמוֹ שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ (במדבר א'), לְשׁוֹן מִנְיָן:

Verse 21

Verse 22

Verse 23

ולא זכר שר המשקים. בּוֹ בַּיּוֹם:
וישכחהו. לְאַחַר מְכָאן. מִפְּנֵי שֶׁתָּלָה בּוֹ יוֹסֵף לְזָכְרוֹ, הֶזֵּקֵק לִהְיוֹת אָסוּר שְׁתֵּי שָׁנִים,
שֶׁנֶּאֱמַר אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר שָׂם ה' מִבְטַחוֹ וְלֹא פָנָה אֶל רְהָבִים (תהילים מ') – וְלֹא בָטַח עַל
מְצָרִים, הַקְּרוּיִים רַהַב:

Chapter 41

Verse 1

ויהי מקץ. כְּתַרְגּוּמוֹ מְסוֹף, וְכָל לְשׁוֹן קֵץ סוֹף הוּא:
על היאר. כָּל שְׁאָר נְהָרוֹת אֵינָם קְרוּיִין יְאוֹרִים חוּץ מִנִּילוּס, מִפְּנֵי שֶׁכָּל הָאָרֶץ עֲשׂוּיִם
יְאוֹרִים יְאוֹרִים בִּידֵי אָדָם וְנִילוּס עוֹלֶה בְּתוֹכָם וּמַשְׁקֶה אוֹתָם, לְפִי שֶׁאֵין גְּשָׁמִים
יוֹרְדִין בְּמִצְרַיִם תָּדִיר כִּשְׁאָר אֲרָצוֹת:

Verse 2

יפות מראה. סִימָן הוּא לִימֵי שִׂבָּע, שֶׁהַבְּרִיּוֹת נִרְאוֹת יָפוֹת זוֹ לָזוֹ, שֶׁאֵין עֵין בְּרִיָּה
צָרָה בַּחֲבֶרְתָּהּ:
באחו. בָּאֲגַם, מרוש"ק בְּלַעַז, כְּמוֹ יִשְׂגֶּא אָחוּ (איוב ח'):

Verse 3

ודקות בשר. טינב"ש בְּלַעַז, לְשׁוֹן דַּק:

Verse 4

ותאכלנה. סִימָן שֶׁתְּהֵא כָּל שִׂמְחַת הַשָּׂבָע נִשְׁכַּחַת בִּימֵי הָרָעָב:

Verse 5

בקנה אחת. טוד"ל בְּלַעַז:
בריאות. שיינ"ש בְּלַעַז:

Verse 6

ושדופת. הלייא"ש בְּלַעַז, שְׁקִיפָן קְדוּם, חֲבוּטוֹת, לְשׁוֹן מַשְׁקוֹף הֶחָבוּט תָּמִיד עַל יְדֵי הַדֶּלֶת הַמַּכָּה עָלָיו:
קדים. רוּחַ מִזְרָחִית, שֶׁקּוֹרִין בי"סא בְּלַעַז:

Verse 7

הבריאות. שיינ"ש בְּלַעַז:
והנה חלום. וְהִנֵּה נִשְׁלַם חֲלוֹם שָׁלֵם לְפָנָיו וְהֶצְרֵךְ לְפוֹתְרִים:

Verse 8

ותפעם רוחו. וּמְטַרְפָא רוּחֵיהּ, מְקַשְׁקֶשֶׁת בְּתוֹכוֹ כְּפַעֲמוֹן; וּבְנְבוּכַדְנֶצַּר אוֹמֵר, וַתִּתְפָּעֶם רוּחוֹ (דניאל ב'), לְפִי שֶׁהָיוּ שָׁם שְׁתֵּי פְּעִימוֹת, שִׁכְחַת הַחֲלוֹם וְהַעֲלָמַת פִּתְרוֹנוֹ (בראשית רבה):
חרטמי. הַנֶּחֱרִים בְּטִימֵי מֵתִים, שֶׁשּׁוֹאֲלִין בַּעֲצָמוֹת. טִימֵי הֵן עֲצָמוֹת בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי, וּבַמִּשְׁנָה בַּיִת שֶׁהוּא מָלֵא טִימְיָא (אהלות פי"ז), מָלֵא עֲצָמוֹת:
ואין פותר אותם לפרעה. פּוֹתְרִים הָיוּ אוֹתָם, אֲבָל לֹא לְפַרְעֹה, שֶׁלֹּא הָיָה קוֹלָן נִכְנָס בְּאָזְנָיו, וְלֹא הָיָה לוֹ קוֹרַת רוּחַ בְּפִתְרוֹנָם, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים שֶׁבַע בָּנוֹת אַתָּה מוֹלִיד וְשֶׁבַע בָּנוֹת אַתָּה קוֹבֵר (בראשית רבה):

Verse 9

Verse 10

Verse 11

איש כפתרון חלמו. חֲלוֹם הָרָאוּי לְפִתְרוֹן שֶׁנִּפְתַּר לָנוּ וְדוֹמֶה לוֹ:

Verse 12

נער עברי עבד. אֲרוּרִים הָרְשָׁעִים, שֶׁאֵין טוֹבָתָם שְׁלֵמָה, מַזְכִּירוֹ בִּלְשׁוֹן בְּזָיוֹן:
נער. שׁוֹטֶה וְאֵין רָאוּי לִגְדֻלָּה:
עברי. אֻפְלוּ לְשׁוֹנֵנוּ אֵינוֹ מַכִּיר:
עבד. וְכָתוּב בְּנִמּוּסֵי מִצְרַיִם שֶׁאֵין עֶבֶד מוֹלֵךְ וְלֹא לוֹבֵשׁ בִּגְדֵי שָׂרִים:
איש כחלמו. לְפִי הַחֲלוֹם וְקָרוֹב לְעִנְיָנוֹ:

Verse 13

השיב על כני. פַּרְעֹה, הַנְּזָכָר לְמַעְלָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר פַּרְעֹה קָצַף עַל עֲבָדָיו; הֲרֵי מִקְרָא קָצַר לָשׁוֹן, וְלֹא פֵּרֵשׁ מִי הֵשִׁיב, לְפִי שֶׁאֵין צָרִיךְ לְפָרֵשׁ; מִי הֵשִׁיב? מִי שֶׁבְּיָדוֹ לְהָשִׁיב, וְהוּא פַּרְעֹה; וְכֵן דֶּרֶךְ כָּל מִקְרָאוֹת קְצָרִים, עַל מִי שֶׁעָלָיו לַעֲשׂוֹת הֵם סוֹתְמִים אֶת הַדָּבָר:

Verse 14

מן הבור. מִן בֵּית הַסֹּהַר שֶׁהוּא עָשׂוּי כְּמִין גֻּמָּא, וְכֵן כָּל בּוֹר שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן גֻּמָּא הוּא, וְאַף אִם אֵין בּוֹ מַיִם קָרוּי בּוֹר, פוש"א בְּלַעַז:
ויגלח. מִפְּנֵי כְּבוֹד הַמַּלְכוּת (בראשית רבה):

Verse 15

תשמע חלום לפתר אתו. תַּאֲזִין וְתָבִין חֲלוֹם לְפִתֹּר אוֹתוֹ:
תשמע. לְשׁוֹן הֲבָנָה וְהַאֲזָנָה, כְּמוֹ שׁוֹמֵעַ יוֹסֵף, אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע לְשׁוֹנוֹ, אנטינ"דרא בְּלַעַז:

Verse 16

בלעדי. אֵין הַחָכְמָה מִשֶּׁלִּי, אֶלָּא אֱלֹהִים יַעֲנֶה – יִתֵּן עֲנִיָּה בְּפִי – לִשְׁלוֹם פַּרְעֹה:

Verse 17

Verse 18

Verse 19

דלות. כְּחוּשׁוֹת, כְּמוֹ מַדּוּעַ אַתָּה כָּכָה דַּל, דְּאַמְנוֹן (שמואל ב י"ג):
ורקות בשר. כָּל לְשׁוֹן רַקּוֹת שֶׁבַּמִּקְרָא חַסְרֵי בָּשָׂר, וּבְלַעַז בלוא"ש:

Verse 20

Verse 21

Verse 22

Verse 23

צנמות. צוּנָמָא בְּלְשׁוֹן אֲרַמִּי סָלַע, הֲרֵי הֵן כְּעֵץ בְּלִי לְחְלוּחַ וְקָשׁוֹת כְּסֶלַע, וְתַרְגּוּמוֹ נָצָן יָבֵשׁ, נָצָן – אֵין בָּהֶם אֶלָּא הַנֵּץ, לְפִי שֶׁנִּתְרוֹקְנוּ מִן הַזֶּרַע:

Verse 24

Verse 25

Verse 26

שבע שנים ושבע שנים. כֵּן אֵינָן אֶלָּא שֶׁבַע, וַאֲשֶׁר נִשְׁנָה הַחֲלוֹם פַּעֲמַיִם, לְפִי שֶׁהַדָּבָר מְזֻמָּן כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשׁ לוֹ בַּסּוֹף ועל השנות החלום וגו' בְּשֶׁבַע שָׁנִים הַטּוֹבוֹת נֶאֱמַר הגיד לפרעה לְפִי שֶׁהָיָה סָמוּךְ וּבְשֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב נֶאֱמַר הראה את פרעה, לְפִי שֶׁהָיָה הַדָּבָר מֻפְלָג וְרָחוֹק, נוֹפֵל בּוֹ לְשׁוֹן מַרְאֶה:

Verse 27

Verse 28

Verse 29

Verse 30

ונשכח כל השבע. הוא פִּתְרוֹן הַבִּלְיָעָה:

Verse 31

"ולא יודע השבע. הוא פִּתְרוֹן "ולא נודע כי באו אל קרבנה :

Verse 32

נכון. מְזֻמָּן:

Verse 33

Verse 34

וחמש. כְּתַרְגּוּמוֹ וְיָזְרִזוּן; וְכֵן וַחֲמֻשִׁים (שמות י"ג):

Verse 35

את כל אכל. שֵׁם דָּבָר הוּא, לְפִיכָךְ טַעֲמוֹ בָּאֶ"ף וְנָקוּד בְּפַתָּח קָטָן, וְאוֹכֵל שֶׁהוּא פּוֹעֵל,
כְּגוֹן כִּי כָּל אֹכֵל חֵלֶב, טַעֲמוֹ לְמַטָּה בַּכַּ"ף, וְנָקוּד קָמָץ קָטָן:
תחת יד פרעה. בְּרִשּׁוּתוֹ וּבְאוֹצְרוֹתָיו:

Verse 36

והיה האכל. הַצָּבוּר כְּשֶׁאָר פְּקָדוֹן הַגָּנוּז לְקִיּוּם הָאָרֶץ:

Verse 37

Verse 38

הנמצא כזה. הֲנִשְׁכַּח כְּדַיִן? אִם נֶלֶךְ וּנְבַקְּשֶׁנּוּ, הֲנִמְצָא כָמוֹהוּ? הֲנִמְצָא לְשׁוֹן תְּמִיהָה; וְכֵן
כָּל הֵ"א הַמְשַׁמֶּשֶׁת בְּרֹאשׁ תֵּבָה וּנְקוּדָה בַּחֲטַף פַּתָּח:

Verse 39

אין נבון וחכם כמוך. לְבַקֵּשׁ אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם שֶׁאָמַרְתָּ, לֹא נִמְצָא כָמוֹךָ:

Verse 40

ישק. יִתְּזָן, יִתְפָּרְנֵס – כָּל צָרְכֵי עַמִּי יִהְיוּ נַעֲשִׂים עַל יָדֶךָ, כְּמוֹ נַשְּׁקוּ בַר (תהילים
ב'), גרנ"שון בְּלַעַז:
רק הכסא. שֶׁיִּהְיוּ קוֹרִין לִי מֶלֶךְ:
כסא. לְשׁוֹן שֵׁם הַמְּלוּכָה, כְּמוֹ וְיִגַּדֵּל אֶת כִּסְאוֹ מִכִּסֵּא אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ (מלכים א א'):

Verse 41

נתתי אתך. מַגֵּיתִי יָתָךְ, וְאַע"פ כֵּן לְשׁוֹן נְתִינָה הוּא, כְּמוֹ וּלְתִתְךָ עֶלְיוֹן (דברים כ"ו); בֵּין לִגְדֻלָּה בֵּין לִשְׁפָלוּת נוֹפֶל לְשׁוֹן נְתִינָה עָלָיו, כְּמוֹ נָתַתִּי אֶתְכֶם נִבְזִים וּשְׁפָלִים (מלאכי ב'):

Verse 42

ויסר פרעה את טבעתו. נְתִינַת טַבַּעַת הַמֶּלֶךְ הִיא אוֹת לְמִי שֶׁנּוֹתְנָהּ לוֹ לִהְיוֹת שֵׁנִי לוֹ לִגְדֻלָּה:
בגדי שש. דְּבַר חֲשִׁיבוּת הוּא בְּמִצְרַיִם:
רביד. עָנָק, וְעַל שֶׁהוּא רָצוּף בְּטַבָּעוֹת קְרוּי רְבִיד וְכֵן מַרְבַדִּים רָבַדְתִּי עַרְשִׁי (משלי ז') – רִצַּפְתִּי עַרְשִׁי מַרְצָפוֹת, בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה מֶקֶף רוֹבְדִין שֶׁל אֶבֶן, עַל הָרֹבֶד שֶׁבָּעֲזָרָה, וְהִיא רִצְפָּה:

Verse 43

במרכבת המשנה. הַמְהֻלֶּכֶת אֵצֶל שְׁלִישׁ:
אברך. כְּתַרְגּוּמוֹ "דֵּין אַבָּא לְמַלְכָּא", רֵךְ בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי (נ"א רוֹמִי) מֶלֶךְ; בְּהַשְׁתָּפִין לָא רֵיכָא וְלֹא בַּר רֵיכָא, וּבְדִבְרֵי אַגָּדָה דָּרַשׁ רַבִּי יְהוּדָה אַבְרֵךְ זֶה יוֹסֵף שֶׁהוּא אָב בְּחָכְמָה וְרֵךְ בַּשָּׁנִים, אָמַר לוֹ ר' יוֹסֵי בֶּן דֶּרְמַסְקִית עַד מָתַי אַתָּה מְעַוֵּת עָלֵינוּ אֶת הַכְּתוּבִים? אֵין אַבְרֵךְ אֶלָּא לְשׁוֹן בִּרְכַּיִם, שֶׁהַכֹּל הָיוּ נִכְנָסִין וְיוֹצְאִין תַּחַת יָדוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, וְנָתוֹן אוֹתוֹ וְגו':

Verse 44

אני פרעה. שֶׁיֵּשׁ יְכֹלֶת בְּיָדִי לְגַזֵּר גְּזֵרָה עַל מַלְכוּתִי, וַאֲנִי גּוֹזֵר שֶׁלֹּא יָרִים אִישׁ יָדוֹ בִּלְעָדֶיךָ, – שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּתְךָ. דָּ"אֲ אֲנִי פַּרְעֹה, אֲנִי אֶהְיֶה מֶלֶךְ, וּבִלְעָדֶיךָ וְגו' וְזֶהוּ דֶּגְמַת רַק הַכִּסֵּא:
את ידו ואת רגלו. כְּתַרְגּוּמוֹ:

Verse 45

צפנת פענח. מְפָרֵשׁ הַצָּפוּנוֹת; וְאֵין לְפַעְנֵחַ דְּמְיוֹן בַּמִּקְרָא:
פוטיפרע. הוּא פּוֹטִיפַר, וְנִקְרָא פּוֹטִיפְרַע עַל שֶׁנִּסְתָּרֵס מֵאֲלָיו, לְפִי שֶׁמָּמַד אֶת יוֹסֵף לְמִשְׁכַּב זָכָר (סוטה י"ג):

Verse 46

Verse 47

ותעש הארץ. כְּתַרְגּוּמוֹ, וְאֵין הַלָּשׁוֹן נָעֵקָר מִלְּשׁוֹן עֲשִׂיָּה:
לקמצים. קֹמֶץ עַל קֹמֶץ, יָד עַל יָד, הָיוּ אוֹצְרִים:

Verse 48

אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה. שֶׁכָּל אֶרֶץ וְאֶרֶץ מַעֲמֶדֶת פְּרוֹתֶיהָ, וְנוֹתְנִין בַּתְּבוּאָה מֵעֲפַר הַמָּקוֹם, וּמַעֲמִיד אֶת הַתְּבוּאָה מִלְּרַקֵּב:

Verse 49

עד כי חדל לספר. עַד כִּי חָדַל לוֹ הַסּוֹפֵר לִסְפֹּר, וַהֲרֵי זֶה מִקְרָא קָצָר:
כי אין מספר. לְפִי שֶׁאֵין מִסְפָּר, וַהֲרֵי כִּי מְשַׁמֵּשׁ בְּלִשׁוֹן דְּהָא:

Verse 50

בטרם תבא שנת הרעב. מִכָּאן שֶׁאָדָם אָסוּר לְשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ בְּשָׁנֵי רָעָבוֹן (תענית י"א):

Verse 51

Verse 52

Verse 53

Verse 54

Verse 55

ותרעב כל ארץ מצרים. שֶׁהִרְקִיבָה תְּבוּאָתָם שֶׁאָצְרוּ חוּץ מִשֶּׁל יוֹסֵף:
אשר יאמר לכם תעשו. לְפִי שֶׁהָיָה יוֹסֵף אוֹמֵר לָהֶם שֶׁיִּמּוֹלוּ, וּכְשֶׁבָּאוּ אֵצֶל פַּרְעֹה
וְאוֹמְרִים: כָּךְ הוּא אוֹמֵר לָנוּ, אָמַר לָהֶם: וְלָמָּה לֹא עְבַרְתֶּם בָּךְ, וַהֲלֹא הִכְרִיז לָכֶם שֶׁשְּׁנֵי
הָרָעָב בָּאִים? אָמְרוּ לוֹ: אֲסַפְּנוּ הַרְבֵּה וְהִרְקִיבָה, אָמַר לָהֶם: אִם כֵּן, כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר לָכֶם
תַּעֲשׂוּ; הֲרֵי גָּזַר עַל הַתְּבוּאָה וְהִרְקִיבָה, מַה אִם יִגְזֹר עָלֵינוּ וְנָמוּת!

Verse 56

על כל פני הארץ. מִי הֵם פְּנֵי הָאָרֶץ אֶלּוּ הָעֲשִׁירִים:
את כל אשר בהם. כְּתַרְגּוּמוֹ דִּי בְהוֹן עִיבוּרָא:
וישבר למצרים. שבר לְשׁוֹן מֶכֶר וּלְשׁוֹן קְנְיָן הוּא; כָּאן מְשַׁמֵּשׁ לְשׁוֹן מֶכֶר; שְׁבָרוּ לָנוּ
מְעַט אֹכֶל, לְשׁוֹן קְנְיָן. וְאַל תֹּאמַר אֵינוֹ כִּי אִם בְּתְבוּאָה, שֶׁאַף בְּיַיִן וְחָלָב מָצִינוּ וּלְכוּ
שִׁבְרוּ בְּלוֹא כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב (ישעיהו נ"ה):

Verse 57

וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבר, וְאִם תִּדְרְשֵׁהוּ כְּסִדְרוֹ, הָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב: לִשְׁבֹּר
מִן יוֹסֵף:

Chapter 42

Verse 1

וירא יעקב כי יש שבר במצרים. וּמֵהֵיכָן רָאָה? וַהֲלֹא לֹא רָאָה אֶלָּא שָׁמַע, שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה
שָׁמַעְתִּי וְגוֹ' וּמַהוּ וַיַּרְא? רָאָה בְּאַסְפַּקְלַרְיָא שֶׁל קֹדֶשׁ שֶׁעָתִיד יֵשׁ לוֹ שֶׁבֶר בְּמִצְרַיִם; וְלֹא
הָיְתָה נְבוּאָה מַמָּשׁ לְהוֹדִיעוֹ בְּפֵרוּשׁ שֶׁזֶּה יוֹסֵף:
למה תתראו. לָמָּה תֵּרָאוּ עַצְמְכֶם בִּפְנֵי בְנֵי יִשְׁמָעֵאל וּבְנֵי עֵשָׂו כְּאִלּוּ אַתֶּם שְׂבֵעִים? בְּאוֹתָהּ
שָׁעָה עֲדַיִן הָיָה לָהֶם תְּבוּאָה (תענית י'). וְלִי נִרְאֶה פְּשׁוּטוֹ לָמָּה תִּתְרָאוּ, לָמָּה יִהְיוּ הַכֹּל
מִסְתַּכְּלִין בָּכֶם וּמַתְמִיהִים בָּכֶם, שֶׁאֵין אַתֶּם מְבַקְּשִׁים לָכֶם אֹכֶל בְּטֶרֶם שְׁיִכְלֶה מַה שֶּׁבְּיָדְכֶם.
וּמִפִּי אֲחֵרִים שָׁמַעְתִּי, שֶׁהוּא לְשׁוֹן כְּחִישָׁה, לָמָּה תִּהְיוּ כְּחוּשִׁים בָּרָעָב, וְדוֹמֶה לוֹ וּמַרְוֶה
גַּם הוּא יוֹרֵא (משלי י"א):

Verse 2

רדו שמה. וְלֹא אָמַר לְכוּ, רֶמֶז לְמָאתַיִם וְעֶשֶׂר שָׁנִים שֶׁנִּשְׁתַּעְבְּדוּ לְמִצְרַיִם כְּמִנְיַן רד"ו:

Verse 3

וירדו אחי יוסף. וְלֹא כָּתַב בְּנֵי יַעֲקֹב, מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ מִתְחָרְטִים בִּמְכִירָתוֹ וְנָתְנוּ לִבָּם
לְהִתְנַהֵג עִמּוֹ בְּאַחְוָה וְלִפְדּוֹתוֹ בְּכָל מָמוֹן שֶׁיִּפְסְקוּ עֲלֵיהֶם:

עשרה. מַה תַּלְמוּד לוֹמַר, וַהֲלֹא כְתִיב וְאֶת בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא שָׁלַח? אֶלָּא לְעִנְיָן
הָאַחְוָה הָיוּ חֲלוּקִין לִי' שֶׁלֹּא הָיְתָה אַהֲבַת כֻּלָּם שָׁוָה לוֹ; אֲבָל לְעִנְיָן לִשְׁבֹּר
בָּר כֻּלָּם לֵב אֶחָד לָהֶם (בראשית רבה):

Verse 4

פן יקראנו אסון. וּבַבַּיִת לֹא יִקְרָאֻנּוּ? אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב, מִכָּאן שֶׁהַשָּׂטָן מְקַטְרֵג
בְּשָׁעַת הַסַּכָּנָה (בראשית רבה):

Verse 5

בתוך הבאים. מַטְמִינִין עַצְמָם שֶׁלֹּא יַכִּירוּם, לְפִי שֶׁצְּוָה לָהֶם אֲבִיהֶם שֶׁלֹּא יִתְרָאוּ כֻּלָּם
בְּפֶתַח א', אֶלָּא שֶׁיִּכָּנֵס כָּל א' בְּפִתְחוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּשְׁלֹט בָּהֶם עַיִן הָרָע, שֶׁכֻּלָּם נָאִים וְכֻלָּם
גִּבּוֹרִים:

Verse 6

וישתחוו לו אפים. נִשְׁתַּטְּחוּ לוֹ עַל פְּנֵיהֶם, וְכֵן כָּל הִשְׁתַּחֲוָאָה פְּשׁוּט יָדַיִם וְרַגְלַיִם הוּא:

Verse 7

ויתנכר אליהם. נַעֲשָׂה לָהֶם כְּנָכְרִי בִּדְבָרִים לְדַבֵּר קָשׁוֹת:

Verse 8

ויכר יוסף וגו'. לְפִי שֶׁהִנִּיחָם חֲתוּמֵי זָקָן:
והם לא הכרהו. שֶׁיָּצָא מֵאֶצְלָם בְּלֹא חֲתִימַת זָקָן, וְעַכְשָׁו בָּא בַּחֲתִימַת זָקָן (כתובות כ"ז)
וּמ"א ויכר יוסף את אחיו כְּשֶׁנִּמְסְרוּ בְּיָדוֹ הִכִּיר שֶׁהֵם אֶחָיו וְרִחֵם עֲלֵיהֶם, וְהֵם לֹא
הִכִּירוּהוּ כְּשֶׁנָּפַל בְּיָדָם לְנַהֵג בּוֹ אַחְוָה:

Verse 9

אשר חלם להם. עֲלֵיהֶם; וְיָדַע שֶׁנִּתְקַיְּמוּ שֶׁהֲרֵי הִשְׁתַּחֲווּ לוֹ:
ערות הארץ. גִּלּוּי הָאָרֶץ – מֵהֵיכָן הִיא נוֹתָה לְכָבֵשׁ, כְּמוֹ אֶת מְקֹרָהּ הֶעֱרָה (ויקרא כ'),
וּכְמוֹ עֵרֹם וְעֶרְיָה (יחזקאל ט"ז) וְכֵן כָּל עֶרְוָה שֶׁבַּמִּקְרָא לְ' גִּלּוּי, וְתַ"אֵ בְּדָקָא דְּאַרְעָא,
כְּמוֹ בֶּדֶק הַבַּיִת (מלכים ב י"ב), רְעוּעַ הַבַּיִת, אֲבָל לֹא דְּקִדֵּק לְפָרְשׁוֹ אֵצֶל לְשׁוֹן הַמִּקְרָא:

Verse 10

לא אדני. לֹא תֹאמַר כֵּן, שֶׁהֲרֵי עֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר אֹכֶל:

Verse 11

כלנו בני איש אחד נחנו. נִצְנְצָה בָהֶם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וּכְלָלוּהוּ עִמָּהֶם, שֶׁאַף הוּא בֶּן אֲבִיהֶם
כנים. אֱמֻתִּיִּים, כְּמוֹ כֵּן דְּבַרְתָּ (שמות י'), כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דּוֹבֶרֶת (במדבר כ"ז),
וְעֶבְרָתוֹ לֹא כֵן בַּדָּיו (ישעיהו ט"ז):

Verse 12

כי ערות הארץ באתם לראות. שֶׁהֲרֵי נִכְנַסְתֶּם בִּי' שַׁעֲרֵי הָעִיר, לָמָּה לֹא נִכְנַסְתֶּם בְּשַׁעַר
א'? (בראשית רבה):

Verse 13

ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו'. וּבִשְׁבִיל אוֹתוֹ א' שֶׁאֵינֶנּוּ נִתְפַּזַּרְנוּ בָּעִיר לְבַקְּשׁוֹ:

Verse 14

הוא אשר דברתי. הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי שֶׁאַתֶּם מְרַגְּלִים, הוּא הָאֱמֶת וְהַנָּכוֹן, זֶהוּ לְפִי
פְּשׁוּטוֹ. וּמִדָּרְשׁוֹ אָמַר לָהֶם וְאִלּוּ מְצָאתֶם אוֹתוֹ וְיִפְסְקוּ עֲלֵיכֶם מָמוֹן הַרְבֵּה, תִּפְדּוּהוּ?

אָמְרוּ לוֹ הֵן, אָמַר לָהֶם וְאִם יֹאמְרוּ לָכֶם שֶׁלֹּא יַחֲזִירוּהוּ בְּשׁוּם מָמוֹן, מַה תַּעֲשׂוּ? אָמְרוּ
לוֹ כְּךָ בָּאנוּ, לַהֲרֹג אוֹ לֵהָרֵג, אָמַר לָהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם, לַהֲרֹג בְּנֵי הָעִיר
בָּאתֶם, מְנַחֵשׁ אֲנִי בְּגָבִיעַ שֶׁלִּי שֶׁשְּׁנַיִם מִכֶּם הֶחֱרִיבוּ כְּרֵךְ גָּדוֹל שֶׁל שְׁכֶם:

Verse 15

חי פרעה. אִם יִחְיֶה פַּרְעֹה. כְּשֶׁהָיָה נִשְׁבָּע לַשֶּׁקֶר, הָיָה נִשְׁבָּע בְּחַיֵּי פַּרְעֹה:
אם תצאו מזה. מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה:

Verse 16

האמת אתכם. אִם אֱמֶת אִתְּכֶם, לְפִיכָךְ ה"א נָקוּד פַּתָּח, שֶׁהוּא כְּמוֹ בִלְשׁוֹן תֵּמַהּ ואם לא
תְּבִיאוּהוּ, חי פרעה, כי מרגלים אתם :

Verse 17

משמר. בֵּית הָאֲסוּרִים:

Verse 18

Verse 19

בבית משמרכם. שֶׁאַתֶּם אֲסוּרִים בּוֹ עֻכְּשָׁו:
ואתם לכו הביאו. לְבֵית אֲבִיכֶם
שבר רעבון בתיכם. מַה שֶּׁקְּנִיתֶם לְרַעֲבוֹן אַנְשֵׁי בָּתֵּיכֶם:

Verse 20

ויאמנו דבריכם. יִתְאַמְּתוּ וְיִתְקַיְּמוּ; כְּמוֹ אָמֵן אָמֵן (במדבר ה'), וּכְמוֹ, יֶאֱמַן נָא דְּבָרְךָ
(מלכים א ח'):

Verse 21

אבל. כְּתַרְגּוּמוֹ בְּקוּשְׁטָא, וְרָאִיתִי בִּב"ר לִישָׁנָא דְּרוֹמָאָה הוּא אֲבָל – בְּרַם
באה אלינו. טַעֲמוֹ בַּבֵּי"ת, לְפִי שֶׁהוּא בִּלְשׁוֹן עָבָר, שֶׁכְּבָר בָּאָה, וְתַרְגּוּמוֹ אֲתַת לָנָא:

Verse 22

וגם דמו. אֵתִין וְגַמִּין רְבוּיִין – דָּמוֹ וְגַם דַּם הַזָּקֵן:

Verse 23

והם לא ידעו כי שמע יוסף. מֵבִין לְשׁוֹנָם, וּבְפָנָיו הָיוּ מְדַבְּרִים כֵּן:
כי המליץ בינתם. כִּי כְּשֶׁהָיוּ מְדַבְּרִים עִמּוֹ הָיָה הַמֵּלִיץ בֵּינֵיהֶם הַיּוֹדֵעַ לָשׁוֹן עִבְרִי
וְלָשׁוֹן מִצְרִי, וְהָיָה מֵלִיץ דִּבְרֵיהֶם לְיוֹסֵף וְדִבְרֵי יוֹסֵף לָהֶם, לְכָךְ הָיוּ סְבוּרִים שֶׁאֵין
יוֹסֵף מַכִּיר בְּלָשׁוֹן עִבְרִי:
המליץ. זֶה מְנַשֶּׁה:

Verse 24

ויסב מעליהם. נִתְרַחֵק מֵעֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא יִרְאוּהוּ בּוֹכֶה:
ויבך. לְפִי שֶׁשָּׁמַע שֶׁהָיוּ מִתְוַרְטִין:
את שמעון. הוּא הִשְׁלִיכוֹ לַבּוֹר, הוּא שֶׁאָמַר לְלֵוִי הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא (בראשית
רבה). דָּבָר אַחֵר נִתְכַּוֵּן יוֹסֵף לְהַפְרִידוֹ מִלֵּוִי, שֶׁמָּא יִתְיָעֲצוּ שְׁנֵיהֶם לַהֲרֹג אוֹתוֹ
ויאסר אתו לעיניהם. לֹא אֲסָרוֹ אֶלָּא לְעֵינֵיהֶם, וְכֵיוָן שֶׁיָּצְאוּ הוֹצִיאוֹ וְהֶאֱכִילוֹ וְהִשְׁקָהוּ
(בראשית רבה):

Verse 25

Verse 26

Verse 27

ויפתח האחד. הוא לֵוִי, שֶׁנִּשְׁאַר יָחִיד מִשִּׁמְעוֹן בֶּן זוּגוֹ:
במלון. בַּמָּקוֹם שֶׁלָּנוּ בַּלַּיְלָה:
אמתחתו. הוּא שַׂק:

Verse 28

וגם הנה באמתחתי. גַּם הַכֶּסֶף בּוֹ עִם הַתְּבוּאָה:
מה זאת עשה אלהים לנו. לַהֲבִיאֵנוּ לִידֵי עֲלִילָה זוֹ, שֶׁלֹּא הוּשַׁב אֶלָּא לְהִתְעוֹלֵל עָלֵינוּ:

Verse 29

Verse 30

Verse 31

Verse 32

Verse 33

Verse 34

ואת הארץ תסחרו. תְּסוֹבְבוּ; וְכָל לְשׁוֹן סוֹחֲרִים וּסְחוֹרָה עַל שֵׁם שֶׁמְּחַזְּרִים וְסוֹבְבִים אַחַר הַפְּרַקְמַטְיָא:

Verse 35

צרור כספו. קֶשֶׁר כַּסְפּוֹ:

Verse 36

את שכלתם. מְלַמֵּד שֶׁחֲשָׁדָן שֶׁמָּא הֲרָגוּהוּ אוֹ מְכָרוּהוּ כְּיוֹסֵף:
שכלתם. כָּל מִי שֶׁבָּנָיו אֲבוּדִים קָרוּי שַׁכּוּל:

Verse 37

Verse 38

לא ירד בני עמכם. לֹא קִבֵּל דְּבָרָיו שֶׁל רְאוּבֵן, אָמַר בְּכוֹר שׁוֹטֶה הוּא זֶה, הוּא אוֹמֵר לְהָמִית בָּנָיו, וְכִי בָּנָיו הֵם וְלֹא בָּנַי? (בראשית רבה):

Chapter 43

Verse 1

Verse 2

כאשר כלו לאכל. יְהוּדָה אָמַר לָהֶם הַמְתִּינוּ לַזָּקֵן עַד שֶׁתִּכְלֶה פַּת מִן הַבַּיִת (בראשית רבה):
כאשר כלו. כַּד שֶׁצִּיאוּ, וְהַמְתַרְגֵּם כַּד סַפִּיקוּ טוֹעֶה; כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת מְתֻרְגָּם כַּד סַפִּיקוּ – כְּשֶׁשָּׁתוּ דֵּי סִפּוּקָם הוּא גְּמַר שְׁתִיָּתָם; אֲבָל זֶה כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל, כַּאֲשֶׁר תַּם הָאֹכֶל הוּא, וּמְתַרְגְּמִינָן כַּד שֶׁצִּיאוּ:

Verse 3

העד העד. לְשׁוֹן הַתְרָאָה שֶׁפְּתָם הַתְרָאָה מַתְרֶה בּוֹ בְּפָנֵי עֵדִים, וְכֵן הַעִדֹּתִי בָּאֲבוֹתֵיכֶם (ירמיהו י"א); רֵד הָעֵד בָּעָם (שמות י"ט):
לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לֹא תִרְאוּנִי בִּלְאֹ אֲחֵיכֶם אִתְּכֶם; וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם אֶלָּהֵן כַּד אֲחוּכוֹן עִמְכוֹן, יְשֵׁב הַדָּבָר עַל אָפְנוֹ וְלֹא דִּקְדֵּק לְתַרְגֵּם אַחַר לְשׁוֹן הַמִּקְרָא:

Verse 4

Verse 5

Verse 6

Verse 7

לנו ולמולדתנו. לְמִשְׁפְּחוֹתֵנוּ. וּמִדָּרְשׁוֹ אֲפִלּוּ עֲצֵי עֲרִיסוֹתֵנוּ גְּלָה לָנוּ:
ונגד לו. שֶׁיֵּשׁ לָנוּ אָב וְאָח:
על פי הדברים האלה. עַל פִּי שְׁאֵלוֹתָיו אֲשֶׁר שָׁאַל, הֵזִקָּקְנוּ לְהַגִּיד:
כי יאמר. אֲשֶׁר יֹאמַר, כִּי מְשֻׁמָּשׁ בִּלְשׁוֹן אִם וְאִם מְשֻׁמָּשׁ בִּלְשׁוֹן אֲשֶׁר; הֲרֵי זֶה שְׁמוּשׁ אֶחָד מֵאַרְבַּע לְשׁוֹנוֹתָיו שֶׁמְּשֻׁמָּשׁ כִּי, וְהוּא אִם, שֶׁהֲרֵי כִּי זֶה כְּמוֹ אִם, כְּמוֹ עַד אִם דִּבַּרְתִּי דְּבָרַי (בראשית כ״ד:ל״ג):

Verse 8

ונחיה. נִצְנָצָה בּוֹ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, עַל יְדֵי הֲלִיכָה זוֹ תְּחִי רוּחָךְ, שֶׁנֶּאֱמַר וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם (בראשית מ"ה):
ולא נמות. בָּרָעָב; בִּנְיָמִין סָפֵק יִתָּפֵשׂ סָפֵק לֹא יִתָּפֵשׂ, וְאָנוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים בָּרָעָב אִם לֹא נֵלֵךְ, מוּטָב שֶׁתַּנִּיחַ אֶת הַסָּפֵק וְתִתְפֹּשׂ אֶת הַוַּדַּאי:

Verse 9

והצגתיו לפניך. שֶׁלֹּא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ מֵת, כִּי אִם חַי:
וחטאתי לך כל הימים. לָעוֹלָם הַבָּא:

Verse 10

לולא התמהמנו על יָדֵךְ, כְּבָר הָיִינוּ שָׁבִים עִם שִׁמְעוֹן וְלֹא נִצְטַעֲרְתָּ כָּל הַיָּמִים הַלָּלוּ:

Verse 11

אפוא. לְשׁוֹן יֶתֶר הוּא, לְתַקֵּן מִלָּה בְּלָשׁוֹן עִבְרִי, אִם כֵּן אֶזְדַּקֵּק לַעֲשׂוֹת, שֶׁאֶשְׂתָּחֲוֶה עִמָּכֶם,
: צָרִיךְ אֲנִי לַחֲזֹר וּלְבַקֵּשׁ אַיֵּה פֹּה תַּקָּנָה וְעֵצָה לְהַשְׁיאֲכֶם, וְאוֹמֵר אֲנִי זֹאת עשו
:מזמרת הארץ. מִדְמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא – שֶׁהַכֹּל מְזַמְּרִים עָלָיו כְּשֶׁהוּא בָּא לָעוֹלָם
:נכאת. שַׂעֲוָה
בטנים. לֹא יָדַעְתִּי מַה הֵם, וּבְפֵרוּשֵׁי א"ב שֶׁל רַבִּי מָכִיר רָאִיתִי פשט"ציאס וְדוֹמֶה לִי
:שֶׁהֵם אֲפַרְסְקִין

Verse 12

:וכסף משנה. פִּי שְׁנַיִם כָּרְאשׁוֹן
:קחו בידכם. לִשְׁבֹּר אֹכֶל, שֶׁמָּא הוּקַר הַשַּׁעַר
:אולי משגה הוא. שֶׁמָּא הַמְּמֻנֶּה עַל הַבַּיִת שְׂכָחוֹ שׁוֹגֵג

Verse 13

Verse 14

:ואל שדי. מֵעַתָּה אֵינְכֶם חֲסֵרִים כְּלוּם אֶלָּא תְּפִלָּה, הֲרֵינִי מִתְפַּלֵּל עֲלֵיכֶם
אל שדי. שֶׁדַּי בְּנָתִינַת רַחֲמָיו וּכְדֵי הַיְכֹלֶת בְּיָדוֹ לִתֵּן, יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים, זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ.
וּמִדְרָשׁוֹ מִי שֶׁאָמַר לָעוֹלָם דַּי, יֹאמַר דַּי לְצָרוֹתַי, שֶׁלֹּא שָׁקַטְתִּי מִנְּעוּרַי, צָרַת לָבָן, צָרַת
:עֵשָׂו, צָרַת רָחֵל, צָרַת דִּינָה, צָרַת יוֹסֵף, צָרַת שִׁמְעוֹן, צָרַת בִּנְיָמִין
ושלח לכם. וְיִפְטֹר לְכוֹן כְּתַרְגּוּמוֹ – יְפַטְּרִנּוּ מֵאֶסוּרָיו, לְשׁוֹן לַחֲפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ (שמות
:כ"א), וְאֵינוֹ נוֹפֵל בַּתַּרְגּוּם לְשׁוֹן וַיִּשְׁלַח, שֶׁהָרֵי לְשָׁם הֵם הוֹלְכִים אֶצְלוֹ
:את אחיכם. זֶה שִׁמְעוֹן
:אחר. רוּחַ הַקֹּדֶשׁ נִזְרְקָה בוֹ, לְרַבּוֹת יוֹסֵף (בראשית רבה)
:ואני. עַד שׁוּבְכֶם אֶהְיֶה שַׂכּוּל מְפֻקָּק
:כאשר שכלתי. מִיּוֹסֵף וּמִשִּׁמְעוֹן
:שכלתי. מִבִּנְיָמִין

Verse 15

ואת בנימין. מְתַרְגְּמִינַן וּדְבָרוּ יָת בִּנְיָמִין, לְפִי שֶׁאֵין לְקִיחַת הַכֶּסֶף וּלְקִיחַת הָאָדָם שָׁוֶה
בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי; בְּדָבָר הַנִּקָּח בַּיָּד מְתַרְגְּמִינָן וּנְסִיב, וְדָבָר הַנִּקָּח בְּהַנָּהָגַת דְּבָרִים,
:מְתַרְגְּמִינָן וּדְבַר

Verse 16

וטבח טבח והכן. כְּמוֹ וְלִטְבֹּחַ טֶבַח וּלְהָכִין, וְאֵין טִבּוּחַ לְשׁוֹן צִוּוּי, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר
:וּטְבַח
בצהרים. זֶה מְתֻרְגָּם בְּשֵׁירוּתָא, שֶׁהוּא לְשׁוֹן סְעוּדָה רִאשׁוֹנָה בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי וּבְלַעַז דיזנ"ר,
וְיֵשׁ הַרְבֵּה בַּתַּלְמוּד, שָׁדָא לְכַלְבָּא שֵׁירוּתֵהּ; בָּצַע אַכּוּלָא שֵׁירוּתָא, אֲבָל כָּל תַּרְגּוּם שֶׁל
:צָהֳרַיִם טִיהֲרָא

Verse 17

Verse 18

:ויראו האנשים. כָּתוּב הוּא בְּשֶׁנֵּי יוֹד"ין, וְתַרְגּוּמוֹ וּדְחִילוּ
כי הובאו בית יוסף. וְאֵין דֶּרֶךְ שְׁאָר הַבָּאִים לִשְׁבֹּר בָּר לָלוּן בְּבֵית יוֹסֵף, כִּי אִם
:בְּפֶנְדָּקָאוֹת שֶׁבָּעִיר: ויראו. שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא לְאָסְפָם אֶל מִשְׁתֶּה
:אנחנו מובאים. אֶל תּוֹךְ הַבַּיִת הַזֶּה
להתגלל. לִהְיוֹת מִתְגַּלְגֶּלֶת עָלֵינוּ עֲלִילַת הַכֶּסֶף וְלִהְיוֹתָהּ נוֹפֶלֶת עָלֵינוּ; וְאֶנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם
וּלְאִסְתַּקָּפָא עֲלָנָא הוּא לְשׁוֹן לְהִתְעוֹלֵל, כְּדִמְתַרְגְּמִינָן עֲלִילַת דְּבָרִים – תַּסְקוּפֵי מִלַּיָּא, וְלֹא

תִּרְגְּמוּ אַתַּר לְשׁוֹן הַמִּקְרָא וּלְהִתְגּוֹלֵל שֶׁתִּרְגֵּם לְאִתְרַבְרָבָא, הוּא לְשׁוֹן גֶּלַת הַזָּהָב (קהלת
י"ב), וְהֵצַב גֶּלְתָּה הֹעָלָתָה (נחום ב'), שֶׁהוּא לְשׁוֹן מַלְכוּת:

Verse 19

Verse 20

בי אדני. לְשׁוֹן בַּעְיָא וְתַחֲנוּנִים הוּא, בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי בַּיָּא בַּיָּא (יבמות צ"ז, סנהדרין
ס"ד):
ירד ירדנו. יְרִידָה הִיא לָנוּ, רְגִילִים הָיִינוּ לְפָרְנֵס אֲחֵרִים, עַכְשָׁו אָנוּ צְרִיכִים לְךָ
(בראשית רבה):

Verse 21

Verse 22

Verse 23

אלהיכם. בִּזְכוּתְכֶם, וְאִם אֵין זְכוּתְכֶם כְּדַאי, ואלהי אביכם, בִּזְכוּת אֲבִיכֶם נתן לכם
מטמון :

Verse 24

ויבא האיש. הֲבָאָה אַתַּר הֲבָאָה, לְפִי שֶׁהָיוּ דוֹחֲפִים אותו לַחוּץ עַד שֶׁדִּבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח
הַבַּיִת; וּמְשָׁאָמַר לָהֶם שָׁלוֹם לָכֶם, נִמְשְׁכוּ וּבָאוּ אַחֲרָיו:

Verse 25

ויכינו. הִזְמִינוּ, עִטְּרוּהָ בְּכֵלִים נָאִים:

Verse 26

הביתה. מִפְּרוֹזְדּוֹר לְטַרְקְלִין:

Verse 27

Verse 28

ויקדו וישתחוו. עַל שְׁאֵלַת שָׁלוֹם קִידָה – כְּפִיפַת קָדְקֹד; הִשְׁתַּחֲוָאָה – מִשְׁתַּטֵּחַ לָאָרֶץ:

Verse 29

אלהים יחנך בני. בִּשְׁאָר שְׁבָטִים שָׁמְעָנוּ חֲנִינָה אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדֶּךָ (בראשית
ל"ג), וּבִנְיָמִין עֲדַיִן לֹא נוֹלַד, לְכָךְ בֵּרְכוֹ יוֹסֵף בַּחֲנִינָה:

Verse 30

כי נכמרו רחמיו. שְׁאָלוֹ יֵשׁ לְךָ אָח מֵאֵם? אָמַר לוֹ אָח הָיָה לִי, וְאֵינִי יוֹדֵעַ הֵיכָן הוּא;
יֵשׁ לְךָ בָּנִים? אָמַר לוֹ יֵשׁ לִי י', אָמַר לוֹ מַה שְּׁמָם? אָמַר לוֹ בֶּלַע וָבֶכֶר וְגוֹ'; אָמַר מַה
טִּיבָן שֶׁל שֵׁמוֹת הַלָּלוּ? אָמַר לוֹ כֻּלָּם עַל שֵׁם אֶחִי וְהַצָּרוֹת אֲשֶׁר מְצָאוּהוּ, בֶּלַע שֶׁנִּבְלַע בֵּין
הָאֻמּוֹת, בֶּכֶר שֶׁהָיָה בְּכוֹר לְאִמּוֹ, אַשְׁבֵּאל שֶׁשָּׁבָאוֹ אֵל, גֵּרָא שֶׁגָּר בְּאַכְסַנְיָא, וְנַעֲמָן שֶׁהָיָה
נָעִים בְּיוֹתֵר, אֵחִי רָאשׁ – אָחִי הָיָה וְרֹאשִׁי הָיָה, מֻפִּים – מִפִּי אָבִי לָמַד, וְחֻפִּים – שֶׁלֹּא

רָאָה חֻפָּתִי וְלֹא רָאִיתִי אֲנִי חֻפָּתוֹ, וְאָרְדָּ – שֶׁיָּרַד לִבְיוֹן הָאֻמּוֹת, כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה,
מִיָּד נִכְמְרוּ רַחֲמָיו:
נכמרו. נִתְחַמְּמוּ, וּבְלָשׁוֹן מִשְׁנָה עַל הַכִּמָּר שֶׁל זֵתִים, וּבְלָשׁוֹן אֲרַמִּי בְּמֵכְמַר בִּשְׂרָא;
וּבְמִקְרָא עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר נִכְמָרוּ (איכה ה'), נִתְחַמְּמוּ וְנִקְמְטוּ קְמָטִים קְמָטִים מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת
רָעָב; כֵּן דֶּרֶךְ כָּל עוֹר כְּשֶׁמִּתְחַמֵּמִין אוֹתוֹ נִקְמָט וְנִכְוָץ:

Verse 31

וּיתאפק. נִתְאַמֵּץ; וְהוּא לְשׁוֹן אֲפִיקֵי מָגִנִּים (איוב מ"א), חָזָק, וְכֵן וּמְזִיחַ אֲפִיקִים
רְפָה (שם י"ב):

Verse 32

כי תועבה הוא. דָּבָר שֶׁנְּאוּי הוּא לַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת הָעִבְרִים, וְאֶנְקְלוֹס נָתַן טַעַם לַדָּבָר:

Verse 33

הבכור כבכרתו. מַכָּה בַּגָּבִיעַ וְקוֹרֵא רְאוּבֵן, שִׁמְעוֹן, לֵוִי, יְהוּדָה, יִשָּׂשכָר, וּזְבוּלֻן,
בְּנֵי אֵם אַחַת, הָסֵבּוּ כְּסֵדֶר הַזֶּה, שֶׁהִיא סֵדֶר תּוֹלְדוֹתֵיכֶם, וְכֵן כֻּלָּם. כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ
לְבִנְיָמִין, אָמַר זֶה אֵין לוֹ אֵם וַאֲנִי אֵין לִי אֵם, יֵשֵׁב אֶצְלִי:

Verse 34

משאת. מָנוֹת:
חמש ידות. חֲלָקוֹ עִם אֶחָיו, וּמַשְׂאַת יוֹסֵף וְאָסְנַת וּמְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם:
וישכרו עמו. וּמִיּוֹם שֶׁמְּכָרוּהוּ לֹא שָׁתוּ יַיִן וְלֹא הוּא שָׁתָה יַיִן, וְאוֹתוֹ הַיּוֹם שָׁתוּ
(בראשית רבה):

Chapter 44

Verse 1

Verse 2

גביעי. כּוֹס אָרֹךְ, וְקוֹרִין לוֹ מדיר"נש בְּלַעַז:

Verse 3

Verse 4

Verse 5

Verse 6

Verse 7

חלילה לעבדיך. חֻלִּין הוּא לָנוּ, לְשׁוֹן גְּנַאי, וְתַרְגּוּם חַס לְעַבְדָּיִךְ – חַס מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ
בָּרוּךְ הוּא יְהִי עָלֵינוּ מֵעֲשׂוֹת זֹאת, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בַּתַּלְמוּד "חַס וְשָׁלוֹם":

Verse 8

הן כסף אשר מצאנו. זֶה אֶחָד מֵעֲשָׂרָה קַל וָחֹמֶר הָאֲמוּרִים בַּתּוֹרָה, וְכֵן מְנוּיִין בִּב"ר:

Verse 9

Verse 10

גם עתה כדבריכם. אַף זוֹ מִן הַדִּין אֱמֶת כְּדִבְרֵיכֶם כֵּן הוּא, שֶׁכֵּלְכֶם חַיָּבִין בַּדָּבָר – י' שְׁנִמְצֵאת גְּנֵבָה בְּיַד א' מֵהֶם כֻּלָּם נִתְפָּשִׂים, אֲבָל אֲנִי אֶעֱשֶׂה לָכֶם לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה לִי עָבֶד:

Verse 11

Verse 12

בגדול התחל. שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁוּ שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ הֵיכָן הוּא:

Verse 13

ויעמס איש על חמרו. בַּעֲלֵי זְרוֹעַ הָיוּ, וְלֹא הֶצְרִכוּ לְסַיַּע זֶה אֶת זֶה לִטְעֹן:
וישובו העירה. מֻטְרוֹפּוֹלִין הָיְתָה, וְהוּא אוֹמֵר הָעִירָה, הָעִיר כָּל שֶׁהוּא אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיְתָה חֲשׁוּבָה בְּעֵינֵיהֶם אֶלָּא כְּעִיר בֵּינוֹנִית שֶׁל י' בְּנֵי אָדָם לְעִנְיַן הַמִּלְחָמָה:

Verse 14

עודנו שם. שֶׁהָיָה מַמְתִּין לָהֶם:

Verse 15

הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו'. הֲלֹא יְדַעְתֶּם כִּי אִישׁ חָשׁוּב כָּמוֹנִי יוֹדֵעַ לְנַחֵשׁ וְלָדַעַת מִדַּעַת וּמִסְּבָרָא וּבִינָה, כִּי אַתֶּם גְּנַבְתֶּם הַגָּבִיעַ:

Verse 16

האלהים מצא. יוֹדְעִים אָנוּ שֶׁלֹּא סָרַחְנוּ, אֲבָל מֵאֵת הַמָּקוֹם נִהְיְתָה לְהָבִיא לָנוּ זֹאת, מָצָא בַּעַל חוֹב מָקוֹם לִגְבּוֹת שְׁטַר חוֹבוֹ:
מה נצטדק. לְשׁוֹן צֶדֶק, וְכֵן כָּל תֵּבָה שֶׁתְּחִלָּת יְסוֹדָהּ צָד"י וְהִיא בָּאָה לְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן מִתְפָּעֵל אוֹ נִתְפָּעֵל, נוֹתֵן טִי"ת בְּמָקוֹם תָּי"ו, וְאֵינוֹ נוֹתְנָהּ לִפְנֵי אוֹת רִאשׁוֹנָה שֶׁל יְסוֹד הַתֵּבָה אֶלָּא בְּאֶמְצַע אוֹתִיּוֹת הָעִקָּר, כְּגוֹן נִצְטַדָּק מִגְזֶרֶת צֶדֶק, וְיִצְטַבַּע מִגְזֶרֶת צֶבַע, וַיִּצְטָרְפוּ מִגְזֶרֶת וְצִיר אֻמּוֹנִים, הִצְטַיְּדוּ מִגְזֶרֶת צֵדָה לַדָּרֶךְ. וְתֵבָה שֶׁתְּחִלָּתָהּ סָמֶ"ךְ אוֹ שִׁי"ן, כְּשֶׁהִיא מִתְפָּעֶלֶת, הַתָּי"ו מַפֶּרֶדֶת אֶת אוֹתִיּוֹת הָעִקָּר, כְּגוֹן וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב (קהלת י"ב), מִגְזֶרֶת סבל; מִשְׁתַּכֵּל הֲוִית בְּקַרְנַיָּא (דניאל ז'), וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת עָמְרִי (מיכה ו') מִגְזֶרֶת שמר; וְסָר מֵרָע מְשְׁתּוֹלֵל (ישעיהו נ"ט), מִגְזֶרֶת מוֹלִיךְ יוֹעֲצִים שׁוֹלָל (איוב י"ב), מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי (שמות ט"ו), מִגְזֶרֶת דֶּרֶךְ לֹא סְלוּלָה (ירמיהו י"ח):

Verse 17

Verse 18

ויגש אליו וגומר … דבר באזני אדני. יְכָנְסוּ דְּבָרַי בְּאָזְנֶיךָ:
ואל יחר אפך. מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו קָשׁוֹת:

כי כמוך כפרעה. חָשׁוּב אַתָּה בְעֵינַי כְּמֶלֶךְ, זֶהוּ פְשׁוּטוֹ. וּמִדְרָשׁוֹ סוֹפֵךְ לְקוֹת עָלָיו בְּצָרַעַת כְּמוֹ שֶׁלָּקָה פַּרְעֹה עַל יְדֵי זְקֵנָתִי שָׂרָה עַל לַיְלָה אַחַת שֶׁעִכְּבָהּ (בראשית רבה). דָּבָר אַחֵר מַה פַּרְעֹה גּוֹזֵר וְאֵינוֹ מְקַיֵּם, מַבְטִיחַ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה, אַף אַתָּה כֵּן; וְכִי זוֹ הִיא שִׂימַת עַיִן שֶׁאָמַרְתָּ לָשׂוּם עֵינְךָ עָלָיו? דָּבָר אַחֵר, כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה, אִם תַּקְנִיטֵנִי אֲהֵרֹג אוֹתְךָ וְאֶת אֲדוֹנֶךָ (בראשית רבה):

Verse 19

שאל את עבדיו. מִתְחַלָּה בַּעֲלִילָה בָּאתָ עָלֵינוּ, לָמָּה הָיָה לְךָ לִשְׁאֹל כָּל אֵלֶּה? בְּתְךָ הָיִינוּ מְבַקְּשִׁים? אוֹ אֲחוֹתֵנוּ אַתָּה מְבַקֵּשׁ? וְאַף עַל פִּי כֵן

Verse 20

ונאמר אל אדוני, לֹא כִחַדְנוּ מִמְּךָ דָּבָר (בראשית רבה):
ואחיו מת. מִפְּנֵי הַיִּרְאָה הָיָה מוֹצִיא דְּבַר שֶׁקֶר מִפִּיו, אָמַר אִם אוֹמַר לוֹ שֶׁהוּא קָטָן, יֹאמַר הֲבִיאוּהוּ אֵלָי:
לבדו לאמו. מֵאוֹתוֹ הָאֵם אֵין לוֹ עוֹד אָח:

Verse 21

Verse 22

ועזב את אביו ומת. אִם יַעֲזֹב אֶת אָבִיו, דּוֹאֲגִים אָנוּ שֶׁמָּא יָמוּת בַּדֶּרֶךְ, שֶׁהָרֵי אִמּוֹ בַּדֶּרֶךְ מֵתָה:

Verse 23

Verse 24

Verse 25

Verse 26

Verse 27

Verse 28

Verse 29

וקרהו אסון. שֶׁהַשָּׂטָן מְקַטְרֵג בְּשָׁעַת הַסַּכָּנָה (בראשית רבה):
והורדתם את שיבתי וגו'. עַכְשָׁו כְּשֶׁהוּא אֶצְלִי, אֲנִי מִתְנַחֵם בּוֹ עַל אִמּוֹ וְעַל אָחִיו, וְאִם יָמוּת זֶה, דּוֹמֶה עָלַי שֶׁשְּׁלָשְׁתָּן מֵתוּ בְּיוֹם אֶחָד:

Verse 30

Verse 31

והיה כראותו כי אין הנער ומת. אָבִיו מְצָרָתוֹ:

Verse 32

כי עבדך ערב את הנער. וְאִם תֹּאמַר, לָמָּה אֲנִי נִכְנָס לַתְּגָר יוֹתֵר מִשְּׁאָר אַחַי? הֵם כֻּלָּם מְבַחוּץ וַאֲנִי נִתְקַשַּׁרְתִּי בְקֶשֶׁר חָזָק לִהְיוֹת מְנֻדֶּה בב' עוֹלָמוֹת:

Verse 33

ישב נא עבדך וגו'. לְכָל דָּבָר אֲנִי מְעֻלֶּה מִמֶּנּוּ, לִגְבוּרָה וּלְמִלְחָמָה וּלְשַׁמֵּשׁ (בראשית רבה):

Chapter 45

Verse 1

ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים. לֹא הָיָה יָכוֹל לִסְבֹּל שֶׁיִּהְיוּ מִצְרִים נִצָּבִים עָלָיו וְשׁוֹמְעִין שֶׁאֶחָיו מִתְבַּיְּשִׁין בְּהַוָּדְעוֹ לָהֶם:

Verse 2

וישמע בית פרעה. בֵּיתוֹ שֶׁל פַּרְעֹה, כְּלוֹמַר, עֲבָדָיו וּבְנֵי בֵּיתוֹ, וְאֵין זֶה לְשׁוֹן בַּיִת מַמָּשׁ, אֶלָּא כְּמוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל, בֵּית יְהוּדָה, מישנ"דה בְּלַעַז:

Verse 3

נבהלו מפניו. מִפְּנֵי הַבּוּשָׁה:

Verse 4

גשו נא אלי. רָאָה אוֹתָם נִסּוֹגִים לְאָחוֹר, אָמַר עַכְשָׁו אַחַי נִכְלָמִים, קָרָא לָהֶם בְּלָשׁוֹן רַכָּה וְתַחֲנוּנִים, וְהֶרְאָה לָהֶם שֶׁהוּא מָהוּל (בראשית רבה):

Verse 5

למחיה. לִהְיוֹת לָכֶם לְמִחְיָה:

Verse 6

כי זה שנתים הרעב. עָבְרוּ מִשְּׁנֵי הָרָעָב:

Verse 7

Verse 8

לאב. לְחָבֵר וּלְפַטְרוֹן:

Verse 9

ועלו אל אבי. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גְּבוֹהָה מִכָּל הָאֲרָצוֹת:

Verse 10

Verse 11

פן תורש. דִּלְמָא תִּתְמַסְכַן, לְשׁוֹן מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר:

Verse 12

והנה עיניכם ראות. בִּכְבוֹדִי, וְשָׁאֲנִי אֲחִיכֶם שֶׁאֲנִי מָהוּל כָּכֶם, וְעוֹד, כי פי המדבר אליכם בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ (בראשית רבה):
ועיני אחי בנימין. הִשְׁוָה אֶת כֻּלָּם יַחַד לוֹמַר, שֶׁכְּשֵׁם שֶׁאֵין לִי שִׂנְאָה עַל בִּנְיָמִין אָחִי, שֶׁהֲרֵי לֹא הָיָה בְּמִכְירָתִי, כָּךְ אֵין בְּלִבִּי שִׂנְאָה עֲלֵיכֶם:

Verse 13

Verse 14

ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך. עַל שְׁנֵי מִקְדָּשׁוֹת שֶׁעֲתִידִין לִהְיוֹת בְּחֶלְקוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין וְסוֹפָן לֵחָרֵב:
ובנימין בכה על צואריו. עַל מִשְׁכַּן שִׁילֹה שֶׁעָתִיד לִהְיוֹת בְּחֶלְקוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְסוֹפוֹ לֵחָרֵב (שם):

Verse 15

ואחרי כן. מֵאַחַר שֶׁרָאוּהוּ בוֹכֶה וְלִבּוֹ שָׁלֵם עִמָּהֶם דברו אחיו אתו שֶׁמִּתְחִלָּה הָיוּ בוֹשִׁים מִמֶּנּוּ:

Verse 16

והקל נשמע בית פרעה. כְּמוֹ בְּבֵית פַּרְעֹה, וְזֶהוּ לְשׁוֹן בַּיִת מַמָּשׁ:

Verse 17

טענו את בעירכם. תְּבוּאָה:

Verse 18

את טוב ארץ מצרים. אֶרֶץ גֹּשֶׁן, נִבָּא וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ מַה נִּבָּא, סוֹפָם לַעֲשׂוֹתָהּ כְּמִצּוּלָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגִים:
חלב הארץ. כָּל חֵלֶב לְשׁוֹן מֵיטַב הוּא:

Verse 19

ואתה צויתה. מִפִּי, לוֹמַר לָהֶם:
זאת עשו. כָּךְ אֱמֹר לָהֶם, שֶׁבִּרְשׁוּתִי הוּא:

Verse 20

Verse 21

Verse 22

Verse 23

וגו חמרים עשרה ?הַזֶּה, וּמַהוּ הַחֶשְׁבּוֹן כזאת. כַּחֶשְׁבּוֹן :'
ומִדְרָשׁ הֵימֶנּוּ, נוֹשָׂה זְקֵנִים שֶׁדַּעַת לוֹ יֵשׁ שֶׁשָּׁלַח מִצְרִים. מָצִינוּ בַּתַּלְמוּד טוב
:אַגָּדָה גְּרִיסִין שֶׁל פּוּל
:בר ולחם. כְּתַרְגּוּמוֹ
:ומזון. לְפָתָן

Verse 24

אל תרגזו בדרך. אַל תִּתְעַסְּקוּ בְּדָבָר הֲלָכָה שֶׁלֹּא תִרְגַּז עֲלֵיכֶם הַדֶּרֶךְ, דָּ"אַ אַל תַּפְסִיעוּ
פְּסִיעָה גַּסָּה וְהֶכָּנְסוּ בַּחֲמָה לָעִיר; וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא יֵשׁ לוֹמַר, לְפִי שֶׁהָיוּ נִכְלָמִים,
הָיָה דּוֹאֵג, שֶׁמָּא יָרִיבוּ בַּדֶּרֶךְ עַל דָּבָר מְכִירָתוֹ, לְהִתְוַכֵּחַ זֶה עִם זֶה וְלוֹמַר עַל יָדָךְ
:נִמְכַּר, אַתָּה סִפַּרְתָּ לָשׁוֹן הָרָע עָלָיו, וְגָרַמְתָּ לָנוּ לִשְׁנֹאתוֹ

Verse 25

Verse 26

:וכי הוא משל. וַאֲשֶׁר הוּא מוּשָׁל
ויפג לבו. נֶחֱלַף לִבּוֹ וְהָלַךְ מִלְּהַאֲמִין, לֹא הָיָה לִבּוֹ פּוֹנֶה אֶל הַדְּבָרִים, לְשׁוֹן מְפִיגִין
טַעֲמָן בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה וּכְמוֹ מֵאֵין הֲפֻגוֹת (איכה ג'), וְרֵיחוֹ לֹא נָמַר (ירמיהו מ"ח),
:מְתַרְגְּמִינַן וְרֵיחֵיהּ לָא פָּג

Verse 27

את כל דברי יוסף. סִימָן מָסַר לָהֶם בַּמֶּה הָיָה עוֹסֵק כְּשֶׁפֵּרַשׁ מִמֶּנּוּ – בְּפָרָשַׁת עֶגְלָה עֲרוּפָה,
:זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וירא את העגלות אשר שלח יוסף, וְלֹא נֶאֱמַר אֲשֶׁר שָׁלַח פַּרְעֹה
:ותחי רוח יעקב. שָׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה, שֶׁפֵּרְשָׁה מִמֶּנּוּ

Verse 28

:רב. רַב לִי עוֹד שְׁמָהּ וְחֶדְוָה הואיל ועוד יוֹסֵף בְּנִי חַי

Chapter 46

Verse 1

:בארה שבע. כְּמוֹ לִבְאֵר שָׁבַע; ה"א בְּסוֹף תֵּבָה בִּמְקוֹם לָמ"ד בִּתְחִלָּתָהּ
לאלהי אביו יצחק. חַיָּב אָדָם בִּכְבוֹד אָבִיו יוֹתֵר מִבִּכְבוֹד זְקֵנוֹ, לְפִיכָךְ תָּלָה בְּיִצְחָק וְלֹא
:בְּאַבְרָהָם

Verse 2

:יעקב יעקב. לְשׁוֹן חִבָּה

Verse 3

:אל תירא מרדה מצרימה. לְפִי שֶׁהָיָה מֵצֵר עַל שֶׁנִּזְקַק לָצֵאת לְחוּצָה לָאָרֶץ

Verse 4

:ואנכי אעלך. הִבְטִיחוֹ לִהְיוֹת נִקְבָּר בָּאָרֶץ

Verse 5

Verse 6

אשר רכשו בארץ כנען. אֲבָל מַה שֶּׁרָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם נָתַן הַכֹּל לְעֵשָׂו בִּשְׁבִיל חֶלְקוֹ בְּמְעָרַת
הַמַּכְפֵּלָה; אָמַר נִכְסֵי חוּצָה לָאָרֶץ אֵינָן כְּדַאי לִי, וְזֶהוּ אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי, הֶעֱמִיד לוֹ
צְבוּרִין שֶׁל זָהָב וָכֶסֶף כְּמִין כְּרִי וְאָמַר לוֹ טֹל אֶת אֵלּוּ:

Verse 7

ובנות בניו. סָרַח בַּת אָשֵׁר וְיוֹכֶבֶד בַּת לֵוִי:

Verse 8

הבאים מצרימה. עַל שֵׁם הַשָּׁעָה קוֹרֵא לָהֶם הַכָּתוּב בָּאִים, וְאֵין לִתְמֹהַּ עַל אָשֵׁר לֹא כָתַב אֲשֶׁר
בָּאוּ:

Verse 9

Verse 10

בן הכנענית. בֶּן דִּינָה שֶׁנִּבְעֲלָה לִכְנַעֲנִי; כְּשֶׁהָרְגוּ אֶת שְׁכֶם לֹא הָיְתָה דִּינָה רוֹצָה לָצֵאת
עַד שֶׁנִּשְׁבַּע לָהּ שִׁמְעוֹן שֶׁיִּשָּׂאֶנָּה (בראשית רבה):

Verse 11

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

אלה בני לאה, ואת דינה בתו. הַזְּכָרִים תָּלָה בְּלֵאָה וְהַנְּקֵבוֹת תָּלָה בְּיַעֲקֹב, לְלַמֶּדְךָ, אִשָּׁה
מַזְרַעַת תְּחִלָּה יוֹלֶדֶת זָכָר, אִישׁ מַזְרִיעַ תְּחִלָּה יוֹלֶדֶת נְקֵבָה:
שלשים ושלש. וּבְפָרָטָן אֵי אַתָּה מוֹצֵא אֶלָּא שְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם, אֶלָּא זוֹ יוֹכֶבֶד שֶׁנּוֹלְדָה בֵּין
הַחוֹמוֹת בִּכְנִיסָתָן לָעִיר, שֶׁנֶּאֱמַר אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם – לַדָּתָהּ בְּמִצְרַיִם וְאֵין
הוֹרָתָהּ בְּמִצְרַיִם:

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

בני רחל אשת יעקב. וּבְכֶלָן לֹא נֶאֱמַר בָּהֶן אֵשֶׁת, אֶלָּא שֶׁהָיְתָה עִקָּרוֹ שֶׁל בַּיִת:

Verse 20

Verse 21

Verse 22

Verse 23

Verse 24

Verse 25

Verse 26

כל הנפש הבאה ליעקב. שֶׁיָּצְאוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לָבוֹא לְמִצְרַיִם; וְאֵין "הַבָּאָה" זוֹ לְשׁוֹן עָבָר אֶלָּא לְשׁוֹן הוֹוֶה, כְּמוֹ בָּעֶרֶב הִיא בָּאָה (אסתר ב' ד'), וּכְמוֹ וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם הַצֹּאן (בראשית כ"ט), לְפִיכָךְ טַעְמוֹ לְמַטָּה בָּאָלֶ"ף, לְפִי שֶׁכְּשֶׁיָּצְאוּ לָבוֹא מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לֹא הָיוּ אֶלָּא שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ, וְהַשְּׁנִי, כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים – הוּא לְשׁוֹן עָבָר, לְפִיכָךְ טַעְמוֹ לְמַעְלָה בַּבֵּי"ת, לְפִי שֶׁמִּשֶּׁבָּאוּ שָׁם הָיוּ שִׁבְעִים, שֶׁמָּצְאוּ שָׁם יוֹסֵף וּשְׁנֵי בָנָיו, וְנִתּוֹסְפָה לָהֶם יוֹכֶבֶד בֵּין הַחוֹמוֹת. וּלְדִבְרֵי הָאוֹמֵר תְּאוֹמוֹת נוֹלְדוּ עִם הַשָּׁבָטִים, צְרִיכִים אָנוּ לוֹמַר שֶׁמֵּתוּ לִפְנֵי יְרִידָתָן לְמִצְרַיִם, שֶׁהֲרֵי לֹא נִמְנוּ כָּאן; מָצָאתִי בְּוַיִּקְרָא רַבָּה, עֶשֶׂר נְפָשׁוֹת הָיוּ לוֹ, וְהַכָּתוּב קוֹרֵא אוֹתָן נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ, לְשׁוֹן רַבִּים, לְפִי שֶׁהָיוּ עוֹבְדִין לֶאֱלֹהוּת הָרַבֶּה; יַעֲקֹב שִׁבְעִים הָיוּ לוֹ, וְהַכָּתוּב קוֹרֵא אוֹתָן נֶפֶשׁ, לְפִי שֶׁהָיָה עוֹבְדִים לְאֵל אֶחָד:

Verse 27

Verse 28

להורת לפניו. כְּתַרְגּוּמוֹ, לְפָנוֹת לוֹ מָקוֹם, וּלְהוֹרוֹת הֵיאַךְ יִתְיַשֵּׁב בָּהּ:
לפניו. קֹדֶם שֶׁיַּגִּיעַ לְשָׁם. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה לְהוֹרוֹת לְפָנָיו – לְתַקֵּן לוֹ בֵּית תַּלְמוּד שֶׁמִּשָּׁם תֵּצֵא הוֹרָאָה:

Verse 29

ויאסר יוסף מרכבתו. הוּא עַצְמוֹ אָסַר אֶת הַסּוּסִים לַמֶּרְכָּבָה לְהִזְדָּרֵז לִכְבוֹד אָבִיו:
וירא אליו. יוֹסֵף נִרְאָה אֶל אָבִיו:
ויבך על צואריו עוד. לְשׁוֹן הַרְבּוֹת בְּכִיָּה, וְכֵן כִּי לֹא עַל אִישׁ יָשִׂים עוֹד (איוב ל"ד), לְשׁוֹן רִבּוּי הוּא – אֵינוֹ שָׂם עָלָיו עֲלִילוֹת נוֹסָפוֹת עַל חֲטָאָיו; אַף כָּאן הִרְבָּה

וְהוֹסִיף בְּבְכִי יוֹתֵר עַל הָרָגִיל; אֲבָל יַעֲקֹב לֹא נָפַל עַל צַוָּארֵי יוֹסֵף וְלֹא נְשָׁקוֹ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ, שֶׁהָיָה קוֹרֵא אֶת שְׁמַע:

Verse 30

אמותה הפעם. פְּשׁוּטוֹ כְּתַרְגּוּמוֹ. וּמִדְרָשׁוֹ סָבוּר הָיִיתִי לָמוּת שְׁתֵּי מִיתוֹת, בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנִּסְתַּלְּקָה מִמֶּנִּי שְׁכִינָה, וְהָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁיִּתְבַּעֲנִי הַקָּבָ"ה מִיתָתִךְ, עַכְשָׁו שֶׁעוֹדְךָ חַי, לֹא אָמוּת אֶלָּא פַּעַם אַחַת:

Verse 31

ואמרה אליו אחי וגו'. וְעוֹד אֹמַר לוֹ, והאנשים רועי צאן וגו' :

Verse 32

Verse 33

Verse 34

בעבור תשבו בארץ גשן. וְהִיא צְרִיכָה לָכֶם שֶׁהִיא אֶרֶץ מִרְעֶה, וּכְשֶׁתֹּאמְרוּ לוֹ שֶׁאֵין אַתֶּם בְּקִיאִין בִּמְלָאכָה אַחֶרֶת, יַרְחִיקְכֶם מֵעָלָיו וְיוֹשִׁיבְכֶם שָׁם:
כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לְפִי שֶׁהֵם לָהֶם אֱלֹהוּת:

Chapter 47

Verse 1

Verse 2

ומקצה אחיו. מִן הַפְּחוּתִים שֶׁבָּהֶם לִגְבוּרָה, שֶׁאֵין נִרְאִים גִּבּוֹרִים, שֶׁאִם יִרְאֶה אוֹתָם גִּבּוֹרִים יַעֲשֶׂה אוֹתָם אַנְשֵׁי מִלְחָמָתוֹ, וְאֵלֶּה הֵם: רְאוּבֵן, שִׁמְעוֹן, לֵוִי, יְשָׂשכָר וּבִנְיָמִין – אוֹתָן שֶׁלֹּא כָּפַל מֹשֶׁה שְׁמוֹתָם כְּשֶׁבֵּרְכָן; אֲבָל שְׁמוֹת הַגִּבּוֹרִים כָּפַל וְזֹאת לִיהוּדָה שָׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה; וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד; וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי, וּלְדָן אָמַר דָּן, וְכֵן לִזְבוּלוּן, וְכֵן לְאָשֵׁר; זֶהוּ לְשׁוֹן בְּ"ר, שֶׁהִיא אַגָּדַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אֲבָל בְּתַלְמוּד בַּבְלִית שֶׁלָּנוּ (בבא קמא צ"ב) מָצִינוּ, שֶׁאוֹתָן שֶׁכָּפַל מֹשֶׁה שְׁמוֹתָן הֵם הַחֲלָשִׁים, וְאוֹתָן הֵבִיא לִפְנֵי בַּדָּבָר, כִּדְאִיתָא בְּבָ"ק פַּרְעֹה, וְיהוּדָה שֶׁהֶכְפֵּל שְׁמוֹ לֹא הֶכְפֵּל מִשּׁוּם חֻלְשׁוּת, אֶלָּא טַעַם יֵשׁ וּבְבָרַיְתָא דְּסִפְרֵי שָׁנִינוּ בָּהּ בְּוֹזֹאת הַבְּרָכָה, כְּמוֹ תַּלְמוּד שֶׁלָּנוּ:

Verse 3

Verse 4

Verse 5

Verse 6

אנשי חיל. בְּקִיאִין בְּאֻמָּנוּתָן לִרְעוֹת צֹאן:
על אשר לי. עַל צֹאן שֶׁלִּי:

Verse 7

ויברך יעקב. הִיא שְׁאֵילַת שָׁלוֹם כְּדֶרֶךְ כָּל הַנִּרְאִים לִפְנֵי הַמְּלָכִים לִפְרָקִים, שלו"איר בְּלַעַז:

Verse 8

Verse 9

שני מגורי. יְמֵי גֵּרוּתִי; כָּל יָמַי הָיִיתִי גֵּר בָּאָרֶץ:
ולא השיגו. בְּטוֹבָה:

Verse 10

ויברך יעקב. כְּדֶרֶךְ כָּל הַנִּפְטָרִים מִלִּפְנֵי שָׂרִים מְבָרְכִים אוֹתָם וְנוֹטְלִים רְשׁוּת, ומה בָּרָכָה בֵּרְכוֹ? שֶׁיַּעֲלֶה נִילוּס לְרַגְלָיו, לְפִי שֶׁאֵין מְצָרִים שׁוֹתָה מֵי גְּשָׁמִים אֶלָּא נִילוּס עוֹלֶה וּמַשְׁקֶה, וּמִבִּרְכָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וָאֵילָךְ הָיָה פַּרְעֹה בָּא אֶל נִילוּס וְהוּא עוֹלֶה לִקְרָאתוֹ וּמַשְׁקֶה אֶת הָאָרֶץ (תַּנְחוּמָא):

Verse 11

רעמסס. מֵאֶרֶץ גֹּשֶׁן הִיא:

Verse 12

לפי הטף. לְפִי הַצָּרִיךְ לְכָל בְּנֵי בֵיתָם:

Verse 13

ולחם אין בכל הארץ. חוֹזֵר לָעִנְיָן הָרִאשׁוֹן – לְתִחַלַּת שְׁנֵי הָרָעָב:
ותלה. כְּמוֹ וַתִּלְאֶה, לְשׁוֹן עֲיֵפוּת, כְּתַרְגּוּמוֹ; וְדוֹמֶה לוֹ כְּמִתְלַהֲלֵהַּ הַיְּרֵה זִקִּים (משלי כ"ו):

Verse 14

בשבר אשר הם שברים. נוֹתְנִין לוֹ אֶת הַכֶּסֶף:

Verse 15

אפס. כְּתַרְגּוּמוֹ שְׁלִים:

Verse 16

Verse 17

וינהלם. כְּמוֹ וַיְנַהֲגֵם, וְדוֹמֶה לוֹ אֵין מְנַהֵל לָהּ (ישעיהו נ"א), עַל מֵי מְנֻחוֹת יְנַהֲלֵנִי (תהילים כ"ג):

Verse 18

בשנה השנית. לִשְׁנֵי הָרָעָב:
כי אם תם הכסף וגו'. כִּי אֲשֶׁר תַּם הַכֶּסֶף וְהַמִּקְנֶה וּבָא הַכֹּל אֶל יַד אֲדוֹנִי:
בלתי אם גויתנו. כְּמוֹ אִם לֹא גְוָיָתֵנוּ:

Verse 19

וּתְן זֶרַע. לִזְרֹעַ הָאֲדָמָה; וְאַף עַל פִּי שֶׁאָמַר יוֹסֵף וְעוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין חָרִישׁ
וְקָצִיר, מִכֵּיוָן שֶׁבָּא יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם בָּאָה בְרָכָה לְרַגְלָיו וְהִתְחִיל לִזְרֹעַ, וְכָלָה הָרָעָב, וְכֵן
שָׁנִינוּ בְּתוֹסֶפְתָּא דְּסוֹטָה:
לא תשם. לֹא תְהֵא שְׁמָמָה; לָא תְבוּר – לְשׁוֹן שְׂדֵה בוּר, שְׁאֵינוֹ חָרוּשׁ:

Verse 20

ותהי הארץ לפרעה. קְנוּיָה לוֹ:

Verse 21

ואת העם העביר. יוֹסֵף מֵעִיר לְעִיר לְזָכְרוֹן, שֶׁאֵין לָהֶם עוֹד חֵלֶק בָּאָרֶץ, וְהוֹשִׁיב שֶׁל
עִיר זוֹ בַּחֲבֶרְתָּהּ, וְלֹא הֶצְרִךְ הַכָּתוּב לִכְתֹּב זֹאת אֶלָּא לְהוֹדִיעֲךָ שִׁבְחוֹ שֶׁל יוֹסֵף שֶׁנִּתְכַּוֵּן
לְהַסִּיר חֶרְפָּה מֵעַל אֶחָיו, שֶׁלֹּא יְהִיוּ קוֹרִין אוֹתָם גּוֹלִים (חולין ס'):
מקצה גבול מצרים וגו'. כֵּן עָשָׂה לְכָל הֶעָרִים אֲשֶׁר בְּמַלְכוּת מִצְרַיִם, מִקְצֵה גְּבוּלָהּ וְעַד
קְצֵה גְּבוּלָהּ:

Verse 22

הכהנים. הַכּוֹמְרִים, כָּל לְשׁוֹן כֹּהֵן מְשָׁרֵת לֶאֱלֹהוּת הוּא, חוּץ מֵאוֹתָן שֶׁהֵם לְשׁוֹן גְּדֵלָה,
כְּמוֹ כֹּהֵן מְדָנָן, כֹּהֵן אוֹן:
חק לכהנים. חֹק כָּךְ וְכָךְ לָהֶם לַיּוֹם:

Verse 23

הא. כְּמוֹ הִנֵּה, כְּמוֹ וְגַם אֲנִי הֵא דַּרְכֵּךְ בְּרֹאשׁ נָתַתִּי (יחזקאל ט"ז):

Verse 24

לזרע השדה. שֶׁבְּכָל שָׂנָה:
ולאשר בבתיכם. וְלֶאֱכֹל הָעֲבָדִים וְהַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם:
לטפכם. בָּנִים קְטַנִּים:

Verse 25

נמצא חן. לַעֲשׂוֹת לָנוּ זֹאת כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתָּ:
והיינו עבדים לפרעה. לְהַעֲלוֹת לוֹ הַמַּס הַזֶּה בְּכָל שָׂנָה:

Verse 26

לחק. שֶׁלֹּא יַעֲבֹר:

Verse 27

וישב ישראל בארץ מצרים. וְהֵיכָן? בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן שֶׁהִיא מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:
(ויאחזו בה. לְשׁוֹן אֲחֻזָּה):

Verse 28

ויחי יעקב. לָמָּה פָּרָשָׁה זוֹ סְתוּמָה? לְפִי שֶׁכֵּיוָן שֶׁנִּפְטַר יַעֲקֹב אָבִינוּ נִסְתַּמּוּ עֵינֵיהֶם
וְלִבָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִצָּרַת הַשִּׁעְבּוּד, שֶׁהִתְחִילוּ לְשַׁעְבְּדָם; דָּבָר אַחֵר: שֶׁבִּקֵּשׁ לְגַלּוֹת אֶת הַקֵּץ
לְבָנָיו, וְנִסְתַּם מִמֶּנּוּ. בְּבָ"ר:

Verse 29

ויקרבו ימי ישראל למות. כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמָרָה בּוֹ קְרִיבָה לָמוּת, לֹא הִגִּיעַ לִימֵי אֲבוֹתָיו
(יְצָחָק חָיָה ק"פ, וְיַעֲקֹב קמ"ז, בְּדָוִד נֶאֱמַר קְרִיבָה, אֲבָיו חָיָה פ' שָׁנִים וְהוּא חָיָה
ע'):
ויקרא לבנו ליוסף. לְמִי שֶׁהָיָה יְכֹלֶת בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת:
שים נא ידך. וְהִשָּׁבַע:
חסד ואמת. חֶסֶד שֶׁעוֹשִׂין עִם הַמֵּתִים הוּא חֶסֶד שֶׁל אֱמֶת, שֶׁאֵינוֹ מְצַפֶּה לְתַשְׁלוּם גְּמוּל:
אל נא תקברני במצרים. סוֹפָהּ לִהְיוֹת עֲפָרָהּ כִּנִּים, וּמְרַחֲשִׁין תַּחַת גּוּפִי, וְשֶׁאֵין מֵתֵי
חוּצָה לָאָרֶץ חַיִּים אֶלָּא בְּצַעַר גִּלְגּוּל מְחִלּוֹת, וְשֶׁלֹּא יַעֲשׂוּנִי מִצְרִים עֲבוֹדָה זָרָה:

Verse 30

ושכבתי עם אבותי. וְי"ו זוֹ מֻחֶבֶר לְמַעְלָה לְתִחַלַּת הַמִּקְרָא – שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי
וְהִשָּׁבַע לִי – וַאֲנִי סוֹפִי לִשְׁכַּב עִם אֲבוֹתַי, וְאַתָּה תִּשָּׁאֵנִי מִמִּצְרַיִם. וְאֵין לוֹמַר, וְשָׁכַבְתִּי
עִם אֲבוֹתַי – הַשְׁכִּיבֵנִי עִם אֲבוֹתַי בַּמְּעָרָה, שֶׁהֲרֵי כִּתְיב אֲחֲרָיו, וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם
וּקְבַרְתַּנִי בְּקִבְרָתָם; וְעוֹד, מָצִינוּ בְּכָל מָקוֹם לְשׁוֹן שְׁכִיבָה עִם אֲבוֹתָיו הִיא הַגְּוִיעָה וְלֹא
הַקְּבוּרָה, כְּמוֹ: וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם אֲבֹתָיו, וְאַחַר כָּךְ וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד (מלכים א ב'):

Verse 31

וישתחו ישראל. תַּעֲלָא בְּעִידָנֵיהּ סְגִיד לֵיהּ:
על ראש המטה. הָפַךְ עַצְמוֹ לְצַד הַשְּׁכִינָה. מִכָּאן אָמְרוּ שֶׁהַשְּׁכִינָה לְמַעְלָה מֵרַאֲשׁוֹתָיו שֶׁל
חוֹלֶה (שבת י"ב, נדרים מ'); דְּ"אַ עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה – עַל שֶׁהָיְתָה מִטָּתוֹ שְׁלֵמָה וְלֹא הָיָה בָּהּ
רֶשַׁע, שֶׁהֲרֵי יוֹסֵף מָלַךְ הוּא, וְעוֹד שֶׁנִּשְׁבָּה לְבֵין הַגּוֹיִם, וַהֲרֵי הוּא עוֹמֵד בְּצִדְקוֹ:

Chapter 48

Verse 1

ויאמר ליוסף. אֶחָד מִן הַמַּגִּידִים, וַהֲרֵי זֶה מִקְרָא קָצָר; וְיֵ"שׁ, אֶפְרַיִם הָיָה רָגִיל לִפְנֵי
יַעֲקֹב בְּתַלְמוּד, וּכְשֶׁחָלָה יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, הָלַךְ אֶפְרַיִם אֵצֶל אָבִיו לְמִצְרַיִם לְהַגִּיד לוֹ
ויקח את שני בניו עמו. כְּדֵי שֶׁיְּבָרְכֵם יַעֲקֹב לִפְנֵי מוֹתוֹ:

Verse 2

ויגד. הַמַּגִּיד לְיַעֲקֹב, וְלֹא פֵּרֵשׁ מִי; וְהַרְבֵּה מִקְרָאוֹת קְצָרִי לָשׁוֹן
ויתחזק ישראל. אָמַר, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא בְּנִי, מֶלֶךְ הוּא, אֶחֱלֵק לוֹ כָּבוֹד; מִכָּאן שֶׁחוֹלְקִין
כָּבוֹד לַמַּלְכוּת, וְכֵן מֹשֶׁה חָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת – וְיָרְדוּ כָּל עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי (שמות י"א);
וְכֵן אֵלְיָהוּ, וַיְשַׁגֵּם מָתְנָיו וְגוֹ' (מלכים א י"ח):

Verse 3

Verse 4

ונתתיך לקהל עמים. בִּשְׂרַנִי שֶׁעֲתִידִים לָצֵאת מִמֶּנִּי עוֹד קָהָל וְעַמִּים, וְאַף עַל פִּי שֶׁאָמַר
לִי גּוֹי וְקָהָל גּוֹיִם, גּוֹי אָמַר לִי עַל בִּנְיָמִין; קָהָל גּוֹיִם – הֲרֵי שְׁנַיִם לְבַד מִבִּנְיָמִין,
וְשׁוּב לֹא נוֹלַד לִי בֵּן, לְמַדְנִי שֶׁעָתִיד אֶחָד מִשְּׁבָטַי לְהֶחָלֵק, וְעַתָּה אוֹתָהּ מַתָּנָה אֲנִי נוֹתֵן
לְךָ:

Verse 5

הנולדים לך, עד באי אליך. לִפְנֵי בוֹאִי אֵלֶיךָ, כְּלוֹמַר, שֶׁנּוֹלְדוּ מִשֶּׁפֵּרַשְׁתָּ מִמֶּנִּי עַד
שֶׁבָּאתִי אֵצְלְךָ:
לי הם. בְּחֶשְׁבּוֹן שְׁאָר בָּנַי הֵם, לְטֹל חֵלֶק בָּאָרֶץ אִישׁ כְּנָגְדּוֹ:

Verse 6

ומולדתך וגו'. אִם תּוֹלִיד עוֹד, לֹא יִהְיוּ בְּמִנְיַן בָּנַי, אֶלָּא בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה
יִהְיוּ נִכְלָלִים, וְלֹא יֵהָא לָהֶם שֵׁם בַּשְּׁבָטִים לְעִנְיַן הַנַּחֲלָה; וְאַף עַל פִּי שֶׁנֶּחְלְקָה הָאָרֶץ
לְמִנְיַן גֻּלְגְּלוֹתָם, כְּדִכְתִיב לָרֹב תַּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ (במדבר כ"ו), וְכָל אִישׁ וְאִישׁ נָטַל בְּשָׁוֶה
חוּץ מִן הַבְּכוֹרוֹת, מִכָּל מָקוֹם לֹא נִקְרְאוּ שְׁבָטִים אֶלָּא אֵלּוּ, (לְהַטִיל גּוֹרָל הָאָרֶץ לְמִנְיַן
שְׁמוֹת הַשְּׁבָטִים וְנַעֲשֶׂה לְכָל שֵׁבֶט וָשֵׁבֶט וּדְגָלִים לָזֶה וְלָזֶה):

Verse 7

ואני בבאי מפדן וגו'. וְאַע"פ שֶׁאֲנִי מַטְרִיחַ עָלֶיךָ לְהוֹלִיכֵנִי לְהִקָּבֵר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, וְלֹא
כָךְ עָשִׂיתִי לְאִמְּךָ, שֶׁהֲרֵי מֵתָה סָמוּךְ לְבֵית לָחֶם:
כברת ארץ. מִדַּת אֶרֶץ, וְהֵם אַלְפַּיִם אַמָּה כְּמִדַּת תְּחוּם שַׁבָּת, כְּדִבְרֵי רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן – וְלֹא
תֹאמַר שֶׁעִכְּבוּ עָלַי גְּשָׁמִים מִלְּהוֹלִיכָהּ וּלְקָבְרָהּ בְּחֶבְרוֹן, עֵת הַגָּרִיד הָיָה, שֶׁהָאָרֶץ חֲלוּלָה
וּמְנֻקֶּבֶת כְּכָבָרָה:
אקברה שם. וְלֹא הוֹלַכְתִּיהָ אֶפְלוּ לְבֵית לָחֶם לְהַכְנִיסָהּ לָאָרֶץ, וְיָדַעְתִּי שֶׁיֵּשׁ בְּלִבְּךָ עָלַי;
אֲבָל דַּע לְךָ שֶׁעַל פִּי הַדִּבּוּר קְבַרְתִּיהָ שָׁם, שֶׁתְּהֵא לְעֶזְרָה לְבָנֶיהָ כְּשֶׁיִּגְלֶה אוֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן,
וְהָיוּ עוֹבְרִים דֶּרֶךְ שָׁם, יוֹצֵאת רָחֵל עַל קִבְרָהּ וּבוֹכָה וּמְבַקֶּשֶׁת עֲלֵיהֶם רַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר קוֹל
בָּרָמָה נִשְׁמָע וְגוֹ' וְהַקָּבָ"ה מְשִׁיבָהּ יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם (ירמיהו
ל"א). וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם כְּרוּב אַרְעָא – כְּדֵי שֶׁעוּר חֲרִישַׁת יוֹם; וְאוֹמֵר אֲנִי, שֶׁהָיָה לָהֶם
קֶצֶב שֶׁהָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ כְּדֵי מַחֲרָשָׁה אַחַת, קוֹרְדִיי"א בְּלַעַז, כְּדֶאֱמְרִינַן כָּרִיב וְתָנֵי; כְּמָה
דְּמַסִּיק תַּעֲלָא מִבֵּי כַּרְבָּא:

Verse 8

וירא ישראל את בני יוסף. בִּקֵּשׁ לְבָרְכָם וְנִסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה מִמֶּנּוּ, לְפִי שֶׁעָתִיד יָרָבְעָם
וְאַחְאָב לָצֵאת מֵאֶפְרַיִם וְיֵהוּא וּבָנָיו מִמְּנַשֶּׁה:
ויאמר מי אלה. מֵהֵיכָן יָצְאוּ אֵלּוּ, שֶׁאֵינָן רְאוּיִין לִבְרָכָה:

Verse 9

בזה. הֶרְאָה לוֹ שְׁטָר אֵרוּסִין וּשְׁטָר כְּתֻבָּה, וּבִקֵּשׁ יוֹסֵף רַחֲמִים עַל הַדָּבָר, וְנָתָה עָלָיו רוּחַ
הַקֹּדֶשׁ:
ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב וְאָנֹכִי תִּרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל
זְרוֹעֹתָיו (הושע י"א) – תִּרְגַּלְתִּי רוּחִי בְּיַעֲקֹב בִּשְׁבִיל אֶפְרַיִם עַד שֶׁלְּקָחָן עַל זְרוֹעוֹתָיו:

Verse 10

Verse 11

לא פללתי. לֹא מְלָאנִי לִבִּי לַחֲשֹׁב מַחֲשָׁבָה שֶׁאֶרְאֶה פָּנֶיךָ עוֹד. פללתי לְשׁוֹן מַחֲשָׁבָה, כְּמוֹ
הָבִיאִי עֵצָה עֲשִׂי פְלִילָה (ישעיהו ט"ז):

Verse 12

ויוצא יוסף אתם. לְאַחַר שֶׁנִּשָּׁקָם הוֹצִיאָם יוֹסֵף מֵעִם בִּרְכָּיו, כְּדֵי לְיַשְּׁבָם זֶה לַיָּמִין וְזֶה
לַשְּׂמֹאל לְסָמֹךְ יָדָיו עֲלֵיהֶם וּלְבָרְכָם:
וישתחו לאפיו. כְּשֶׁחָזַר לַאֲחוֹרָיו מִלִּפְנֵי אָבִיו:

Verse 13

את אפרים בימינו משמאל ישראל. הַבָּא לִקְרַאת חֲבֵרוֹ, יְמִינוֹ כְּנֶגֶד שְׂמֹאל חֲבֵרוֹ, וְכֵיוָן
שֶׁהוּא הַבְּכוֹר, מְיֻמָּן לִבְרָכָה:

Verse 14

שכל את ידיו. כְּתַרְגּוּמוֹ, אַחְכִּימִינּוּן – בְּהַשְׂכֵּל וְחָכְמָה הִשְׂכִּיל אֶת יָדָיו לְכָךְ וּמְדַעַת, כִּי
יוֹדֵעַ הָיָה כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר וְאַע"פִ כֵן לֹא שָׁת יְמִינוֹ עָלָיו:

Verse 15

Verse 16

המלאך הגאל אתי. מַלְאָךְ הָרָגִיל לְהִשְׁתַּלֵּחַ אֵלַי בְּצָרָתִי; כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ
הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וְגו' אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל (בראשית ל"א)
:
יברך את הנערים. מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם
:
וידגו. כַּדָּגִים הַלָּלוּ שֶׁפָּרִים וְרָבִים וְאֵין עַיִן הָרָע שׁוֹלֶטֶת בָּהֶם
:

Verse 17

ויתמך יד אביו. הֵרִימָה מֵעַל רֹאשׁ בְּנוֹ וּתְמָכָהּ בְּיָדוֹ
:

Verse 18

Verse 19

ידעתי בני ידעתי. שֶׁהוּא הַבְּכוֹר
:
גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל. שֶׁעָתִיד גִּדְעוֹן לָצֵאת מִמֶּנּוּ, שֶׁהַקָּבָ"ה עוֹשֶׂה נֵס עַל
יָדוֹ
:
ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שֶׁעָתִיד יְהוֹשֻׁעַ לָצֵאת מִמֶּנּוּ, שֶׁיְּנַחֵיל אֶת הָאָרֶץ וְיַלֶּמֶד
תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל
:
וזרעו יהיה מלא הגוים. כָּל הָעוֹלָם יִתְמַלֵּא בְּצֵאת שָׁמְעוֹ וּשְׁמוֹ כְּשֶׁיַּעֲמִיד חַמָּה בְּגִבְעוֹן
וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן
:

Verse 20

בך יברך ישראל. הַבָּא לְבָרֵךְ אֶת בָּנָיו יְבָרֵכֵם בִּבְרָכָתָם וְיֹאמַר אִישׂ לִבְנוֹ יְשִׂימְךָ אֱלֹהִים
כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה
:
וישם את אפרים. בִּבְרָכָתוֹ לִפְנֵי מְנַשֶּׁה, לְהַקְדִּימוֹ בִּדְגָלִים וּבַחֲנֻכַּת הַנְּשִׂיאִים
:

Verse 21

Verse 22

ואני נתתי לך. לְפִי שֶׁאַתָּה טוֹרֵחַ לְהִתְעַסֵּק בִּקְבוּרָתִי, וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לְךָ נַחֲלָה שֶׁתִּקָּבֵר
בָּהּ, וְאֵי זוֹ? זוֹ שְׁכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר, וְאֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלוּ מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִּשְׁכֶם
(יהושע כ"ד)
:
שכם אחד על אחיך. שְׁכֶם מַמָּשׁ, הִיא תִּהְיֶה לְךָ חֵלֶק אֶחָד יְתֵרָה עַל אַחֶיךָ
:
בחרבי ובקשתי. כְּשֶׁהָרְגוּ שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֶת אַנְשֵׁי שְׁכֶם נִתְכַּנְּסוּ כָּל סְבִיבוֹתֵיהֶם לְהִזְדַּוֵּג
לָהֶם, וְגָגַר יַעֲקֹב מִלְחָמָה כְּנֶגְדָּן; דָּבָר אַחֵר שְׁכֶם אַחַד הוּא הַבְּכוֹרָה, שֶׁיִּטְלוּ בָּנָיו
שְׁנֵי חֲלָקִים, וּשְׁכֶם לְשׁוֹן חֵלֶק הוּא, וְהַרְבֵּה יֵשׁ לוֹ דוֹמִים בַּמִּקְרָא כִּי תְּשִׁיתֵמוֹ שֶׁכֶם
(תהילים כ"א) – תָּשִׁית שׁוֹנְאַי לְפָנַי לַחֲלָקִים; אֲחַלְּקָה שְׁכֶם (שם ס'), דֶּרֶךְ יִרְצְחוּ שֶׁכְמָה
(הושע ו') – אִישׁ חֶלְקוֹ; לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד (צפניה ג')
:
אשר לקחתי מיד האמרי. מִיַּד עֹשֶׂו, שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה אֱמוּרִי. דָּבָר אַחֵר שֶׁהָיָה צָד אָבִיו בְּאִמְרֵי
פִיו
:
בחרבי ובקשתי. הִיא חָכְמָתוֹ וּתְפִלָּתוֹ
:

Chapter 49

Verse 1

ואגידה לכם. בְּקֵשׁ לְגַלּוֹת אֶת הַקֵּץ וְנִסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ שְׁכִינָה וְהִתְחִיל אוֹמֵר דְּבָרִים אֲחֵרִים
:

Verse 2

Verse 3

(בראשית רבה) וראשית אוני. הֵיא טָפָה רִאשׁוֹנָה, שֶׁלֹּא רָאָה קֶרִי מִיָּמָיו
אוני. כּוֹחִי, כְּמוֹ מָצָאתִי אוֹן לִי (הושע י"ב), מֵרֹב אוֹנִים, וּלְאֵין אוֹנִים (ישעיהו
('מ:
יתר שאת. רָאוּי הָיִיתָ לִהְיוֹת יֶתֶר עַל אַחֶיךָ בִּכְהֻנָּה, לְשׁוֹן נְשִׂיאוּת כַּפַּיִם:
ויתר עז. בְּמַלְכוּת, כְּמוֹ: וְיִתֶּן עֹז לְמַלְכּוֹ (שמואל א ב'), וּמִי גָּרַם לְךָ לְהַפְסִיד כָּל
אֵלֶּה?

Verse 4

פחז כמים. הַפַּזָּז וְהַבָּהָלָה אֲשֶׁר מִהַרְתָּ לְהַרְאוֹת כַּעַסְךָ כַּמַּיִם הַלָּלוּ הַמְמַהֲרִים לִמְרוֹצָתָם, לְכָךְ
אל תותר. אַל תַּרְבֶּה לִטֹּל כָּל הַיִּתְרוֹת הַלָּלוּ שֶׁהָיוּ רְאוּיוֹת לְךָ, וּמַהוּ הַפַּזָּז אֲשֶׁר פָּזַזְתָּ?
כי עלית משכבי אביך:
אז חללת. אוֹתוֹ שֶׁעָלָה עַל יְצוּעִי – וְהִיא שְׁכִינָה שֶׁהָיָה דַּרְכָּהּ לִהְיוֹת עוֹלָה עַל יְצוּעִי:
פחז שֵׁם דָּבָר הוּא, לְפִיכָךְ טָעֲמוֹ לְמַעְלָה, וְכֵלּוֹ נָקוּד פַּתָּח, וְאִלּוּ הָיָה לְשׁוֹן עָבָר, הָיָה
נָקוּד חֶצִי קָמָץ וְחֶצִי פַּתָּח וְטַעְמוֹ לְמַטָּה:
יצועי. לְשׁוֹן מִשְׁכָּב, עַל שֵׁם שֶׁמַּצִּיעִים אוֹתוֹ עַל יָדֵי לְבָדִין וּסְדִינִין; וְהַרְבֵּה דּוֹמִים לוֹ
אִם אֶעֱלֶה עַל עֶרֶשׂ יְצוּעָי (תהילים קל"ב); אִם זְכַרְתִּיךָ עַל יְצוּעָי (שם ס"ג)

Verse 5

שמעון ולוי אחים. בְּעֵצָה אַחַת עַל שְׁכֶם וְעַל יוֹסֵף; וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אֲחִיו, וְעַתָּה לְכוּ
וְנַהַרְגֵהוּ, מִי הֵם? אי"ת רְאוּבֵן אוֹ יְהוּדָה, הֲרֵי לֹא הִסְכִּימוּ בַּהֲרִיגָתוֹ; אי"ת בְּנֵי
הַשִּׁפְחוֹת, הֲרֵי לֹא הָיְתָה שִׁנְאָתָן שְׁלֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה
וְגו', יִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן לֹא הָיוּ מְדַבְּרִים בִּפְנֵי אֲחֵיהֶם הַגְּדוֹלִים מֵהֶם; עַל כָּרְחֵךְ שִׁמְעוֹן
וְלֵוִי הֵם שֶׁקָּרָאָם אֲבִיהֶם אַחִים:
כלי חמס. אֲמָנוּת זוֹ שֶׁל רְצִיָּה, חָמָס הוּא בִּידֵיהֶם – מִבְּרֵכַת עֵשָׂו הִיא זוֹ, אֲמָנוּת שֶׁלּוֹ
הִיא – וְאַתֶּם חֲמַסְתֶּם אוֹתָהּ הֵימֶנּוּ:
מכרתיהם. לְשׁוֹן כְּלֵי זַיִן, הַסַּיִף בְּלְשׁוֹן יְוָנִי מכי"ר, תַּנְחוּמָא. דָּבָר אַחֵר מְכֹרֹתֵיהֶם –
בְּאֶרֶץ מְגוּרָתָם נָהֲגוּ עַצְמָן בִּכְלֵי חָמָס, כְּמוֹ מְכֹרֹתַיִךְ וּמֹלְדֹתַיִךְ (יחזקאל טז), וְזֶהוּ
תַּרְגּוּם שֶׁל אֶנְקְלוֹס:

Verse 6

בסדם אל תבא נפשי. זֶה מַעֲשֶׂה זִמְרִי, כְּשֶׁנִּתְקַבְּצוּ שִׁבְטוֹ שֶׁל שִׁמְעוֹן לְהָבִיא אֶת הַמִּדְיָנִית
לִפְנֵי מֹשֶׁה וְאָמְרוּ לוֹ, זוֹ אֲסוּרָה אוֹ מֻתֶּרֶת? אִם תֹּאמַר אֲסוּרָה, בַּת יִתְרוֹ מִי הִתִּירָהּ לָךְ?
אַל יְקֻכַּר שְׁמִי בַּדָּבָר, זִמְרִי בֶּן סָלוּא נְשִׂיא בֵּית אָב לַשִּׁמְעוֹנִי וְלֹא כָּתַב בֶּן יַעֲקֹב:–
בקהלם. כְּשֶׁיִּקְהֹיל קֹרַח, שֶׁהוּא מִשִּׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי, אֶת כָּל הָעֵדָה עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן
אל תחד כבודי. שָׁם, אַל יִתְיַחֵד עִמָּהֶם שְׁמִי, שֶׁנֶּאֱמַר קֹרַח בֶּן יִצְהָר בֶּן קְהָת בֶּן לֵוִי, וְלֹא
נֶאֱמַר בֶּן יַעֲקֹב; אֲבָל בְּדִבְרֵי הַיָּמִים, כְּשֶׁנִּתְיַחֵס בְּנֵי קֹרַח עַל הַדּוּכָן, נֶאֱמַר בֶּן קֹרַח בֶּן
יִצְהָר בֶּן קְהָת בֶּן לֵוִי יִשְׂרָאֵל (דברי הימים א ו')
אל תחד כבודי. כָּבוֹד לְשׁוֹן זָכָר הוּא, וְעַל כָּרְחֵךְ אַתָּה צָרִיךְ לְפָרֵשׁ כְּמְדַבֵּר אֶל הַכָּבוֹד
וְאוֹמֵר אַתָּה, כְּבוֹדִי אַל תִּתְיַחֵד עִמָּהֶם כְּמוֹ לֹא תֵחַד אִתָּם בְּקִבוּרָה (ישעיה י"ד)
כי באפם הרגו איש. אֵלּוּ חֲמוֹר וְאַנְשֵׁי שְׁכֶם, וְאֵינָן חֲשׁוּבִין כֻּלָּם אֶלָּא כְּאִישׁ אֶחָד; וְכֵן
הוא אוֹמֵר בְּגִדְעוֹן, וְהִכִּיתָ אֶת מִדְיָן כְּאִישׁ אֶחָד (שופטים ו') וְכֵן בְּמֹצְרַיִם סוּס וְרֹכְבוֹ
רָמָה בַיָּם, זֶהוּ מִדְרָשׁוֹ. וּפְשׁוּטוֹ, אֲנָשִׁים הַרְבֵּה קוֹרֵא אִישׁ – כָּל אֶחָד לְעַצְמוֹ, בְּאַפָּם הָרְגוּ
כָּל אִישׁ שֶׁכָּעַסוּ עָלָיו, וְכֵן וַיִּלְמַד לִטְרָף טֶרֶף אָדָם אָכָל (יחזקאל י"ט)
וברצנם עקרו שור. רָצוּ לַעֲקֹר אֶת יוֹסֵף שֶׁנִּקְרָא שׁוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ
(דברים ל"ג). עִקְּרוּ אשרי"טיר בְּלַעַז, לְשׁוֹן אֶת סוּסֵיהֶם תְּעַקֵּר (יהושע י"א)

Verse 7

ארור אפם כי עז. אֲפִלּוּ בְּשָׁעַת תּוֹכֵחָה לֹא קִלֵּל אֶלָּא אַפָּם, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר בִּלְעָם מָה אֶקֹּב לֹא
קַבֹּה אֵל (במדבר כ"ג):

אחלקם ביעקב. אַפְרִידֵם זֶה מִזֶּה שֶׁלֹּא יְהֵא לֵוִי בְּמִנְיַן הַשְּׁבָטִים, וַהֲרֵי הֵם חֲלוּקִים. דָּבָר אַחֵר אֵין לְךָ עֲנִיִּים וְסוֹפְרִים וּמְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת אֶלָּא מִשְּׁמְעוֹן, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ נְפוּצִים, וְשִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי עֲשָׂאוֹ מְחֻזָּר עַל הַגְּרָנוֹת לַתְּרוּמוֹת וְלַמַּעֲשְׂרוֹת, נָתַן לוֹ תְּפוּצָתוֹ דֶּרֶךְ כָּבוֹד:

Verse 8

יהודה אתה יודוך אחיך. לְפִי שֶׁהוֹכִיחַ אֶת רְאוּבֵן בְּקִנְטוּרִים, הִתְחִיל יְהוּדָה נָסוֹג לַאֲחוֹרָיו, (שֶׁלֹּא יוֹכִיחֶנּוּ עַל מַעֲשֵׂה תָּמָר) וּקְרָאוֹ יַעֲקֹב בְּדִבְרֵי רִצּוּי, יְהוּדָה לֹא אַתָּה כְּמוֹתָם (בראשית רבה):
ידך בערף איביך. בִּימֵי דָוִד – וְאֵיבֵי תַּתָּה לִי עֹרֶף (שמואל ב כ"ב):
בני אביך. עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ מְנֻשִּׁים הַרְבֵּה, לֹא אָמַר בְּנֵי אֵמֶּךָ כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר יִצְחָק:

Verse 9

גור אריה. עַל דָּוִד נִתְנַבֵּא – בַּתְּחִלָּה גּוּר בִּהְיוֹת שָׁאוּל מֶלֶךְ עָלֵינוּ אַתָּה הָיִיתָ הַמּוֹצִיא וְהַמֵּבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל (שמואל ב ה') – וּלְבַסּוֹף אַרְיֵה, כְּשֶׁהִמְלִיכוּהוּ עֲלֵיהֶם, וְזֶהוּ שֶׁתִּרְגֵּם אֶנְקְלוֹס שִׂלְטוֹן יְהֵא בְּשֵׁרוּיָא – בְּתְחִלָּתוֹ:
– מטרף. מִמָּה שֶׁשָּׁשַׂדְתִּיךְ בְּטָרְף טֹרֶף יוֹסֵף חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ – וְזֶהוּ יְהוּדָה שֶׁנִּמְשַׁל לְאַרְיֵה בני עלית. סִלָּקְתָּ אֶת עַצְמְךָ וְאָמַרְתָּ מַה בֶּצַע וְגוֹ', וְכֵן בַּהֲרִיגַת תָּמָר שֶׁהוֹדָה, צָדְקָה מִמֶּנִּי, לְפִיכָךְ כרע רבץ וְגוֹ', בִּימֵי שְׁלֹמֹה אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְגוֹ' (מלכים א ה'):

Verse 10

לא יסור שבט מיהודה. מִדָּוִד וָאֵילָךְ, אֶלּוּ רָאשֵׁי גָּלֻיּוֹת שֶׁבְּבָבֶל, שֶׁרוֹדִים אֶת הָעָם בְּשֵׁבֶט שֶׁמַּמְנִּים עַל פִּי הַמַּלְכוּת (בראשית רבה):
ומחקק מבין רגליו. הַתַּלְמִידִים, אֶלּוּ נְשִׂיאֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עד כי יבא שילה. מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ שֶׁהַמְלוּכָה שֶׁלּוֹ, וְכֵן תִּרְגּוּמוֹ אֶנְקְלוֹס. וּמְרַשׁ אַגָּדָה שִׁילוֹ – שֶׁלּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, יְבִילוּ שַׁי לְמוֹרָא (תהילים ע"ו):
ולו יקהת עמים. אֲסֵפַת הָעַמִּים, שֶׁהַיְינוּ"ד עִקָּר הִיא בַּיְסוֹד, כְּמוֹ יִפְעָתֶךָ (יחזקאל כ"ח), ופְעָמִים שֶׁנּוֹפֶלֶת מֵהֶנּוּ, וְכָמָה אוֹתִיּוֹת מְשַׁמְּשׁוֹת בְּלָשׁוֹן זֶה, וְהֵם נִקְרָאִים עִקָּר נוֹפֵל; כְּגוֹן נוּ"ן שֶׁל נוֹגֵף וְשֶׁל נוֹשֵׂךְ, וְאָלֶ"ף שֶׁבְּוַאֲתָנַיִךְ בְּאָזְנֵיכֶם (איוב י"ג), וְשֶׁבְּאַבְתַּח חָרֶב (יחזקאל כ"א), וְאָסוּךְ שָׁמֶן (מלכים ב ד'), אַף זֶה יִקָּהַת עַמִּים אֲסֵפַת עַמִּים, שֶׁנֶּאֱמַר אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ (ישעיהו י"א). וְדוֹמֶה לוֹ עַיִן תִּלְעַג לְאָב וְתָבֵז לִיקְהַת אֵם (משלי ל'), לְקִבּוּץ קְמָטִים שֶׁבְּפָנֶיהָ מִפְּנֵי זִקְנָתָהּ; וּבַתַּלְמוּד דָּיְתֵבִי וּמַקְהוּ אַקָּהָא בְּשׁוּקֵי דְּנַהַרְדְּעָא בְּמַסֶּכֶת יְבָמוֹת; וְיָכוֹל הָיָה לוֹמַר, קְהִילַת עַמִּים:

Verse 11

אסרי לגפן עירה. נִתְנַבֵּא עַל אֶרֶץ יְהוּדָה שֶׁתְּהֵא מוּשֶׁכֶת יַיִן כְּמַעְיָן; אִישׁ יְהוּדָה יֶאֱסֹר לַגֶּפֶן עִיר אֶחָד וְיִטָּעֶנּוּ מִגֶּפֶן אַחַת, וּמִשֹּׁרֵק אֶחָד בֶּן אָתוֹן אֶחָד:
שרקה. זְמוֹרָה אֲרֻכָּה, קוריירא בְּלַעַז:
כבס ביין. כָּל זֶה לְשׁוֹן רִבּוּי יַיִן:
סותה. לְשׁוֹן מִין בֶּגֶד הוּא, וְאֵין לוֹ דְּמְיוֹן בַּמִּקְרָא:
אסרי. כְּמוֹ אוֹסֵר, דֻּגְמַת מְקִימִי מֵעָפָר דָּל (תהילים קי"ג), הַיּוֹשְׁבִי בַּשָּׁמַיִם (שם קכ"ג), וְכֵן בְּנֵי אֶתְנוֹ כְּעִנְיָן זֶה. וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם בְּמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ: גֶּפֶן – הֵם יִשְׂרָאֵל; עִירָה – זוֹ יְרוּשָׁלַיִם; שֹׂרֵקָה – יִשְׂרָאֵל, וְאֶנְכִי נְטַעְתִּיךְ שׂוֹרֵק – (ירמיהו ב'):
בני אתנו. יִבְנוּ הֵיכְלֹה, לְשׁוֹן שַׁעַר הָאִיתוֹן בְּסֵפֶר יְחֶזְקֵאל (יחזקאל מ'). וְעוֹד תִּרְגְּמוּ בְּפָנִים אֲחֵרִים: גֶּפֶן אֵלּוּ צַדִּיקִים; בְּנֵי אֶתְנוֹ – עֲבָדֵי אוֹרַיְתָא בְּאוּקְפָן, עַל שֵׁם רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת:
כבס ביין. יְהֵא אַרְגְּוָן טַב שֶׁצְּבוּעוֹ דּוֹמֶה לְיַיִן, וְצִבְעוֹנִין הוּא לְשׁוֹן סוּתָה, שֶׁהָאִשָּׁה לוֹבַשְׁתָּן וּמְסִיתָה בָּהֶן אֶת הַזָּכָר לִתֵּן עֵינָיו בָּהּ; וְאַף רַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ בַּתַּלְמוּד לְשׁוֹן הֶסַח שְׁכִרוּת בְּמַסֶּכֶת כְּתֻבּוֹת (דף קי"א). וְעַל הַיַּיִן שֶׁמָּא תֹּאמַר אֵינוֹ מַרְוֶה, תַּלְמוּד לוֹמַר סוּתָה:

Verse 12

חכלילי. לְשׁוֹן אֹדֶם, כְּתַרְגּוּמוֹ, וְכֵן לְמִי חַכְלִלוּת עֵינָיִם (משלי כ"ג), שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ שׁוֹתֵי יַיִן עֵינֵיהֶם מַאְדִּימִין:

מחלב. מֵרֹב חָלָב, שֶׁיִּהְיֶה בְּאַרְצוֹ מִרְעֶה טוֹב לְעֶדְרֵי צֹאן; וְכֵן פֵּרוּשׁ הַמִּקְרָא: אָדֹם עֵינַיִם
יְהֵא מֵרֹב יַיִן וּלְבָן שִׁנַּיִם יְהֵא מֵרֹב חָלָב. וּלְפִי תַּרְגּוּמוֹ עֵינַיִם לְשׁוֹן חָרִים, שֶׁמִּשָּׁם
צוֹפִים לְמַרְחוֹק, וְעוֹד תִּרְגְּמוּ בְּפָנִים אֲחֵרִים, לְשׁוֹן מַעְיָנוֹת וְקִלּוּסַן הַיְקָבִים, נַעֲווֹהִי –
יְקָבִים שֶׁלּוֹ, וְלָשׁוֹן אֲרַמִּי הוּא בְּמַסֶּכֶת עֲ"ז (דף ע"ד), נַעֲוָא אַרְתְּחוֹ יְתַוְּרוּ בְּקֶעָתֵהּ –
תַּרְגּוּם שִׁנַּיִם, לְשׁוֹן שִׁנֵּי הַסְּלָעִים:

Verse 13

לחוף ימים. עַל חוֹף יַמִּים תִּהְיֶה אַרְצוֹ (יבמות מ"ה); חוֹף, כְּתַרְגּוּמוֹ סְפָר, מרק"א
בְּלַעַז, וְהוּא יִהְיֶה מָצוּי תָּדִיר עַל חוֹף אֳנִיּוֹת בְּמָקוֹם הַנָּמֵל, שֶׁאֳנִיּוֹת מְבִיאוֹת שָׁם
פְּרַקְמַטְיָא, שֶׁהָיָה זְבוּלֵן עוֹסֵק בִּפְרַקְמַטְיָא וּמַמְצִיא מָזוֹן לְשֵׁבָט יִשָּׂשכָר, וְהֵם עוֹסְקִים
בַּתּוֹרָה. הוּא שֶׁאָמַר מֹשֶׁה שְׂמַח זְבוּלֵן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאָהָלֶיךָ (דברים ל"ג), זְבוּלֵן יוֹצֵא
בְּפְרַקְמַטְיָא, וְיִשָּׂשכָר עוֹסֵק בַּתּוֹרָה בְּאָהָלִים:
וירכתו על צידן. סוֹף גְּבוּלוֹ יִהְיֶה סָמוּךְ לְצִידוֹן: ירכתו. סופו, כְּמוֹ וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן:

Verse 14

ישכר חמר גרם. חֲמוֹר בַּעַל עֲצָמוֹת, סוֹבֵל עֹל תּוֹרָה, כַּחֲמוֹר חָזָק שֶׁמַּטְעִינִין אוֹתוֹ
מַשּׂאוֹי כָּבֵד:
רובץ בין המשפתים. כַּחֲמוֹר הַמְהַלֵּךְ בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, וְאֵין לוֹ לִינָה בַּבַּיִת, וּכְשֶׁהוּא רוֹצֶה
לָנוּחַ, רוֹבֵץ בֵּין הַתְּחוּמִין, בְּתַחוּמֵי הֶעָרוֹת שֶׁמּוֹלִיךְ שָׁם פְּרַקְמַטְיָא:

Verse 15

וירא מנחה כי טוב. רָאָה לְחֶלְקוֹ אֶרֶץ מְבֹרֶכֶת וְטוֹבָה לְהוֹצִיא פֵּרוֹת:
ויט שכמו לסבול עֹל תּוֹרָה:
ויהי. לְכָל אֶחָיו יִשְׂרָאֵל:
למס עובד. לְפֶסֶק לָהֶם הוֹרָאוֹת שֶׁל תּוֹרָה וְסִדְרֵי עִבּוּרִין, שֶׁנֶּאֱמַר וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי
בִינָה לַעִתִּים לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁיהֶם מָאתַיִם (דברי הימים א י"ב), מָאתַיִם רָאשֵׁי
סַנְהֶדְרָאוֹת הֶעֱמִיד וְכָל אֲחֵיהֶם עַל פִּיהֶם:
ויט שכמו. הִשְׁפִּיל שִׁכְמוֹ, כְּמוֹ וַיֵּט שָׁמַיִם (שמואל ב כ"ב), הַטּוּ אָזְנְכֶם (תהילים ע"ח).
וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגְּמוּ בְּפָנִים אֲחֵרִים, ויט שכמו לסבול מִלְחָמוֹת וְלִכְבּשׁ מְחוֹזוֹת, שֶׁהֵם יוֹשְׁבִים
עַל הַסְּפָר, ויהי הָאוֹיֵב כָּבוּשׁ תַּחְתָּיו למס עובד :

Verse 16

דן ידין עמו. יִנָּקֵם נְקָמַת עַמּוֹ מִפְּלִשְׁתִּים כְּמוֹ כִּי יָדִין ה' עַמּוֹ (דברים ל"ב)
כאחד שבטי ישראל. כָּל יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ כְּאֶחָד עִמּוֹ, וְאֶת כֻּלָּם יָדִין, וְעַל שִׁמְשׁוֹן נִבָּא
נְבוּאָה זוֹ; וְעוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ כאחד שבטי ישראל, כַּמְיֻחָד שֶׁבַּשְּׁבָטִים, הוּא דָּוִד, שֶׁבָּא
מִיהוּדָה:

Verse 17

שפיפן. הוּא נָחָשׁ; וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁקָּרוּי כֵּן עַל שֵׁם שֶׁהוּא נוֹשֵׁף, כְּמוֹ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב
(בראשית ג'):
הנשך עקבי סוס. כָּךְ דַּרְכּוֹ שֶׁל נָחָשׁ, וְדָמָהּ לְנָחָשׁ הַנּוֹשֵׁךְ עִקְבֵי סוּס, ויפל רכבו אחור
– שֶׁלֹּא נָגַע בּוֹ. וְדֶגְמָתוֹ מָצִינוּ בְּשִׁמְשׁוֹן: וַיִּלְפֹּת שִׁמְשׁוֹן אֶת שְׁנֵי עַמּוּדֵי הַתָּוֶךְ וְגוֹמֵר
(שופטים ט"ז) – וְשָׁעַל הַגַּג מֵתוּ; וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם כְּחִוֵּי חוּרְמָן, שֵׁם מִין נָחָשׁ, שֶׁאֵין
רְפוּאָה לִנְשִׁיכָתוֹ, וְהוּא צִפְעוֹנִי, וְקָרוּי חוּרְמָן עַל שֵׁם שֶׁעוֹשֶׂה הַכֹּל חֵרֶם; וּכְפִיתְנָא –
כְּמוֹ פֶּתֶן, יְכִמּוֹן – יֶאֱרֹב:

Verse 18

לישועתך קויתי ה'. נִתְנַבֵּא שֶׁיִּנָּקְמוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת עֵינָיו, וְסוֹפוֹ לוֹמַר זָכְרֵנִי נָא
וְחַזְּקֵנִי נָא אַךְ הַפַּעַם וְגוֹ' (שופטים ט"ז):

Verse 19

גד גדוד יגודנו. כֻּלָּם לְשׁוֹן גְּדוּד הֵם, וְכָךְ חִבְּרוּ מְנַחֵם; וְאִם תֹּאמַר, אֵין גְּדוּד בְּלֹא
שְׁנֵי דַּלְתִי"ן, יֵשׁ לוֹמַר גְּדוּד שֵׁם דָּבָר צָרִיךְ שְׁנֵי דַּלְתִי"ן, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ תֵּבָה בַּת שְׁתֵּי

אוֹתִיּוֹת לְכָפֹל בְּסוֹפָהּ, וְאֵין יְסוֹדָהּ אֶלָּא שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת, וְכֵן אָמַר כַּצִּפּוֹר לָנוּד (משלי כ"ו), מִגְזֶרֶת שָׁבָעְתִּי נְדֵדִים (איוב ז'), שָׁם נָפַל שָׁדוּד (שופטים ה'), מִגְזֶרֶת יָשׁוּד צָהֳרַיִם (תהלים צ"א), אַף יָגֵד, יְגוּדֻנּוּ וּגְדוּד מִגְזָרָה אַחַת הֵם; וּכְשֶׁהוּא מְדַבֵּר בְּלָשׁוֹן יְפָעֵל אֵינוֹ כָּפוּל, כְּמוֹ יָגוּד, יָנוּד, יָרוּם, יָשׁוּד, וּכְשֶׁהוּא מִתְפַּעֵל אוֹ מַפְעִיל אֲחֵרִים הוּא כָּפוּל, כְּמוֹ יִתְגּוֹדֵד, יִתְרוֹמֵם, יִתְבּוֹלֵל, יִתְעוֹדֵד; וּבְלָשׁוֹן מַפְעִיל, יָתוֹם וְעוֹדֵד (תהילים קמ"ו), לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו (ישעיה מ"ט), מְשֹׁבֵב נְתִיבוֹת (שם נ"ח), יְגוּדֻנּוּ הָאָמוּר כָּאן אֵינוֹ לְשׁוֹן שְׁיִפְעֲלוּהוּ אֲחֵרִים, אֶלָּא כְּמוֹ יָגוּד הַיְמֵנוּ, כְּמוֹ בָּנַי יְצָאֻנִי (ירמיהו י') – יָצְאוּ מִמֶּנִּי. גד גדוד יגודנו, גְּדוּדִים יָגוֹדּוּ הַיְמֵנוּ שֶׁיַּעֲבְרוּ הַיַּרְדֵּן עִם אֲחֵיהֶם לַמִּלְחָמָה כָּל חָלוּץ עַד שֶׁנִּכְבְּשָׁה הָאָרֶץ:
והוא יגוד עקב. כָּל גְּדוּדָיו יָשׁוּבוּ עַל עֲקֵבָם לְנַחֲלָתָם שֶׁלָּקְחוּ בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, וְלֹא יִפָּקֵד מֵהֶם אִישׁ:
עקב. בְּדַרְכָּן וּבְמִסְלּוֹתָם שֶׁהָלְכוּ, יָשׁוּבוּ, כְּמוֹ וְעִקְּבוֹתֶיךָ לֹא נֹדָעוּ (תהילים ע"ז), וְכֵן בְּעִקְבֵי הַצֹּאן (שיר א'), בְּלָשׁוֹן לַעַז טרצי"אם:

Verse 20

מאשר שמנה לחמו. מַאֲכָל הַבָּא מֵחֶלְקוֹ שֶׁל אֲשֶׁר יְהֵא שָׁמֵן, שֶׁיִּהְיוּ זֵיתִים מְרֻבִּים בְּחֶלְקוֹ וְהוּא מוֹשֵׁךְ שֶׁמֶן כְּמַעְיָן; וְכֵן בֵּרְכוֹ מֹשֶׁה וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמָנָחוֹת (דף ח':) פַּעַם אַחַת הֶצְרִכוּ אַנְשֵׁי לוּדְקְיָא לְשֶׁמֶן וְכוּ

Verse 21

אילה שלחה. זוֹ בְּקִעַת גִּינוֹסַר שֶׁהִיא קַלָּה לְבַשֵּׁל פֵּרוֹתֶיהָ כְּאַיָּלָה זוֹ שֶׁהִיא קַלָּה לָרוּץ.
אַיָּלָה שְׁלֻחָה – אַיָּלָה מְשֻׁלַּחַת לָרוּץ
הנתן אמרי שפר. כְּתַרְגּוּמוֹ. דְּ"א עַל מִלְחֶמֶת סִיסְרָא נִתַּנַּבֵּא – וְלָקְחָתְ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וְגוֹ' (שופטים ד'), וְהָלְכוּ שָׁם בִּזְרִיזוּת, וְכֵן נֶאֱמַר שָׁם לְשׁוֹן שִׁלּוּחַ בָּעֶמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו:
הנתן אמרי שפר. עַל יָדָם שָׁרוּ דְּבוֹרָה וּבָרָק שִׁירָה. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּהוּ עַל יוֹם קְבוּרַת יַעֲקֹב כְּשֶׁעֵרְעֵר עֵשָׂו עַל הַמְּעָרָה, בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה (דף י"ג); וְתַרְגּוּמוֹ יִתְרְמֵי עַדְבֵּהּ – יִפֹּל חֶבְלוֹ, וְהוּא יוֹדֶה עַל חֶלְקוֹ אֲמָרִים נָאִים וְשֶׁבַח:

Verse 22

בן פרת. בֶּן חֵן, וְהוּא לְשׁוֹן אֲרַמִּי, אַפְרָן נַמְטֵיהּ לְרַבִּי שִׁמְעוֹן, בְּסוֹף בָּבָא מְצִיעָא (דף קי"ט):
בן פרת עלי עין. חֵנּוֹ נָטוּי עַל הָעַיִן הָרוֹאָה אוֹתוֹ:
בנת צעדה עלי שור. בָּנוֹת מְצָרִים הָיוּ צוֹעֲדוֹת (עַל הַחוֹמָה) לְהִסְתַּכֵּל בְּיָפְיוֹ, בָּנוֹת הַרְבֵּה, צָעֲדָה כָּל אַחַת וְאַחַת, בְּמָקוֹם שֶׁתּוּכַל לִרְאוֹתוֹ מִשָּׁם:
עלי שור. עַל רְאָיָתוֹ, כְּמוֹ אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב (במדבר כ"ד), וּמ"א יֵשׁ רַבִּים, וְזֶה נוֹטֶה לְיִשּׁוּב הַמִּקְרָא. פֹּרָת תָּי"ו שֶׁבּוֹ הוּא תִּקּוּן הַלָּשׁוֹן, כְּמוֹ עַל דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם (קהלת ג'):
שור. כְּמוֹ לָשׁוּר:
עלי שור. בִּשְׁבִיל לָשׁוּר, וְתַרְגּוּם שֶׁל אֶנְקְלוֹס, בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי שׁוּר תְּרֵין שְׁבָטִין יְפִקוּן מְבַנּוֹהִי וְכוּ' וְכָתַב בָּנוֹת עַל שֵׁם בָּנוֹת מְנַשֶּׁה, בָּנוֹת צְלָפְחָד, שֶׁנָּטְלוּ חֵלֶק בְּשֵׁנִי עֶבְרֵי הַיַּרְדֵּן, בְּרִי דְּיוֹסֵף יוֹסֵף, פֹּרָת לְשׁוֹן פְּרִיָה וּרְבִיָּה; וְיֵשׁ מ"א בוֹ הַמִּתְיַשְּׁבִים עַל הַלָּשׁוֹן, בְּשָׁעָה שֶׁבָּא עֵשָׂו לְקַרֵאת יַעֲקֹב, בְּכֻלָּן קָדְמוּ הָאִמָּהוֹת לָלֶכֶת לִפְנֵי בְּנֵיהֶם לְהִשְׁתַּחֲווֹת, וּבְרָחֵל כְּתִיב נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ, אָמַר יוֹסֵף רָשָׁע הַזֶּה עֵינוֹ רָמָה, שֶׁמָּא יִתֵּן עֵינָיו בְּאִמִּי, יָצָא לְפָנֶיהָ וְשִׁרְבֵּב קוֹמָתוֹ לְכַסּוֹתָהּ, וְהוּא שֶׁבֵּרְכוֹ אָבִיו בֶּן פֹּרָת – הִגְדִּילְתָּ עַצְמְךָ יוֹסֵף עֲלֵי עַיִן שֶׁל עֵשָׂו, לְפִיכָךְ זָכִיתָ לִגְדֻלָּה:
בנות צעדה עלי שור. לְהִסְתַּכֵּל בְּךָ בְּצֵאתְךָ עַל מִצְרַיִם, וְעוֹד דָּרְשׁוּהוּ לְעִנְיָן שֶׁלֹּא יִשְׁלֹט בְּזַרְעוֹ עַיִן הָרָע; וְאַף כְּשֶׁבֵּרַךְ מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם בֵּרְכָם כַּדָּגִים, שֶׁאֵין עַיִן הָרָע שׁוֹלֶטֶת בָּהֶם:

Verse 23

וימררהו ורבו. וַיְמָרְרוּהוּ אֶחָיו, וַיְמָרְרוּהוּ פּוֹטִיפַר וְאִשְׁתּוֹ, לְאָסְרוֹ; לְשׁוֹן וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם:
ורבו. נַעֲשׂוּ לוֹ אֶחָיו אַנְשֵׁי רִיב. וְאֵין הַלָּשׁוֹן הַזֶּה לְשׁוֹן פָּעֲלוּ, שֶׁאִם כֵּן הָיָה לוֹ לִנָּקֵד "וָרָבוּ", כְּמוֹ הֲמָה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ וְגוֹ' (במדבר כ'), וְאַף אִם לְשׁוֹן רְבִית חִצִּים הוּא כָּךְ הָיָה לוֹ לִנָּקֵד; אֵינוֹ אֶלָּא לְשׁוֹן פּוֹעֲלוּ, כְּמוֹ שָׁמוּ שָׂמִים (ירמיהו ב'), שֶׁהוּא לְשׁוֹן הוּשָׁמוּ; וְכֵן רוֹמוּ מְעַט, שֶׁהוּא לְשׁוֹן הוּרְמוּ, אֶלָּא שֶׁלְּשׁוֹן הוּרְמוּ וְהוּשָׁמוּ עַל יְדֵי

אֲחֵרִים, וּלְשׁוֹן שִׁמּוּ, רִמּוּ, רִבּוּ מֵאֱלֹהֵם הוּא – מְשׁוֹמְמִים אֶת עַצְמָם, נִתְרוֹמְמוּ מֵעַצְמָם,
נַעֲשׂוּ אֲנָשֵׁי רִיב, וְכֵן דִּמּוּ נִדְמוּ, כְּמוֹ תִּרְגֵּם אֶנְקְלוֹס, וְנַקְמוֹהִי
בעלי חצים. שֶׁלְּשׁוֹנָם כַּחֵץ, וְתַרְגּוּמוֹ לְשׁוֹן וַתְּהִי הַמֻּחֲצָה, אוֹתָן שֶׁהָיוּ רְאוּיִים לַחֲלֹק עִמּוֹ
נַחֲלָה:

Verse 24

:ותשב באיתן קשתו. נִתְיַשְּׁבָה בְּחֹזֶק
קשתו. חָזְקוֹ:
ויפזו זרעי ידיו. זוֹ הִיא נְתִינַת טַבַּעַת עַל יָדוֹ, לְשׁוֹן זָהָב מוּפָז, זֹאת הָיְתָה לוֹ
מִידֵי הַקָּבָ"ה שֶׁהוּא אֲבִיר יַעֲקֹב, וּמִשָּׁם עָלָה לִהְיוֹת רוֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל – עִקָּרָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל,
לְשׁוֹן הָאֶבֶן הָרִאשָׁה, לְשׁוֹן מַלְכוּת; וְאֶנְקְלוֹס אַף הוּא כָּךְ תִּרְגְּמוֹ ותשב – וְתָבַת בְּהוֹן
נְבִיאוּתֵהּ, הַחֲלוֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם – עַל דְּקַיֵּם אוֹרַיְתָא בְּסִתְרָא, תּוֹסֶפֶת הוּא, וְלֹא מִלְּשׁוֹן
עִבְרִי שֶׁבַּמִּקְרָא, – וְשִׁוּי תּוּקְפָא רוּחֲנֵהּ תַּרְגּוּם שֶׁל בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ, וְכָךְ לְשׁוֹן הַתַּרְגּוּם עַל
הָעִבְרִי: וַתֵּשֶׁב נְבוּאָתוֹ בִּשְׁבִיל שֶׁאֵיתָנוֹ שֶׁל הַקָּבָ"ה הָיְתָה לוֹ לְקֶשֶׁת וּלְמִבְטָח, בְּכֵן יִתְרָמָא
דְּהַב עַל דְּרָעוֹהִי – לְכָךְ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו, לְשׁוֹן פָּז
אבן ישראל. לְשׁוֹן נוֹטָרִיקוֹן אָב וּבֵן, אֲבָהָן וּבְנַיִן – יַעֲקֹב וּבָנָיו. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ
וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ עַל כְּבִישַׁת יִצְרוֹ בְּאֵשֶׁת אֲדֹנָיו, וְקוֹרְאוֹ קֶשֶׁת, עַל שֵׁם שֶׁהַזֶּרַע יוֹרֶה
כַּחֵץ:
ויפזו זרעי ידיו. כְּמוֹ וַיָּפוּצוּ, שֶׁיָּצָא הַזֶּרַע מִבֵּין אֶצְבְּעוֹת יָדָיו:
מידי אביר יעקב. שֶׁנִּרְאֲתָה לוֹ דְּמוּת דְּיוֹקְנוֹ שֶׁל אָבִיו וְכוּ', כִּדְאִיתָא בְּסוֹטָה (דף ל"ו,
ב'):

Verse 25

:מאל אביך. הָיְתָה לְךָ זֹאת וְהוּא יַעְזְרֶךָּ
:ואת שדי. וְעִם הַקָּבָ"ה הָיָה לְבָךְ כְּשֶׁלֹּא שָׁמַעְתָּ לְדִבְרֵי אֱדוֹנְתֵךְ, וְהוּא יְבָרְכֶךָּ
ברכת שדים ורחם. בְּרָכָתָא דְּאַבָּא וּדְאִמָּא, כְּלוֹמַר, יִתְבָּרְכוּ הַמּוֹלִידִים וְהַיּוֹלְדוֹת, שֶׁיִּהְיוּ
הַזְּכָרִים מַזְרִיעִין טִפָּה הָרְאוּיָה לְהֶרָיוֹן, וְהַנְּקֵבוֹת לֹא יְשַׁכְּלוּ אֶת רֶחֶם שֶׁלָּהֶן לְהַפִּיל
עֻבָּרֵיהֶן
:שדים. יָרֹה יְיֶרֶה מְתַרְגְּמִינַן אִשְׁתָּדָאָה יִשְׁתְּדִי, אַף שָׁדַיִם כָּאן עַל שֵׁם שֶׁהַזֶּרַע יוֹרֶה כַּחֵץ

Verse 26

ברכת אביך גברו וגו'. הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרְכַנִי הַקָּבָ"ה גָּבְרוּ וְהָלְכוּ עַל הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרַךְ אֶת
הוֹרַי:
עד תאות גבעת עולם. לְפִי שֶׁהַבְּרָכוֹת שֶׁלִּי גָּבְרוּ עַד סוֹף גְּבוּלֵי גִּבְעוֹת עוֹלָם, שֶׁנָּתַן לִי
בְּרָכָה פְּרוּצָה בְּלִי מְצָרִים, מַגַּעַת עַד אַרְבַּע קְצוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה
וְגוֹ', מַה שֶּׁלֹּא אָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ וּלְיִצְחָק; לְאַבְרָהָם אָמַר שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה צָפוֹנָה
וְגוֹ' כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה, וְלֹא הֶרְאָהוּ אֶלָּא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּלְבָד;
לְיִצְחָק אָמַר לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת הַשְּׁבֻעָה וְגוֹ', וְזֶהוּ שֶׁאָמַר
:יְשַׁעְיָה (ישעיהו נ"ח) וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ, וְלֹא אָמַר נַחֲלַת אַבְרָהָם
הורי. לְשׁוֹן הֲרָיוֹן, שֶׁהוֹרוּנִי בְּמֵעֵי אִמִּי, כְּמוֹ הֹרָה גֶּבֶר (איוב ג')
עד תאות. עַד קְצוֹת, כְּמוֹ וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לְגֻבוֹל קֶדְמָה (במדבר ל"ד), תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת
(שם):
תאות. אשמו"לץ בְּלַעַז, כָּךְ חִבְּרוּ מְנַחֵם בֶּן סָרוּק. וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם תַּאֲוַת עוֹלָם לְשׁוֹן
:תַּאֲוָה וְחֶמְדָה, וּגְבָעוֹת לְשׁוֹן מְצֻקֵי אֶרֶץ שֶׁחִמְדָתָן אִמּוֹ וְהִזְקִיקָתּוּ לְקַבְּלָם
:תהיין. כֻּלָּם לְרֹאשׁ יוֹסֵף
נזיר אחיו. פְּרִישָׁא דַּאֲחוֹהִי, שֶׁנִּבְדַּל מֵאֶחָיו, כְּמוֹ וְנָזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל (ויקרא
:כ"ב), נָזְרוּ אָחוֹר (ישעיהו א')

Verse 27

בנימין זאב יטרף. זְאֵב הוּא אֲשֶׁר יִטְרָף; נִבָּא עַל שֶׁיִּהְיוּ עֲתִידִין לִהְיוֹת חַטְפָנִין,
וַחֲטַפְתֶּם לָכֶם אִישׁ אִשְׁתּוֹ בְּפֶלֶגְשׁ בְּגִבְעָה (שופטים כ"א), וְנִבָּא עַל שָׁאוּל שֶׁהָיָה נוֹצֵחַ
בְּאוֹיְבָיו סָבִיב, שֶׁנֶּאֱמַר וְשָׁאוּל לָכַד הַמְּלוּכָה וַיִּלָּחֶם בְּמוֹאָב וְגוֹ' וּבָאֱדוֹם וְגוֹ' וּבְכֹל
:אֲשֶׁר יִפְנֶה יַרְשִׁיעַ (שמואל א י"ד)
בבקר יאכל עד. לְשׁוֹן בֹּקֶר וְשָׁלָל, הַמִּתְחַלֵּק עֲדָאָה, וְעוֹד יֵשׁ לוֹ דּוֹמֶה בִּלְשׁוֹן עִבְרִית אָז
חֵלֵק עַד שָׁלָל (ישעיהו ל"ג), וְעַל שָׁאוּל הוּא אוֹמֵר שֶׁעָמַד בִּתְחִלַּת פְּרִיחָתָן וּזְרִיחָתָן שֶׁל
:יִשְׂרָאֵל

ולערב יחלק שלל. אַף מְשֻׁתְּקַע שְׁמְשָׁן שֶׁל יְדֵי נְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁיִּגְלֶם לְבָבֶל, יחלק
שלל, מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר שֶׁהֵם מִבְּנְיָמִין יְחַלְּקוּ אֶת שְׁלַל הָמָן, שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה בֵּית הָמָן נָתַתִּי
לְאֶסְתֵּר. וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם עַל שְׁלַל הַכֹּהֲנִים בְּקֻדְשֵׁי הַמִּקְדָּשׁ:

Verse 28

וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. וַהֲלֹא יֵשׁ מֵהֶם שֶׁלֹּא בֵּרְכָם אֶלָּא קִנְטְרָן? אֶלָּא כָּךְ
פֵּרוּשׁוֹ: וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בָּעִנְיָן; יָכוֹל שֶׁלֹּא בֵּרַךְ לִרְאוּבֵן, שְׁמְעוֹן
וְלֵוִי, תַּ"ל וַיְבָרֶךְ אוֹתָם – כֻּלָּם בְּמַשְׁמָע:
איש אשר כברכתו. בְּרָכָה הָעֲתִידָה לָבֹא עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד:
ברך אותם. לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אוֹתוֹ, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר בֵּרַךְ
אוֹתָם? לְפִי שֶׁנָּתַן לִיהוּדָה גְּבוּרַת אָרִי וּלְבִנְיָמִין חֻטְּיָתוֹ שֶׁל זְאֵב וּלְנַפְתָּלִי קַלּוּתוֹ שֶׁל
אַיָּל, יָכוֹל שֶׁלֹּא כִּלָּן כֻּלָּם בְּכָל הַבְּרָכוֹת, תַּלְמוּד לוֹמַר בֵּרַךְ אוֹתָם:

Verse 29

נאסף אל עמי. עַל שֵׁם שֶׁמַּכְנִיסִין הַנְּפָשׁוֹת אֶל מְקוֹם גְּנִיזָתָן, שֶׁיֵּשׁ אֲסִיפָה בְּלָשׁוֹן עִבְרִי
שֶׁהִיא לְשׁוֹן הַכְנָסָה, כְּגוֹן וְאֵין אִישׁ מְאַסֵּף אוֹתִי הַבָּיְתָה (שופטים י"ט), וַאֲסַפְתּוֹ אֶל
תּוֹךְ בֵּיתֶךָ (דברים כ"ב), בְּאָסְפְּכֶם אֶת תְּבוּאַת הָאָרֶץ (ויקרא כ"ג), הַכְנָסָתָם לַבַּיִת מִפְּנֵי
הַגְּשָׁמִים, בְּאָסְפְּךָ אֶת מַעֲשֶׂיךָ (שמות כ"ג), וְכָל אֲסִיפָה הָאֲמוּרָה בְּמִיתָה אַף הִיא לְשׁוֹן
הַכְנָסָה:
אל אבתי. עִם אֲבוֹתַי:

Verse 30

Verse 31

Verse 32

Verse 33

ויאסף רגליו. הִכְנִיס רַגְלָיו:
ויגוע ויאסף. וּמִיתָה לֹא נֶאֱמְרָה בּוֹ, וְאָ"רַ יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת:

Chapter 50

Verse 1

Verse 2

לחנט את אביו. עִנְיָן מִרְקָחַת בְּשָׂמִים הוּא:

Verse 3

וימלאו לו. הִשְׁלִימוּ לוֹ יְמֵי חֲנִיטָתוֹ עַד שֶׁמְּלְאוּ לוֹ מ' יוֹם:
ויבכו אתו מצרים שבעים יום. מ' לַחֲנִיטָה וְל' לִבְכִיָּה, לְפִי שֶׁבָּאָה לָהֶם בְּרָכָה לְרַגְלוֹ,
שֶׁכָּלָה הָרָעָב וְהָיוּ מֵי נִילוּס מִתְבָּרְכִין:

Verse 4

Verse 5

אשר כריתי לי. כְּפְשׁוּטוֹ כְּמוֹ כִּי יִכְרֶה אִישׁ. וּמִדְרָשׁוֹ עוֹד מִתְיַשֵּׁב עַל הַלָּשׁוֹן, כְּמוֹ אֲשֶׁר קָנִיתִי, אָרַ"ע כְּשֶׁהָלַכְתִּי לִכְרֹכֵי הַיָּם הָיוּ קוֹרִין לִמְכִירָה כִּירָה, וְעוֹד מִדְרָשׁוֹ לְשׁוֹן כְּרִי דָגוּר, שֶׁנָּטַל יַעֲקֹב כָּל כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁהֵבִיא מִבֵּית לָבָן וְעָשָׂה אוֹתוֹ כְּרִי וְאָמַר לְעֵשָׂו טֹל זֶה בִּשְׁבִיל חֻלְקְךָ בַּמְּעָרָה:

Verse 6

כאשר השביעך. וְאִם לֹא בִּשְׁבִיל הַשְּׁבוּעָה לֹא הָיִיתִי מַנִּיחֶךָ, אֲבָל יָרֵא לוֹמַר עֲבֹר עַל הַשְּׁבוּעָה שֶׁלֹּא יֹאמַר אִם כֵּן אֶעֱבֹר עַל הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לְךָ, שֶׁלֹּא אֲגַלֶּה עַל לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ שֶׁאֲנִי מַכִּיר עוֹדֵף עַל ע' לָשׁוֹן, וְאַתָּה אֵינְךָ מַכִּיר בּוֹ, כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה:

Verse 7

Verse 8

Verse 9

Verse 10

גרן האטד. מֻקָּף אֲטָדִין הָיָה, וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (סוטה י"ג), עַל שֵׁם הַמְּאֹרָע, שֶׁבָּאוּ כָּל מַלְכֵי כְנַעַן וּנְשִׂיאֵי יִשְׁמָעֵאל לַמִּלְחָמָה, וְכֵיוָן שֶׁרָאוּ כִּתְרוֹ שֶׁל יוֹסֵף תָּלוּי בַּאֲרוֹנוֹ שֶׁל מַלְכֵי כְנַעַן וּנְשִׂיאֵי יִשְׁמָעֵאל לַמִּלְחָמָה, וְכֵיוָן שֶׁרָאוּ כִּתְרוֹ שֶׁל יוֹסֵף תָּלוּי בַּאֲרוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב עָמְדוּ כֻּלָּן וְתָלוּ בּוֹ כִּתְרֵיהֶם וְהִקִּיפוּהוּ כְּתָרִים כְּגֹרֶן הַמֻּקָּף סְיָג שֶׁל קוֹצִים:

Verse 11

Verse 12

כאשר צום. מַהוּ אֲשֶׁר צָוָם?

Verse 13

וישאו אתו בניו. וְלֹא בָנָיו בָּנָיו, שֶׁכָּךְ צָוָם, אַל יִשְׂאוּ מִטָּתִי לֹא אִישׁ מִצְרִי וְלֹא אֶחָד מִבְּנֵיכֶם, שֶׁהֵם מִבְּנוֹת כְּנַעַן, אֶלָּא אַתֶּם, וְקָבַע לָהֶם מָקוֹם ג' לַמִּזְרָח, וְכֵן לְד' רוּחוֹת, וּכְסִדְרָן לְמַסַּע מַחֲנֶה שֶׁל דְּגָלִים נִקְבְּעוּ כָּאן; לֵוִי לֹא יִשָּׂא, שֶׁהוּא עָתִיד לָשֵׂאת אֶת הָאָרוֹן, וְיוֹסֵף לֹא יִשָּׂא, לְפִי שֶׁהוּא מֶלֶךְ, מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם יִהְיוּ תַּחְתֵּיהֶם, וְזֶהוּ אִישׁ עַל דִּגְלוֹ בְּאוֹת – בְּאוֹת שֶׁמָּסַר לָהֶם אֲבִיהֶם לְשָׂא מִטָּתוֹ:

Verse 14

הוא ואחיו וכל העלים אתו. בַּחֲזָרָתָן הִקְדִּים אֶחָיו לַמִּצְרִים הָעוֹלִים אִתּוֹ, וּבַהֲלִיכָתָן הִקְדִּים מִצְרַיִם לְאֶחָיו, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל עַבְדֵי פַרְעֹה וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ כָּל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו, אֶלָּא לְפִי שֶׁרָאוּ כָּבוֹד שֶׁעָשׂוּ מַלְכֵי כְנַעַן שֶׁתָּלוּ כִּתְרֵיהֶם בַּאֲרוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב נָהֲגוּ בָהֶם כָּבוֹד:

Verse 15

ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מַהוּ וַיִּרְאוּ? הִכִּירוּ בְּמִיתָתוֹ אֵצֶל יוֹסֵף, שֶׁהָיוּ רְגִילִים לִסְעֹד עַל שֻׁלְחָנוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְהָיָה מְקָרְבָן בִּשְׂבִיל כְּבוֹד אֲבִיו, וּמִשֶּׁמֵּת יַעֲקֹב לֹא קֵרְבָן (בראשית רבה):

לו ישטמנו. שֶׁמָּא יִשְׂטְמֵנוּ; לוּ מִתְחַלֵּק לְעִנְיָנִים הַרְבֵּה; יֵשׁ לוּ מְשַׁמֵּשׁ בְּלִשּׁוֹן בַּקָּשָׁה וּלְשׁוֹן הַלְוָאי, כְּגוֹן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ, לוּ שְׁמָעֵנִי, וְלוּ הוֹאַלְנוּ, לוּ מַתְנוּ, וְיֵשׁ לוּ מְשַׁמֵּשׁ בְּלִשּׁוֹן אִם וְאוּלַי, כְּגוֹן לוּ חָכְמוּ (דברים ל"ב), לוּ הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי (ישעיהו מ"ח), וְלוּ אָנֹכִי שֹׁקֵל עַל כַּפַּי (שמואל ב י"ח); וְיֵשׁ לוּ מְשַׁמֵּשׁ בְּלִשּׁוֹן שֶׁמָּא, לוּ יִשְׂטְמֵנוּ, וְאֵין לוֹ עוֹד דּוֹמֶה בַּמִּקְרָא, וְהוּא לְשׁוֹן אוּלַי, כְּמוֹ אֲלַי לֹא תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי, לְשׁוֹן שֶׁמָּא הוּא; וְיֵשׁ אוּלַי לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, כְּגוֹן אוּלַי יִרְאֶה ה' בְּעֳנִי (שמואל ב ט"ז), אוּלַי ה' אוֹתִי (יהושע י"ד), הֲרֵי הוּא כְּמוֹ לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ, וְיֵשׁ אוּלַי לְשׁוֹן אִם, אוּלַי יֵשׁ נְצַדִּיקֵם:

Verse 16

ויצוו אל יוסף. כְּמוֹ וַיְצַוּוּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – צִוָּה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לִהְיוֹת שְׁלוּחִים אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אַף זֶה וַיְצַוּוּ אֶל שְׁלוּחָם, לִהְיוֹת שָׁלִיחַ אֶל יוֹסֵף לוֹמַר לוֹ כֵּן. וְאֶת מִי צִוּוּ? אֶת בְּנֵי בִלְהָה, שֶׁהָיוּ רְגִילִין אֶצְלוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה אֲבִיךְ צוה. שִׁנּוּ בַּדָּבָר מִפְּנֵי הַשָּׁלוֹם, כִּי לֹא צִוָּה יַעֲקֹב כֵּן, שֶׁלֹּא נֶחֱשַׁד יוֹסֵף בְּעֵינָיו (בראשית רבה, יבמות ס"ה):

Verse 17

שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אִם אָבִיךָ מֵת, אֱלֹהָיו קַיָּם, וְהֵם עֲבָדָיו:

Verse 18

וילכו גם אחיו. מוּסָף עַל הַשְּׁלִיחוּת:

Verse 19

כי התחת אלהים אני. שֶׁמָּא בִּמְקוֹמוֹ אֲנִי? בְּתוֹכוֹ, אִם הָיִיתִי רוֹצֶה לְהָרַע לָכֶם, כְּלוּם אֲנִי יָכוֹל? וַהֲלֹא אַתֶּם כֻּלְּכֶם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חֲשָׁבָהּ לְטוֹבָה וְהֵיאַךְ אֲנִי יָכוֹל? וַהֲלֹא אַתֶּם כֻּלְּכֶם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חֲשָׁבָהּ לְטוֹבָה וְהֵיאַךְ אֲנִי יָכוֹל לְהָרַע לָכֶם?

Verse 20

Verse 21

וידבר על לבם. דְּבָרִים הַמִּתְקַבְּלִים עַל הַלֵּב – עַד שֶׁלֹּא יָרַדְתֶּם לְכָאן הָיוּ מְרַגְּנִים עָלַי שֶׁאֲנִי עֶבֶד, עַל יְדֵיכֶם נוֹדַע שֶׁאֲנִי בֶּן חֹרִין, וְאִם אֲנִי הוֹרֵג אֶתְכֶם, מָה הַבְּרִיוֹת אוֹמְרוֹת? כַּת שֶׁל בַּחוּרִים רָאָה וְנִשְׁתַּבֵּחַ בָּהֶם וְאָמַר אַחַי הֵם, וּלְבַסּוֹף הָרַג אוֹתָם; יֵשׁ לְךָ אָח שֶׁהוֹרֵג אֶת אֶחָיו? דָּבָר אַחֵר, עֶשָׂרָה נֵרוֹת לֹא יָכְלוּ לְכַבּוֹת נֵר אֶ' וְכוּ':

Verse 22

Verse 23

על ברכי יוסף. כְּתַרְגּוּמוֹ גִּדְּלָן בֵּין בִּרְכָּיו: